

2025 DEBRECENI ANIKÓ IRODALOM (MAGYAR ÉS VILÁGIRODALOM) 8

DEBRECENI ANIKÓ
IRODALOM
(MAGYAR ÉS VILÁGIRODALOM)

8

ДЕБРЕЦЕНІ ОНІКА

УГОРСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

Підручник інтегрованого курсу
для **8** класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

DEBRECENI ANIKÓ

IRODALOM (MAGYAR ÉS VILÁGIRÓDALOM)

Tankönyv
az általános közép fokú oktatási intézmények
8. osztálya számára

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво «Світ»
2025

УДК 821.511.141:821(4/9):373.5.016(07)
Д 58

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 10.03.2025 № 431)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Інтегрований курс угорської та зарубіжної літератури. 5–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(укл. Браун Є. Л., Бардош Н. С., Кіраль К. Б., Ковач А. А.,
Гнатик-Рішко М. М.)

Електронний додаток до підручника розміщено
за посиланням <https://lms.e-school.net.ua/courses/join/6da6d6dd/>
або QR-кодом

Дебрецені О. О.
Д 58 Угорська та зарубіжна літератури : підруч. інтегр.
курсу для 8 кл. закл. заг. серед. осв. / О. О. Дебрецені. –
Львів : Світ, 2025. – 264 с. : іл.

ISBN 978-966-914-486-7

УДК 821.511.141:821(4/9):373.5.016(07)

ISBN 978-966-914-486-7

© Дебрецені О. О., 2025
© Видавництво «Світ», оформлення,
2025

BEVEZETŐ

*A könyvet mindig ketten alkotják:
az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa.
Kosztolányi Dezső*

KEDVES NYOLCADIKOSOK!

Igaz szeretettel köszöntelek benneteket az új tanévben!

Olyan tankönyvet nyújtok át nektek, amely a már megismert, megkedvelt hetedikesre épít. A tartalomjegyzék címei elárulják számotokra, hogy annak a kornak az irodalmáról, művészetéről fogtok tanulni, mely a polgári demokratikus forradalmaknak és a modern nemzetállamok kialakulásának a kora. Ez a XIX. század. A századra leginkább jellemző társadalmi mozgalom a liberalizmus és a nacionalizmus, a leginkább meghatározó szellemi és művészeti irányzat pedig a romantika és a realizmus volt. Ez az irodalom nagy százada, a leghíresebb nemzeti írók kora. A XIX. volt az utolsó évszázad, amelyben még korstílusok uralkodtak. Magyarországon a XIX. század első fele a reformkor és a szabadságharc időszaka, míg a későbbi évtizedeket a kiegyezés és az azt követő robbanásszerű gazdasági és társadalmi fejlődés fémjelezte. A század eszméi és küzdelmei közepette születik meg a mai magyar nemzet.

A tankönyvben az irodalom (és egyéb művészetek) fejlődésének fő vonalát követhetitek nyomon. A magyar és világirodalom jeles alakjainak és jelentős alkotásainak megismerésével és sok hasznos irodalomelméleti fogalom elsajátításával értő, érző olvasóvá válhattok.

Megismerhetitek a régiek életmódját, erkölcsi szokásait, viselkedését, akár az öltözködésüket is. Érzékelhetitek, hogy az örök emberi érzelmek és tulajdonságok – szeretet, szerelem, barátság vagy küzdés – hogyan jelennek meg az írók, költők műveiben.

Minden témakörhöz kérdéseket és feladatokat mellékeltem, amelyek a tananyag elsajátításában a segítségetekre lesznek. Néhány fontos tudnivaló a szemelvényekről. Mennyiségük néha túl soknak, néha kevésnek tűnik, de alkalmasok ezek a részletek a gyakorlásra, az ismeretek elmélyítésére és a tanultak ellenőrzésére is. A sok tanulság szórakoztató, sokszor izgalmas, érdekes formát ölt a versekben, novellákban, regényekben, és épületesekre szolgál.

Sikeres tanulást, élményekben gazdag olvasást kívánok!

Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vegyék figyelembe az egyezményes jeleket, melyekkel már az elmúlt években is találkoztatok!

Nota bene!	Jegyezd meg!		Irodalomelméleti ismeretek
	Amit a műről tudnod kell		Háttérinformáció
	Kérdések és feladatok		Idegen eredetű fogalmak magyarázata
	Szómagyarázat		Játék, csoportmunka
	Nehezebb feladatok		Nézzétek meg!

A szerző

A ROMANTIKA

AZ IRODALMI ROMANTIKA

Általános kép • Sok tudós úgy véli, hogy egy-egy történelmi időszak törekvéseit valami korszellem határozza meg. Ilyen a **romantika** is, mely minden művészeti ágra kiterjedő korstílus és világszemlélet. Az utolsó nagy korstílus az európai művészettörténetben.

A történelmi romantika a **XVIII. század végétől**, a klasszicizmus ellenhatásaként, részben a felvilágosodás eszmeköréből merítve, részben azt tagadva jött létre s tartott körülbelül **1870-ig**. A XIX. század második felében a késő romantika és a romantikából kiinduló irányzatok voltak jelentősek.

Nota bene!

A romantika a francia '*roman*' – regény – szóból ered. A **romantikus** szó festői tájat, regényes történeteket, majd a XVIII–XIX. század fordulóján egy új irodalmi irányt kezdett jelölni, amely a nemzeti múlthoz, a középkorhoz, a mesés Kelethez vagy a népköltészethez fordult ihletért.

Társadalmi alapja • Csalódás a polgári társadalomban. Az európai polgári társadalmak (angol, francia) nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, a francia forradalom szép eszméi – *Szabadság, egyenlőség, testvériség!* – nem valósultak meg. Közben az egyházból is kiábrándultak az emberek, elvesztették a felvilágosodás optimizmusát, jellemző az illúzióvesztés, kiábrándultság, és csalódtak a XVIII. század varázsszerében, a híres *józan ész* jelszávaiban is.

A kor legmeghatározóbb politikai gondolatrendszere a **liberalizmus**, a szabadelvűség volt, melynek alapeszméje: az egyén érdekeit a közösség érdekei fölé helyező **individualizmus**. A liberalizmus képezte a XIX. század szabadságküzdelseinek eszmei alapját.

Korszakolása • Az első korszak a kezdetektől, **1798-tól 1815-ig**, Napóleon bukásáig tartott. A romantika először a német irodalomban jelentkezett a klasszicizmussal együtt és azzal kölcsönhatásban (a németek ezért a korszakot *klasszikának* nevezik). Ekkor lépett fel **Novalis** és az *Athenäum* folyóirat köre. Angliában az első nemzedék: **Wordsworth** és **Coleridge** kiadták név nélkül közös kötetüket, a *Lírai balladákat*.

A második korszakban, **1815–1830 között** színre lépett a második nemzedék, a költőtriász: **Byron, Shelley, Keats**, valamint **Walter Scott**, a történelmi regény atyja. Németországban **Kleist, E. T. A. Hoffmann**. Olaszországban a regényíró **Manzoni** és a költő **Leopardi** mutatkozott be.

Az 1830–1850 közötti időszakban Angliában háttérbe szorult a romantika, Franciaországban viszont **Victor Hugo, Lamartine, Musset, Alfred de Vigny** révén delelőre jutott.

Közép- és Kelet-Európában ekkor volt a stílusirányzat fénykora, összekapcsolódva a reformmozgalmakkal és szabadságharccal. Lengyelországban **Mickiewicz, Słowacki, Krasiński** művészete jelezte az irodalomban a korstílus meglétét. Kelet-Európában a romantika révén sikerült a legtöbb nemzetnek belépnie a goethei értelemben vett világirodalomba. A XIX. század a nemzetté válás időszaka is e népeknél. A kelet-európai irodalmak e korszakának legnagyobb költői a már említetteken kívül: a cseh **Mácha**, a szlovák **Janko Král**, a bolgár **Botev** és természetesen a magyar **Vörösmarty** és **Petőfi**.

Az ukrán romantika a **XIX. század 20–60-as éveiben** virágzott. Az ukrán romantikus irodalom születésének pontos dátuma **1827**. Ekkor látott napvilágot **P. Hulak-Artemovszkij** két balladája, a *Tvardovszkij* és *A halász* (még jócskán tartalmaznak burleszk elemeket), valamint **V. Mak-szimovics** *Kisorosz dalok* c. népdalgyűjteménye. Ebben az időben hozta létre **I. Szreznjevszkij** az első irodalmi csoportot is a harkivi egyetemen. Az ukrán romantikának több központja is működött Harkivban (**L. Borovikovszkij, A. Metlinszkij, M. Kosztomarov**), Lvivben (**M. Saskevics, I. Vahilevics, J. Holovackij**, a Ruszka Trijeja, azaz Az orosz trojka) és Kijevben (a Cirill és Metód Társaság tagjai, **T. Sevcsenko, P. Kulis**).

1850-től inkább csak egyes életművekben élt tovább a romantika (**Victor Hugo, Jókai Mór**).

I. 1798–1815	II. 1815–1830	III. 1830–1850
--------------	---------------	----------------

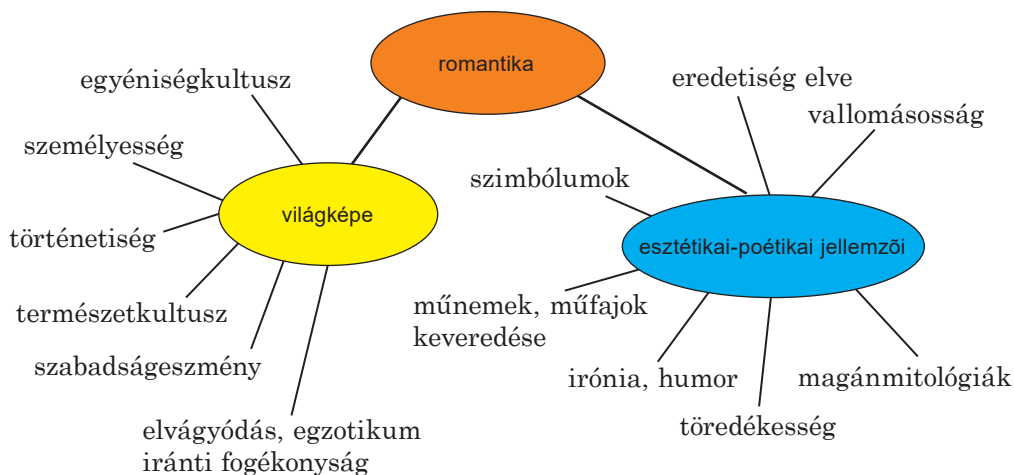
A romantika művészi elvei • A romantika képviselői fellázadtak a klasszicista elvek, az antik minták szigorú követése ellen, és az írók, művészek az *egyéniesség és az érzelmek kultuszát, a művészi szabadságot, az eredetiség eszményét* hirdették. A jelen rideg valóságából a múltba, elsősorban a középkori lovagvilágba menekültek, vagy saját nemzeti múltjukat kutatták és fedezték fel. A művészek figyelmüket az *emberi személyiség* felé fordították. Az egyéni érzelmek telítve voltak *mélabúval, világfájdalommal, halálvágygyal* (különösen a németeknél) vagy éppen a *fantázia szárnyalása, lelkes rajongás, mámorosság* jellemezte (franciáknál). Közös az *elvágyódás* a jelenből. Ez a vágy nyilvánult meg a múlt felé fordulásban, az egzotikum iránti vonzódásban, vagy a fantázia és az álom világába való menekülésben.

A romantika műnemei és műfajai • Az eddig szigorúan elkülönülő műnemek és műfajok helyét – a művészi szabadság érvényesüléseképpen – kevert műfajok, műfajötvözetek vették át: *drámai költemény, prózavers, elé-*

gico-óda, ballada. Uralkodó műnem a **líra** lett, de minden műnemre kiterjedt a *lirizálódás*.

Az epikus és drámai művek cselekménye gazdag váratlan fordulatokban, meglepő eseményekben, különleges helyszínekben és szereplőkben. A jellemábrázolásra a szélsőséges ellentétek jellemzőek, a romantikus regények szereplői vagy nagyon jók, vagy nagyon rosszak: keverednek az esztétikai minőségek – a rút és a fennkölt, a fenséges és a nevetséges, a szép és a csúnya, az öröm és a bánat, a szabadság és a végzet. A romantikus regény számos változata születik meg: a *történelmi*, a *kísértet*-, a *rém*-, a *fantasztikus*, a *detektív*-, a *meseregény*, valamint a *verses regény*. A dráma nem játszik olyan jelentős szerepet, mint a klasszicizmusban.

A romantikában a művész és a társadalom kapcsolata is szélsőséges változatokat eredményez. Megjelenik a *vátesz*, a jövőbe látó, isteni útmutatást követő népvészér is, de a magányba húzódó, a világtól elvonult alkotó is. A romantika egyik előfutára **William Blake**, profetikus, látomásos költői világot teremtett már a XVIII. században.

A romantikus műalkotás legfontosabb jellemzői • Az eredetiség tisztelete, a zsenikultusz, a szenvedély, az erő, a felfokozott életritmus és életigény a művészetben és a hétköznapi életben, a fantázia tisztelete, a fantasztikum, az álomszerűség az ábrázolásban, a szenvedélyes szabadság-szeretet, a középkori lovagvilág és misztika felelevenítése, az állandó nosztalgikus elvagyódás a jelenből térben és időben, az ok nélküli szorongás, és az egyéniség szélsőséges tisztelete, az ösztönök szerepének felértékelése, a forradalmiság.

Ezek a vonások egészen sajátos egyéniséget és életstílust feltételeznek: a romantikus személyiség saját életével teremti meg a romantikus eszményt.

ROMANTIKA A TÁRSMŰVÉSZETEKBEN

A romantika stílusirányzata az irodalomban alakult ki először, ám a zenében és a festészetben is jelentőssé vált.

Festészet • A festők ebben a korban (pl.: **Francisco Goya** (e.: fransziszko goja), **Eugène Delacroix** (e.: özszen delakruá), **William Turner**, **Caspar David Friedrich**) az egyéni alkotói kifejezőmódot, a természet és az érzelmek változékonyságát, az események véletlenszerűségét hangsúlyozták. A romantikusok azért menekültek a múltba, mert elégedetlenek voltak a korrall, amiben éltek, és amelyet megvetettek, ezért a középkor emlékébe, az egzotikumba, az álomba húzódtak. Emberábrázolásukban a barokk kifejezőmódokhoz közelítettek: újra megjelent az átlós elrendezés, a színeség, és a világos-sötét kontraszt.

Franciaországban a klasszicista és a romantikus művészeti felfogás harca 1818-ban ez utóbbi javára dőlt el, amikor **Théodore Géricault** (e.: teodór zsériko) francia festő kiállította *A Medúza tutajja* című művét. Ezt a képét itáliai útját követően festette, a *Medúza* nevű fregatt pusztulásáról szóló cikk készítette erre. A hajótörést 400 emberből 15 élte túl, két hetet töltve a hajón. Az egymással összefonódó testek egy gúlává állnak össze, melynek csúcsánál a még reménykedők helyezkednek el. A festmény az ember ezerféle érzelmét örökíti meg a hajótöröttek arcán: a reménytől a kétségbeesésig, a lemondástól a halálfélelemig. Ez a kép arról is árulkodik, hogy a romantikában **megmutathatóvá vált a borzalmas, a csúf is** (hullák, tébolyodott tekintetek, meggyötört emberi testek) – ami a klasszicista művészetben elképzelhetetlen lett volna.

Théodore Géricault:
A Medúza tutajja, 1819

Eugène Delacroix:
*A Szabadság gényusza diadalra
vezeti a népet*, 1831

A francia és az európai romantika legnagyobb alakja **Eugène Delacroix**, aki a klasszicista festészet szürkesége ellen harcolt. Képeire az erős tónusok, színes árnyékok jellemzők. *A Szabadság gényusza diadalra vezeti a népet* című képéhez az 1830. évi forradalmat vette alapul. Az egymást keresztező átlók, az élénk mozdulatok, a halál és a rombolás jelenetei, de

közben a hősi ellenállás ábrázolása, ezek a kép és a romantikus művészet jellemzői.

Angliában a XIX. század első felében alkotott **John Constable**, aki az atmoszférára helyezte a hangsúlyt: fényben úszó táj, felhők az égen, szél, időjárási körülmények, és **William Turner**, aki akvarelleket festett, s ez a technika lehetővé tette számára a színes fények kifejezését.

John Constable:
Szénásszekér, 1821

William Turner:
Eső, gőz, sebesség, 1848

Magyarországon a romantika festészetének a századelőn kevés példája volt, de ahogy az építészetben fellelhetők voltak a romantika jegyei, a képzőművészetben is megjelentek. E kor festői közül **Kisfaludy Károlyt**, **Than Mórt**, **Lotz Károlyt**, **Györgyi Giergl Alajost** kell megemlíteni.

Kisfaludy Károly:
Tengeri vész, 1820

Kisfaludy Károly tájképeinek, mint pl. a *Tengeri vész* című alkotásának kedvelt motívuma a vihar, a természeti elemek tombolása: a művésznak módja nyílt a sötét és világos, a mozgalmas és nyugodalmasság ellentétpárjainak drámai összecsapását érzékeltetni. Bár Kisfaludy rövid ideig a bécsi Akadémián is tanult, sőt Itáliában is működött, intenzív irodalmi tevékenysége miatt nem szánt nagyobb figyelmet festői eszközei alaposabb kiművelésére.

Than Mór többretű művészete nagyjelentőségű a XIX. századi magyar festészet történetében. Életképeivel s történeti festményeivel a magyar romantikus festészet kiváló mestere. Mint freskófestő, a magyar falfestészet kimagasló, úttörő művésze. Klasszicizáló modorban, nagy tudással, kitűnő technikai felkészültséggel, monumentális felfogással, határozott formákkal, áttekinthető, világos módon érzékeltette az egyes eseményeket.

A történelmi tárgyú képek, a magyarság életének a kereszténység felvételétől a kiegyezés korszakáig jellemző eseményeinek felidézése. Than meg-

Than Mór:
Attila lakomája, 1870

festette a magyarok ős királya, Attila lakomáját is. A hun-magyar azonosság, Attila dicsőségének a messze Árpád-korba visszanyúló hagyománya az uralkodó renddel való szembenállás kifejeződése volt.

Az ifjú **Lotz Károly** festői indulása a népeletképhez fűződik: bujdosó, vágatató betyárok nyomába szegődik, alföldi alkonyok idején a szelíd furulyaszó, a pásztorok, halászhók élete érdekli.

Lotz Károly:
Vágatató betyár, 60-as évek

Lotz Károly:
Alkonyat, 1870

Györgyi Giergl Alajos nem tudta tehetségét igazán kibontakoztatni. A korízlésnek megfelelően választott életképtárgyakat, de nem aratott velük számottevő sikert, noha humor és irónia is megszólal bennük. Itáliai tanulmányútja után főleg arcképfestészete mélyül el. Ennek egyik méltó

Györgyi Giergl Alajos:
Vigas, 1852

Györgyi Giergl
Alajos: Erkel Ferenc, 1855

példája az *Erkel Ferenc* portré. Erkel a magyar opera megteremtője volt. A festményen első operájának, az 1840-ben bemutatott *Bátori Máriának* és egyik főművének, a *Hunyadi Lászlónak* kottái láthatók.

Madarász Viktor:
Hunyadi László siratása, 1859

Madarász Viktor:
Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi
börtönben, 1864

Az 1848–49-es szabadságharc dicsőséges, majd fájdalmas időszaka aránylag ritkán jelent meg festőink életképein. De Györgyi Giergl Alajos *Vigasztalás* című alkotása ehhez a témához kapcsolódik. A képen a csatába indult kedveséért bánkódó fiatal leányt honvéd egyenruhába öltözött idős markotányos nő gyámolítja.

A magyar romantika festészetének századelői képviselője, akit a romantikához elsősorban témaválasztása fűzte – **Zichy Mihály**. Fő művei nem is nagyszabású festményei, hanem rajzai, bravúros illusztrációi. **Zichy** később főképp Oroszországban és Párizsban dolgozott. Bár több ízben szerepeltek művei hazai tárlatokon, itthon mégis elszigetelt maradt, a magyar romantikának nem is ő, hanem a történelmi festők, **Madarász Viktor**, és mindenekelőtt **Székely Bertalan** voltak a csillagai.

Székely Bertalan: V. László és Cillei Ulrik, 1870

Noha a magyar romantikus festészet egyes képviselői Párizsban jártak, mégis a francia romantika legnagyobb mesterei alig hatottak rájuk, sokkal inkább a másod- és harmadrendű historikus-romantikus festők.

A mi romantikus történelmi festőink főleg azt tűzték ki céljukul, hogy az osztrák elnyomás ellen, a nemzeti szabadságért küzdjenek. Ideáljuk a nemesi-népi Magyarország. Közérthető művészetre törekedtek, amelynek a nemzeti, 48-as mondanivaló megjelenítése volt a célja. A nemzeti tartalom kifejezése ellenére nem juthattak el olyan jellegzetesen nemzeti formához, mint Izsó Miklós, hiszen nem a népből, hanem a nemesi nemzetből indultak ki.

Wagner Sándor:
Dugonics Titusz önfeláldozása,
1859

Barabás Miklós:
A Vezúv kitörése, 1835

Emlegetnek egykönyves írókat az irodalomban, ennek a típusnak a megfelelője **Wagner Sándor** a festészetben, aki a *Dugovics Titusz önfeláldozása* című egyetlen művével vonult be igazán a művészet-történetbe, ezen alkotáson keresztül érzékelte a magyar ifjúság nemzedékeken át a magyarok törökellenes, hősieles küzdelmét. Wagner még akadémiai évei elején, 1859-ben festette meg a festményt. Egy „közeli”, mesterien megszerkesztett, térben zajló jelenetet látunk. A belgrádi védők kétségbeesetten próbálják visszaverni a bástyát elfoglalni akaró törökök rohamát, de a turbánt viselő, tarka öltözetű török támadók egyike, talpig vörösben már éppen feljutna a bástyára, amikor Titusz baljával megragadja, jobbjaival pedig a magyar zászlóra és a keresztre mutatva elszánja magát a halálra.

A XIX. századi Magyarország tehetséges, tanult és keresett portréfestője **Barabás Miklós**, aki nemzetünk számos jeles egyéniségét megfestette. Egy eszten-deig Velencétől Nápolyig bejárta Itáliát, de nemcsak földrajzilag, hanem művészi fejlődését tekintve is hosszú utat tett meg. A legfelkavaróbb látványban akkor volt része, amikor 1835. április elsején szemtanú-

ja volt a Vezúv kitörésének. Az élményt feldolgozó akvarellvázlata éppúgy elvont fényhatások megragadására törekedett, mint a képi előzményeinek tekinthető művek sora.

Szobrászat • A romantika szobrászata **François Rude** (e.: fran-szoá rüd) és **Jean-Baptiste Carpeaux** (e.: zsán bátiszt karpó) alkotásai-ban jutott kifejezésre. Rude készítette a párizsi Place de Gaulle téren álló *Diadalíven*, a *Marseillaise* című művet, amelyet színpadiasság, pátosz, va-lószerűtlen erő és szenvedély jellemez. A romantika szobrászatában inkább

François Rude:
Marseillaise, 1833–36

a tartalom, vagyis a hősi erkölcs jelenti az új stílust.

Jean-Baptiste Carpeaux a különösét akarja megalkotni vérbeli romantikusként. Sok megbízást kapott, de készített pusztán spekulációból is műveket. Ilyen a *Nápolyi halász*, melynek gipszfiguráját még római tanulóévei alatt alkotta meg. A *Nápolyi halász* alakját, vallomása szerint, egy nápolyi fiúban látta meg, és alkotásával az itáliai élet egyszerűségét és élénkségét akarta visszaadni. Legkiválóbb fő műve az első párizsi operaház homlokzatát díszítő épületszobra, *A tánc allegóriája*. Jellemző a fény-árnyék ellentét szinte festői felhasználása. A romantika szob-

rászatából indult ki **Frédéric Auguste Bartholdi** is, a New York kikötőjében magasló monumentális *Szabadság-szobor* megalkotója.

A kor magyar szobrászatát **Ferenczy István** munkássága reprezentálja. Ferenczy a bécsi Akadémián, majd Rómában tanult. Legsikerültebbek arcképei életteli mintázásról és a jellegzetesség megragadásának képességéről tanúskodnak. Élete nagy terve egy hatalmas *Mátyás király-emlékmű* volt, amely azonban vázlatokon túl alig jutott. A 30-as években portrészobrokat, síremlékeket, oltárműveket, kisebb emlékműveket készített. Az újjáéledő magyar szobrászat jelképes elindítójának tekinthetjük Ferenczy István *Pásztorlányka*, vagy ahogyan ő nevezte *A szép mesterségek kezdete* című szobrát.

A magyar szobrászművészet újjáébredése idején, a XIX. század negyvenes éveinek elején tűnt fel Bécsben **Alexy Károly** jeles szobrász. A bécsi Akadémián tanult. 1841-től kisbronzokat készített (*Faust és Margaréta*, *Egmond és Klára* stb.). 1844-ben kezdte el híres hadvezér sorozatát. 1845-ben a pesti Hermina-kápolna szobrászati munkálataiban vett részt. 1846-ban több művét állította ki (*Mátyás király*, *Mária Terézia*, *Krisztus az Olajfák hegyén*). 1848-ban *Batthyány Lajos* mellszobrát mintázta meg. Az 1848–49-es szabadságharcban való részvételéért hosszabb várfogságra ítélték. Kisza-

François Rude:
Teknősbékával játszó
nápolyi halászfű, 1833

Jean-Baptiste Carpeaux:
Lány kagylóval

Ferenczy István:
a Pásztorlányka és a Kölcsey-szobor

zét oszlopszerű kis építményen nyugtatja, amelynek mindhárom oldalát allegorikus alakok díszítik: Historia, Minerva és Fortuna Mátyás életművét és személyét dicsőítik.

Nemzeti szobrászatunk legnagyobb alakja, **Izsó Miklós** kezdetben Ferenczy kőfaragója volt. Szegény sorból származott, gyerekként a szabadságharcban is részt vett. A müncheni Akadémián tanult, majd hazatérve megalkotta a magyarság szimbolikus figuráját, a *Búsuló juhász* című szobrát. Az alkotás az 1848-as szabadságharcot gyászoló magyar nemzetet jelképezi. A figura testtartása az antik művészet síremlékeinek pózára emlékeztet, hiszen a szobrász ekkor még a klasszicizmus hatása alatt állt.

Izsó Miklós művészete kiteljesedését a *Táncoló parasztok* sorozatában érte el. Darabjait az 1860-as és 1870-es években készítette terrakottából.

Izsó Miklós:
Búsuló juhász, 1862

badulása után Londonba emigrált, ahol újból elkészítette *Batthyány* és *Kossuth* mellszobrát.

Legismertebb munkája a Vigadó homlokzatát díszítő *Táncolók* reliefje, továbbá *Mátyás király* kis bronzszobra, *Széchenyi* mellszobra. Stílusa a klasszicizmus és romantika közti átmenetet képviseli. A *Mátyás*-bronzfigura a reneszánsz uralkodót, a tudományok és a művészetek mecénását ábrázolja. Fejét – korona helyett – a győztes hadvezér babérkoszorúja övezi. Ke-

A kis méret (26–30 cm) ellenére nagyon kifejező mozdulatok és részletgazdag mintázás jellemzi figuráit. Érzelmekben gazdag alakjai a *magyar nép szabadságvágyának* romantikus kifejezői.

Izsó Miklós legnagyobb érdeme, hogy a magyar szobrászatot európai szintre emelte. A magyar romantikus szobrászatban Izsó Miklós pásztor- és parasztfigurái az első és sikeres példák a magyar népelet, a népi életkép szobrászi megjelenítésére, amikor is a romantika eszmeisége jegyében a nemzeti mondanivaló különös hangsúlyt kapott.

A kiegyezés (1867) utáni korszak egyik legjelentősebb magyar szobrászművésze **Fadrusz János**. A bécsi Akadémiára felnőtt korában került. Már előtte is foglalkozott fes-

Izso Miklós: Táncoló parasztok, 1870 körül

tészetrel és díszítőszobrászattal. Fő műve a kolozsvári *Mátyás király emlékmű*, a nemzeti függetlenség eszméjét hirdeti. A monumentális szoborcsoport főalakjának mintázása lendületes. A ló testtartása erőt, Mátyás alakja pedig méltóságot sugároz. Az emlékmű a Millennium egyik legszebb történelmi tárgyú plasztikája.

Zene • A romantika legnagyobb teljesítményét a zenében érte el, mert az érzelmek leghívebb kifejezésére ez a művészeti ág a legalkalmasabb, ezért vált a zene a művészetek közül a legfontosabbá.

A **zenei romantika** (1835–1910) az irodalmi és a képzőművészeti után 15 évvel később indult, időben azonban túlélte és jelentőségében is túlszárnyalta azokat. Ezért is nevezik a XIX. századot a zene századának. Az új generáció jellemző vonása a sokoldalú műveltség (pl.: Liszt Ferenc előadóművész, zeneszerző és pedagógus is volt). Tehát az egyházi, udvari, hivatali kötöttségektől mentes, szabad művész korlátlanul tekinthetett szét a világban, és a szélesebb értelemben vett kulturális élet aktív részese lett. A kor zenei vezéregyéniségei: **Weber, Schubert, J. Strauss, Liszt, Berlioz, Verdi, Wagner, Chopin, Schumann, Paganini, Mendelssohn, Smetana, Erkel Ferenc, Brahms, Bruckner, Dvořák, Grieg, Mahler, Puccini, R. Strauss, Debussy** és még sokan mások.

Ekkor bontakozott ki új műfaji kategóriaként a **dalművészet**. A dal a költészet és a zene legteljesebb egymásra találása. Ebben a műfajban jutott leginkább kifejezésre a kor én hangja. A műfaj első és legnagyobb mestere Franz Schubert, folytatói: Schumann, Mendelssohn, Brahms. A megzenésített versek nagyrészt a korabeli költők munkái: Goethe, Schiller, Heine. A **dalciklus** összefüggő versek sorozatára írt, több dalból álló kompozíció. Jellegzetesen romantikus, hangszeres zene a **hangszeres karakterdarab**.

Elsősorban zongorára írt, rövidebb darabok összefoglaló neve. Általában egy-egy hangulatot, lelkiállapotot rögzít. A hangszeres karakterdarab legnagyobb mestere Frédéric Chopin, de kortársai közül is sokan kedvelték e hangulatos műfajt. A **szimfonikus költemény** tartalmilag programzene, formailag pedig általában egybekomponált mű, szemben a klasszikus szimfónia több tételes rendjével. Egyik lényeges elem a romantikában az úgynevezett **programzenei** hajlam. A zeneszerző a zene eszközeit a zenén kívüli élmények tartalmával kapcsolja össze. Ezek lehetnek: irodalmi, képzőművészeti inspirációk, de a természet jelenségei is, pl.: vihar, vízcsobogás, különféle állathangok. Az alkotóművész figyelmét a zene belső lényege helyett a program tartalma köti le, s arra törekszik, hogy e tartalmat a legkülönfélébb hanghatásokkal maradéktalanul ki is fejezze. E forradalmian új műfaj megteremtője Liszt Ferenc, aki elsősorban irodalmi ihletésű szimfonikus költeményeket írt (pl.: *Les Préludes*). A század második felében a szimfonikus költemény földrajzi vonatkozású tájfestő típusa kerül előtérbe. A XVIII. század második felétől az **opera** műfajának hatalmas sikerei kezdik háttérbe szorítani a hangszeres műfajokat, a XIX. században pedig szinte egyeduralkodó a zene területén. Az opera nagyzenekarának mérete jelentősen megváltozik a romantika idején. Kibővül újabb hangszerekkel, új hangszerelési effektusokkal gazdagítják a zenekari hangzást. A zenekarkezelés és hangszerelés XIX. századi megújítói Berlioz, Wagner és Richard Strauss.

Verdi, az operairodalom egyik legnagyobb zeneszerzője művészetével megteremtette az **olasz romantikus nagyoperát**. Ezek áradó dallamossága, szenvedélyessége, a kórusok drámai hangja, a hatalmas tömegjelenetek, a mély jellemábrázolások, cselekmény és zene tökéletes összhangja utolérhetlenné teszik alkotásait. Neves szerzők még: Rossini, Bellini és Donizetti.

A **romantikus német opera** megalapítója Mozart (*Varázsfuvola*). Kezdeményezéseinek folytatója Carl Maria von Weber, akinek legismertebb operája *A bűvös vadász* német szövegre íródott. E szövegválasztással akart német operát írni, szellemében, hangvételében, dallamvilágában felhasználni mindazt a kapcsolatot, mely a népzenehez és a népies zenéléshez köti.

A zene sajátos eszközeivel sürgette a nemzeti függetlenségi törekvéseket is. Magyarországon például Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai irodalmi alkotásokkal, Székely Bertalan, Madarász, Munkácsy nemzeti témájú festményekkel, Liszt, Erkel a verbunkos tánczenére épülő magyaros műzenével segítették a **nemzeti romantika** kibontakozását. A XIX. századi magyar zenét, annak minden műfaját a verbunkos zenéből fogant nemzeti stílus határozza meg. A század magyar műzenéjét két műfaj jellemezte: a *népies műdal* és a *nemzeti opera*.

A XIX. század jellegzetes magyar költészete, ami azért született, hogy megteremtse nemzeti kultúránkat, városainkból kiszorítsa a német dalokat, a német szellemet. Felemás értéke abból adódik, hogy sem a népdal, sem

az európai rangú műdal kategóriájába nem sorolható, mert szerzői zeneileg képzetlen műkedvelő komponisták. A **népies műdal**, más néven magyar nóta így a mulató úri társaságok zenéje maradt. Szerzői között voltak tehetséges, ösztönös muzikusok is. Pl.: **Egressy Béni** sikeresen zenésítette meg Vörösmarty verseit, többek között a *Szózatot*. Szentirmay Elemér dalai a kor legnépszerűbb szerzeményei voltak.

A független magyar nemzeti zenekultúra megteremtéséért folytatott harc a reformkor eszmei törekvéseinek egyike. Cél a független nemzeti kultúra és az állandó magyar színtársulat létrejötte. A **nemzeti opera** megteremtése **Erkel Ferenc** nevéhez fűződik, aki stílussá formálta a verbunkos zenét, így alkotta meg énekes és hangszeres műveit. Operáiban az olasz műfaj megtelik magyar tartalommal, és magyar verbunkos zenei elemekkel. Az 1848-as szabadságharc előtt és után a magyar történelem tragikus eseményeinek idézésével ez a zene nagy művészi hatással táplálta a nemzeti öntudatot a Habsburg hatalommal szemben.

Építészet • Az alig 15 évig tartó romantikus építészeti stílus előszere-tettel fordult a nemzeti múlt, főleg a középkor felé (romok iránti érdeklődés), annak külsejét és térkiképzését utánózva. Az új stílus ötvözte a román és gótikus elemeket, széles körben alkalmazta az öntöttvasat, teret kaptak a sokszorosítható elemek: a gipsz rozetták, stukkók, rácsok, oszlopok. Angliából indult el, gyakran együtt járt elhanyagolt középkori épületek „restaurálásával”. Fő forrása a régészeti kutatás, valamint a távol-keleti építészet.

Az új stílus kialakításában **Anglia** volt a kezdeményező. Ott épült fel a XIX. század elején a keleties romantika egyik legjellegzetesebb alkotása, a *Brightoni királyi nyaraló*; ott bontakozott ki a romantika egyik fő irányát meghatározó gótikus újjászületés, amelynek nagyhatású emléke a londoni *Parlament*; ott keletkezett az öntöttvas **építészet legjelentősebb műve, a londoni Kristálypalota**; s ott született meg a szabad természet benyomását keltő, hangulatos ligetekkel, kis patakokkal, festői romokkal kiképzett romantikus tájkert (az angolpark).

Nota bene! Az építészeti stílus legfőbb jellemvonásai:

- az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelte – óriási téráthidalások, szerkezeti könnyedség;
- új anyagok használata – az öntöttvas és az üveg;
- ipari technikai eljárások bevezetése – nagyüzemi előregyártás;
- új épülettípusok jelentkeztek: pályaudvarok, könyvtárak, gyárak, bankok;
- a gót stílus formái feléledtek;
- keleti-, bizánci-, mór és román stíluselemek keveredése;
- elhanyagolt középkori épületek helyreállítása, várak, kastélyok restaurálása.

Az angol tájkert jellegzetes példája az Északi-tenger öble melletti *Dunrobin kastély* kertje, melyet **Charles Barry** tervezett 1850-ben. Teraszok, mesterséges tavak és szökőkutak díszítik. Egy központi tengely a ház előtti terasztól kiindulva, egy dombon le, egy erkélyig fut.

Sir Charles Barry: Dunrobin kastély és -kert; 1850

Párizs.

A Nemzeti könyvtár olvasóterme, 1854

Franciaországban az öntöttvas szerkezetek alkalmazásának úttörő mestere **Henri Labrouste** (e.: anri lab-rüszt) volt. Az ő műve az első jelentős középület, amelyben az új anyag a szerkezeti rendszert meghatározó szerephez jutott.

Magyarországon az 1848–1867-ig, a kiegyezésig terjedő korszakot stílusként általában a romantika jellemezte.

Az az ízlésirány, amely szabadabb és változatosabb formaelemeket és összeállításokat, több érzést és szenvedélyt igénylő képtárgyakat, a fantázia erősebb jelentkezését pártolta. Mint minden nagy stílusáramlat, a romantika sem volt seholy, nálunk sem, egységes – sem felfogásában, sem időtartamában. Az építészetben a középkorias stílusok – a gótika, a román, valamint a keleties egzotikus elemeket, a mór és iszlámból vetteket kedvelte. Ezek jelentkezése és a klasszicizmus mellett erősödő fellépése már az előző korszakban megfigyelhető volt. A negyvenes évektől kezdve a klasszicizmus érett mestereinek legtöbbször főleg ablakkerevezésként, frízek és attikák képzésénél középkorias formákat alkalmaztak.

Feszli Frigyes:

A pesti Vigadó, 1858–1865

A magyar építészek sorából két egyéniség emelkedik ki tehetségével és éles művészi arcúval, **Feszl Frigyes** és **Ybl Miklós**.

Feszl szemben állt a klasszicizmussal és olyan keleties-népies elemeket alkalmazott új, sajátosan magyar építészete kialakításában, mint aminőt fő művében, a *Vigadó*ban valósított meg. Ez az épület olyan ötvözete az átvett és eredeti elemeknek, olyan kiváló arányú és biztonságú tömegalakítás, hogy ez a maga korszakában egyedülálló lehetett. A *Vigadó* építése 1858-tól hét éven át tartott.

Keleties mór stílusban épült a pesti *Dohány utcai zsinagóga*, melyet Ludwig Förster tervezett ugyan, de Feszl Frigyes fejeztet be. A templom teljes kifestése is Feszl terve szerint készült.

Ybl Miklós a XIX. század egyik legnagyobb magyar mestere, a historizmus európai jelentőségű képviselője Magyarországnak, Budapestnek, a magyar építészetnek szentelte életét.

Korai stílusát a romantika jellemezte, román elemekkel, később a neoreneszánsz vált stílusára jellemzővé. Sokat foglalkoztatott, nagy hatású művész volt, akit életében is elismertek. Számos alkotása közül a fő művének az Andrásy úton az *Operaház* (Magyar Állami Operaház) neoreneszánsz épülete számít.

Ybl műveinek listája tekintélyes: az *Országgyűlés* régi épülete, a mai Olasz Kultúrintézet; az egykori *Fővámház*, vagyis a mai Corvinus Egyetem épülete; a *Várkert-bazár*; a budapesti *Szent István-bazilika* végső formája; a józsefvárosi palotanegyed *Festetics-palotája* (a mai Andrásy Egyetem) és *Károlyi-palotája*. Ybl Miklósnak jelentős szerepe volt a századfordulóra elkészült budai királyi palota terveinek, tömegének formálásában, s munkássága még az épület mai állapotában is felismerhető. Ybl ezenkívül számos jelentős budapesti bérház és bérpalota alkotója is volt. A magyar vidéken több tucat kastélyt és templomot épített, a parádi *Károlyi-kastély* megtervezésétől több más Károlyi-kastély (Fehérvárcsurgó, Füzipet, Nagyvárad, Nagykároly) átalakításáig. Ybl a Wenckheimék számára is

A budapesti Dohány utcai zsinagóga, 1854—1859

Ybl Miklós:
Operaház, 1873–1887

Ybl Miklós:
Főti Római Katolikus-templom, 1855

épített egy hatalmas kastélyt a Békés megyei Szabadkígyóson, ami korának az egyik legfényűzőbb magyar vidéki kastélya volt. Ybl tervezte a jelentős főtéri *Római Katolikus-templomot* és a ferencvárosi *Bakáts téri templomot* is.

A klasszikus építészettel szembeforduló, az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelő romantika olyan fejlődést indított el, amely a szerkezetek terén, az anyaghasználatban már a XX. század építészeti forradalmát készítette elő.

1. Válaszd ki a fejezetből a téged leginkább megérintő, hozzád szóló alkotót vagy művet, és készíts hozzá választott technikával prezentációt! Gyűjts minél több nem irodalmi anyagot (képet, festményt, dalszöveget, zeneszámot, videót stb.), amelyek a legjobban kifejezik a kiválasztott szerzővel/művel kapcsolatos élményedet!
2. A romantika kifejezés a francia *roman*, regény szóból származik. A szó nemcsak egy művészeti stílusirányszatra vonatkozik, hanem a köznyelv részévé vált, a hétköznapi beszédben is használjuk. Milyen jelentések kapcsolódnak a *romantika*, *romantikus* szóhoz? Milyen embert nevezünk romantikusnak? Beszéljétek meg!

3. Nézzétek meg a prezentációt a romantikáról itt: <https://www.slideserve.com/shaman/a-romantika/>

AJÁNLÁS

Figyelmetekbe ajánlom Lyka Károly *A művészetek története* c. könyvet, mely azok számára készült első olvasmányul, akik lehető rövid összefoglalásban kívánnak megismerkedni az európai festőművészet, szobrászat és építészet legjelentősebb mestereivel és művivel, mégpedig könnyen érthető, összefüggő olvasmány alapján.

ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN

A NÉMET ROMANTIKA

Általános kép • Az irodalomtörténet szerint Goethe és Schiller együttműködésének megszűnése jelentette a klasszika korszakának és ezzel együtt a XVIII. század irodalmának lezárulását is. De a század utolsó éveiben már bontogatta szárnyát az új mozgalom, a romantika. A német irodalomban a romantika nem váltotta fel a klasszicizmust, mint az angolban és a franciában, a német klasszicizmus úgyszólván már születése pillanatában szemben találta magát a romantikával.

„Egyetlen irodalmat s művelődést sem járt át annyira a romantika, mint a németet.” (Németh G. Béla: *Az egyensúly elvesztése*. Magvető, Bp., 1978., 8. o.) A német polgárság s főleg a polgári értelmiség, mely eleinte lelkesedett a felvilágosodás eszméiért, a francia forradalom radikalizálódása idején elbizonytalanodott. A napóleoni háborúk a németiség számára jórészt csak szenvedést, vereséget és megaláztatást jelentettek, s ennek következtében a német polgárság zavara nőttön-nőtt, majd keserű kiábrándulásba torkollott. Bizonytalanságukat fokozta a hagyományos vallásos világszemlélet meggingása, az istenhit elvesztése. „Nem elvetették az istenhitet, hanem elvesztették; istenhit nélkül éltek, s nem istenhit ellen. S mást helyette, egyelőre, alig találtak.” (Németh G. B.: i.m., 20. o.) A kétség volt lelkük legfőbb tartalma. Éppen azért csodálták a középkort, mert egy olyan világ jelképét látták benne, amelyben még megvolt a világképnek az az egysége, amelynek hiányától annyira szenvedtek.

A fiatal romantikus nemzedék gondolatvilágán a zűrzavar hatalmasodott el, érzelmi állapotát a szorongás hatotta át, s az ellenségessé és kiábrándítóvá lett világ elől menekülve ismeretlen és titokzatos szépségek keresésére indultak. Elvágódásuk elfordulás volt ugyan a valóságtól, de az emberi lélek olyan mélységeit, az érzelmvilág olyan titkait fedezték fel, az irodalomnak olyan új lehetőségeit tárták fel műfaji, formai tekintetben, amelyeket a későbbi korok irodalma is hasznosíthatott.

A német romantika három nemzedéke • A német romantika első nemzedékét **jénai iskolának** nevezik, mert tagjai Jénában, a weimari nagyhercegség egyetemi városkájában éltek, Goethe és Schiller szomszédságában és búvőkörében. A jénaiak adták ki 1798-tól a berlini *Athenäum* című folyóiratot. Főleg a **Schlegel fivérek** a mozgalom programadói. **Friedrich** (1772–1829) a romantikus elmélet igazi megteremtője és az idősebb, **August Wilhelm** (1767–1845) a romantika nagy irodalomtörténet írója.

Az első nemzedék leghíresebb írója **Ludwig Tieck** (1773–1853) volt. Ez a bámulatos termékenységgű író mindent megvalósított, amit a Schlegelek elmélete előírt a számára. A jénaiak büszkesége a fiatal **Novalis** (igazi neve

Friedrich von Hardenberg, 1772–1801) volt. **Friedrich Hölderlin** (1770–1843) költészete a német és az egyetemes líra csúcsa.

Az 1800 után fellépő második romantikus csoport székhelye egy másik egyetemi város, **Heidelberg**. Földrajzilag is távol esik Weimartól, ami át-
tételenesen azt is jelképezi, hogy a romantika kezdett felszabadulni a nagy
klasszikusok súlya alól. Ez a második csoport vitte bele a német roman-
tikába a legfontosabbat, a *nép-nemzeti* elemet. A nemzeti érzés mind erő-
sebb hangsúlyt kapott, feléledt a német nacionalizmus és a népművészet
kultusza. Ide tartozik **Achmin von Arnim** (1781–1831) és **Clemens Bren-
tano** (1778–1842) óriási hatású népdalgyűjteménye, *A fiú csodakürtje* és a
Grimm-testvérek máig népszerű mesegyűjteménye. Ők teremtették meg a
német nyelv és irodalom tudományát, a germanisztikát. Az új költészetideál
a közvetlen élmények egyszerű és közérthető formában való megjelenítése.

A német romantika egy későbbi nemzedékének, az úgynevezett **berlini**
romantikának legmarkánsabb képviselője **E. T. A. Hoffmann** (1776–1822).
Külföldön is, különösen Franciaországban volt népszerű. Ő látta meg a hét-
köznapban a csodát és a csodában a hétköznapot. Mivel festő és zenész is,
képekben komponált. **Heinrich Heine** költészete a romantika végső követ-
keztetéseinek levonása, és egyben túllépés is a romantikán. Dalköltészete
egész Európában követőkre talált.

ELSŐ NEMZEDÉK: JÉNAI ISKOLA	MÁSODIK NEMZEDÉK: HEIDENBERGI ISKOLA	HARMADIK NEMZEDÉK: BERLINI ISKOLA
--	---	--

HEINRICH (HARRY) HEINE

(1797–1856)

David Oppenheim:
Heinrich Heine, 1831

A XIX. század egyik legnagyobb művésze **Heinrich Heine**. Írói pályáját igazi romantikusként kezdte. Népszerűsége nincs országhatárokhöz kötve, ő az egyetlen német költő Goethe után, akinek hatalmas világirodalmi jelentősége és hatása van.

Pályaképe • Düsseldorfban született 1797. december 13-án jómódú zsidó családban. Apja textilkereskedő volt, s fiát is annak szánta. Kereskedelmi iskolába járt, bankban dolgozott. Amikor apja elméje elborult, ő lett Hamburgban a családi vállalkozás feje. Nem sok üzleti sikerrel dicsekedhetett. 1819–1824 közt jogot tanult Berlinben. Gazdag nagybátyja, Salomon Heine, ekkor és egész életén

át támogatta. Heine érdeklődése azonban egyre inkább az irodalom felé fordult, amit nagybátyja idegenkedéssel szemlélt. 1825-ben doktorált. Ekkor kereszteltette magát evangélikussá is. Szabad szellemű politikai felfogása miatt a német hatóságok látókörébe került, s így 1831-től véglegesen Párizsba költözött. Ragyogó újságíróként tájékoztatta a német olvasókat a francia állapotokról, a franciákat pedig a német filozófia és irodalom értékeiről. 1845-ben megbetegedett, s 1848-tól kezdve életét egészen haláláig ágyban, „matrac-sírban” töltötte hátgerincsorvadása miatt, de a szenvedések nem csökkentették költői erejét. 1856. február 17-én halt meg Párizsban.

Már első jelentős művével, a *Dalok könyvével* nagy sikere volt 1827-ben. Különböző ciklusokból álló lírai versgyűjtemény ez, mely tíz év lírai termését tartalmazta. A költő a kötet korai darabjaiban bőven merített a német népdalmotívum- és formakincséből: felhasználta strófászerkezeteit, ritmikáját, nyelvi egyszerűségét, közvetlen természetességét. Ezekben a dalokban felfedezhető még a romantika egész kelléktára: az elvágódás valami boldog tündérhazába, a mesés Kelet utáni nosztalgia, a természeti idillért való rajongás, de mindezt már bizonyos kiábrándultság színezte át. Dalaival a népies dalformához csatlakozott, amelyek könnyedségük, melódiagazdagságuk révén váltak vonzóvá. Szerelmi lírájában az a különleges, hogy a mindenki által ismert érzelmi helyzeteket rögzítette a mindenki által ismert képekben és hangulatokban a mindennapi élet nyelvén és szókincsével. Egész Európában követőkre talált: rövid, tömör, könnyed dalai mindenütt népszerűek voltak. Több dalát is neves zeneszerzők (Schubert, Schumann) zenésítették meg.

1828 után írott verseiben egyre nagyobb súlyt kapott a politika. Ide tartozik két nagy ironikus, politikai elbeszélő költeménye, az *Atta Troll* (1843) és *Németország. Téli rege* (1844). Publicistaként is részt vett a politikai és irodalmi élet csatározásaiban. Prózája a század legjobb német teljesítményei közé tartozik: *Útirajzok* (1826) című kötetében az eljövendő forradalomról, igaz demokráciáról írja meg reményeit. A *Francia állapotokban* (1832) a francia irodalom értékeiről olvashatunk. A *romantikus iskola* (1836) című tanulmányában elsőként összegezte a romantikus mozgalmat, mint már lezárt történelmet, megfogalmazta hozzá való – elutasító – viszonyát, a „művészi kor végének” válságkorszakát látva benne. Vallástörténeti cikke *A valóság és bölcsélet története Németországban* (1834). Utolsó jelentős cikkeiben önmagát sem kímélte, igaz fájdalmait olykor tréfává, lelkesedését szkepticizmussá oldotta, legjobb gondolatait illúziórombolóan ironizálta – *Politikáról, művészetéről és a nép életéről* (1854).

Az 1848 utáni csalódottsága súlyos betegsége okozta szenvedéseivel párosult. Költészetének hangja jelentős változáson ment át. Verseiről, amelyeket *Romancero* (1851) című kötete és hagyatéka tartalmaznak, lefoszlott a könnyed zene, a csevegő hang, s már távortartással sem él a romantika képeivel. Komolyság, kétségbeesés, az emberiség sorsa iránti aggodás nyilvánult

meg még a tréfás-játékos, vagy utolsó érzelmi fellobbanását jelző verseiben is. A nyelv, a forma klasszicizálódik, a versek kemények, kérlelhetetlenek, egy-egy kérdést nyers gondolatissággal fogalmaznak meg. Ezzel lényegében a század második felének költői átalakulását előlegezi.

1. Hogyan kapcsolódnak Heinrich Heine életéhez a következő évszámok, helynevek, nevek, fogalmak: Düsseldorf, 1797, Hamburg, Berlin, Salomon Heine, 1825, megkeresztelkedés, Párizs, 1845, „matrac-sír”, 1856? **2.** Melyik Heine legnépszerűbb kötete? **3.** Milyen műfajokban alkotott Heine a lírán belül? **4.** Mely zeneszerzők zenésítették meg Heine több dalát? Mondj példákat! **5.** Heine késői költészete milyen stílus irányában lép túl a romantikán? **6.** Említs két szatirikus poémát Heinétől! ❄️ **7.** Készíts prezentációt Heinrich Heine munkásságából!

MINT EGY VIRÁG, OLYAN VAGY...

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek és szívemre
bánat ereszkedik.

Kezem fejedre téve
kérném az ég kegyét:
maradnál mindörökké
ily tiszta, szende, szép.

(Elek István fordítása)

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek, és szívemhez
a bánat közelít.

Kezem véd könyörögve,
meghallgat tán az ég:
ilyen maradj örökre,
ily kedves, tiszta, szép.

(Képes Géza fordítása)

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A *Dalok könyve* (1827) kötet *Lírai köztétel* című ciklusának egyik leghíresebb darabja a *Mint egy virág, olyan vagy...*. Szerelmes vers ez a javából, a népdalokra jellemző egyszerű, őszinte, tiszta hangon szól a kedveshez, aki nem más, mint unokahúga Amelie Heine.

Szerkezete • A dal mindössze nyolc sor. Heine mérhetetlen szerelméről, tiszteletéről, megbecsüléséről szól a *kedves* iránt, akihez fogható csak egy *tiszta, szép és szelíd virág* lehet. De az aggodalom, a féltés is kézzel fogható a második versszakban. A költő meg akarja óvni, védeni imádott kedvesét minden bajtól, s reméli, hogy *meghallgatja tán az ég* azért, hogy mindaz a szépség, tisztaság örökre megmaradjon.

1. Olvassátok el a vers mindkét fordítását? Melyik tetszik jobban? Miért? **2.** Fogalmazzatok meg egy mondatban, miről szól a vers! **3.** Az első versszak végén mi indokolja a költő szomorúságát, bánatát? Mi lehet a szomorúságának az oka? **4.** Gyűjtsétek ki azokat a szavakat, amelyek a vers hangulatát meghatározzák! **5.** Milyen hangulat illik a versre? **6.** Miért mondhatjuk a verset népdalszerűnek? **7.** Mely kedvelt népdalmotívumra épül? **8.** A romantikus magatartás jellemzői: érzelmesség, szenvedély, a kalandok keresése. Ezek közül melyik jellemzi a verset? **9.** Hasonlítsd össze Petőfi Sándor *A virágnak megtiltani nem lehet...* című versét Heinrich Heine *Mint egy virág, olyan vagy...* című versével! **10.** Tanuljátok meg a verset!

AJÁNLÁS

Olvassátok el Heinrich Heine *A dal szárnyára veszek* című versét! Milyen jellegzetes romantikus alapérzést fogalmaz meg a költemény? Ki ihlette a dalt?

A DAL SZÁRNYÁRA VESZLEK

A dal szárnyára veszek,
s elviszlek, kedvesem,
a Gangesz-parton a legszebb
ligetbe röpkösz velem.

Ibolyák enyelegnek halkan,
fenn csillag gyúl magosan.
Mese csordul a rózsák ajkán,
rejtelmesen, illatosan.

Ott szelid holdsugárban
virágzó kert susog.
Rád, nővérükre várnak
a lenge lóbuszok.

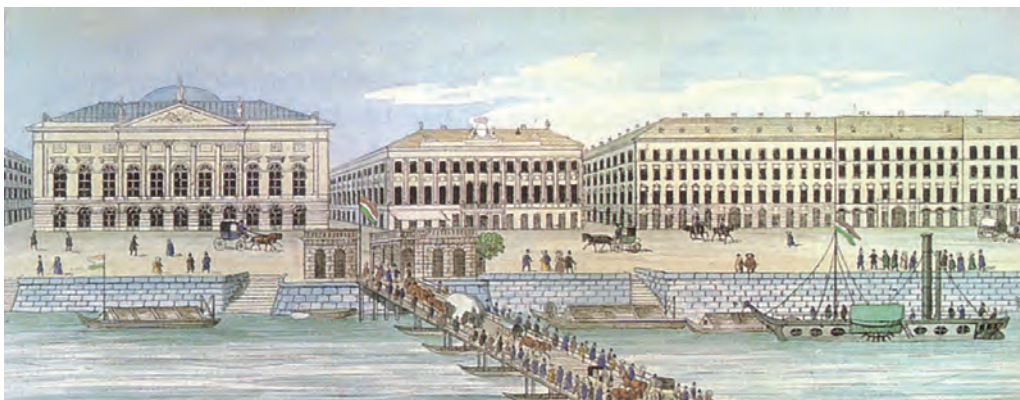
A gazellák rád függesztve
szemüket, néznek komolyan,
és hallod, amint messze
morajlik a szent folyam.

Leheverünk a gyepre,
hol pálmák árnya ring,
s álmodjuk mindörökre
szerelmes álmainkat.

(Lator László fordítása)

A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA

Történelmi-politikai háttér • A napóleoni korszak végével a Habsburg Birodalomban is a Szent Szövetség (1815-ben Ferenc császár, Sándor cár és III. Frigyes Vilmos porosz király „szent szövetséget” kötött, azaz megfogadta, hogy bármiféle veszély esetén segítséget nyújt egymásnak. A szövetség „őre” Metternich herceg volt.) restaurációs politikája érvényesült, az önmagára talált nemzeti mozgalmakat azonban már nem lehetett elfojtani. Reformkornak szűkebb értelemben Magyarországon az **1825** és az **1848** közé eső időszakot tekintjük, amikor kibontakoztak azok a politikai

C. P. Vasquez: A hajóhíd pesti hídfője a Vigadó épülete előtt a reformkorban

mozgalmak, melyek végül is a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezettek, megfogalmazták a teendőket, és előkészítették a változást.

A XVIII. század végén nyilvánvalóvá vált, hogy a feudális berendezkedés további fenntartása Magyarországon a fejlődés gátjává vált, ezért a század második felétől egyre élesebben vetődött fel a polgári-kapitalista átalakulás és a nemzeti önállóság igénye. A felvilágosodás idején ezért a két célért folyó küzdelem még nem kapcsolódott össze. A jakobinus mozgalom vezetői azonban már mindkét cél megvalósítását egyidejűleg akarták.

A XIX. század elején I. Ferenc (1792–1835) önkényuralma ellen, ha lassan is, de megindult a nemzeti küzdelem. A reformkor fő kérdései az országgyűléseken kerültek napirendre, és lettek élénk politikai csatározások főszereplői.

Nota bene! A reformkori politikai viták öt fő politikai kérdés köré csoportosultak. A **jobbágykérdés**, és az ehhez kapcsolódó **örökváltás problémája**. A polgári átalakulás egyik legalapvetőbb követelménye a **közteherviselés** volt, amely a nemesség egyik legősibb előjogának, az adómentességnek a megszüntetését jelentette. A harmadik alapkérdés a **nemzeti nyelv ügye** volt. A hivatalosan latin nyelvű országban, ahol a magyart a XVIII. század végéig jóformán csak a parasztok beszélték, több mint félévszázados küzdelem eredményeként válhatott csak hivatalos államnyelvvé a magyar. A magyar nyelv ügyéhez szervesen kapcsolódik a **nemzeti függetlenség** ügye és ezektől nem választható el a **nemzetiségi kérdés**, hiszen Magyarország területén több nemzetiség élt együtt, akiknek a nemzeti önállóságukért folyó harcukat sértette a magyar nyelvért és kultúráért folyó harc.

Az átalakulás, a modernizáció politikai kérdéseiről először az 1825-ben összehívott országgyűlés tárgyalta. Ezen a diétán fontos politikai kérdésekről

még nem születtek döntések. Az országgyűlés jelentőségét maga az országgyűlés összehívása és a kulturális felajánlások jelentették. Ma is megoszlanak a kutatói vélemények, hogy ezt vagy az 1832–1836-os diétát tekintik-e az első reformországgyűlésnek. Az 1839–1840-ben tartott országgyűlés kiszabadította a politikai foglyokat. Az 1843–1844-ik évi diétán a magyar hivatalos államnyelv lett, és törvénybe iktatták, hogy nemcsak nemesi származásúak tölthetnek be hivatalt. A reformkor az 1847–1848-as utolsó rendi országgyűléssel ért véget. Az európai forradalmi hullám hatására törvénybe iktatták a *jobbágyfelszabadítást*, a *közteherviselést*, a *népképviseletet* és a *törvény előtti egyenlőséget*, a *sajtószabadságot*.

A reformkori átalakulás programjának megfogalmazói • A magyar reformkor elsősorban az Európán végigsöprő forradalmi hullám hatására született meg, amely egyrészt a nemességen belüli reformtörekvéseket erősítette, másrészt a szétváló rendi ellenzéknek állásfoglalásra kényszerítette. A reformkornak három jól elkülönülő irányzata figyelhető meg:

- *Széchenyi és Wesselényi irányzata* (1830-tól)
- *Kossuth politikája* (1840-es évek eleje)
- *Centralisták irányzata* (1840-es évek közepe)

Vastagh György:
Gróf Széchenyi István
portréja, 1860 körül

A reformmozgalmak elindítója gróf **Széchenyi István** (1791–1860), akit utazásai során (Anglia, Törökország, Görögország, Nyugat-Európa) szerzett tapasztalatai arról győztek meg, hogy életét a haza felemelkedésének szentelje.

1825-ben létrehozta a Magyar Tudományos Akadémiát, amelynek céljaira egy évi jövedelmét ajánlotta fel. Jelentős írói munkássága is, híres könyvei: *Hitel* (1830), a hitel kérdése mellett foglalkozott a feudalizmus lebontásának módjával is. A *Világ*, ami válasz Dessewffy Józsefnek a *Hitel* bírálatára írt művére, a *Taglalatra*, és a *Stádium* (1843), amely a reformprogram első konkrét leírása.

Az elméleti mellett nagyon fontos volt a gyakorlati munkássága is, nevéhez fűződik a Tisza szabályozása, a lóversenyzés és lótenyésztés megszületése, a dunai gőzhajózás és az első állandó kőhíd (Lánchíd) Pest és Buda között. A közteherviselés és a kultúra szószólója volt.

A reformkor liberálisai túl békésnek találták Széchenyi programját, kevesellték a lényegét, a társadalom egészét érintő reformokat, nem értették egyet az arisztokrácia vezető szerepének konzerválásával sem, de vitatha-

tatlan érdemeket szerzett (ezt még ellenfele, Kossuth Lajos is elismerte) a nemzet felrázásában, a társadalmi reformok előkészítésében.

A második irányzat vezéralakja **Kossuth Lajos**, aki elszegényedett nemesi családból származott, és képzett jogász volt. Kossuth hírnevét az általa szerkesztett *Országgyűlési Tudósítások*, majd a *Törvényhatósági Tudósítások* című újságaival (amelyeket a cenzúra elkerülése érdekében magánlevélként kaptak meg a címzettek, a megyék) alapozta meg. Tevékenységéért bebörtönözték, majd szabadon bocsátása (1841) után megbízást kapott a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Szerkesztésében az újság népszerű és megbízható hírforrássá vált, politikai programját pedig vezércikkekben fejtette ki Kossuth. Kossuth politikáját *középutas*nak nevezhetnénk, elsődlegesnek tartotta az önrendelkezés kérdését, bár a Habsburg Birodalommal való szakítást ellenezte. A reformfolyamatok vezető erejének a kiváltságait elvető, a közteherviselést elfogadó középnemességet szerette volna látni. Az örökváltságot viszont csak kármentesítéssel összekapcsolódva tudta elfogadni.

Kossuth nevéhez fűződik az *Országos Védegylet* megalakítása (1844), amely összefogva a reform erőit előkészítette egy ellenzéki párt létrejöttét. Ezenkívül felkarolta a nemzeti ipar ügyét, mert a nemzeti fejlődés zálogát a gazdasági önállóságban látta, amihez védővámokkal támogatott nemzeti piac létrehozása szükséges.

Az 1840-es évek közepén jelent meg a harmadik, mindegyik közül a leg-radikálisabb irányzat, a **centralistáké**. Tagjai fiatal, lelkes értelmiségiek voltak: **Szalay László, Trefor Ágoston, Madách Imre, báró Eötvös József**, akik a fennálló rendszer mellett a vármegyerendszert is elutasították, új, polgári intézményrendszer létrehozását tartották szükségesnek. Bár önálló politikai szereplésük csak rövid ideig tartott (1846-ban ért véget), de hatásukra olyan fogalmak kerültek a köztudatba, mint a polgári parlamentarizmus, a felelős kormány vagy a népképviselői országgyűlés.

1846-ban Kossuth ismét felvetette az úrbéri viszonyok megszüntetését és az egységes közteherviselés bevezetését. Az ellenzéki összefogás ismét elmaradt (meghiúsítva Kossuth tervét), ezt kihasználva a kormánypártiak, hogy létrehozzák az első modern polgári pártot Magyarországon, a **Konzervatív Pártot** (1846), amelynek programja a fontolva haladás lett.

Az élesedő politikai küzdelem halaszthatatlanná tette az ellenzék szerveződését, 1847-ben **Batthyány Lajos** vezetésével létrejött az **Ellenzéki Párt**, amelynek programját az *Ellenzéki Nyilatkozat* tartalmazta. Az utolsó rendi országgyűlésen sem születtek meg az áttörést jelentő reformok, a reformpolitika megfeneklett, ebből az állapotból csak a következő évben végigsöprő európai forradalmi hullám zökkenetesen ki.

A kulturális élet megélénkülése • A reformkorszak társadalmi és politikai forrongása a kulturális életre is kihatott, sorra jöttek létre a nemzeti kultúra fontos intézményei: a *Magyar Tudományos Akadémia* (1830), a *Pesti Magyar Színház* (a későbbi Nemzeti Színház), az írókat tömörítő

Kisfaludy Társaság, az Auróra-kör, továbbá egy sor könyvkiadó vállalat és folyóirat.

Fogalomtár

divatlap – a reformkor népszerű képes folyóirattípusa volt, amelyben tárcák, életképek, pletykák stb. is szerepeltek, de amely a divatképek mellett szépirodalmi költeményeket is közreadott

1821-ben megindult az *Auróra* című szépirodalmi évkönyv, majd az *Élet és Literatura* című folyóirat, 1833-ban a *Regélő* című irodalmi „**divatlap**”, a *Tudományos Gyűjtemény*, melynek szépirodalmi melléklete a *Koszorú*. 1830 és 1836 között a *Kritikai Lapok* jelent meg. Az *Athenaeum* című szemle és kritikai melléklapja, a *Figyelme-*

ző (1837–1843) Toldy Ferenc és Bajza József nevéhez köthető. Az 1840-es években a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* vált közkedveltté, melyben publikált például Jókai és Petőfi is. 1841. január 2-án indult Kossuth Lajos szerkesztésében a *Pesti Hírlap*. Vezércikkei a reformkori liberális nemesség célkitűzéseit tükrözték. Szintén 1841-ben indult a *Kelet Népe* is.

A nemzeti irodalomnak s általában az erősödő nemzeti öntudatának a **magyar színházi kultúra** volt az egyik fontos műhelye. 1790 és 1837 között a magyar nyelvű hivatásos színészet egyetlen folyamatosan létező formája a vándorszínészet volt. A vándortársulatok az országot járták, s fogadók udvarában játszottak az összegyűlteknél. A XIX. század elején rendre alakultak, elsősorban a vidéki városokban – Kolozsvárott, Miskolcon, Kasán és Székesfehérváron – a népszerű színtársulatok. A színjátszás virágzásával megnőtt az igény az eredeti magyar drámák iránt is. „Az eredeti dráma – Vörösmarty szerint – a nemzeti színház lelke ...melytől nemzeti érzelmet, okulást, lelkesedést erényeken várunk el, melyek iránt nemzeti rokonszenvünk van.”

A reformkor irodalmi élete • Magyarországon a romantika elsősorban azoknak a népeknek a romantikájával mutat rokon vonásokat, melyek ekkor vívták ki nemzeti függetlenségüket. Irodalmunk a húszas években a klasszicizmust meghaladva került mindinkább a romantika hatása alá. Mindenekelőtt a nemzeti múlt értékeinek és sajátos hagyományainak felfedezésében, a nemzeti függetlenség és a társadalmi egyenlőség eszméinek tudatosításában játszott nagy szerepet. Érdeklődéssel fordult a népi kultúra emlékei felé, részben a néphagyományban látta a nemzeti jelleget. Ugyanakkor az emberiség nagy eszményeit is szolgálni akarta: egyszerre képviselte a nemzeti és az egyetemes érdekeket.

A romantikus irodalom világképét és történelemszemléletét fejezték ki **Katona József** és **Kisfaludy Károly** drámai művei, a romantika nemes ideáljait és teremtő erejét képviselte **Kölcsey Ferenc** és **Vörösmarty Mihály** munkássága. A magyar regényirodalom első nagy sikerei is a romantika jegyében születtek: **Fáy András**, **Nagy Ignác**, **Kuthy Lajos** és különösen **báró Jósika Miklós** regényei, közöttük is az *Abafi* (1836) című műve nevelték a közönséget a nemzeti irodalom szeretetére. A reformkor irodalmi

önismeretének és kritikai közéletének alakításában Kölcsey tanulmányai és Vörösmarty Mihály színdarabjai voltak eredményesek. **Bajza József** irodalmi publicisztikája a nemzeti irodalom eredetiségét szorgalmazta, **Toldy Ferenc** irodalomtörténeti kézikönyvei az irodalmi folytonosság tudatát alapozták meg. Őt tekintjük a magyar irodalomtörténet-írás atyjának. Művei: *A magyar nemzeti irodalom története* (1851), *A magyar költészet története* (1854). Szemléletének középpontjában a nemzeti gondolat, a pedagógiai szándék áll, mindamellet jelentős szerepet nyert írásaiban a nyelvművelés szempontja is. Az irodalomtörténeti kutatások megindítása mellett ő volt ennek a tudománynak az első egyetemi tanára és ő írta az első tankönyveket is.

Az írók jelenléte a közéletben is jelentős volt. Kisfaludy halála után legjobb barátainak, az úgynevezett **romantikus triásznak** (Vörösmarty, Bajza, Toldy) a kezébe került szinte minden hatalom az irodalmi életben. Az Auróra-kör tagjai alapították meg mesterük emlékének ápolására a később oly fontossá lett **Kisfaludy Társaságot**. Vörösmarty asztaltársaságából alakult meg a **Nemzeti Kör** (1846-tól **Ellenzéki Kör**). Pest-Buda az ország irodalmi központjává vált, az irodalom egyes íróknak már viszonylagos megélhetést is nyújtott: Kisfaludy Károlynak, Vörösmarty Mihálynak, Bajza Józsefnek, Toldy Ferencnek. A magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai a fentebb említetteken kívül: **Eötvös József, Petőfi Sándor, Jókai Mór**.

A realista szemlélet és ábrázolás (valósághű látásmód, széles társadalomrajz, lélektani elemzés, társadalombírálat, típusalkotás stb.) az 1840-es években kezdett feltűnni a magyar romantikus irodalomban. A magyar romantika irodalmának jellemző műfajai: *helyzetdal, zsánerkép, népies életkép, jellemkép, filozófiai dal, dalciklus, elégia, parainesis, rapszódia, ballada, drámai költemény, verses regény, hazafias tartalmú romantikus eposz, fejlődésregény, kalandregény, anekdota, karcolat* stb.

A romantika hozzávetőleg az egész XIX. század irodalmát meghatározta. Kései korszakában együtt élt a realizmussal, naturalizmussal, impresszionizmussal és expresszionizmussal. Romantika és realizmus fonódik össze Stendhal és Balzac műveiben, de a német kései romantikusoktól, például Friedrich Hölderlin prózájában sem idegen ez a keveredés. Stendhal is önmagát romantikusnak tudta, az ő álláspontja a következő volt: „*Romantikusok mindazon alkotók, akik saját koruk szellemében alkotnak.*” A realizmus megjelenik Jókai Mór regényköltészetében is.

1. Mettől meddig tar a reformkor Magyarországon? **2.** Milyen történelmi események előzik meg a magyar reformkort? **3.** Hol kerültek napirendre a reformkor fő politikai kérdései? **4.** A reformkori politikai viták hány fő politikai kérdés köré csoportosultak? Sorold fel! **5.** Melyik országgyűlés döntött a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánításáról? **6.** A reformkor utolsó rendi országgyűlésén milyen törvényeket iktattak törvénybe? **7.** Sorolj sajtótermékeket a reformkorból! **8.** Mikorra tehető a magyar színjátszás

kezdetek? **9.** Kik voltak a reformkor irodalmi irányító triászának tagjai? **10.** Kik voltak a magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai? **11.** Melyek a magyar romantika irodalmának jellemző műfajai? * **12.** Hogyan valósult meg a magyar felvilágosodás íróinak célkitűzése, a Magyar Tudományos Akadémia létesítése, melynek az alapszabály szerint elsődleges feladata: „a honni nyelvét művelni és gyarapítani” volt? Készíts rövid beszámolót! **13.** Szerinted miért lehet fontos a színház, a színjátszás egy nemzeti közösség számára? Készíts rövid listát arról, mit adhat a színház, amit a mozi vagy a televízió nem!

KÖLCSEY FERENC

(1790–1838)

Anton Einsle:

Kölcsey Ferenc portréja
(részlet), 1835

Kölcsey Ferenc a reformkor irodalmának kiemelkedő költője, politikusa, nemzeti imánk megalkotója. Ha csak a *Himnuszunkat* írta volna, akkor is korszakos lenne szerepe a magyar szellem történetében. Zrínyi óta először ő adott hangot a kollektív bűnbánatnak, először merte Isten kezébe tenni népe sorsát. Művészetében többféle hatás érvényesült: a felvilágosult klasszicizmus, az érzékenység és a romantika. Élete igazi értelmét a reformkori küzdelmekben találta meg, s elsőként valósította meg a költészet és a politikai cselekvés egységét. Ő a modern értekező próza első mestere is.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1790. augusztus 8-án született Szódemeteren (ma Románia), anyai nagyanyjának házában. Szülei a magyar köznemességnek régi, vagyonos, református felekezetű rétegéből származtak. Édesapja, Kölcsey Péter gazdálkodó nemes, édesanyja, Bölöni Ágnes művelt asszony volt. Ötéves korában himlős lett. A kandalló közelében pihent, amikor egy kipattanó szikra a jobb szemére megvakította. Hatéves koráig anyai nagyanyja birtokán nevelkedett. Zárkózott természetű, visszahúzódó, gyönge testalkatú gyerek volt. Testi fogyatékosága miatt mindig magányos. Korán árvaságra jutott: 1796-ban meghalt édesapja, 1802-ben édesanyja. Kölcsey Sámuel, atyai nagybátyja viselte ezután gondját.

1796-tól a Debreceni Református Kollégiumban tanult. Bár nem volt a legjobb tanuló, a kollégium hatalmas könyvtárában sokat olvasott. Az antik világ iránti nagy vonzalma is innen ered. 1805-től levelezett Kazinczyval, aki nagy hatással volt rá. 1809-ben fejezte be jogi tanulmányait. 1810 januárjában Pestre utazott joggyakorlatra. Augusztus végéig maradt, de ügyvédi vizsgát nem tett. A Pesten szerveződő irodalmi életbe viszont aktívan bekapcsolódott. Megismerkedett Kazinczy „triászával”: Horváth Istvánnal, Szemere Pállal, Vitkovics Mihállyal és Virág Benedekkel, Kiss Jánossal, Berzsenyi Dániellel. Barátságot azonban csak Szemere Pállal kötött. Ő ösz-

tönözte a német irodalom alaposabb tanulmányozására, Goethe iránti rajongása pedig Kazinczy hatására ebben az időben alakulhatott ki.

A gazdálkodó • 1811-ben előbb Szódemeteren, majd Debrecenben tartózkodott. 1812–1814 között Álmosdon volt. 1814 nyarát Pécelen Szemere birtokán töltötte. 1815-ben Ádám öccsével együtt Csekén telepedett meg, kisebb-nagyobb megszakításokkal itt élt haláláig. Birtokának csekélyke jövedelméből éltek. Helyzete, sorsa ekkor ugyanolyan volt, mint a niklai remetée, Berzsenyié. A környezet ugyan elragadó volt, de ő művelt emberek közé vágyódott. A vidéki magány, a műveletlen földesúri társaság elkeserítette. Ezzel a sötét hangulattal összefüggésbe hozható Kazinczytól való elfordulása, pedig a széphalmi mester levelei jelentették számára a legfőbb vigaszt. Ennek oka az a fordulat volt, mely ez idő tájt Kölcsey gondolkodásában, irodalmi nézeteiben, ízlésében bekövetkezett. A korábban a nyelvújítás mellett legjobban kardoskodó Kölcsey eljutott a neologizmus tagadásáig, mert szerinte a „fentebb stíl” egyoldalúsághoz vezet, elszegényíti, elszürkíti a nyelv sokszínűségét. A másik oka elhidegülésüknek, hogy a kibontakozó romantika hatására Kölcsey az eredeti nemzeti irodalom igényét hangsúlyozta a fordításos irodalommal szemben. Elhidegítette kettejük viszonyát az úgynevezett Iliász-per is. Kölcsey néhány énekes *Iliász*-fordítását Kazinczy eljuttatta Sárospatakra egy tanárhoz, s 1821-ben meg is jelentette, de Kölcsey neve nem szerepelt fordítóként. Az író plágiummal, irodalmi lopással vádolta meg Kazinczyt.

Ismét Pesten • Amikor öccse 1823-ban megházasodott, felcsillant Kölcsey előtt a remény, hogy a birtok gondjait Ádámra bízza, s ő Pestre költözik, és csak az irodalomnak és a tudománynak fog élni. 1826-ban Szemerével együtt szerkesztette az első magyar esztétikai folyóiratot, az *Élet és Literaturát* (1829-ben szűnt meg, mindössze öt kötete jelent meg). Öccse 1827-ben bekövetkezett váratlan halála minden tervét keresztülhúzta: az özvegyet nem hagyhatta támasz nélkül, s unokaöccséről, Kálmánkáról is gondoskodnia kellett.

Alkotói tevékenysége • Költőként évekig hallgatott, mígnem végül a valódi nemzeti irodalom megteremtésében vélte megtalálni hivatását. Népies hangvétellű dalokkal és balladákkal kísérletezett, ezzel fontos szerepet játszott a romantika előkészítésében. Hazafias költészetében mesterien egyesítette a személyes líraiságot a nemzeti közösségtudattal: *Rákos*, *Hymnus*, *Vanitatum vanitas*, *Igazság*, *A szabadsághoz*, *Zrínyi dala*, *Huszt*, *Zrínyi második éneke* stb.

Ebben az időszakban születtek legkiválóbb tanulmányai is: a *Nemzeti hagyományok*, *Mohács*. Ezekben romantikus nemzetfelfogását fejtette ki, és az irodalmi megújulás alapjaként a népköltészetet jelölte meg. Életében akkor következett be némi fordulat, amikor bekapcsolódott a közéletbe.

Közeleti pálya • 1829 júliusában Szatmár megye aljegyzőjévé nevezték ki, 1832-ben pedig főjegyzővé választották. A szerény, mindig borotvált, egyszerű ember a megye bajszos, pocakos táblabíráira polgárosító hatással

volt. Fontos témájú beszédeivel, elméleti felkészültségével, meg nem alku-
vó elvei következetességével tűnt ki a megyegyűléseken. 1832 novemberé-
ben megyei országgyűlési követté választották. Decemberben érkezett meg
Pozsonyba, s még aznap elkezdte írni műfaji szempontból egyedülálló re-
mekművét, az *Országgyűlési naplót*. Pozsonyi tevékenységét mindvégig a
haza szolgálatának szent célja irányította, a liberális ellenzék egyik nagy
hatású vezetője lett. Az általa vállalt és hirdetett elvek: a nemzeti függet-
lenség, a polgári emberi jogok, a nemzeti egység, a vallási egyenjogúság, a
magyar nyelv hivatalossá tétele. Retorikai irodalmunk gyöngyszemei közé
tartoznak országgyűlési beszédei: a *magyar nyelvről*, a *magyar játékszín-
ről*, a *szatmári nép adózó állapotáról*, a *szólásszabadságról* és a *lengyelek*,
a *papi dézsma*, az *úriszék*, az *örökös megváltás ügyében*. Szónoklataiban
a jobbágyfelszabadítást sürgette. Amikor megyéjében a szabadelvű irány a
maradiakkal szemben megbukott, s a közgyűlés követeinek azt az utasítást
adta, hogy forduljanak szembe a jobbágyfelszabadítással, Kölcsey lemond-
ott. Nem volt hajlandó korábbi elveivel, meggyőződésével szembe fordulni.
1835. február 9-én mondta el híres beszédét *Búcsú az Országos Rendektől*
címmel. Ebben hangzott el az a figyelmeztetés, ami ma már szállóigévé vált:
„Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, kik a haladás helyett mara-
dást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése
van. Kor szerinti haladás épen maradást hoz magával; vesztég maradás
következése pedig senyvedést.” Pozsonyból való távozása szinte gyásznapként
vonult be a diéták történetébe. Az *Országgyűlési Naplót* Kossuth gyászke-
retben jelentette meg.

Az országgyűlés 1836-os erőszakos feloszlatása, a politikai fordulat Köl-
cseyt mélyen lesújtotta. Úgy vélte, a nemzet megmentésének lehetősége el-
veszett, ez volt a történelem által nyújtott legutolsó alkalom, amit eljátszot-
tak.

Pozsonyból hazatért Csekére főjegyzői állásába. A gazdálkodás mellett
nagy gondot fordított unokaöccse nevelésére. Erkölcsefilozófiai nézeteinek fog-
lalata a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*, melyben a gyermek iránti szeretete
és felelősségtudata jut kifejezésre. Emellett a perbe fogott reformerek ügyei-
vel foglalkozott: feliratokat készített többek között Lovassy László és társai,
valamint a bebörtönzött Kossuth Lajos ügyében. Élete utolsó hónapjaiban
Wesselényi Miklós védőiratán dolgozott. Egy hivatalos útja során azonban
a tüdőbeteg Kölcsey viharba került, megfázott és egyheti betegeskedés után
1838. augusztus 24-én meghalt.

Nota bene!

Költői korszakai:

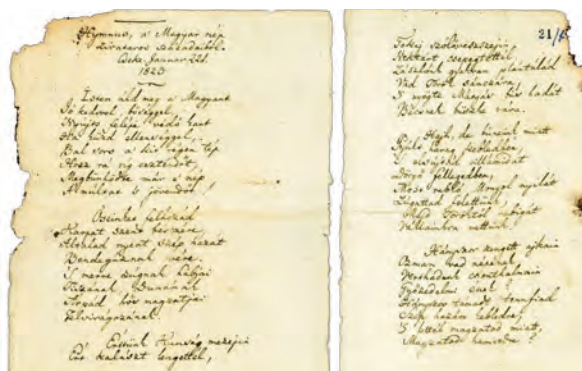
I. 1814–1817 – személyes jellegű versek, egyéni érzések, hangulatok
megfogalmazása;

II. 1823–1832 – közösségi versek időszaka;

III. 1837–1838 – az intelmek megírása és védőiratokat fogalmazása.

1. Milyen kapcsolatban vannak Kölcsey Ferencel a következő nevek: Szódeme-
ter, Debrecen, Szatmár megye, Pozsony, Cseke? 2. Milyen csapások érték
gyermekkorában Kölcseyt? 3. Mikor választották meg országgyűlési képviselő-
nek? Milyen lapot indított? 4. Pozsonyi tevékenysége kapcsán hogyan jellemeznék
Kölcseyt? 5. Miért mondott le képviselői mandátumáról? 6. Melyik műfajban hozott létre
Kölcsey magyar nyelven elsőként maradandót? 7. Melyik közös munka köti össze Kölcsey
Ferencet Szemere Pállal? 8. Sorolj verscímeteket Kölcseytől! Milyen stílusjegyek figyelhetők
meg Kölcsey költészetében? * 9. Nézz utána a neten, ki volt Johann Gottfried Herder
(1744–1803)! Melyik művében jövendölte meg nemzethalálunkat?

A Hymnus kézírata

HYMNUS¹

A magyar nép zivataros századaiból

¹ Hymnus mai helyesírással Himnusz, a szövegben mindkét formával találkozhat-
tok

<p>1. Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggühödté már e nép
A multat s jövendőt!</p>	<p>3. Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.</p>
<p>2. Őseinket felhozád
Kárpát szent bérceire,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak hajjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágoznak.</p>	<p>4. Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.</p>

5. Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

6. Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölette.

7. Vár állott, most kőhalom,
Kedv és öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

8. Szánd meg isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebünhődte már e nép
A multat s jövődőt!

bal sors – a kifejezésben ókori hagyomány tükröződik: ha a jóslatot jelző jel (pl. madár) balról jött, rosszat, rossz sorsot jelentett; **Bendegúz** – a hagyomány szerint Attila hun király apja volt, tehát a hun-magyar rokonságot hangsúlyozza; **nektár** – az istenek itala a görög mitológiában; **plántálád** – ülteted *itt*: a zászló kitűzését jelenti; **Mátyás bús hada** – szókapcsolat a híres fekete seregére, annak is a színére. Akkoriban gyakori volt a búsnak a sötét, fekete (pl. bús felleg) és a bösz, haragos jelentése; **mongol** – a középkori tatárjárásra utal; **Ozmán** (Oszmán) – a Török Birodalom megalapítója; **tenfiad** – saját fiad; **hamvveder** – az elhunyt hamvait tároló urna; **hő szeméből** – a sírástól kipirosodott, égő szeméből; **vészek hányának** – a tengeri vihar jelentésével függ össze, a magyar történelem háborús, viharos fordulatait idézi fel, bajok, csapások hánytak, dobáltak, szétszórtak

Amit a műről tudnod kell

Valahányszor elhangzik a *Himnusz*, nemzeti hovatartozásunkat, magyarságunkat érezzük át. Éppen ezért belülről fakadó, erkölcsi követelmény: a vers szó szerinti, nagyon pontos, kívülről való megtanulása. Ennek előrebocsátása után ismerkedjete meg a *Himnusszal* és a vele kapcsolatos tudnivalókkal!

Keletkezése • Kölcsey 1823. január 22-én, a Szatmár megyei Csekén írta. A vers csak több év után, 1828 decemberében, a Kisfaludy Károly által szerkesztett *Auróra*-ban, majd 1832-ben a gyűjteményes Kölcsey verseskötetben jelent meg. A himnusz nemcsak a vers címe, hanem egyúttal a műfaja is. Az ókori görögöknél keletkezett ez a műfaj. Istenhez szóltak benne: dicsérték, hogy elnyerjék a jóindulatát, és segítségért könyörögtek benne.

De a romantikus himnuszokban már ellentétes érzelmek: kétség és remény, csalódás és lelkesedés hullámanak.

A *magyar nép zivataros századaiból* alcím azt jelzi, hogy a költő egy XVI. századi magyar énekmondó panaszló hangja mögé rejtőzik. Lehet, hogy a cenzúra miatt teszi, de még inkább a múlt, az évszázadok óta azonos sorstudat kívánja ezt tőle. A *zivataros század* metafora utal a vers témájára. A magyar nép történelmének fontos állomásait mutatja be, azt, hogy mennyi baj és bánat érte már az országot a századok során. Ez egyúttal Isten meggyőzésére is szolgál: bármilyen bűne volt a magyaroknak, azt többszörösen megbűnhődtek, vagyis most már joggal kér segítséget, áldást, jobb sorsot a magyarokra a költő (*Megbűnhődte már e nép / A multat s jövőndőt!*).

Szerkezete • A Himnusznak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Hídszerkezetű, vagy másképpen keretes szerkezetű versnek nevezzük. Képlettel is kifejezhetjük:

A1 – B – A2. Az 1. és a 8. vsz. keretbe foglalja a fő mondanivalót, a **B** részt.

I. Keret: A1 rész: az 1. vsz.

Kölcsey Istenhez fohászkodik, a közösség nevében áldást kér a magyarra. A felszólító igealakok halmozása és az összetett mondaton belül feszülő ellentét: *bal sors* ↔ *víg esztendő* a sürgetés hatását erősíti.

II. B rész: a 2–7. vsz. A középső rész újabb három egységre osztható.

B1. egység

A történelmi visszapillantással Isten tetteit, áldásait és büntetéseit sorolja fel. A 2–3. versszakban a múlt értékgazdag világát isteni jótéteményként láttatja. A honalapítás tettét folyamatában mutatja be a költő. Az ünnepélyes jelzők: *szent, szép, hős, vad, bús, büszke* fokozzák az értéktudatot, a nagyszerű múlt jelentőségét. Ekkor Isten kegyelméből a magyarok békében és bőségben éltek. Erre utal az *ért kalász* és a *szőlővesszők* képe. Ez egyúttal a misék jellegzetes eszközei is, az áldozás képei (kenyér és bor). Mátyás dicsőséges hadjáratait az alliterációk is kiemelik: *S nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára.*

B2. egység

A 4. vsz. indító két sorával fordulóponthoz ér a vers. Egy felkiáltással és egy ellentétes kötőszóval (*Hajh, de*) kezdődik, a jóságos Isten haragvóvá, bosszúállóvá válik, iszonyú csapásokat zúdít a nemzetre. A reformáció korában a nemzet tragédiáit Isten büntetésének tartották. Ezt a hagyományt követi Kölcsey. Isten haragja felgyullad, villámok, dörgő fellegek borítják a nemzet égboltját. A tatárdúlást, a török rabságot és a testvérháborút idézi a 4–5. strófa. Az értékpusztulást kifejező metaforák: *rabiga, csonthalmok, hamvvedre* rendkívül láttató erejűek: a rettenet érzetét keltik. A testvérháborúkra utaló szavak jelentését az alliteráció nyomatékosítja: *S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre.*

A 6. versszakban észrevétlenül térünk át a múltból a jelenbe. Ezt az igeidők változásával éri el a költő (*bújt* – múlt, *nyúl* – jelen, *nézett* – múlt, *lelé* – múlt, *hág* – jelen, *száll* – jelen). A Rákóczi-szabadságharc bukása után a Habsburg-megtorlás következett (*Bújt az üldözött s felé / Kard nyúl barlangjában*). A *Himnusz* mondanivalójának tetőpontja ebben a versszakban található. Elvesztettük a hazánkat (...nem lelé / *Honját a hazában*), s ezt a legfontosabb gondolatot alliterációval is kiemeli a költő.

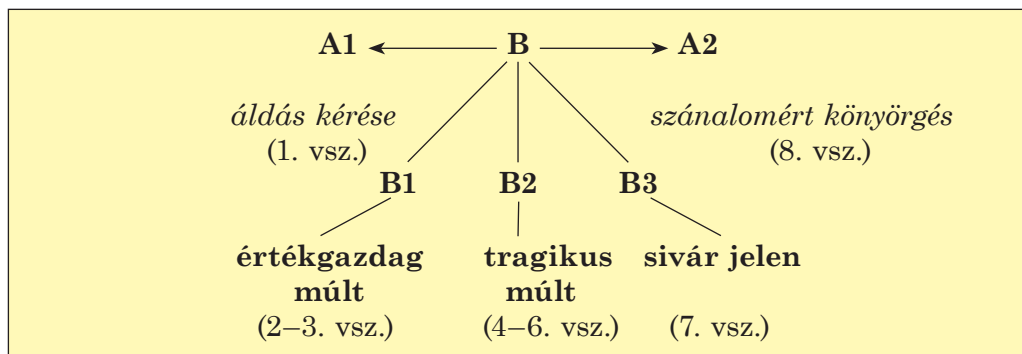
B3. egység

A 7. vsz. Kölcsey jelenét mutatja be, éles ellentétben áll egymással a múlt és a jelen (bérc ↔ völgy, vár ↔ kőhalom; kedv, öröm ↔ halálhörgés, siralom; rabság ↔ szabadság). Uralkodó képe a rom, a romantika kedvelt képe, amely egyszerre képes felidézni a múltat, a jelent és a jövőt. A *jelen sivár és kilátástalan*, hiányzik az áldozatkész hazafias cselekvés.

III. Keret: A2 rész, a záró szakasz, 8. vsz.

Kölcsey lezárásképpen ismét megszólítja Istent, és megismétli a kérését, de ekkor már módosítva; áldás helyett – a tragikus múlt és a sivár jelen következményeként – szánalmat kér. A *vészek hányának* és a *Tengerén kínjának* költői képek a tragikum érzését erősítik. Az utolsó négy sor szó szerinti megismétlésével Kölcsey azt sugallja: talán-talán bízhatunk a jobb jövőben, mert ez a nemzet nemcsak a múlt, hanem a jövő miatt is megbűnhődött már: *Megbűnhötte már e nép / A multat s jövődőt!*

A *Himnusz* szerkezeti képletének megfelelően (A1 – B – A2) a következőképpen ábrázolható a vers felépítése, szerkezeti váza.

A vers stílusa • A romantika stílusjegyei jellemzőek a versre. Elsősorban a nemzeti múlt és történelmünk nagyjainak felidézése (honfoglalás, Árpád, Mátyás, török világ stb.). Az ellentétek gyakorisága is a romantika egyik legfontosabb stílusjegye. Nemcsak a múlt és a jelen képei között találhatók meg ezek az ellentétek, hanem a vers más részeiben is ott vannak (*múltat* ↔ *jövendőt*, *védő kar* ↔ *felé kard nyúl*, *hős magzatjai felvirágoznak* ↔ *lettél magzatod miatt magzatod hamvvedre*). A túlzások, amelyek a jelenségek mértékét felnagyítják a hatás kedvéért, a magyarságot ért csapá-

sok, veszteségek érzékeltetését szolgálják: *Vérözön lábainál, / S lángtenger fölette.*

Szenvedélyes és lendületes a *Himnusz*. Az érzelmek hullámmása mellett az aktív igék segítik ennek a hangulatnak a kibontakozását (*küzd, gyűjt, elsújtád, zúgattad, támadt, hág*).

Fogalomtár

tabló – olyan költői kép, ahol sok ember szerepel, és a kép rendkívül mozgalmas, a mozgalmasságot a színek, fények, hangutánzó szavak, aktív igék biztosítják

A festőiséget a nagyszabású **tablók** biztosítják. Ilyen tablóképek például a honfoglalás, a Bécset ostromló magyar sereg, a mohácsi csata képe, vérözönbe és lángtengerbe fulladt ország.

Verselése • A *Himnusz* időmértékes verselésű. Trocheusokból állnak a sorai,

mely egy hosszú és egy rövid szótagból áll. (Jelölése: – ∪). A hét és hat szótagos trocheusi sorok lüktetése adja a vers dallamát. Néhol spondeus (– –) helyettesíti a trocheust. A sorok keresztrímekben végződnek (abab cdcd). Fontos tudni, hogy az első szakasz *tép – lép* rímpárja a *Rákóczi-nótából*, az 1711 utáni elnyomott magyarság titkos himnuszából került át. Így kapcsolódik egymáshoz a két hazafias költemény.

Hogyan lett a Himnusz nemzeti énekünk? • 1844. február 29-én a pesti Nemzeti Színház igazgatója pályázatot hirdetett az akkorra már népszerűvé vált vers megzenésítésére. 1844. június 15-én a felkért bizottság elbírálta a 13 pályaművet. Egyhangúlag Erkel művét ítélték a legjobbnak. 1844. július 2-án mutatták be először a Nemzeti Színházban. Hivatalos nemzeti himnusszá 1848. augusztus 20-án vált, ekkor a Mátyás-templomban hangzott fel.

Ma a *Himnusz* keletkezésének napja (január 22.) a magyar kultúra napja.

1. Ki a megszólított a versben? **2.** Mit jelent a *zivataros század* kifejezés az alcím-ben? **3.** Kinek a nevében szól a könyörgés? **4.** A *bor* és a *búza* a gazdagságra, a jólétre utal. Hogyan jelennek meg ezek a versben? **5.** Vesd össze a múlt boldog és vészterhes képeit! Melyek a hangsúlyosabbak? **6.** Milyen igeidők váltakoznak a versben? **7.** Hogyan értelmezted a *vár* és a *kőhalom* jelképes ellentétét a 7. versszakban? **8.** A romantikus ábrázolásmód jellemzője a festőiség, a nagyszabású képek. Keresz ilyeneket a műben! **9. Alkossatok csoportokat!** Emeljétek ki a versből a jelzős szerkezeteket, a megszemélyesítéseket, a metaforákat! Melyiknek mi a szerepe, hatása? **10.** Szerinted melyik kérdés erőteljesebb: az első részben az áldásért vagy az utolsóban a szájalomért való könyörgés? Válaszodat írásban indokold meg!

Irodalomelméleti ismeret

Himnusz • Lírai műfaj, emelkedett hangú, Istenhez szóló fohász, imaszerű dicsőítő költemény. Az ókorban a görögök is írtak himnuszokat isteneikhez és az olimpiai játékok győzteseihez. A középkorban a keresztény egyistenhitnek (monoteizmus)

megfelelően a teremtő, gondviselő Istenhez, a szentekhez és a teremtet világához szóltak ezek a költemények. Később már nemcsak vallásos témákról írtak a költők himnuszt, hanem olyan eszmék kifejezésére is, mint a haza, az emberiség, a béke, az ész vagy a szerelem. Kölcsey a hazaszeretetet szólaltatja meg versével.

A himnusz műfajnak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Az első rész tartalmazza Isten megszólítását és a hozzá intézett kérést. A második részben felsorolja azokat az indokokat, amelyekkel alátámasztja a kérés jogosságát, sok esetben itt Isten dicsérete, vagy egy korábbi jótette szerepel. A harmadik részben megismétli a kérést. Ezt nevezzük hídszerkezetnek. Képlettel: A – B – A.

Minden nemzetnek van hivatalos himnusza. A nemzeti himnusz egy-egy nemzet jelképpé vált dalát, énekét jelenti.

Huszt vára és környéke egy XIX. századi rajzon

HUSZT

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövődövel komolyan vess öszve jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts; s a haza fényre derül!

elontott – ledöntött; **honfi** – hazafi, a hon polgára; **epedő** – vágyakozó; **öszve** – össze

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • 1831. december 29-én született a vers Csekén. Egy viski fürdőzés emlékét őrzi, ahol Kölcsey gyakran kezelte reumáját. 1825 májusában járt vidékünkön először, ekkor látogatott fel a huszti várromhoz. (Postáját Beregszászból továbbította.) Ekkor írta a *Régi várban* című epigrammát, amit később átírt és kiegészített. Utolsó két sora a reformkor jelszavává vált. A vers műfaja epigramma.

Témája • A múlt eseményein való merengés helyett tekintetünket a jövőre kell fordítanunk. A jelenkor emberének az a feladata, hogy célokat tűzzön maga elé, és az ország, a haza jövőjét tartsa szem előtt. Az epigramma címe metaforikus jelentést sugall. A vár még a tatárjárás után épült. A Wesselényi-féle összeesküvés idején, 1670-ben I. Rákóczi Ferenc hadainak egy része itt talált menedéket. Jelentős szerepe volt a várnak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban. 1711. április 27-ére hívta ide utolsó tanácskozássra II. Rákóczi Ferenc az ország vezetőit, de közben megkötötték a szatmári békét.

Szerkezete • A műfaj szerkezeti jellemzői értelmében két részre tagolódik az epigramma.

I. rész: 1–4. sor: romantikus hangulatú kép, a költő a múlt romjain mereng, amihez az ihletet Huszt romjai adják. Az éjféλι időpont, a holdfény rejtelmes árnyai és a megjelenő szellem nemcsak a romantika hangulatát idézik, hanem a vers tette buzdító gondolatát készítik elő.

II. rész: 5–6. sor: a múltbéli rémalak a merengés haszontalanságára hívja fel a figyelmet. A jelen és a jövő fontosságát hangsúlyozza. A 7–8. sorban csattanószerűen fogalmazza meg mindenki számára a parancsot: ez a két sor a reformkor vezérgondolata, a cselekvő hazafiság programja, a nemzeti munka moráljának tömör megfogalmazása.

Verselése • Időmértékes, versformája hexameter és pentameteres sorok kapcsolata (disztichon). A kifejezőeszközök közül megszemélyesítések, metaforák, kérdés, jelzős kifejezések, felszólító módú igealakok vannak a költeményben. Romantikus stílusban íródott. Párverse az *Emléklapra*.

Üzenete • A romantikus éjszakai hangulat, a felszálló hold varázslata, a fények-árnyak játéka, a szél feltámadásában rebbenő árny szuggesztív felidézése a hazafias tanítást szívet szorító hangulati hatással burkolja be. A tevékeny, erkölcsös élet, a mindent feláldozó, cselekvő hazafiság gondolata szólal meg a műfajhoz illő tömörséggel.

1. Milyen élményből született a vers? Melyik sor utal erre? **2.** A nap melyik szakában állt meg a huszti vár romjainál Kölcsey? Mit ábrázol a kezdő kép? Milyen hangulatot ébreszt? **3.** Szerintetek miért időzítette a várlátogatást Kölcsey éppen az esti órákra? **4.** Mit jelent az *inte felém* szó szerkezet? Mire figyelmezteti, szólítja fel a költőt a szellem? **5.** Melyik két sorban olvasható ez? Milyen ismétlődést találsz e két sorban? **6.** Mit jelentenek az utolsó sor parancsai? Értelmezd! **7.** Sorold fel a vers romantikus

jellemzőit! ❄️ 8. Széchenyi István, a reformkor nagy kezdeményező egyénisége így fogalmazta meg a reformkor jelmondatát: *Magyarország nem volt, hanem lesz!* Hasonlítsd össze ezt a vers utolsó sorában kimondott felszólítással! 9. Tanuld meg a verset!

Irodalomelméleti ismeret

Epigramma • Rövid, tömör, csattanós költemény. Léteznek magasztos hangvételű, dicsőítő, valamint csípős, humoros epigrammák. Eredetileg sírfeliratot jelentett. A kőbe vésett felirat (a szó *rávésés*-t, *felirat*-ot jelent) rövid volt, és az epigramma később is megőrizte a sírfeliratok tömörségét. Ezért lett a műfaj szerkezeti jellemzője a rövid *előkészítés* és a *csattanószerű befejezés*. Az epigramma tanító jellegű: *egy jelentős gondolatot, erkölcsi parancsot közvetít*.

Versformája is a hagyományt követi: *disztichonokból* (disztichon) áll. A disztichon az **időmértékes verselés**be tartozó versforma. Kétféle verssorból tevődik össze: egy *hexameterből* és egy *pentameterből* áll. A pentameter valójában rövidített hexameter: a 3. és a 6. versláb csonka, csak egy hosszú szótag. A csonka verslábakat szünet egészíti ki, ezt érzékelteti a sormetszet jele (||).

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;

- ◡◡|-◡◡|- - | - - | -◡ ◡|- - **hexameter**

Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.

- ◡◡|- ◡ ◡|-|| - ◡ ◡|-◡◡|- **pentameter**

EMLEKLAPRA

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örököül, ha kihúnysz: A HAZA MINDEN ELÓTT.

kihúnysz – meghalsz

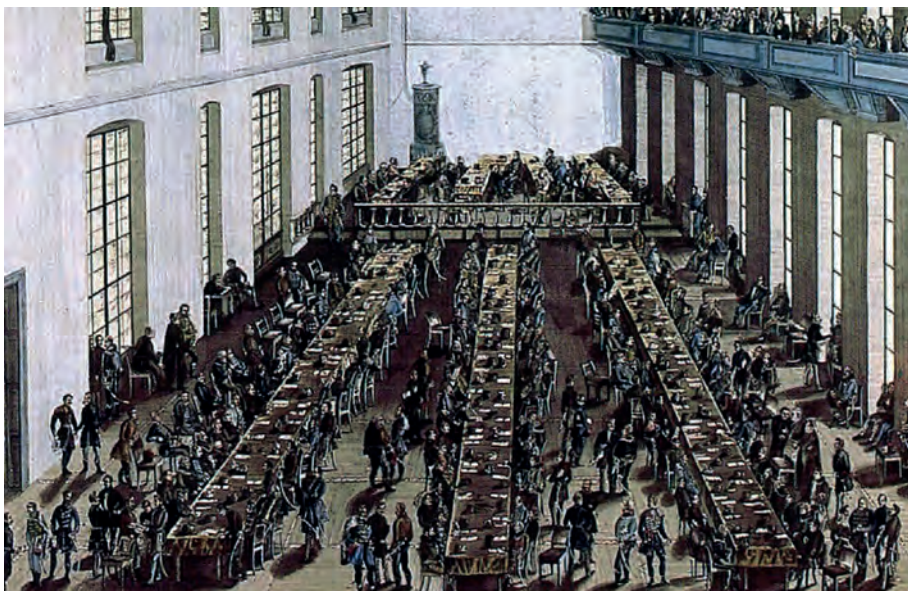

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • Olvastatok már a reformkor legfontosabb törekvéseiről, célkitűzéseiről. 1833-ban Kölcsey Ferenc Szatmár megye követe volt Pozsonyban. Ezt a valóságot közelről érintetten megtapasztalva írta az *Emléklapra* című epigrammáját.

Műfaja • Kölcsey Ferenc hazafias lírájának e darabja is epigramma, a *Huszt* párversének tartja az irodalomtörténet. Romantikus vonás: hazafias hazaszeretet, önfeláldozás.

Témája • A feltétlen hazaszeretet és a halál. A költő példamutató következetességgel vallja, hogy a hazaszeretet emberi kötelesség, minden áldozatot vállalni kell a hazáért. A versben a tiszta, eszményi hazafiság jelenik meg. Kölcsey sorai a reformkor hitét, szellemiségét és forradalmiságát tük-

Az alsótábla ülésterme a pozsonyi országházban, 1837

rözik. A nemzet sorsát, a nemzet felemelkedését minden más elhivatottság elé kell helyezni.

Szerkezete • A XIX–XX. században divat volt, hogy híres emberekkel, jelentős személyekkel emlékkönyvbe vagy emléklapra írtak bölcsességeket, fontos gondolatokat. A romantika korában a költészetben önálló vers-típus is lett az emléklapírás, emlékkönyvbe írás (például *Petőfi Sándor* S. K. emlékkönyvébe).

Mindössze két sorból áll az epigramma. Az első sorban fogalmazza meg, hogy elsőként a hazára kell gondolni, és megtanítani az utódoknak, hogy a magyarságukat és nemzetük felemelkedését mindenkor tartsák szem előtt. Hazaszeretetre és a hazáért való önfeláldozásra szólít fel. Ezt erősíti és bizonyítja a nagybetűs írásmóddal kiemelt rövid, velős, igazságot kifejező mondás, a költemény csattanója, más néven szentencia: A HAZA MINDEN ELŐTT! A négy rövid szóval rövidségük ellenére is a legnagyobb erkölcsi parancsot fogalmazza meg a költő, ami a hazaszeretet szállóigéjévé vált.

Verselése, hangneme • Időmértékes disztichon (hexameter + pentameter). Az epigramma emelkedett hangnemét erősíti a szóhasználat: *kebeled, kihúnyosz, örökül*.

Üzenete • E vers üzenete nem egy konkrét személynek, hanem a mindenkori magyarságnak szól. A lírai én üzenete a következő generációknak, a jövőnek az, hogy a legfontosabb érték a haza érdekében való munkálkodás. Mindössze négy szócskában üzen, négy szócskát hagy örökül. Ez a négy szó hordozza azt a felismerést, hogy a legfőbb érték a hazaszeretet. A hazaszeretet, amelynek az átörökítése nemzedékről nemzedékre a legfontosabb erkölcsi feladatunk.

1. Vizsgáljátok meg az epigramma szerkezetét! Azonosítsátok a tanult szerkezeti részeket! 2. Foglaljátok mondatokba a *kebeledbe, örököül, kihúnysz* kifejezéseket! 3. Mi az epigramma csattanója? 4. Milyen eszközökkel éri el Kölcsey az ünnepélyes hangnemet? 5. S te mit fogsz tenni a hazáért? – kérdezi magától Kölcsey *Országgyűlési naplója* alábbi részletében (1832. december 13.). [...] *Íme ez a haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú és férfi korom érzelmeibe lángvonásokkal szövő szent képét! ez a haza, melynek dicsőségéért meghalni oly régi s oly szép gondolata vala lelkemnek; s melynek háromszáz évű sebeit szívem alatt ezerszer érzém megújulni! [...] És e hazáért szenvedett Hunyadi hálátlanságot és üldözést; e hazáért rohant Szondi a halálba; e hazáért patakzott a Zrínyiek vére; e hazáért választott sok nemes önként számkivetést, szerelemből fosztván meg magát attól, amihez élte minden boldogságát kötötte. S te mit fogsz érette tenni? [...] Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta boronganak kebledben? Lesz-e bátorságod szembe szállani minden akadállyal, mik az új, ismeretlen pályázó útát ezerfelől elzárják? Fogsz-e túrni rettentést, ki barátság és szeretet karjából léptél ki? Fogsz-e túrni jéghidegséget, kit forró kebel ápolt mindedig? [...] 6. Soroljátok fel, szerintetek ma mit tehetünk a hazánkért! S te mit fogsz érette tenni? 7. Tanuld meg az epigrammát!*

PARAINESIS KÖLCSEY KÁLMÁNHOZ

(részletek)

[Az emberiséghez tartozásról]

Éveid száma is egymás után szaporodik, s nemsokára a tapasztalás tekinteteidet oly tárgyakra intézendí, miket a gyermekkor boldog szakában még nem ismersz. Túl az atyai ház falain más világ nyílik fel, hová midőn lépni fogsz, kedvetlenül kell majd gyakran szemlélned: miképpen a legszenőbb nevek vagy megtapodtatnak, vagy álorca gyanánt használtatnak gonosz célokat eltakarni. E látomány, jól tudom, kínos fájdalmat okoz keblednek, s annál kínosabbat, mennél tisztábban megőrzended szíved érzéseit; de vigyáznod kell, nehogy miatta vagy az emberi nem iránt gyűlölettel viseltessél; vagy kísértetbe jöjj az erkölcsiség azon ideálát, mit a bölcsek rénynek neveznek vala, hiú képzeménynek tartani. Gondold meg: sohasem volt idő oly mostoha, nemzet oly elsüllyedt, hely oly szerencsétlen körülmények közt, midőn és hol szív nem találkozott volna, való rénynek hódoló; sohasem volt, legalább igen ritkán volt ember, ki erkölcsi süllyedése legalsó lépcsőjén is, a rény szeretetre méltó voltát, hacsak pillanatokra is, hacsak kétségbeesés érzelmeivel is, meg nem ismerte; s mindennekfelett sohasem volt és sohasem leszen ember, ki szíve és lelke tisztaságát, üldözés és veszély közt is, ég áldásának nem tartotta, ki magát balsorsban is boldogabbnak nem hitte a szerencsében tündöklő gonosznál. Nyugalom és önérzés a jámborság elválatatlan két sajáta. E kettő által lehetséges bal eseteket nemcsak eltűrni, de méltósággal szenvedni; s azokban nemcsak le nem alacsonyulni, de lélekben felemelkedni. E kettő teszen a sorssal küzdésre elég erőssé, erőssé a szerencse kísértetei ellen is, és e szerencse minden ragyogványai és biztatá-

sai mit is tehetnének a férjfiúval, ki a maga emberi érdemét és boldogságát valóbb alapra építeni megtanulá? ... Kerüld az alaptalanságot, mely többnyire erkölcsi süllyedés örvényébe visz ... egyedül a rény emel bennünket az állatokon felül; következőleg ki annak birtokába magát nem tette, az kimutatta magának az emberi méltóságot becstelenítő helyet, hol maradt.

Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! – az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. ... Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómáért, Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.

tárgyakra intézendi – dolgokra figyelni; **látomány** – látvány; **megőrzended** – megőrzöd; **rény** – erény; **állat** – lény; **önkicsinységében** – saját kicsi volta miatt; **szenvedelem** – szenvedély; **Leonidas** – a thermopülai csatában a hazájáért áldozta életét; **Regulus** – római hadvezér az első pun háború idején

[A hazaszeretetről]

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férjfiúkor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek. ... Mert tudd meg: e szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajlás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről egyig csak egészítő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt háza üszkei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némely hitvány eszközöket kiragadjon? S nem sokkal inkább természetes-e ily valamit a hazáért, azaz mindnyájunknak, az egész nemzetnek mindeneért cselekednünk? És mégis kevesen vagynak, kik e gondolatot felfogván sajátokká tehetnék! Mert az ember, ha értelme s érzelme körét gondosan nem szélesíti, keskeny s mindég keskenyebb határok közé szorul; szemei az egész tekintetétől elszoknak; s parányi birtokában, háza falai közt elszigetelve csak önmagát nézi, s a legszorosb, legegységesebb, leghűvösebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a hazaszeretet valóságos példái oly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak való értelmét soha magokévé nem teheték ... Kinek szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt. ...

összesség – összesség; **vagynak** – vannak

[Az ismeretekről]

Törekedjél ismeretekre! De ismeretekre, melyek ítélet s ízlés által vezéreltetnek. E vezérlet híjával sok ismeret birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlóak lesznek a szertelen sűrű vetéshez, mely gazdag növéssű szájakat hoz mag nélkül. Ítélet által rendbeszedett s keresztül gondolt ismeret ver mély gyökeret, s őriz meg a felülegességtől; ízlés pedig adja azon kellemes színt, mi nélkül a tudomány setét és zordon: mint a cellájába zárkózott remetének erkölce.

Korunk sok ismeretet kíván, s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb.

Ki csak társasági multságokban óhajt ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmeseiktől megvettetik. Hogy a dologhoz értők előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra, mind másokra jóltevőleg hassanak: hosszú, fáradalmas munkára kell elszánva lenned. Mert alapos s egyszersmind sokoldalú tudományt szerezni felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik.

ítélet – megítélés, bírálat; **szertelen** – rendetlen; **keresztül gondolt** – átgondolt; **felülegesség** – felületesség; **színnel** – itt: felszínes tudással; **jóltevőleg** – jótékonyan, hasznosan; **tudomány** – itt: tudás

[Az anyanyelvről és a nyelvekről]

Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Teljes birtokában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez az első s elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, mely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet és tudomány legmagosb s legtitkosb tárgyait is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéd hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva, s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet és nyelv: három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldo-

zatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más művelt népek nyelvét is [...]; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség.

változékonyság – változatosság; **tisztán kinyomva** – tisztán, hibátlanul kiejtve; **szívre és lélekre erőben munkálva** – az érzelmekre erősen hatva; **okaidnak** – itt: céljaidnak; **válthatatlan** – elválaszthatatlan; **lehetőségig művelni** – a lehető legjobban tökéletesíteni

1. Melyek az első részlet leghangsúlyosabb mondatai? Ezek alapján foglald össze a mondanivalóját! **2.** Milyen viszonyban áll egymással az emberiség és a haza szeretete? **3.** Hogyan írja le a szöveg a haza fogalmát? **4.** Kinek a lelkében van üresség az intellem szövege szerint? **5.** Mit gondolsz, miért Leonidás és Zrínyi Miklós szolgál példaként a hazaszeretetre a műben? **6.** Milyen tulajdonságokat, módszereket kíván a tanulás a szöveg szerint? **7.** Miért kell szeretni és művelni az anyanyelvünket? **8.** Kölcsey kijelent valamit, értelmezi azt, majd érvekkel igyekszik alátámasztani a kijelentést. Keresz példákat erre a szerkesztésmódra!

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • Kölcsey Ferenc utolsó éveinek nagy alkotása a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* (1834). Intelmeit unokaöccséhez írta, akiről testvére halála után neki kellett gondoskodnia, de a múlt sok nemzedéke nevelkedett rajta, s a mai ifjúságnak is példaként kellene szolgálnia.

Kölcsey érdeklődése pályája második felében egyre inkább Immanuel Kant munkássága felé fordult. Elsősorban a német gondolkodó erkölcstana, *A gyakorlati ész kritikája* hatott rá. Ez egészült ki, illetve szükségszerűen találkozott a kálvinista vallás kötelességteljesítésének tanával. A *Parainesis* erkölcsbölcseleti szempontból a feltétlen parancs elveinek kifejtése, részletezése. Kölcsey szinte szó szerint vette át Kant feltétlen parancs-meghatározását: „Egész életedet meghatározott elv szerint intézni, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség megkíván!” Ennek megvalósítása érdekében a legfontosabb követelmények és parancsok: *Szeresd az Istenséget!*, *Szeresd az emberiséget!*, *Szeresd a hazát!*, *Törekedjél ismeretekre!*, *Meleg szeretettel függj a hon nyelvén!* A hangvételt, a stílust az antik minták (Cicero, Szókratész) követése és a romantikus szenvedélyesség együttesen jellemzi.

Központi fogalma • A *Parainesis* központi kategóriája a **'rény'** (erény), ennek tartalma pedig „az emberiség, s kivált a haza szolgálata”. Kölcsey éppúgy, mint a reformkor többi felelős gondolkodója, mindent az én, haza, emberiség hármasságában vizsgált. Az 'én' kiteljesedése kötelező, de nem öncélú feladat. Célja a haza, s ezen keresztül az emberiség szolgálata. A fokozatok nem átugorhatók és nem megfordíthatók. Kölcsey a közösségért élő, sokoldalúan művelt s az emberiség és a haza nagy ügyéért fáradozó ember eszményét rajzolta meg.

Alapgondolatai:

- Az ember nem lehet boldog, ha csak önmagának él. A legfőbb polgár-erény az emberiség szolgálata.
- Az emberiségért ki-ki hazája szolgálatával tehet legtöbbet.
- Az emberiség célja nemcsak a boldogság, hanem a cselekvés, a tett.
- A fentiekből fakadó lelki nyugalmat nevezhetjük legfeljebb boldogságnak.

Stílusa • Az intelmek klasszicista stílusú. Retorikai felépítése: érvelés – meggyőzés – tanítás, vagyis a szónoki beszéd eszközeit alkalmazta.

Üzenete • Kölcsey intelmei a nagy általánosság, az univerzum örök kérdései felől indul, hogy aztán a részletek, konkrétumok taglalása után ugyanerre az általános szintre emelkedjék fel. Az „istenséget”, az örök rendet, a létezők értelmesen elrendezett láncolatát említi a mű elején, majd az emberiség egészét. Ugyanide tér vissza, amikor így zárja írását: „*Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek. S minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is.*”

1. Ki a címzettje a *Parainesis* című írásnak? **2.** Milyen történelmi, filozófiai, erkölcsi szemléletet tükröz a *Parainesis*? **3.** Kinek a filozófiája hatott Kölcseyre? Honnan vette a mintát? **4.** Melyek a legfontosabb parancsok és követelmények? **5.** Mi a mű központi kategóriája? **6.** Hogyan vélekedik Kölcsey az erények és a haza viszonyáról? Egyetértesz vele? **7.** Mi mindennel kell óvatosan bánni az ismeretek megszerzése közben? Mire kell vigyázni? **8.** A fiatalkor rövid, nem fér bele minden tudomány elsajátítása. Mi akkor a cél? Milyen hozzáállást kell kialakítaniuk magukban a fiataloknak? **9.** Mi a mű üzenete? Egyetértesz-e vele? **10.** „*Ki boldogságot vadász, árnyékot vadász*” – ez a *Parainesis* egyik legszebb, legfilozofikusabb mondata. Értelmezhetjük úgy, hogy hiába keressük, nem létezik igazi boldogság? Időnkénti boldogságérzetünk hamar elillan, e tünékenység pedig magát a boldog pillanatot is beárnyékolja. **Vitassátok meg!** **11.** Hasonlítsd össze *István király intelmeit* és Kölcsey *Parainesisét*! **12.** Fogalmazd meg saját intelmeidet kortársaid számára!

Irodalomelméleti ismeret

Parainesis • A görög szó magyarul *intelem, tanítás*. Az intelmek műfaja régi múlt-
ra tekinthet vissza. Az ilyen műveket a középkorban *királytűkör*nek is nevezték. Ebben az ideális uralkodó és az erkölcsös ember követelményei fogalmazódtak meg. A név arra utal, hogy az intelmek szinte tükörként tartották a jó uralkodó tulajdonságait a mű címzettje elé.

Fő jellemzői:

- meghatározott személyhez intézett erkölcsi célzatú, tanító-nevelő szándékú írás;
- formai hagyományok: felszólító mód; bölcselő hang; címzett megnevezése;
- általában egyetemes kérdésektől halad a szűkebb felé.

Ismert királytűkörok: Bíborban született Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzásáról* című művét a fiának szánta. Ebben értékes információkat találhatunk a magyarok honfoglalás előtti történetéről is. Népszerű volt e műfaj a latin nyelvű humanisták között is.

Első királyunk, Szent István is írt ilyen művet *István király intelmei Imre herceghez* címmel. Művében a királyhoz méltó magatartásról, a helyes kormányzás elveiről és az újonnan felvett keresztény hit és az egyház védelméről ír. Imre herceg azonban korai halála miatt nem léphetett apja nyomdokaiba.

Kölcsey Ferenc unokaöccsének írta intelmeit. Kulcsszava: *rény* = *erény*. Megfogalmazta, mit és miért kell tennie az egyénnek, hogy a felismert történelmi és erkölcsi igazságot saját életében elmélyítse. Az élet fő célja: tett.

A kortárs magyar írók közül Esterházy Péter írt intelmet *Pápai vizeken ne kalózkodj!* címmel.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

(1800–1855)

Barabás Miklós:
Vörösmarty Mihály
portréja, 1836

Vörösmarty Mihály életműve egészen kivételes helyet tölt be a magyar irodalom történetében. Költészetünk egyik legnagyobb fordulatát kezdeményezte, s vitte a beteljesedésig. Ő a magyar irodalom legromantikusabb költője, a magyar romantika verses költészetének megteremtője, drámaíró, irodalomszervező, nemzeti énekünk, a *Szózat* megalkotója.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1800. december 1-jén született Pusztanyéken (ma Kápolnásnyék) elszegényedett katolikus köznemesi családban. Apja gazdatiszt volt egy grófi uradalomban. A család mindig anyagi gondokkal küszködött a tisztesszegénység és a súlyos nyomor határán. Kilenc gyermekük volt: 4 lány, 5 fiú. Mihály volt a legidősebb fiúgyermek. Elemibe a lakásukhoz közel lévő evangélikus iskolába járt. 1811-től 1816-ig a gimnázium öt osztályát a fehérvári ciszterciták iskolájában végezte. 1816-ban Pesten a piarista gimnázium hatodik osztályában, a költői osztályban folytatta tanulmányait.

1817-ben váratlanul meghalt édesapja. Vörösmartynak ekkor kenyérkereset után kellett néznie. Gyámja révén a Perczel család három fiának: Sándornak, Móricnak és Miklósnak lett a magántanítója. Az első három évben a fiúkkal együtt Pesten lakott, mellette elvégezte az egyetemen a kétéves filozófiai tanfolyamot. 1820-ban a családdal együtt Börzsönybe, Perczelék Tolna megyei birtokára költözött. A börzsönyi időszakban magánúton jogot tanult. Itt ismerkedett meg két jeles emberrel: Egyed Antal plébánossal és Teslér László káplánnal. Az ő barátságuk sokat segített Vörösmartynak a világirodalmi tájékozódásban.

A Perczel családnál töltött idő alatt beleszeretett Perczel Sándor legidősebb lányába, Etelkába (1821). Szerelmét nem mutathatta, minden erejét össze kellett szednie, hogy szenvedélyét elfojtsa. Tisztában volt vele, hogy szegény házitanítóként semmi esélye. A társadalmi különbség áthidalhatat-

lan volt köztük. 1822 őszén lemondott állásáról, s Görbőre ment Tolna megye alispánjához, hogy megszerezze az ügyvédi oklevél elnyeréséhez szükséges jogi gyakorlatot. Görbőn került szoros kapcsolatba a nemesi vármegyék Habsburg-ellenes mozgalmaival.

Pályakezdése • Figyelme korának irodalma felé fordult, emellett megismerte az ókori irodalmi alkotásokat és Shakespeare drámáit is. Első alkotói korszakában epikus műveket írt (*Cserhalom, Tündérvölgy, Délsziget, A rom*). Megjelentek a nemzeti történelem eseményeit feldolgozó, felidéző balladák (*Szilágy és Hajmási, A bűvár Kund*).

1823-ban a görbői esztendő után Pesten ismét átvette a Perczel-fiúk nevelését, s közben 1824. december 20-án ügyvédi vizsgát tett. 1826-ban vált meg végleg a Perczel családtól. Hírnevét a *Zalán futása* (1825) című alkotása alapozta meg. Az ezután megjelenő epikus művei két műfajba sorolhatók: a kiseposz és elbeszélő költemény műfajába. Az *Eger* (1827) című kiseposzban Eger védőinek hősieles harcát, törökellenes küzdelmüket mutatja be. Az ezt követő évek, különösen az 1827-es a szomorú nélkülözések, a szegénység éve volt. Decemberben azonban barátai révén álláshoz jutott. A *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratot és szépirodalmi melléklapját, a *Koszorút* szerkesztette. 1830-ban az Akadémia rendes tagjává választotta. Anyagi helyzete már biztos volt. Kisfaludy Károly halála után az úgynevezett romantikus triász befolyása – köztük Vörösmartyé is – egyre erősödött. Nagy tekintélyt vívott ki magának, elismert író lett. Kiemelkedő remekműve a *Csongor és Tünde* (1830), a boldogságkeresés drámája, amelynek üzenete, hogy csak az őszinte, tiszta, szép érzések adhatnak igazi boldogságot. Az elbeszélő költemények közül legnevezetesebb darabja a *Szép Ilonka* (1833). Boldogtalan szerelmi történet a magyar történelem egyik legnépszerűbb hőséhez, Mátyás királyhoz kapcsolva.

A 30-as években Vörösmarty két szinten ábrázolt értékvesztést az emberi életben: a nemzeti s az egyéni lét szintjén. E kétféle értékvesztést egymástól minőségileg különbözőnek mutatta. A *Szózatban* (1836) nem belső rothadás végez a magyarsággal, létének hirtelen megszakadását külső ellenség idézi elő. A *Késő vágy* (1839) ezzel szemben belső kiüresedést tulajdonít az egyénnek. Három mondat ez az elfojtott szerelmi vágyról. Beletörődéssel mereng azon, hogy elmúlt ifjúsága, amikor még égő vágy fűtötte, túl van azon a csalódásokkal teli időn, amikor még reménykedett Etelka szerelmében, már elérte azt a kort, amikor nyugalmát nem zavarhatják meg a szív ügyei.

Szerelme • Vörösmarty egy házban lakott Bajza Józseffel, náluk étkezett. Itt ismerte meg az alig húszesztendős Csajághy Laurát, Bajza sógor-nőjét. A 41 esztendő és túlzottan szemérmes férfi érzelmeit először nem Laurának, hanem Bajzának vallotta meg. Csajághy Laurával történő megismerkedése után Vörösmarty versekkel udvarol két éven keresztül a lánynak. Benne látta a boldogság reményének utolsó lehetőségét. Ezek közül a legszebb az *Ábránd* (1843) című vers, amely Laurát is meggyőzi, hogy igent

mondjon. *A merengőhöz* (1843) már a menyasszony Laurához szól. Az alkotás sokkal inkább filozofikus vers, mint boldog vallomás. A szerelem 1843-ban házassággal végződött.

Költészetének csúcán • A lírikus Vörösmarty a 40-es években jutott el költészete csúcsaira. Elsősorban az óda és az elégia lettek meghatározó műfajai. Híres epigrammája *A Guttenberg-albumba* (1839) ódai mélységeket érint. Hatalmas filozófiai elmélkedése a *Gondolatok a könyvtárban* (1844) tele van kétségekkel, belső és önmarcangoló vívódással, hite a felvilágosodás eszméiben megrendült. Az *emberekben* (1846) már egyértelműen tragikusnak látta a történelmet, megírását a galíciai fölkelés ösztönözte. Ezt követően már egyre kevesebbet írt. Népszerűsége halványodni kezdett Petőfi feltűnésével. A polgári forradalom előkészítésében nem vett részt ugyan közvetlenül, de ügyével azonosította magát. 1848-ban képviselői mandátumot kapott, s a megalakuló Batthyány-kormányt követte Debrecenbe, majd Szegedre és Aradra. 1849-ben a kegyelmi szék közbírája volt.

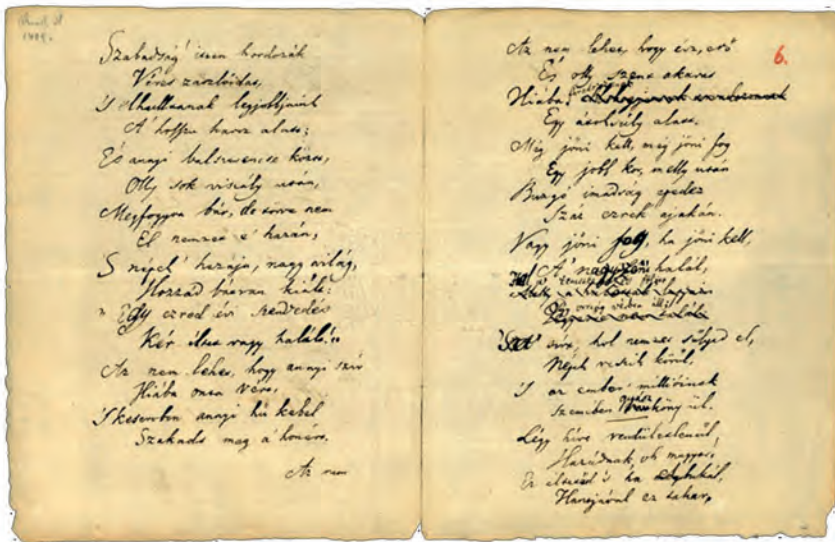
A szabadságharc leverése után, mint legtöbb kortársa, ő is bujdosni kényszerült. 1850-ben Pesten feljelentette magát a katonai törvényszéken. Kihallgatták, de szabad lábon maradt. Még ebben az évben perét felfüggesztették, s Haynau több képviselőtársával együtt kegyelemben részesítette. 1850-től 1853-ig Baracskán éltek, majd Nyékre költöztek. Itt szőlőt művelt, dinnyét és dohányt termesztett, hogy három gyermekét és feleségét eltartsa. Már alig írt verset, de ekkor keletkezett művei kivételesen magas színvonalat képviselnek. Az *Előszó* (1850) a magyar irodalom csúcsai közé tartozik, amelyben a nemzet, a társadalom története a természet évszakváltozásaival egybefonódva jelenik meg, s így valami kikerülhetetlen végzetszerűség is rajta hagyja komor bélyegét. Utolsó nagy költeménye, *A vén cigány* (1854) ars poetica. Vörösmarty a költészet lehetőségeivel, feladatával vet számot. A muzsikuss cigány a költő fájdalmát szólaltatja meg.

Élete utolsó évei • Élete utolsó öt éve a lassú haldoklásé. Szűkösen éltek, kedélyállapota levert, s a betegség hamarosan ágyba kényszerítette. 1855-ben az egész család Pestre költözött, hogy Vörösmarty állandó orvosi felügyelet alatt lehessen, de november 19-én váratlanul meghalt. Temetésén (november 21-én) több mint húszezren voltak. Ez volt az első tömeges mozgalom, néma tüntetés a világsi feygyverletétel óta.

1. Milyen kapcsolatban vannak Vörösmarty Mihállyal a következő nevek: Pusztanyék, Székesfehérvár, Pest, Börzsöny, Görbő, Debrecen – Szeged – Arad, Baracská? **2.** Milyen kapcsolatban vannak Vörösmartyval az alábbi személyek: Perczel Etelka, Csajághy Laura? **3.** Melyik műve tette egyből országos hírvé Vörösmartyt? **4.** Hogyan alakult élete 1827 után? Milyen lapoknál dolgozott? **5.** Mikor lett az ország „első költője”? **6.** Mikor alkotott Vörösmarty a dráma műfajában? Melyik ez a mű? **7.** Hogyan értékelnéd a 30-as 40-es évek líráját? Milyen hangulat jellemzi ezeket a verseket? **8.** Hogyan alakult Vörösmarty költészete a szabadságharc leverése után? **9.** Készíts prezentációt *Vörösmarty Mihály a magyar romantikus költészet megteremtője* címmel!

SZÓZAT

A Szózat kézírata (5–13. versszak)

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívűl
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába ontá vért,
Még fogyni bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába ontá vért,
S keservben annyi hú kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jóni kell, még jóni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jóni fog, ha jóni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltető, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

eltakar – eltemet; **e kívül** – ezen kívül; **Hunyad** – Hunyadi János; **hordozák** – hordozták; **balszerencse** – itt: csapás, nehézség; **viszály** – baj, viszontagság, küzdelem; **nagyszerű halál** – itt: nagy méretű halál, azaz nemzethalál; **elbukál** – az alábukik, lebukik igével mutat rokonságot, azaz aki elbukik, a föld alá, a sírba bukhat le

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • Vörösmarty reformkori költészetének nyitó verse. Kossuth a vers jelentőségét így méltatta: „Vörösmarty ha mást soha nem írt volna ... ezen egy művével is hervadhatatlan koszorút körített homlokára.” A vers első változatát Vörösmarty 1835-ben készítette, a szöveg végleges formája azonban csak 1836-ban alakult ki. Ekkor zajlott a pozsonyi országgyűlés, ahol a reformkor több fontos kérdése is felmerült. Hiába volt azonban a haladók próbálkozása, nem sikerült a legfontosabb problémákra megoldást találni. Ráadásul letartóztatták az országgyűlési ifjakat is, többek között Kossuthot és Wesselényit. A csalódás és kétségbeesés hatására írta meg Vörösmarty a *Szózatot*. Magyarságunkból fakadó szigorú követelmény itt is – akárcsak a *Himnusz*nál – a pontos verstudás!

Fogalomtár

jelképvers – olyan költemény, amely tartalma és jelentősége miatt jelképpé válik egy nemzet költészetében

Műfaja, címe • A vers műfaja óda, **jelképvers**. A hazafias eszmék egyik legszebb verse. A *szózat* szó jelentése ünnepélyes beszéd, itt a nemzethez intézett felhívás, a közösségi óda magasztos beszédhelyzetét jelöli.

Szerkezete • Szónoki beszéd, felhívás a magyar nemzethez, és ez alakítja ki a szónoki beszédre emlékeztető szerkezetet. A szónoki beszéd részei: a hallgatók megszólítása, a cél kijelölése, és a meggyőzéshez szükséges érvek felsorolása, valamint a cél megvalósításának eredményei. A megszólítás E/2. személyű (*légy híve*), vagyis mindenki úgy érezheti, hogy személyesen hozzá szól a költő. A cél kijelölése: *Áldjon vagy verjen sors keze: / Itt élned, halnod kell*. Következnek a meggyőzés érvei. Az apák tettei és vére, amelyet ennek a földnek a megszerzéséért és megtartá-

sáért ontottak ki (*Ez a föld, melyen annyiszor / Apáid vére folyt; S elhulltanak legjobbjaink / A hosszú harc alatt*). Ha erről megfeledkezünk, akkor őseink hiába éltek és haltak meg (*Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába ontta vért*). Történelmünk nagyjait idézi fel, akik dicsőséget hoztak a magyar népnek (Árpád, Hunyadi). Jövőképből kettőt is felvillant Vörösmarty. Az egyik akkor következik be, ha mindenki megteszi, amit a haza követel tőle. Ekkor egy boldog, szép országban élhetnek az emberek. A másik jövőkép a pusztulásé. Így kerül sor a felhívás megismétlésére: *Itt élned, halnod kell*.

A vers keretes szerkezetű, felépítése szimmetrikus. Három fő részre osztható. Keret, középső rész, keret. Képlettel kifejezve: A1 – B – A2. Két-két versszak alkotja a keretet.

I. rész: A1, 1–2. vsz.: a hazához való hűség megfogalmazása. Már nem Istenhez, hanem az emberekhez, a magyarokhoz szól. A felszólító módú igealakok (*légy, áldjon, verjen*), a *kell* parancsszó, valamint a nagy ívű ellentétek (*bölcső ↔ sír, áldjon ↔ verjen, élned ↔ halnod*) erősítik a rendületlen hazaszeretetre való felszólítást.

II. rész: B, a középső rész újabb három részre osztható.

Fogalomtár

anafora – a szemléletesség és hatásosság eszköze, alakzat, a sor elejének megismétlése, azonos szóval való kezdése

B1. rész: 3–5. vsz. a hős múltat idézi.

A nemzeti múlt dicsőséges pillanatait és nagy alakjait idézi fel Vörösmarty (honfoglalás, Árpád, Hunyadi, Rákóczi-szabadságharc). Az ismétlődő mutató névmások (*anafora: ez a föld, ez melyhez; itt küzdtenek, itt törtek össze*) erősíti az összetartozás

érzését, összekapcsolja a múltat a jelennek, illetve élesztgeti a nemzeti büszkeséget a költő.

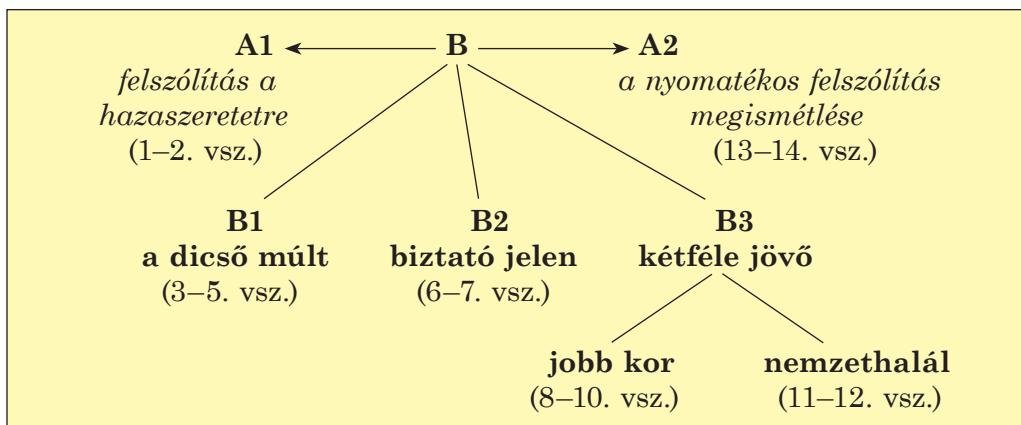
B2. rész: 6–7. vsz. a biztató jelen: a harcokban megfogyatkozott, de meg nem tört magyarság beletartozik a népek nagy családjába. Az egész emberiséghez tartozás adhat bátorságot a további küzdelmekhez, a rendíthetetlen hűség, a jövőért való munkálkodás megváltoztathatja a történelmet. Az anafora a költő belső vívódására utal, amelyet a nemzet sorsának alakulása vált ki belőle.

B3. rész: 8–12. vsz.: a sorsdöntő jövő lehetőségeit mérlegeli a költő. Azt bizonyítja a költő, hogy a múlt és jelen erőfeszítéseinek meg kell hozniuk a jobb jövőt. Érvelését a tagadás (*az nem lehet*) és az állítás (*jőni kell, jőni fog*) ismétléseivel nyomatékosítja. De felmerül Vörösmartyban a nemzet-halál gondolata is. A jövő kétféle lehetősége közül utoljára a halált említi, mégsem a pesszimizmus válik uralkodóvá, hiszen a vers végkicsengését a visszatérő keret adja.

III. rész: A2, 13–14. vsz.: a hazához való kötődés érzését nyomatékosítja a közelre mutató névmás kétszeri ismétlése. A befejezésben a felszólító módú ige került a mondat élére, s így a fokozás hatását kelti.

A keret második és utolsó versszaka szó szerint megegyezik egymással.

A vers szerkezeti váza:

Stílus • A *Szózat* romantikus stílusú, a romantika aktív irányzatát képviseli. Nem Istenhez fohászkodik, nem imádkozásra buzdítja az embereket, hanem kemény küzdelemre hív a sorssal szemben. A romantika jellemzői közül megtalálható a versben a nemzeti múlt bemutatása (honfoglalás), a kivételes jellemek (Árpád, Hunyadi). Az ellentétek az emberek meggyőzését szolgálják. A festőiséget a hatalmas tablóképek adják. Ezek a tablók az egész nemzetet állítják elénk, harcok és vér közepette.

Verselésé • A Szózat időmértékes verselésű. Meghatározó verslába a jambus. Jele: $\cup -$. A két hosszú szótagból álló spondeusok ($--$) lassítják, méltóságteljesebbé teszik a költemény ritmusát. Nyolc- és hatszótagos sorok váltakoznak a versben, melyeket félrímek kapcsolnak egymáshoz: x a x a.

Hazádnak rendületlenül

$$\cup - | - - - | \cup - | \cup -$$

Légy híve, oh magyar;

— —| ∪ —| ∪ ∪

Hogyan lett a Szózat hazafias énekünk • Vörösmarty Mihály 1836-ban írta meg versét, majd a költeményre **Egressy Béni** (eredeti neve Galambos Benjámin) írt zenét 1843-ban, amikor annak megzenésítésére Bartay András, a Nemzeti Színházi igazgató pályadíjat tűzött ki. A mű ősbemutatójára 1843. május 10-én került sor a Nemzeti Színházban. A *Szózat*ot második himnuszunknak is nevezik. Sokáig vita tárgya volt, hogy a *Himnusz* vagy a *Szózat* legyen a nemzeti himnuszunk. A népies műdal stílusában készült a dallam. Azóta második nemzeti énekünké vált. Fontos eseményeket a *Himnusszal* kezdünk, és a *Szózattal* zárunk.

IRODALMI PÁRHUZAMOK

Szemponatok a Hymnus és a Szózat összehasonlításához • A *Hymnus* és a *Szózat*ot nemcsak hasonló jelentőségük, a magyar kultúrában elfoglalt hasonló szimbolikus helyük rokonítja, hanem számos szerkezeti, tematikus, világnézeti azonosság is. A két vers összehasonlító elemzése ezért mindkét költemény jobb megértéséhez hozzásegíthet. Ehhez adhat segítséget, szempontot az alábbi összefoglaló táblázat.

	KÖLCSEY FERENC: <i>Hymnus</i>	VÖRÖSMARTY MIHÁLY: <i>Szózat</i>
Keletkezés, történelmi háttér	1823: a reformkor küszöbén, a hosszú stagnálás után, nem is remélve változást	1836: a reformkor megtorpanásakor (felségsértési perek), remény és bizonytalanság mezsgyéjén
Idősíkok	<ul style="list-style-type: none"> • Múlt: öt versszak (2–6.) • Jelen: egy versszak (7.) • Jövő: két versszak (1., 8.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Múlt: három versszak (3–5.) • Jelen: két versszak (6–7.) • Jövő: öt + négy vsz. (8–12. + keret)
Közös vonások	<ul style="list-style-type: none"> • Mindkettő a nemzet jövőjét, sorskérdéseit, kilátásait, a nemzethalál lehetőségét kutatja. • Keretes szerkezet: az első versszak(ok) a végén megismétlődik. • Variáció: a <i>Hymnus</i>ban az áldás helyébe száanalom kerül, a <i>Szózat</i>ban a légy! felszólítás még hangsúlyosabb helyzetbe lép. 	
Előképek	<ul style="list-style-type: none"> • A költő Zrínyi és a <i>Szigeti veszedelem</i>: bűn – büntetés – megbocsátás. • A <i>sors (balsors)</i> Zrínyi jelmondatában is központi szerepet játszik (<i>Jó sors, semmi más</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> • Balassi és a <i>Katonaének</i>: zárlata a világra szóló hírnevet említi – Vörösmarty a világ ítéletét kéri. • Itt sors helyett szerencse szerepel. Balassi is <i>sok jó szerencsét</i> kér vitézeinek.
Verselés, rímek, műfaj	<ul style="list-style-type: none"> • trochaikus és ugyanakkor ütemhangsúlyos: 4/3 – 3/3 • keresztrím • himnusz 	<ul style="list-style-type: none"> • jambikus • félrím • óda

ALAKZATOK		
Megszólítás	Áldd meg!	Magyar!, szabadság!, nagyvilág!
Felkiáltás	Hajh!	Egy ezredévi...!
Ismétlés	Hányszor... hányszor...	Jőni kell... jőni fog...
Ellentét	Vár állott – most kőhalom	Áldjon – verjen, élned – halnod
Alliteráció	Bús... Bécs... büszke....	Honért... hős... hadai...
Szórendcsere	Bal sors akit régen tép	Hazádnak rendületlenül légy híve
Költői túlzás	Vérözön, lángtenger, csonthalom	Egy ország vérben
KÖLTŐI KÉPEK		
Megszemélyesítés	Bal sors ... tép	Egy ezredév csatolt
Metafora	Nektár, villám, felleg	Bölcső, sír
Metonímia	Kalász, zászló	Hunyadnak karjai

 1. Az ódában a harmadik versszak után eltűnik a megszólított. Innentől kezdve a vers nemcsak a „magyarhoz”, hanem az egész világhoz szól. A vers megszületésének egyik fontos oka az úgynevezett herderi jóslat. Herder német filozófus 1791-ben a nemzetek történelmét az egyes ember életével állította párhuzamba, és azt mondta, hogy a gyenge és megöregedett nemzetek – mint amilyen szerinte például a magyar – hamarosan el fognak tűnni. Ez a gondolat nagy hatással volt a korabeli magyar szellemi és politikai életre, valamint az irodalomra. A Szózat a herderi jóslattal, a történelmi „átoksúllyal” való dacolás verse. Mi a véleményetek a herderi jóslatról napjainkat illetően? **Vitassátok meg!** ❄️ **2.** Hasonlítsátok össze a Szózatot a Hymnusszal! Miben hasonlít a két költemény szerkezete? **3.** Múlt, jelen és jövő közül melyik idősík milyen szerepet kap a versekben? Melyik hol hangsúlyosabb? Hogy függ össze a jelen a múlttal? Melyik versben van a jövőnek alternatív lehetősége? **4.** Milyen általános, és milyen konkrét tényeket, eseményeket idéznek fel a versek a nemzeti múltból? **5.** Kölcsey Ferenc a Hymnusban balsorsról beszél. Vörösmarty melyik szóval fejezi ezt ki? Világíts rá a két kifejezés stíluskülönbségére! **6.** Ki az a történelmi alak, akit mindkét vers és Berzsenyi A magyarokhoz (I.) című ódája is megemlíti? Mi a közös szándék a szerepeltetésében, és milyen különbségek bomlanak ki a témából? **7.** Mely részek utalnak a két versben a külső veszélyekre? Melyek a belső ellenségeskedésre? **8.** Hogyan változik a derűlátás és a pesszimizmus szólama a költeményben?

Irodalomelméleti ismeret

Óda • A himnuszhoz hasonló műfaj: egy eszme jelentőségét fejezi ki ünnepélyes hangnemben. Eredetileg az istenséget dicsőítette, később uralkodókat, hadvezéreket ünnepeltek vele. A Szózat nem az óda műfaját szállítja lejjebb azzal, hogy földi dolgokról szól – a hazáról, hanem a hazát emeli fel isteni rangra.

CSONGOR ÉS TÜNDE

Színjáték öt felvonásban

(A pogány kúnok idejéből)

(részletek)

Személyek:

Csongor – ifjú hős

Kalmár, Fejedelem, Tudós – vándorok

Balga – földművelő, utóbb Csongor szolgája

Kurrah, Berreh, Duzzog – ördögfiókák

Tünde – tündérlány

Ilma – Balga hitvese, Tünde szolgálója

Mirigy – boszorkány

Ledér

Tündérek stb.

Első felvonás

(Kert. Középett magányosan virágzó tündérfa áll, alatta Mirigy kötözve ül.
Csongor jó.)

Csongor: Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.
Most, mint elkapott levél,
Kit süvöltve hord a szél,
Nyugtalan vagyok magamban,
Örömemben, bánatomban,
S lelkem vágy szárnyára kél.
Ah, de mit látok? középén
Ott egy almatő virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból,

Új jelenség, új csoda.
S aki ott kötözve ül,
A gonosz, kaján anyó,
Nénje tán a vén időnek,
Mint leláncolt fergeteg
Zsémbe és zúg; mit jelent ez?
Vén Mirigy –

Mirigy: Ah, nagy szerencse
Elhagyott, agg, ősz fejemnek,
Csongor úrfi, hogy közelgesz.
Látod, mint vagyok lekötve,
Minden embertől kerülve,
Félig éh, félig halott.

Csongor: *(félre)*
Minden szó, mint a hamis pénz.
Oly balúl cseng fülemben. *(Mirigyhez.)*
Szólj, mi baj?

Mirigy: Csodát beszélek,
Milyen a nemes hazában
Rég nem történt.

Csongor: Tedd rövidebbé!

Mirigy: *(félre)*
Hogy parancsol! – Halld tehát,
Kedves úrfi, kit szemfénynek,
Örömének, kellemének
Szült, s nevelt föl szép anyád –

Csongor: Vén penész, ne tétovázz,
Térj dologra; vagy biz' isten,
Itt felejtlek a fatőben.

Mirigy: Légy kegyes. *(félre)* Hah! büszke gyermek,
Vessz el, mint a fűzi gomba;
Légy egérré, légy bogárrá,
Vagy légy olyan, mint Mirigy.

Csongor: Mit morogtál, vén Mirigy?

Mirigy: Csak tünődtem, mint beszéljem –
Látod itt ez almafát:
Mennyi ág, ahány levél,
Annyi új csodát terem.
Ezt – de nem vallok neki –
Ezt a rossz kopár tető,
Tán a naptól s csillagoktól
Terhbe jutván, úgy fogadta,
S szülte, mint bosszú jelét;

Mert eleddig rajt' egyéb
Rossz bogácsnál s árvahajnál
Nem termett: azért leve
„A boszorkánydomb” neve.

Csongor: Mily utálatos zavart szól,
Szép s rutakból összeszőve.

Mirigy: Most, nézd úrfi, a kopáron
E szép almató virágzik. –

Színezüstből van virága,
S mint fehér rózsák ölében

Mász a fészkelő bogár,
Mint a légy, mely téjbe hullott,
Mint új hóban agg bogyó –

Csongor: Mily kemény vas tűrödelmem,
Hogy még rá figyelhetek?
Szólj, s ne tétovázz, vagy e lánc
Megkettőzik csontodon ma.

Mirigy: *(félre)* Hogy gebedj meg, azt kívánom,
Mérged tengerében. – Úrfi,
Hogy heves vagy, nem csodálom,
Ifjú még, s tán sejted is már,
Hogy tündér, aranyhajú lány –
Mit beszéltem!

Csongor: Mit beszélsz?

Mirigy: Csak álom.

Vén ajak, tudod, csevegni
Jobb' szeret, mint enni, inni.

Halld tovább: ezüst virága
Csügg e tündér almafának,

S benne drágakő ragyog.

Három ízben elvirágzik

Ez naponnan, este rajta,

Mint a szűz emlői bimbók,

Oly kis almák duzzadoznak.

És mikor közelget a

Szép borongó éjszaka,

És az éjféli, a gyilkosnak,

Denevérnek, és tolvajnak,

S kósza szellemnek dele,

Száll, mint holló szárnya le;

S felleg ül vad csillagon,

Felleg, melyet az mocsárból,

Sárkányok sóhajtatóból

S nyílt sirokból összevon,
 S szürke apján a bagoly
 Szemmeresztve lovagol,
 Rém a bolygó rém nyakán,
 Csép anyó a piszkafán,
 Szép regében halandóknak
 Bal szerencsét, gyászt huhognak
 S a gyujtónak ór szeménél
 Egy leégett ház tövénél
 Isznak, esznek, alkudoznak,
 S bömböl a bölömbika,
 S a szüzek legjobb bika
 Most fiát megy eltemetni,
 Ölni, aztán eltemetni –
Csongor: Hah, utálat, förtelem.
 Nem! tovább nem tűrhetem.
Mirigy: Elmegy, itthágy, kell sietnem,
 Úrfi! úrfi! végezem már.
Csongor: Elfutnék a szörnyetegtől,
 S a kívánság nem bocsát:
 Hallanom kell.
Mirigy: Légy figyelmes.
 Mint mondám, az éj, ha jó,
 Érne kezd a fán az alma,
 S mint egy most szült lánykafő,
 Oly arannyá duzzad halma.
 Mégis ebben agg apádnak
 És anyádnak haszna nincsen;
 Mert bármennyien vigyáznak,
 Báj szellő kel éj felében,
 Melytől a szemek lehúynak,
 S reggel a szedett fa áll,
 Mint a pusztá túskezsál.
 S mert legaggabb én vagyok,
 Legtovább virraszthatok,
 Azt beszélték, s ideköttek
 A fatőhöz, s megnevettek.
 Engem is pedig lesujt a
 Bűvös álom ón hatalma,
 És ez harmad éje már,
 Étlen, szomjan, hogy vigyázok.
Csongor: Mily nem ösmert gondolat,
 Új kívánság, új remény ez,

Mely mint vert hab tengerén

Vándor éji villanat,

Háborús eszembe hat?

Mirigy: Hogy pusztuljon a kegyetlen!

Mégsem old el láncaimtól.

Vallanom kell többet is,

Vallanom kell a valót. –

Halljad, úrfi, mely gyanúm van:

Innen tündér szép leányzó,

Aki e fát ülteté tán,

Hordja vissza, mint sajátját,

Az arany gyümölcsöt is.

Csongor: (*Mirigy láncait leveri.*) Menj, siess el; láncaidtól

Megmentett karom; de menj el,

Merre lábad visz, szemed lát;

Mert ha még e szent helyen

Itt találalak, eltemetlek.

Mirigy: Áldjon isten – megboszúllak –

E jó tétedért – megfojtlak,

Csak tehetném! – légy szerencsés –

Mint az ördög papsüvegben.

Csongor: Menj, menj, menj, ne lássalak.

Mirigy: (*mentében*) Nem megyek, míg büszkeséged

Szarva nem jut körmeimbe.

Mint a sánta nyúl leszek,

Mely kilenc fiát megette

S a harasztba bujdosott. (*El.*)

Csongor: Szép fa, kertem új lakója,

Mely, mint nem várt ritka vendég,

Félig föld, félig dicső ég,

Ösmeretlen kéz csodája

Állsz előttem, s a kopárra

Életet, fényt, gazdagságot,

S hintesz álmot a sovárra,

Mint tehessem, mint lehet,

Hogy ne nyomjon engem álom,

S megláthassam kincsedet?

Földben állasz mély gyököddel,

Égbe nyúlsz magas fejeddel,

S rajtad csillagok teremnek,

Zálogúl talán szivemnek,

Hogy, ha már virágod ilyen,

Üdv gyönyör lesz szép gyümölcsöd.
 Szép fa, tündérkéz csodája,
 Vajha ilyen légy nekem.
 Ah, de mit tekint szemem?
 Szerelemnek rózsaszája,
 Mondd, minek nevezzem őt,
 A nem földit, a dicsőt?
 Hattyu szálla távol égből,
 Lassu dal volt suhogása,
 Boldog álom láthatása,
 S most, mint ébredő leány,
 Ringató szél lágy karján,
 Úgy közelget andalogva;
 Ah, tán ez, kit szívdobogva
 Vártam annyi hajnalon?
 Ah, tán e fa ültetője,
 Ennyi bájnak, és gyönyörnek,
 Ennyi kincsnek asszonya?
 Rejts el, lombok sátora,
 Rejts el éjfél, szív, ne dobbanj,
 El ne árulj, el ne rontsad
 A szerencse útait.
Dal: *Álom, álom,*
Édes álom,
Szállj a csendes föld fölé;
Minden őrszem
Húnyjon, csak nem
A várt s váró kedvesé.
Csongor: Álom, álom, édes álom,
 Ah, csak most ne légy halálom. *(Elrejtezik.)*
(Tünde, Ilma jőnek.)
Ilma: Asszonyom, tudod, hogy engem
 E poros földről emeltél
 A magas tündér hazába,
 S csak azért, hogy ott napestig
 Csongor úrfiról beszéljek,
 Szép szemérről, szép hajáról,
 Fejedelmi termetéről,
 És arról a mézajakról,
 Mely dalt s csókakat terem.
Tünde: Ah, hogy ennyit tudsz csevegni.
Ilma: Lásd, nem ok nélkül beszélek.

Itt nekem férjem maradt,
 Akit Balgának neveznek.
 Olyan isten-verte had
 Nincs talán a fél világon.
 Szomja, éhe mondhatatlan.
 E nagy föld, kenyér ha volna,
 S hozzá sajt a holdvilág,
 Már eddig felfalta volna,
 Hold az égen nem ragyogna,
 S most itt nem járhatna láb.
 S hogy még vannak tengerek,
 Nincs egyébtől, mint csak attól,
 Hogy bennök nem bor pezseg.
 S asszonyom, lásd, e gonosz csont,
 Első nap már verni kezdett,
 És ijeszte, hogy megesz, ha
 Enni nem hozok neki.
 Tudni most azért szeretném:
 Meddig tart e bujdosásunk?
 Mert, mi könnyen eshetik,
 Hogy még itt e csipkefán,
 A rokonságnak miatta,
 Fennakad csipkés ruhám,
 S Balga itt talál az ágon,
 Azt gondolja, som vagyok,
 És nekem jön, és leszed:
 Akkor jaj lesz életemnek,
 Jaj, szegény tündér fejemnek!
Tünde: Ah! ne kelts föl bánatimból.
 Ilma! Ilma! messze honból,
 Látod, mily hiába járok.
 E kies fát mily hiába
 Ültetém vad föld porába,
 Kedvesemre nem talállok.
 A fa kincseket terem,
 A fő kincs, a szerelem,
 Szép világa álmainnak,
 Melyek e vidékre vonnak,
 Ah, az rajta nem terem.
Ilma: Asszonyom, mit adsz, ha mondom,
 Hogy belül a lomb alatt,
 Csongor úrfi szúnyad ott?
Tünde: Ilma, mit beszélsz bohóúl?

Ilma: Engedd hát, hogy én öleljem.

Tünde: Áldott, kedvező szerencse,
Mint köszönjem ezt neked!

Ilma: A szerencse vak gyerek,
Ezt inkább nekem köszönjed.

Tünde: Vágyaimnak vég határa,
Itt vagy, s reszketek belépni.

Ilma: Késel? Megmutassam-e,
Mint kell sűrű gally között
A szerelmest föltalálni?

Tünde: Hagyd el, Ilma, a szerelmes
Csillagot hordoz szemében:
Annak nincs sötét s homály,
Bár bolyongjon éj felében,
Kedvesére rátalál.

Menj, míg itt mulat szerelmem,
S régi kinjait elenyelgem,
Keltsd föl a kis csalogányt,
Hogy, míg senki nincsen ébren,
Ő szerelmi kéjt zenegjen
S dallal töltse a magányt. *(El.)*

Ilma: Úgy legyen; de ah, mi szépen
Körmöciznek itt az almák.
Kár, hogy nem lehet megenni!
Itt egy férges is fityeg.
S mert az alma színarany,
Férge nem gyémánt-e vajjon?
Vagy tán Balga lett bogárrá,
Amióta elvagyok,
S most itt benne bujdosik?
Ah, beh megjárnám vele.
Nem kell férges alma, nem.

(Le akar egyet szakasztani, s nem tud.)

Hah, hogy nem nekünk terem!

(A kert belsejébe vonul.)

Mirígy: Átkozott hatalmas álom!
Háromszor kivájta körmöm
E hitetlen két szemet,
És háromszor visszatette
Mérges harmatba mosottan,
Fénybogárral megrakottan,
Mégis álom nyomta el.
De mi ez, mely ritka fény?

Fenn ragyognak már az almák,
S a szerelem puha ágyán,
Hah, ott szunnyad a tündér lány.
Dús aranyló hajazatja
A szép ifjat elborítja,
S boldogságot álmodik.
Nem, nem, ezt nem nézhetem,
A bosszú hajt, és kajánság,
Szép hajában kárt teszek.

(Tünde s Csongor egy gyepágyon a fán belül, annak lombjaitól félig eltakarva látszanak. Mirigy lopva közelít Tündéhez, s hajából egy fürtöt levág.)

Mirigy: Megvan, megvan! e hajakkal
Elborítom lányomat.

Csongor lássa, s megcsalódjék,
Karjain elandalodjék,
S akkor én uralkodom. *(El.)*

Ilma: *(Jő.)*

Istenem, már reggel is lesz,
Mégis a földön vagyunk;
S mily unalmas itt az élet
Annak, aki nem szeret,
Hát még, akit nem szeretnek!
Ah, de mit látok? riadva
És bosszúsan jó ki Tünde.

(Tünde és Csongor jőnek.)

Csongor: *(esdekelve)* Tünde, nem maradsz tovább?

Tünde: Csongor, nem lehet, bocsáss.

Csongor: Nem kötöz le hű szerelmem?

Tünde: Ah, szerelmed űz tovább.

Csongor: Éltemet viszed magaddal.

Tünde: Éltemet hagyom helyette.

Csongor: Tünde! Tünde! még alig

Láttam arcod hajnalában,

Szép szemed két csillagában

Felderülni mennyemet;

Illetetlen ajkaiddal,

Szívköttő hajfodraiddal

Még nem játszhatott szerelmem,

S Tünde, búcsút kell-e vennem?

Tünde: Még alig szemléltelek,

Hű szerelmem hajnalát,

Rózsabokrát vágyaimnak,

Rég óhajtott kincsemet,
 S ösmeretlen karjaidtól,
 Még nem ízlett csókjaidtól,
 Elszakasztom szívemet.
Csongor: Vérzenem hagysz –
Tünde: Vérzem én is
 Orvosolhatatlanúl.
Csongor: Ajkad hajnalló egén
 Ily halálszó zúg-e, Tünde?
Tünde: Ah, bocsáss, nem késhetem.
Csongor: Szólj, mi hajt el, édesem?
Tünde: Csongor, ah – vagy mondjam-e?
 Egy gonosz van, aki üldöz,
 Egy hatalmas gyűlölője
 Új szerelmünk frigyinek.
 Érzem, érzem nagy hatalmát –
Csongor: Napfényt többé soha nem lát
 Mondd, ki az? hogy kardra hányjam,
 S mélyen, mélyben tengereknél,
 Eltemessem, mint az ólmot.
 Szólj, nevezd meg a gonoszt –
 És –
Tünde: Ne lázadj fel hiába:
 Hős karod nem árthat annak,
 Aki titkon vétkezik.
 Nézzed e fát, a gyönyörnek
 Fája volna; itt reméltem,
 Szerелеmtől boldogítva,
 Senkitől nem háborítva,
 Vágyaimnak álmait
 Teljesedni karjaidban;
 Itt reméltem árnyaiban,
 S mily gyönyörnek éjeit!
 S ím, az első éjjelen
 Orv kezek megbántanak,
 És elárúlt titkaimmal,
 Káróhajtó hatalommal,
 Ellenségim játszanak.
 Vissza hát a messze honba,
 Visszahordom kincsemet,
 Hol magányos napjaimba,
 Míg szívemben egy sóhaj van,
 Érted égve, érted aggva,

Mondhatatlan bú temet.

Csongor: Tünde, egy szót hagyj szívemnek:

Merre tartod honodat?

Tünde: Ah, ne újítsd kínomat:

A madárnak tolla van,

S nem repülhet annyira;

A folyamnak árja van,

S nem foly árja oly tova.

Zúgva kél a fergeteg,

S Tündérhonban üdlakig,

Hol magányos búm lakik,

Míg elér, alig piheg;

Gyenge szellőként lebegvén

A legifjabb rózsakeblén,

Mint sóhajtás, úgy hal el.

A kis illatajkú méh,

Mely az ifjú rózsakeblén

Álmodozva ringadoz,

Föl nem ébred, nem gyanítja,

Hogy vihar fuvalma volt,

Mely miatt az ág hajolt.

Így, hová sebes madár,

Fergeteg, víz el nem érnek,

Kedves, ah, hogyan jöhetnél.

Értem sors bitangja lennél!

Csongor: Ah, ha nézlek és ha hallak,

Szívem elvész bánatában,

És ez egy lélek csekély

Meggondolni, mint bírállak,

Mint vagy itt, s mint nem leendesz?

Tünde, nézz körül utószor:

Még, ha föld ez, és az ég,

Hidd, meglátlak valaha.

Tünde: Most és többé nem soha.

Csongor, ah ne légy felejtőm.

Hű szerelmem e kebelben,

Mint az általültetett ág,

Mely tavaszt és új napot vár,

Úgy fog várni évről évre,

És örökre nem virítani –

Csongor, ah az éj múlik

Végzetemnek uez hatalma.

Tünde búcsút mond, siralmast,

Az örömnnek és neked. (*El.*)

Csongor: Volt-e? vagy csak álmodám?

És az éjnek költeménye

Font körül e gyász tünettel?

Hah, ki ez még – Böske, állj meg,

Böske, kérlek.

Ilma: (*jó*)

Ilma, kérem.

Oly paraszt név nincs divatban,

Ahol Tünde tart lakást.

Csongor: Ilma hát –

Ilma: Kis szolgálója.

Csongor: Asszonyod, ha oly kegyetlen,

Ilma, állj te meg szavamra.

Mondd el, fényes üdlakot

Tündérhonban hol keressem.

Ilma: Csongor úrfi, megbocsáss,

Már a hajnalcsillag int,

S míg hattyúvá változom,

Ahhoz is csak kell idő.

Aztán jól tudod, melegben

Nem jó járni az egekben.

Csongor: Ilma, dévaj, mit beszélsz?

Azt csak, Ilma: merre menjek.

Napkeletre, napnyugotra –

Ilma: „Sík mezőben hármaz út,

Jobbra, balra szertefut,

A középső célra jut.”

Csongor úrfi, jó szerencsét. (*El.*)

Csongor: Jaj, mi szörnyen elhagyattam!

Tündérálmaim világa,

Ah, miért is hajnalodtál,

Ily hamar, hogy elborúl?

Most fényhez szokott szememnek

E ború, az éj sötéte

Oly ijesztő, oly nehéz.

Éjfél fekszik a napon,

A szelíd hold nem világít,

Míg elvesztett üdvömet,

Tünde, téged nem talállak.

Pusztá légy s kietlen, ég,

Légy vadonná, föld; szívemben

Végtelen vadon nyílik,

S benne bujdosik szerelmem
Boldogsága romjain – de
Mit tűnődöm itt? Megyek:
Isten áldjon, agg apám,
Isten áldjon, agg anyám,
Megsirattok tán; de többé
Engem nem találtok itt.
Tündérhonban üdlakon
Virrad ékes hajnalom:
Arra, mint vihar, ragadnak
Őt óhajtó vágyaim.
Nincs nyugalmam, életem nincs.
Míg nem bírják karjaim. (El.)

(Sík. Középett hármas út. Az ördögfiak háromfelől jönnek.
Legelőbb Duzzog egy rókafigat hajt által a színen.)

Duzzog: Hóhe! hóhe! hóhe, hó! (El.)

Kurrah: Berreh! hóhe!

Berreh: Kurrah, hó!

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Kurrah: Ürgecombót.

Berreh: Szárcsa-lábot.

Kurrah: Rossz ebéd.

Berreh: Szegény ebéd.

Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. (El.)

Berreh: Jobbra én, te balra még. (El.)

Duzzog: (kívül) Hóhe! róka, hóhe, hó!

Csülködöt már elharaptam,

Gödrödet befojtogattam;

Hóhe! róka, hóhe, hó!

(Kurrah, Berreh jönnek.)

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Kurrah: Loptam, loptam egy tojást.

Berreh: Add, hadd lássam, micsodást.

Kurrah: Tarkabarka.

Berreh: Szép tojás.

Kurrah: Vén bagolyból vén tojás.

Fészken ült, nagy álma volt:

Ifjú nőnek ablakán

Szóke volt és halovány

Zörgetett a vén zshivány

Hármas három éjszakán;

Most alutt, majd összedűlt,
 Szürke hátán bolha ült.
Berreh: Azt megetted.
Kurrah: Elvetettem.
Berreh: Majd kikel.
Kurrah: Bagolyba tettem.
 Azt álmodta, csibehús.
Berreh: A bolondos vén anyus!
Kurrah: Loptam egy tojást alóla,
 S megkopasztottam magát.
Berreh: Ily csodát még nem hallottam.
Kurrah: Majd kikölti nyolc fiát.
 És röpdülni nyavalyás
 Nem fog tudni, mászva mász,
 És megesszük, jó ebéd lesz.
Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz!
Kurrah: Mit kerestél, mit találtál?
Berreh: Parti bürkön kék bogár ült.
Kurrah: Add, hadd lássam.
Berreh: Útra készült,
 S megfogám.
Kurrah: Nem hoztad el?
Berreh: Domb alatt tehén legel,
 Annak adtam, hogy pusztúljon,
 Teje tőle megromoljon,
 Borja téjtől dombra hulljon.
Kurrah: Ott megesszük, jó ebéd lesz.
Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz.
Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. *(El.)*
Berreh: Jobbra én, te balra még. *(El.)*
Duzzog: *(kívül)* Hőhe! róka, hőhe, hő!
 Vagy megeszlek, vagy egyél meg,
 Körmeim között gebedj meg.
 Hőhe, róka, hőhe, hő!
(Kurrah, Berreh jőnek.)
Kurrah: A bagoly megkergetett,
 Vén Mirigy volt a bagoly.
Berreh: A tehén megkergetett,
 Vén Mirigy volt a tehén.
Kurrah: Nyolc tojását mind megitta.
Berreh: Borja tőgyét vérre szopta.
Kurrah: Megijedtem, elszaladtam,
 A tojást is összezúztam.
 Nincs mit inni, nincs mit enni.

Berreh: Étlen, szomjan kell heverni.

Duzzog: *(a rókát kergetve jó)*

Sánta róka, hóhe, hó!

Már alig piheghetek;

Megharaptál, én megeszlek:

Hóhe! sánta róka, hó! *(Elfogja a rókát.)*

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Duzzog: *(a rókát mutogatva)* Rókahúst,
Csibehúst.

Róka a csibét megette,

Hogy keresték, csak nevette.

Most elfogtam, és megesszük,

Gyomrainkba eltemetjük.

Kurrah: Mely dicső egy lakzi ez.

Berreh: Rókahúsból csibe lesz.

Duzzog: *(elbocsátja a rókát)*

Rókahús,

Csibehús,

El ne fuss!

Mind: *(a róka után futva)* Hóhe, sánta róka, hó! *(El.)*

Mirígy: *(jó)* Hajj ki lányom, rókalányom,
Hajj elő! –

Hogy zavartak minapában,

Félelemből lányom arcát

Rókabőrbe öltözém át,

S elbocsátám a harasztban,

Már eddig süldő lehet.

Most meg visszaalakítom,

Szép aranyhajjal borítom,

Csongor majd belészeret.

Hajj ki, lányom, rókalányom,

Hajj elő! – hogy nem találom!

A majorba ment talán

Csirkeszív, lúdmáj után.

Hajj ki, lányom, rókalányom,

Hajj elő! – *(A bokrokat megzörgetve, el.)*

(Tünde, Ilma jönnek.)

Tünde: Ilma, én itt meghalok.

Ilma: Ah, ne halj meg, asszonyom,

Nincs, hová temesselek.

Tünde: Veszteségem kínja tenger,

Rajta szélvész bánatom.

Ilma: Tenger színe változandó.
Tünde: Veszteségem kínja nem.
Ilma: A szélvészek elmulandók.
Tünde: Bánatom hatalma nem.
Ilma: Ah, ez mind azért vagyon,
Mert magad sem vagy halandó.
Tünde: Ilma, mondd el, mit tegyek?
A hitetlen ész tanácsa
Lelkemet már nem szolgálja,
S szívem oly igen beteg.
Ilma: Azt igen bölcsen teszed,
Hogy tanácsomat kívánod,
Itt a földön, asszonyom,
Hol te, mint én, nem születnél,
Mert a göncöl csillagán
Úgy termettél rózsafán;
Onnan egy vihar lerázott,
S Csongor úrfi kebelén
Virradál meg, ébredél fel!
Kínos édes érzeménnyel,
S most kérsz; hogy segítek én.
Tünde: Ilma, ily vigasztalóm vagy?
Ilma: Halld tovább: a munka nem nagy.
Csongor úrfi erre jó.
Itt a hármass útelfő.
Erre, mondtam, hogy menendünk.
Tünde: S az mi hasznot hajt nekem?
Ilma: Itt az úton jelt tegyünk.
Tünde: Ilma, Ilma kedvesem,
Mondd, mi jel legyen?
Ilma: Halálfő.
Tünde: *(Visszarémül.)*
Ilma: Hát reményfő.
Tünde: Milyen az?
Ilma: Halld asszonyom:
Hagyd itt a kisujjodat.
A kisujj már azt jelenti,
Hogy nagyobb ujj is vagyon.
Tünde: Lelkemet, ha úgy lehetne,
Hagynám, Ilma, zálogúl.
Tán elfogná társaúl,
S avval hozzám elsietne. –
Ah, de úgy sem volna jó,

Mert ha lelkem nála lenne,
Vissza hozzám nem sietne,
Amint vissza, tört hajó
Árva parthoz nem siet,
Melyen a búbánat él,
A reménység sem remél,
S mindent pusztaság temet.

Ilma: Hagyd el a nehéz tűnődést.

Asszonyom, te szép virágszál,
Már tudom, mi jelt teszünk.
Nézd, a tiszta szép homok,
Ebben a kis lábnyomok
Csongor úrfinak szemében
Mind vezérlő csillagok.
Add idább hát lábadat,
Hadd nyomom le a homokba.

Tünde: Ilma, nézd, itt lábnyomom.

Ilma: Most én is nyomot hagyok
S mellé hosszú nagy fület,
Balga férjem címerét.

Tünde: A sötétben szikra is világít,
Jó reményem, el ne hagyj. *(El.)*

Ilma: Jaj, jaj! ott a telken Balga ásít;
Nincs más mentség, mint: szaladj. *(El.)* ...

vas türodelmem – vas türelmem; **ösmert** – ismert; **dévaj** – süldő

Második felvonás

(Hármas út vidéke)

A második felvonás elején Csongort a hármas úton látjuk. Három vándor kíséri meg: a kalmár, a fejedelem és a tudós. Csongor helyesen dönt, nem lép a pénz, a hatalom és a tudás útjára. De nem tudja, merre menjen, mert maga is a fellegekben jár még, akár Tünde. Balga (vagy becsületes nevén Árki) érkezik a hármas úthoz. Ő a néhai Böske, most Ilma hitvese, s elveszett asszonyát kívánja felkutatni. Mivel céljaik megegyeznek, Csongor szolgálatába áll. Megtalálják a lányok lábnyomát.

(...)

Csongor: Menjünk Tündérhon felé.

A szép Tünde ott világol.

Balga: Ott világol –

Csongor: Elmerültél. Mit csodálsz!

Balga: Itt a homokban –

Csongor: Mit?

Balga: Szamárfület találtam,
És tehéncsapást; ha ez nem
Böske lába, vesszek el.

Csongor: Oh, öröm, s ez Tünde lába,
Mert kié is lenne ilyen?

A szemérem ajtajánál,
Mely a szépség arcain hál,
A szerelm ily lábakon jár,
Csendesen, hogy fel ne verje
S nyugalalmát édesítse;
Az öröm busúlt szívekbe
Ilyen lábakon suhan be,
S alszik a gond, mint a gyermek,
Mely sírásban fáradott meg,
Föl nem ébred, meg nem hallja,
Hogy vendég jön, és megyen!

Balga: Medve cammog a hegyen,
S annak ilyen lába van;
Ilyen lábon csúsz az ólnál,
Nád sövényű juhakolnál;
S míg ez mindent összemász,
Alszik a boros juhász,
Úgy megalszik, szinte nyeg,
A szakállos köpönyeg
(Bunda másképp), mely alatta
A szugolyban hentereg,
S föl nem ébred, meg nem hallja,
Hogy zsvány jön, és megyen.

Csongor: Oh, ez a láb, szív lehetne,
Oly parányi, oly csinos.

Balga: Oh, ez a láb láb lehetne,
Csak ne volna oly temérdek.

Csongor: Tünde! Tünde! erre jártál.

Balga: Halld uram, mint szolgál, illik,
Hogy megértsem, mit beszélsz.
Tünde, mondod?

Csongor: Fény leánya.

Balga: Az tán villámlás lehet.

Csongor: Csillag.

Balga: Göncöl hintájában
A kerékagy.

Csongor: A teremtés

Nála nélkül sírhalom.

Balga: Holt tetem; de mondd, mi ez,
Amit itt pajzsodra vágsz?

Csongor: Lábnyomának másolatja.

Balga: S Tünde lába volna ez?

Csongor: Úgy imádd, hogy üdvözülj.

Balga: Megcsalóddol, kéznym az,

Böske tán orrára bukkant,

S lába itt, a kéz amott

A homokban jelt hagyott.

Csongor: Balga, mit mondasz, mi láb ez?

Balga: Böske, hogy pofon csapott,

Rajtam oly nyomot hagyott.

Csongor: Oh, a kéz is undok ehhez,

S a legszebb láb medvetalp.

Én ezt pajzsomon viszem,

S nem lesz álmom, nem nyugalmam,

Míg valóját nem nyerem.

Balga: Én is Böske lábnyomát

E darab deszkán viszem,

Eddig ajtó, most paizs,

Haj, de láb ám még ez is;

Kár, hogy rá nem fér egészen!

Majd csak hozzágondolom,

Ami még hibázni fog.

Csongor: (*indulva*) Jősz-e már?

Balga: Megyek, futok.

De hová?

Csongor: Fel Tündérhonba.

Balga: Ah, a láb is elkopik,

Míg elér oly messzire.

Csongor: Üdlakon kell megpihennünk.

Balga: Addig megpenészedünk.

Csongor: Oh, kívánság, légy viharra,

Vígy, ragadj el engemet.

Balga: Rossz szekér az, bakja nincsen,

Balga nem talál ülést...

Csongor és Balga találkozik az ördögfiakkal, akik a varázstárgyakon – a bocs-koron, oston és a paláston – nem tudnak megosztózni. Csongor felvállalja a bírószerpét, s úgy dönt, legyen azé mindhárom tárgy, aki a leggyorsabban ér le a szemközti dombokról. Amíg azonban a manók versenyt futnak, ő maga ellozza kincseiket, s eltűnik. Balga egyedül marad az időközben feltűnő ördögfiakkal. Azok dühükben megfenyegetik, mire ő megígéri, hogy gazdája után vezeti őket, ha ráülhet a szekérre, s ló híján majd a manók húzzák azt.

ott világot – ott lakik; **elmerültél** – elgondolkoztál, **itt:** elcsodálkoztál; **szugoly** – kuckó, sut a kemence és a fal közt

A harmadik felvonás rövid tartalma

Az ördögfiak megérkeznek Balgával a Hajnal birodalmába. Amíg megpihennek, a hű szolga megfordítja a szekeret, s egy követ helyez annak tetejébe megtévesztendő a manókat. Ez a kő azonban Mirígy, a boszorkány volt. Mikor az ördögök továbbhaladnak, Balga előlép rejtekéből, s találkozik gazdájával, akit égi útjáról az egyik ördögfiú átka szállított le. Nem sokkal ezután közeleg Tünde és Ilma. A férfiak szölongatják őket, megpróbálják elállni az utat, de minden hiába, a lányok nem válaszolnak. Szegény Csongor mindezt csalódottan veszi tudomásul, ő még nem tudja, hogy a Hajnal birodalmában a szerelmesek csak délben válhatnak szót, s erre is mindössze egy órájuk van. Az ördögfiak ez idő alatt észrevették a turpisságot, Berreh és Duzzog dühükben elszaladnak. Időközben a kő visszaváltozik Mirígygyé. A boszorkány gonosz tervet forral Csongor ellen. Busás jutalom fejében megkéri Kurrahot, hogy dolgozzon neki, öltözzön be Balgának, s altassa el Csongort Tünde érkezése előtt. Maga pedig tisztos özvegy alakját ölti fel, felkeresi Ledért. Azt tervezi, hogy lánya helyett elcsábíttatja vele Csongort. E célból át is adja neki a Tündétől csent arany fűrtöt.

A negyedik felvonás rövid tartalma

A Mirígytól kapott utasításokat követve Kurrah, mint utas, felkeresi Balgát, s derekához köti szamarát. Balga felül az állatra, s Dimitri boltjához lovagol némi ételt kérni, amikor azonban meglátja, hogy nincs pénze, a rác elküldi. Időközben visszaérkezik Kurrah, s Balgástól az istállóba vezeti szamarát, ahol megkötözi a szolgát, s elorozza annak ruháját. Visszatérve Balgának adja ki magát, s beadja Csongornak az álmhozó port. Tünde és Csongor délben a kertben találkoznak, azonban Csongor nem bír ébren maradni, lepihen, s kéri Balgát (azaz Kurrahot), hogy ébressze fel, ha szerelme jön. Viszont még ha akarna, se tudna Kurrah így cselekedni már, s Tünde kénytelen dolgavégezetlenül távozni Ilmával. Balga közben kiszabadult, s gazdája keresésére indul, mégis a Mirígy által Csongornak szánt Ledérrel találkozik. A lánynak természetesen nem nyeri meg tetszését a szolga, kikoszarazza, és távozik. Csongor érkezik, és már épp' számonkérné Balgától tetteit, mikor rájön a cselszövésre. Mirígy nem csügged, folytatja gonosz működését. Előbb Tündét és Ilmát, majd Csongort és Balgát is egy barlanghoz csalja, ahol eredetileg egy jós lakik. Ő azonban elűzi helyéből a bölcset, s helyette veszedelmet jövendöl mindannyiuknak.

Ötödik felvonás

(Kietlen táj)

(Tünde és Ilma jönnek)

Ilma: Hol vagyunk itt, asszonyom,
Mely kietlen tartományban?
Én, ha engem kérdenének,
Jobb szeretnék messze lenni,
Legalábbis olyan messze,
Mint Pozsonytól Hortobágy.

Tünde: Légy nyugodt, s ne aggj veszélytől,
Hű árnyéka bánatomnak,
Itt az Éj országa van.
A gyűlölt fény birodalma
Lelkem annyi fellegét
Nyílsugárral hasogatja,
Nem kívánom szebb eget;
Ide húz a bú homálya,
A reménynek csüggedése,
És a csüggedés reménye
Itt találják honjokat.

Ilma: Ah, bizony nem jól találják.
Kis szemem már úgy kinyílt,
Mint a tányérbélvirág.

Tünde: Ah, a szív is úgy nyílik meg,
Mint sötétben a szemek.
Boldogságban zárva tartja
Rózsaszínü ajtaját,
Az örömnék gazdag árja,
Hogy ne fojtsa el lakát;
Búban, kínban, szenvedésben
Titkos mélyeit kitárja,
Hogy, ha még van, a reménynek
Elfogadja sugarát.

Ilma: S ezt hogy tudjuk, ily kietlen
Földre kelle bujdokolnunk,
Hogy madár se jőjön onnan,
Ahol nap van és világ?

Tünde: Légy türelmes, bánatommal
Vég utat tesz most szerelmem:
Itt vesz enyhet vagy halált.
Jer, kövess e vég utamban,
S lássad ott az Éjt magát.

Ilma: Mit csináljak, merre fussunk?

Tünde: Puszta parton fátyolában

Egy komoly bús asszony ül:

Csermely folydogál előtte,

Csillagokkal tündökölve –

Ilma: Borzadok, ha rátekintek.

Tünde: Ő az, kit keres reményem,

Ő az Éj gyász asszonya.

Nála vannak rejtve mélyen

A jövődők titkai,

Kérni fogjuk elborulva,

S esküinkkel kényszeríteni,

Hogy felföldjék ajkai.

Ilma: Jaj, ne menjünk; mintha szólna,

Érthetetlen hangokat

Mormol ajka.

Tünde: Álmodik,

S a pataknak elbeszéli

Halhatatlan álmait.

Várákazzunk, mert bosszúja,

Végzetetlen és súlyos,

Éri azt, ki háborítja.

Éj: Sötét és semmi voltak: én valék,

Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,

És a világot szültem gyermekül.

Mindenható sugárral a világ

Fölkelt ölemből; megrázkódtatá

A semmiségnek pusztaságait,

S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,

A Mind, előállt. Hold és csillagok,

A menny csodái lőnek bujdosók

Kimérhetetlen léghatárokon.

Megszűnt a régi alvó nyugalom:

A test megindult, tett az új erő,

S tettekkel és mozgással gazdagon

Megnépesült a pusztá tér s idő,

Föld és a tenger küzdve osztozának

Az eltolt légnek ősi birtokán;

Megszünteté a tenger habjait,

S melyet haraggal ostromolt imént,

Most felmosolyga mélyiből az ég;

S mint egy menyasszony, szépen és vidáman

Virágruhába öltözött a föld.

A por mozogni kezdett és az állat,
 S királyi fejvel a lelkes porond,
 Az ember lón, és folytatá fáját,
 A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
 Sötét és semmi vannak: én vagyok,
 A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
 A féreg, a pillanat buboréka,
 Elvész; idő sincs mérve lételének.
 Madárt a szárny, a körmök állatot
 Nem váltanak meg, kérges büszke fát
 Letesznek századoknak súlyai.
 Az ember feljő, lelke fényfolyam,
 A nagy mindenség benne tükrözik.
 Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
 Merőn megbámúl földet és eget;
 De ifjúsága gyorsan elmúlik,
 Erőtlen aggott egy-két nyár után,
 S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
 Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
 Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
 Halandó kézzel halhatatlanul
 Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
 Még a hiúság műve van porán,
 Még kőhegyek ragyognak sírjain,
 Ezer jelekkel tarkán s fényesen
 Az ész az erőnek rakván oszlopot.
 De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok,
 Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
 Fáradtan ösvényikből a napok
 Egymásba hullva, összeomlanak;
 A Mind enyész, és végső romjain
 A szép világ borongva hamvad el;
 És hol kezdve volt, ott vége lesz:
 Sötét és semmi lesznek: én leszek,
 Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.
Ilma: Ah, szegény bús asszonyságnak
 Milyen furcsa álmai vannak!
Tünde: Borzadással tölt el e szó.
 Borzadással issza lelkem
 A mulóság poharát.
 Most jer, Ilma, jer, közelgjünk
 Tisztelettel elborúlva.
 Illessük meg fátyolát.

Éj: És a sötéten túl van a világ –
Mi vakmerő kéz illet engemet,
Mulandóságról békén álmodót?
Ösmerlek, nyughatatlan lányka, te;
Tündérhazádban üdvnek századi
Valának megszámlálva éltedűl,
De föld szerelme vont a szívedet,
A fényhazából földre bujdosál,
S mert boldogságod ott is elhagyott,
Segélyt keresni későn visszatérsz;
De mindörökre számkivetve légy,
Legyen, mint vágytál, a kis föld hazád,
Órákat élj a századok helyett,
Rövid gyönyörnek kurta éveit.
Indulj, ne lásson itt tovább szemem;
Mert, aki halhatatlan Éj vagyok,
Olyan sötétté teszek, mint az árny,
Hogy rózsaberkiből a szerelem
Irtózva nézzen, mint iszonyra, rád,
S illat helyett gyötörjön vad tövis.
Menj, menj, mert amit mondtam, megteszem.

(Tünde, Ilma el.)

Omoljatok, nem késő habzatok,
Az Éj az álmok partjain bolyong. *(El.)*

(Hármas út vidéke. Csongor a leányalak után jó.)

Csongor: Csalfa, tündér, játszi kép te
A világon s életen túl,
Merre csábít gyorsaságod?
Százszor véllek megragadni!
Százszor e megdobbanó szív
Készül csalfa szívedet
Elfogadni szerelemmel,
És te eltünöl suhanva,
Mint az élet, mint az álom;
Nyughatatlan lábaiddal
Meg nem várod jöttömet.
Intesz újra? Nem hiszek.
Hányszor pusztá dombokon,
Hol vezérléd útamat,
Hányszor láttalak megállni,
Nyílt kebellet, nyílt karokkal?
Vágyaimtól részegen
Elfelejtém a bolyongást,

És nem láttam a kietlent,
 Mert te, szív és szem csalója,
 Téged láttalak, s imádtam
 Fátyolodnak titkait.
 Állj, meg, állj meg, és ne hagyj el,
 Add jutalmát annyi kinnak,
 Hagyj pihennem karjaid közt,
 És elsírnom veszteségim
 Mondhatatlan séreit.
(Fellép a hármass útra.)
 Hah, itt vagy egyszer annyi vágy után!
(A leányalak eltűnik.)
 Mi volt ez? árnyék! és én hol vagyok!
(Kis ideig gondolkozva áll.)
 Forrás után a szarvasnő eped,
 Nő-társ után a szarvasgím, oroszlán
 Mind a kettőnek úzi nyomdokát.
 Forráshoz ér a nő, a gím nejéhez,
 S erője dúló vadnak célt mutat.
 A hangya futkos, apró léptei
 Alig mutatnak járást, és halad;
 Nagy távolokról, gátak ellenére,
 Fáradva és mozogva hon terem;
 Földhöz ragadtan mász a vak csiga,
 De a természet válhatatlanúl
 Hátára tette biztos hajlakát,
 Mikor kívánja, hon van, s elpihen:
 Elérhetetlen vágy az emberé,
 Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!
 S miért az olthatatlan szomj, miért
 Rejtékeny álom, csalfa jóslatok,
 S remény vezérrel eltúrt hosszas út,
 Ha, ahol kezdtem, vége ott legyen,
 Bizonytalanság csalfa közepén?
 Oh, hármass útnak kétes ál köre,
 Mi más kebellem léptem föl reád,
 Virág reményim reggelében akkor,
 Most kinnal rakva, búval gazdagon
 Az elhanyagolt szívnap alkonyán!
Balga: *(Jő a lebegő étek után.)*
 Hát én mindig éh legyek,
 S únhatlan csak szomjuhozam?
 És e gyomrot, és e torkot

Csak bolonddá tartogassam?
Aki hús vagy, rossz galambhús!
Akit egresből csináltak,
Bor! megállj, vagy összeontlak,
Itt e kővel fejbe sújtlak.
Ha! leszállnak – Balga! halkan,
Szőrmentében bánj velök most.
Hóha! Hóha! így, csak így,
Rég így kellett volna már.

*(Fellép a hármas útra, s amint étkeihez akar nyúlni,
elomlanak.)*

Mi ez? homokká lettél, rossz palack,
Sivány homokká porlol, döggalamb?
S azért van éhem, hogy most port egyem:
Te átkozott, te csámpaláb, megállj;
Inkább galambbá sülök e helyen,
S egyen meg, aki éhebb, mint magam.

(A földre veti magát.)

Csongor: Hah! mely kalandor nép közelg felém,
Tépetten, mint a vert had, s szomorún?
S bút lássak, ismét bú elől futó?
De enyh a bajnak látni társait:
Bevárom őket, ők sem boldogok.

Kalmár: *(Mankóján támolycopva jó.)*
Segíts tovább, te fáradt, gyenge láb,
Segíts, te gyámbot, rossz lábpótolék,
Te mégis hű vagy: köszvény, zsibbadás
Nem rontanak meg, jó, rossz út között
Nem válogatva mégy, amerre kell.
S a pályavéget ér az utazó,
Vénsége zordon, bús, rideg telén,
Még tűzre rak, s utószor felhevűlve,
Végigtekint a tarka életem,
Mint a ruhán, mely hajdan dísze volt,
Most a szegénység ronda bélyege
Az elkopott fény foltjait mutatja. –
Hol vagytok, összehordott kincseim?
Reményem fája dúsan felvirúlt,
S arany virágít szélvész szórta el.
Megitta tenger, amit föld adott,
A víz ajándit föld rabolta meg,
S a sors szegődi kénye, mely emelt,
Most zsámolyává tette hátamat.

Kik ösmerék, míg volt, csak pénzemet,
 Nem ösmernek rám most az emberek,
 S a büntetésnek súlya rajtam az,
 Hogy mégis nálok kell segélyt találnom.
 Ki ád a fáradottnak enyhelyet?
 Ételt ki ád az éhnek, és italt
 A lankadónak, bús és szomj miatt?
 Ki ád a bujdosónak rejteket,
 Paloták urának hajdan, víg torok
 Gazdáját vendégül ki hívja meg,
 Hogy a lehullott csontot fölvegye?
 Egykor selyemmel bélett sors fiát,
 Ki köntösít fel most ruhátalant
 Dér és nap ellen, szél és zápor ellen?
 Ki a szem ellen, mely megbánt, ha néz,
 Botránkozással fordul el, ha látott,
 S még inkább, mint dér, zápor s szél, gyötör?
 Segíts tovább, te fáradt gyenge láb,
 Segíts tovább, te gyámbot: menni kell,
 Gazdálni a mulékony életem,
 Imez bojtorjántermő zálogon,
 Még a halál, a váltó, nincsen itt. *(El.)*
Balga: *(ki eddig csak fejét emelgette, most fölül.)*
 De már evvel majd Balga sem cserél.
 Az istenadta milyen sáporást tesz.
 Egyik lélekzet benne szomjúság,
 A másik éhez, s a rongy miatt
 Olyan vitorlás, mint a szélmalom;
 Mért nem lesz szélmalommá? – Hát ki az,
 Ki hág fel ismét, mely ország fia,
 Olyan szemekkel, mint egy üstökös?
 Ha úgy lehetne, amint nem, talán
 A földet is kirúgná láb alól.
 De, Balga, csitt! most bölcsebb száj nyílik.
Fejedelem: *(jő)* Égsz még, s nem égsz el, nap, mely ver-
 ve látsz?
 Rengsz, s el nem omlol, föld, e láb alatt,
 Mely vérjelekkel nyomta hátadat?
 Ha ölnyi térben hírem, és magam
 Bőven tanyázunk, mért e hosszas út?
 Mért e hegyekkel büszke földdarab
 Egy sírhalommá nem lesz, nem nagyobbá,
 Mint mennyi kell, hogy lábamat kinyújtsam?

Magam szeretnék lenni, mint valék,
A földön úr, és föld a föld alatt;
Ez a homok faj, mely mohón tenyész,
Ne mondaná, ha rajtam elmegyen:
Imitt királynak gázolom porát.
Le a fejről, te hitvány cifraság,
Te csalfa fényből alkotott ragyogvány,
El a kezekből, fejedelmi bot,
Erőtök nincs, míg volt, én voltam az.
Ez a kebel volt műhely ezrekért,
Magában és magától szüntelen
A hír s dicsőség tettein koholt. –
Fenségben ültem, mint a bérci kő,
Rokon szív nélkül, szörnyen egyedül.
Az átvirrasztott éjek rémei,
A barna gondok, szélvészháború,
Villám s hideg fény voltak táborom;
Lábamnál nyílt és hervadt a virág;
De úr valék, s betöltve a hiány.
Egy gondolat volt, én gondoltam azt,
Akarat csak egy volt, én akartam azt,
S egyik végtől a másikig hatott.
Itt várak dőltek, bérc múlt, víz kitért,
Amott merészen kelt új épület,
A sivatag csodája, s tornyokat
Határon túl a felhők közt viselt.
Intettem, és egy ország pusztá lőn,
Akartam, és egy másik támadott.
Ki adja vissza múlt hatalmammat?
Gyermek volt a nép, bábok istenei;
Én fölneveltem őket, báb helyett
Kitettem a hírt, s bátor fajzatok
Erőt nevelve, őrző gondomon
Nagy nemzetekké serdült a világ:
Nyakamra nőttek, s mely nagy tő valék,
Most földre húztak önnön ágaim.
Tehettem mindent, s mindent megtevék,
Hatalmamom túl egy volt, s azt kívánták,
A mindenneknek tetszőt! nem tevém;
Mert nem tettem, és elért bajom.
Titkos haraggal, mélyen s gyászosan,
Mint a setét pók, szőtt az árulás,
A bizalomnak hósín fonalát,

Mely vad kezei közt tüstént megszakadt,
 A rossz gyanúnak barna szálival
 Fércelte össze csalfán s ördögül;
 S jött a hízelt hímestestében,
 Mely a barátság képével kívül,
 Benn szerte vonszolt arccal a bosszút,
 S gyilkos haragnak rejté szörnyeit.
 Kellett az áldozat, s én lettem az.
 Mi van még hátra? merre költözünk?
 Lefeküdtem, s rám villant az ég tüze,
 Fölvernek onnan, és ön álmaim
 Nem hagynak alunni olyan szűk helyen.
 Mely kéz mutatja most meg síromat?
 Ha már letettem e nehéz fejet,
 Ez a lélek, mely roppant természetével
 Láng-óriásként égi boltot üt,
 Hol lel magának méltó temetőt?
 Lázadj fel, tenger, bérc, te hullj alá,
 Gördülj ki, föld, e fáradt láb alól,
 Szakadjatok rám, égő csillagok,
 Romlásotok harsogása jel legyen,
 Hogy egy királyi lélek sírba megy. *(El.)*
Balga: Ha ez király volt, mérges lehetett,
 Huh! mily kegyetlen dolgokat beszél,
 Sajnálom kéne, és csak bámulok,
 Mint aki szappant vett a sajt helyett.
(A tudós mélyen elmerülve jó.)
 Mit látok? oh, ez cifra élet itt.
 Hová botorkál szalmaszál uram,
 Hová, te donga, görbe lécdarab?
 Háromszor menykő! ez van ám csehül.
 Ha söprönyélből vannak emberek,
 Ez a királyok. S milyen színtelen!
 De tátogat már, halljuk a harist.
Tudós: Az élnélhetetlenség
 És halhatatlanság
 Két nagy dolog, két régi fejtörés.
 Az élni nem tudónak baj, hogy él,
 A halhatatlannak baj, hogy halni kell,
 S melyik nagyobb, azt méltó kérdeni.
 Az élnélhetetlen? nem tud halni is,
 S ez, ami őt legárvábbá teszi;
 Mert a szegény, földhöz ragadt fiú,

Kit még az ág is húz, a gyáva szív,
 Kit a leány is megcsal; a bolond,
 Kin a szerencse nyargal föl-alá,
 Az érdem, mely magára hagyva teng,
 S az életen túl várja díjait;
 Éjfél barátja a vak, életunt,
 S kinek nejével más hivalkodik,
 Ki' tartományán más uralkodik,
 A pénzülő, a kockák vert fia,
 A szívbeteg, szerelme martaléka,
 S minden reményhez esküdött bohó,
 Mindez, ha halni tudna, mily hamar
 Látnók az élhetetlenségek vég baját!
 Ellenben a halhatatlannak is,
 Ha halni még előbb nem köllene,
 Mi könnyű dolga volna e világon.
 De így sem él, sem hal, csak tébolyog
 Lét és nem lét közt, mint a vert kuvasz,
 Kit udvarából a juhász kitilt.
 S mért élhetetlen? vagy mért halhatatlan,
 Mért élhetetlen, aki élni vágy,
 S mikor nem az, mért halhatatlan akkor?
 Élet- s halálban mért az a *lehet*,
 Az *élhet*, *halhat* mért van eltörölve? –
 S én nem kívántam, hogy legyek, s vagyok!
 Majd nem kívánnék halni, s meghalok!
 S akkor, ha láttam hitványságomat,
 Tán úgy kívánnám, s meg nem halhatok!
 S örökre nem! nem! mindig nem! gyötör.
 (*Homlokára üt.*)
 Ki vagy te, aki bennem háborogsz?
 Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak.
 (*Merőn kinyújtott tenyerébe néz, mintha valamit róla
 elszállni látna.*)
 Így! pille voltál, most már lepke vagy?
 (*Örjögősen előbbre lépve.*)
 Megállj! ne menj még, én is elmegyek. –
 Nem áll meg, elmegy, elhagy, eltűnik –
 Sötét van, álmadozzunk, itt az éj. (*El.*)
Csongor: Mit láttam én, mi vándor arcokat!
 Megjöttek régi ösmerőseim.
 Nem mint a fecske, mely tavaszt jelent,
 Mint zajmadár a vészben, jöttek el,

Búmat nagyítók, gyász történetekkel.
 Fordúlt szerencse ül a gazdagon,
 (Szerencse hátán ült ő egykoron),
 S ki a világot rabbá tenni ment,
 Most – s mennyi gyötrelemmel! halni megy.
 Betette könyvét a tudós, s ki a
 Tudás határát érni láttatott,
 Most túl azon, kétségek tengerében,
 Mint egy veszendő sajka, hányatik,
 S kormányon ész helyett a dőreség,
 Csillagra nem tekintve, céltalan
 Áll a habok közt, melyek elnyelendik,
 S a rá agyargó szörnyeken mosolyg.
 El a világnak ál tekintetétől.
 Koldus a gazdagság, a hatalom
 Leszállt fokáról, hamvadott üszök
 A tudománynak napszövetneke,
 S közöttök a nem boldog szerelem,
 Mint a magányos gerle, nyögve jár.
 El innen a magánynak rejtekébe,
 El, ahol ember nem hagyott nyomot.
 Derűs homályban, szélmoraj között
 Az észmerengés búja ott lakik.
 Ott álmadoztat ifjú képzelődést
 Elmúlt szerelm és megghiúlt remény,
 S a szív halála lassú, nem gyötör. (El.)

Csongor a megalázott, a csalódott három vándorral való találkozására után a világtól elvonulni abba a kertbe megy, amelyben a cselekmény kezdetén az ezüst-virágú almafa állott. Ide érkeztek meg már korábban Tünde, Ilma és Mirigy is. Az ördögfiak a tündér kedvében akarnak járni, ezért megkötözik Mirigyét és egy hársfa odújába dugják. Csongort is fogságukba ejtik, de csak azért, hogy el ne kerülhesse újra Tündét, akit a manók maguk vezetnek az alvó Csongorhoz. Amikor Csongor felébred és meglátja Tündét, azt hiszi, álmodik.

Csongor: Tünde! – ah, vagy még ne higgyem
 A csalóka tűneményt,
 E szavaknak, e szemeknek?
 Jaj, ha mégis álmodom!
 Nem, nem, e szem, és az arc,
 E kar és a rózsaujjak,
 E sugárból alkotott test,
 És e minden oly dicsően
 Egy tökélybe összetéve,
 Nem lehet más, nem lehet több;

Egy van ily kép mindörökké,
 S csalhatatlanúl való.
 Tünde, Tünde, ah, te vagy!
 S annyi szenvedés után
 Nyugszom égi kebleden!
 Sírok égi kebleden! (*Megöleli.*)
 S szívom istenajkaidnak
 halhatatlan csókjait.
Tünde: Csongor, ah, elfárad a szó,
 És az ész elégtelen
 Elgondolni, elbeszélni,
 Amit e megáradott szív
 Boldogsága tengerében
 Érez és tud, sejt s óhajt.
 Jer, nyugodjál e karok közt,
 S hagyj nyugonnom karjaid közt.
 Háborítatlanúl
 Így fogunk mi csendben élni,
 S a bajoktól messze lenni,
 Hagyd virágzó ajkaidnak
 Rám omolni csókjait,
 És fogadd el ajkaimnak
 Szívből áradt választ.
 Megzavarhatatlanúl
 Így fogunk mi kéjben élni,
 S a világgal nem cserélni.

(*A kísérő leánykák mindinkább elvonulnak, míg utóbb nem látsznak. Azonban az aranyalma hull, s messziről ím ez ének hallatik.*)

*Éjjél van, az éj rideg és szomorú,
 Gyászosra hanyatlik az égi ború:
 Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
 Ébren maga van csak az egy szerelem.*

aggj – aggódj; **honjokat** – hazájukat, *itt:* helyüket; **séreit** – sérelmeit; **válhatatlanúl** – változatlanul; **rejtékeny** – rejtelmes; **éh legyek** – éhes legyek; **Szörmentében bánj velök** – óvatosan, finoman bánj velük; **agyargó** – vesztére törekvő

Amit a műről tudnod kell

Előbb vagy utóbb mindannyiunknál eljön az a pillanat, hogy azt kérdezzük: mi értelme az életünknek? Ezt a kérdést 30 éves korában feltette

magának Vörösmarty is. S a választ rá egy drámai költeménnyé alakított mesében, a *Csongor és Tündében* (1830) adta meg. A darab tréfás, komikus helyzetekben bővelkedő mesejáték, melynek azonban igen komoly mondani-valója van: az, hogy *mi a földi boldogságunk titka*. A nagy problémát Vörösmarty nem egy konkrét ország (Magyarország), kor (reformkor), társadalmi osztály (nemesség, nép) szempontjából akarja eldönteni, hanem általános emberi vonatkozásban. Ezért is választja cselekménye színhelyéül a semleges egyszervolt – holnemvolt meseországot, hőseiül pedig földi embereket és mesealakokat vegyesen.

Témája • A témát Gyergyai (Gergei) Albert XVI. századi széphistóriájából, a *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűz leányról* vette. Hatott a műre Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátéka, elsősorban abban, hogy ugyanazt a problémát különböző szinteken mutatja be a szerző.

Fogalomtár

könyvdráma – drámaformában jelentkező, de nem színpadi előadásra, hanem elsősorban olvasásra szánt, filozofikus mű

Műfaja • Tündéries mesejáték, drámai költemény, mely a kor népszerű műfaja, lírával átszőtt, elbeszélő betétekkel tarkított szabálytalan mű a három műnem határán. Inkább **könyvdráma**, mint színpadi mű, még ha számos nagy sikerű színházi előadást is készítettek belőle. Ennek kereteit

tölti meg Vörösmarty bölcsélettel az emberiségköltemények felé mozdítva a művet. De filozofikus dráma is: ezt erősíti az Éj monológja is, amely a világ, a létezés céljára ad megrendítő választ. Csalódással végződik minden próbálkozás, az ember s a világ egész léte pusztulást ígér, alá van vetve kezdet és a vég közötti időnek, a nagy törvénynek. Ez a felfogás a kor tudományos szemléletének hatását mutatja.

Alapkérdése • A személyiség kiteljesedésének lehetőségei, a boldogság mibenléte. A mű középpontjában Csongor út- és boldogságkeresése áll. Főbb kérdések: Álom vagy valóság? Csongor hogyan találja meg a boldogságot? A boldogságot hol keressük?

Csongor álmában keresi a boldogságot, de a valóságban leli meg. Itt jelenik meg a fa és a kert motívuma, amely az élet teljességét és harmóniáját jelképezi. A kert a lélek motívuma.

A boldogságkeresés szintjei • Vörösmarty sorra veszi a romantikus személyiség előtt álló lehetőségeket.

I. Csongor útra kelése azt jelképezi, hogy a **térben** keresi a boldogságot, a kiteljesedést. A kiindulópont a kert a virágzó fával – a végpont az elvadult kert. Önmagába visszatérő útról van tehát szó, jelezve azt, hogy az emberi boldogság és kiteljesedés nem a tér függvénye.

II. A főhős az **időben** is keresi a boldogságot. A történet estétől éjfélig, a sötétedéstől a sötétedésig tart. A körköröség, az önmagába visszatérés ismét jelzi, hogy a boldogság nem a múló idő függvénye.

III. A hármas út a polgári világ háromféle kiteljesedési lehetőségét mutatja fel. A dráma során három allegorikus alakkal találkozunk, akik a mű elején és végén jelennek meg egyszer.

- A KALMÁR a polgári világ haszonelvűségét, a pénz mindenhatóságát, a telhetetlenséget szimbolizálja (*a pénz jelképe*).

- A FEJEDELEM a Napóleon-kultusz jelképe, a világot leigázni akaró emberi erőt példázza (*a hatalom jelképe*).

- A TUDÓS az ész mindenhatóságába vetett hit kifejezője, mindent tudni szeretne, de gőgös vágya csak illúzió (*a felvilágosodás racionalistája*).

A felkínált lehetőségek tévútnak bizonyulnak, mindhárom allegorikus szereplő reményeiben megcsalattatva, kisémmizve érkezik vissza a kiindulópontra.

IV. Filozófiai szinten az Éj monológja ad választ a problémákra: a világ a teremtés sötétségéből a pusztulás sötétségébe tart. Ez a romantikára jellemző tragikus világszemlélet kihatott Vörösmarty emberfelfogására is: a mulandóság félelmetes hatalmát hirdeti.

A mű harmóniakeresés a lehetőségek és a vágyak között. Ez a kettősség az egész műre érvényes. Az író szerint a földi boldogság forrása a szerelem. A szereplők két világból valók:

- *a földi*: Csongor ideális rajongása mellett ott van a földhöz ragadt Balga és Ilma realizmusa.

- *a földöntúli*: Tünde szépsége, jósága mellett ott van Mirígy földöntúli, irracionális gonoszága. Mirígy a darab szimbólumrendszerében az ártó démon, minden nemes törekvés megakadályozója.

Az ember nem szakadhat el a földtől, a boldogság nem érhető el az irrealitás világában.

A cselekmény helyszíne • Két fő helyszínen játszódik: a két világszint, az égi és földi szintek: a *kert*, a *hármas út vidéke*, a *Hajnal* és az *Éj országai*, *Mirígy udvara*, a *Varázskút környéke*. A művet **kétszintes drámának** is tekinthetjük, mert párhuzamosan két helyszínen játszódik.

A dráma elemzése tartalmilag • 5 felvonásból áll a mű.

Expozíció: Csongor kiábrándultan tér haza, mert nem találta meg a boldogságot. A kertben kiszabadítja Mirígyet és találkozik Tündér Ilonával.

Bonyodalom: Mirígy ármánya: levág egy aranyhajfűrtöt Tünde hajáról.

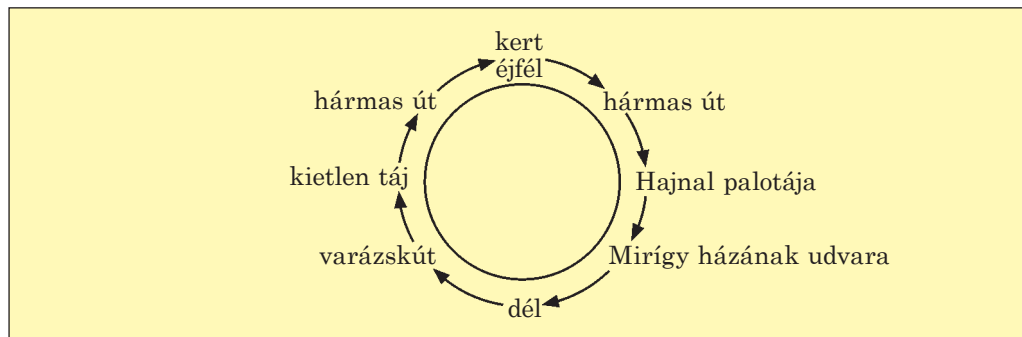
Kibontakozás: Csongor Tünde után indul, s útközben próbákat áll ki: a három ördöggel való kaland, Mirígy háza.

Tetőpont: Csongor és Tünde újbóli találkozása.

Megoldás: elnyert boldogság, ami áldozatokkal jár – Tünde elveszti tündéri mivoltát.

Szerkezete • A mű szerkezete látszólagos bonyolultsága ellenére rendkívül tervszerű, sőt szimmetrikus. A kezdő és a zárójelenet színhelye a kert, ebből kilépve egy teljes napnyi idő telik el, a visszatérő Csongort szabad tér, elvadult kert fogadja (V./3.). A sík mező és a hármas út vidéke (az I./2.

jelenet és a II. felvonás színhelye) is ismétlődik (az V. felvonás második jelenetében). Az ezeken belül közrefogott jelenetpár a Hajnal palotájában (III.), illetve az Éj birodalmában (V./1.) játszódik. A középben elhelyezkedő teljes IV. felvonás áll a mű cselekményidejének tengelyében (ez a délben történtek időszaka). A színhely Mirigy lakóhelye, a szimmetrikus középpontban épp Mirigy kertje áll, amely így Csongorék kertjének, a kiinduló jelenet helyszínének is az ellenpontja. A párhuzamos és ellentétező szerkesztés tehát a színhelyek kialakításában és sorrendjében is megfigyelhető, nem csupán a szerelmespárok jellemében, jeleneteik beállításában.

Fogalomtár

archetípus – ősforma, őskép; állandósult kép; az irodalomban és művészetekben is előforduló szimbolikus tematikai kép

A szereplők jellemzése • Vörösmarty

már epikus műveiben is nagy hangsúlyt helyezett a szereplők megalkotására. Csongor és Tünde, bár jellemrajzukat tekintve elnagyolt szereplők, **archetípusok**. Az ember, a férfi és a nő alaptípusai ők. Olyan élmény-

és magatartásminta-sűrítmények, szimbolikus alakok, akik a téma általános érvényűségének leginkább megfelelnek.

A szereplők között ugyanúgy párhuzam vonható, mint a helyszínek között. Csongor és Tünde boldogsága semmivel sem több, mint Balga és Ilma szerelme. Vörösmarty Mihály az emberek kettősségét igyekszik ábrázolni, mint ahogy ezt a két párossal meg is teszi. Csongor és Balga, illetve Tünde és Ilma egymás kiegészítői és kritikái. Míg Balga és Ilma a megtestesült racionalizmus, addig Csongor és Tünde álmvilágban élnek. Az előbbi páros földi, míg az utóbbi „égi” szereplők.

A szimbolikus és allegorikus alakok, illetve a mesefigurák a főszereplők jellemének és gondolkodásmódjának árnyalt ábrázolását teszik lehetővé. Különös jelentősége van közülük az *Éj*nek, akinek monológja a lét egyetemes értelmezését adja.

A *Csongor és Tünde* valamennyi szereplője kitalált alak, irodalmi előképekkel, mintákkal. A figurák társadalmi hitelessége, valóságtartalma aszerint változik, milyen szerepet szánt nekik a költő a cselekmény földi vagy tündéri-mesei, avagy filozofikus-mitikus szintjén.

■ **Csongor**, a főhős a kozmikussá felnagyított 24 órányi nap alatt végigjárja a világot a hármass úttól a hármass útig, Hajnal országtól az Éj országáig, egyik éjféltől a másik éjfélig. Csongor egy útkereső hős, aki Vörösmartyt érdeklő kérdéseket, problémákat vet fel. Színre lépő legelső szavai „*Minden országot bejártam, / Minden messze tartományt, / S aki álmaimban él, / a dicsőt, az égi szépet / Semmi földön nem találtam.*” arra utalnak, hogy a tökéletességre vágyó embernek el kell fordulnia az ideálokat nem ismerő valóságtól. Csongor a szerelemben keresi a boldogságot, a világtól elzárkózva él. Vörösmarty drámája Csongor alakjával a közösség nélküli, az emberek között helyét nem találó, a teljességre sóvárgó romantikus hőst teremti meg.

■ **Tünde** alakjában minden nemes törekvést maga felé vonz. Neve jelzi a nőalak csodás voltát, illetve a boldogság veszélyeztetettségét, törekvését. Lakhelye Tündérhon, az elveszett Éden, az elsüllyedt Atlantisz, a le-tűnt aranykor. Létét, szerelmét a tündérfával jelzi. Tündérként és hatvány képében jelenik meg mint mesehős.

Tünde odaadón szereti Csongort, a Hajnal birodalmában (Ilmával együtt) kiállja a hallgatás próbáját. Ő közli Csongorral mindig a következő lehetőséget (*még egy delem van, még ma láthatsz holdkelte után* stb.). Kettejük közül – tündérvolta miatt – ő lesz végül is a drámában győztes hős, a természetfeletti (pokolbeli) erők méltó ellenfele, Mirigy legyőzője. Ehhez viszont – Csongor földi szerelméért cserébe – áldozatot kell hoznia. Lemond tündérségéről a szerelemért, életfelfogása ettől kezdve már az önfeláldozó felnőtt, érett nőé, felesége.

■ **Balga** jobbágy, akit Csongor cseléddé emel. Jellegzetes népi figura, népmesékre jellemző túlzásokkal. Csongor furfangos fegyverhordozója, apródja, valóságérzete és gyakorlatiassága ellensúlyozza Csongor idealizmusát, aki még romlatlan, nem úgy, mint a három vándor. Életfelfogása pórias (evés-ivás a lényeges). Böske iránti szerelme nem romantikus, a házias feleséget szereti benne. Ettől függetlenül nem a pénz, a hatalom vagy a hiú tudás hajtja, mert hisz a boldogságban, felesége nélkül ugyanúgy nem tud élni tovább, akárcsak Csongor Tünde nélkül.

■ **Ilma** népmesehős, Böske néven Csongorék cselédje, Balga felesége, aki elhagyja a földi világot és a tündérkirálynő udvarhölgye, kísérője, a valóságérzék megtestesítője a tapasztalatlan és naiv Tünde mellett.

■ **Mirigy** Csongorék cselédje, aki irigy a fiatalokra. Férjhez adandó lánya van, össze szeretné hozni őt a birtok úrfijával, Csongorral. Amikor a lányát elveszti (az ördögfiókák megeszik), gonosz boszorkány lesz belőle, ártó negatív hőssé válik, akinek a vígjáték törvényei szerint el kell buknia.

■ **Kurrah, Berreh, Duzzog**, a három ördögfi. A mesében ördögök, rosszcsonatok, akiket az éhség gonosszá tesz, lelkük mélyén jók, azonban: megjavulnak és Tünde szolgálatába állnak, talán a nyomorult emberiség megtestesítői.

■ **Éj** korlátlan hatalommal rendelkezik, öröktől fogva és örökké létezik. Számára minden emberi törekvés képtelen vágy csupán. A dráma kulcsfigurája, aki filozofikus szerepet tölt be. A kezdetet és a véget mutatja be. Körkörös világszemlélet tragikusan ábrázolva.

■ **Ledér** lezüllött szegény lány, fiatal boszorka, Mirígy szövetségese, ő képviseli az álszerelmet (csak testiség), az eszmény elárulását, a megalkuvást.

Népi elemek és népmesei motívumok • A népmesékből ismert vándormotívumok: tündérek, a boszorkány, a három ördög, a három vándor, a hármas út, aranyhaj, csodakút, próbatételek, különféle varázslatok szövik át a mese történetét. Valóságos népi figurák: Balga és Ilma.

A befejezést népmesei szemlélet hatja át: a jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését.

A szerencsés vég ellenére a művet mélabú, szomorúság, melankólia hatja át. Tanító, példázat jellegű.

Versformája • Időmértékes verselésű dráma két különböző verselési módban íródott. Az elbeszélő és szerelmi részekben rímes és rímtelen trocheusok váltogatják egymást, míg az emelkedő részek ötös és hatodfeles jambusokból állnak.

Nyelv, stílus • Különböző nyelvi rétegek összeolvadása jellemzi a művet. A nagy monológok, például az Éj monológja a filozofikus, emelkedett nyelvi rétegbe sorolható, a köznapi dialógusok élő beszédek, természetes szövegek, míg Balga és Ilma nyelvezete a népies rétegbe sorolható. A pogány kor hagyományait fölhasználó ördögfiak beszélgetésükkel az archaikus nyelvi réteget idézik.

A szerelem • A műben a szerelem az egyetlen létértelem, az egyetlen hiteles életcél. A fa termő ága és gyümölcse élet- és termékenységszimbólum. A föld (Csongor) és az ég (Tünde) között beteljesülő szerelem az ember belső és külső világának egy lehetséges harmóniáját kínálja. A megnemeseedett földivel, emberivel párhuzamosan a tündérinek halandóvá, földivé kell válnia. A harmónia a két szint közötti kiegyenlítődésben valósul meg, jelezve, hogy az ember nem szakadhat el földi meghatározottságtól, a boldogság nem érhető el pusztán az irrealitás világában.

Megoldás, zárlat • Ha az egész művet átható ellentmondások nem is oldódnak fel, hiszen minden keresés a körkörösség reménytelenségébe torkollik, s a zárókép a kietlen éjszaka sötétjét és kilátástalanságát sugallja, így módon előrevetítve az érett Vörösmarty tragikus világképét, a költő vissza is retten a reménytelen választól. Mint oly sokszor, föl akarja oldani a filozófiai, bölcséleti, történelmi, lételméleti antitéziseket, ám ez csak érzelmi szinten sikerül. Két ember kapcsolata a szerelem, az egymásra találás nem válasz a világra, hanem menedék a világ elől, a világ elviselhetőségének lehetősége: „Jőj, kedves, örülni az éjbe velem, / Ébren maga van csak az egy szerelem.”

1. Vörösmarty drámai költészetének legmaradandóbb alkotását mikor írta? 2. Melyek a mű forrásai? 3. Milyen főbb kérdésekre keresi Vörösmarty a választ? 4. A cselekmény *in medias res* kezdődik. Milyen utalásokat olvashatunk Csongor korábbi életére vonatkozóan? Mit tudunk meg Tündéről? 5. A szereplők és az első felvonás ismerete alapján mit gondolsz, miért szeretné Mirigy megakadályozni, hogy a szerelmesek egymáséi legyenek? 6. Sorold fel a boldogságkeresés szintjeit! 7. Milyen világok találkozási vonalán játszódik a cselekmény? 8. Vázold a mű szerkezetét tartalmilag! 9. Fogalmazd meg, milyen kétségek közt ingadozik Csongor! 10. Mi az elsődleges, illetve a másodlagos jelentése a hármas útnak? 11. Mi a három vándor szerepe a drámában? 12. Készíts összehasonlító táblázatot a három vándorról! Van-e közös vonás törekvéseikben, céljaikban? Mi a legfőbb érték számukra? Hogyan válaszolnak Csongornak? Mi a véleményük Tündérhonról? 13. Hasonlítsd össze a két hármasút-jelenetet! Figyeld meg, hogyan változik meg helyzete és gondolkodása: 1. a fejedelemnek, 2. a kalmárnak, 3. a tudósnek, 4. Csongornak, 5. Balgának! 14. Kerültél-e már olyan döntéshelyzetbe, amely hasonló választási probléma elé állított téged? Írj élménybeszámolót *Az én legjelentősebb hármas utam (döntéshelyzetem)* címmel! 15. Milyen népmesei vonásokkal találkoztl a drámai költeményben? Keress példát a népmesei hármas szám előfordulására a drámai cselekményben! 16. Kövesd végig a történetben az ördögfiókák szerepét! Miben különböznek a népmesék ördögfiguráitól? 17. Csoportosítsd a drámai költemény szereplőit aszerint, hogy melyik világhoz tartoznak! 18. Fogalmazd meg a *Csongor és Tünde* mondanivalóját! 19. Hogyan alakítja a mesejáték jelentéstartalmát az *Éj monológja*? Mutasd be a mű gondolatiságában betöltött szerepét! 20. Milyennek képzeld az Éj „gyászasszonyát”? 21. Írd meg 2-3 oldalban a XXI. századi Csongor boldogságkeresésének történetét!

22. Milyen módon jelenítenétek meg a három ördögöt a színpadon? Mitől sajátos a beszédstílusuk? Hogyan beszélnének ma? Játsszátok el!

23. Nézzétek meg a YouTube-on az oktató videót: https://www.youtube.com/watch?v=rUBbSfm-_gM! Az 1976-ban készült Zsurzs Éva rendezte *Csongor és Tünde* c. tv-filmet pedig ezen a linken érhetitek el: https://www.topfilmek.hu/movie/818287#google_vignette!

AJÁNLÁS

1. Olvasd el, és hasonlítsd össze Hoffmann *Az arany virágcserep* című kisregényét Vörösmarty *Csongor és Tündéjével*! Milyen válaszokat ad a két mű az élet értelmére és a boldogság megvalósításának lehetőségére? Vitassátok meg!

Az arany virágcserep E. T. A. Hoffmann romantikus kisregénye (1814). A mű 12 vigiliából (virrasztásból) áll. Főhőse, Anzelmus szolid polgári karrierről álmodozik, egy napon azonban különös események történnek vele: az Elba-parti bodzafa lombjai között játszadozó arany-zöld kígyó-

Ismeretlen szerző rajza

kisasszonyok képében betör a poézis mesebirodalma Anzelmus kicsinyes gondok és szegényes örömek láncolatából álló, nyomorúságos életébe. Pontosabban: ekkor fedezi fel az életben a csodát, a mesét, a költőt – mindazt, ami a józan hétköznapokban megrekedt nyárspolgár számára nem létezik. Innentől megkezdődik a harc Anzelmus lelkéért a két ellentétes világ, a metaforikus és a realista hatalmai között. Csodálatos kalandok és fantasztikus élmények után a küzdelem a szerelem javára dől el: Anzelmus feleségül veszi Szerpentinát, s vele elnyeri a boldogságot jelképező, csodatevő arany virágcserpet.

2. A Csongor és Tünde egyik legszebb motívuma, hogy Tünde vállalja az emberlétben való osztozást, mert fontosabbnak tartja a szerelmet, mint a halhatatlanságot. Ugyanez történik J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* című regényében is, ahol a szépséges tündelány, Arwen maga is az emberi sorsban való osztozást vállalja, hogy Aragorn hitvese lehessen. Nézd meg a 2002-ben készült filmet, majd írd érvelő esszéd ezzel a címmel: *A mulandóság ad súlyt az életünknek!*

Írásodban vedd figyelembe a következő szempontokat is! Miért emlékezetesebb, ami megismételhetetlen? Van-e valami szép az időskorban? Miért szól olyan sok vers az elmúlásról? Választanád-e a halhatatlanságot, ha módod nyílna rá?

Irodalomelméleti ismeret

Drámai költemény • Az irodalomban a romantika sajátos keverékműfaja, a klasszikus tragédiával rokon műfaj, melyben a drámaiság a gondolati lírának van alárendelve. E drámák általában nem előadásra, hanem olvasásra készültek, és az emberi lét alapvető filozófiai kérdéseit vetik fel, melyeknek kifejezéséhez vallási, mitikus, szellemi lények is szerepelhetnek (Isten, ördög, angyalok, Földszellem, Gomböntő).

Az ilyen műfajú műveket *emberiségdrámáknak* is nevezzük.

A műfaj eredeteként a középkori misztériumi játékokat szokták emlegetni, előfutára Dante *Isteni színjátéka* volt, de az emberiségköltemények kialakulásához vezető úton jelentős szerepet játszott Milton *Elvesztett Paradicsom* című műve is.

A drámai költemény – mint műfaj – csúcspontjaként Goethe *Faustját* szokás emlegetni, minek hatására kibontakozott az emberiségköltemények első hulláma (Byron: *Manfréd*, *Káin*; Percy B. Shelley: *A megszabadított Prométheusz*).

A drámai költeményben – csakúgy, mint a barokk eposzokban is – a keresztény hitregék túlvilágról szóló elképzelései gyakran az antik mitológiával vegyülnek. Az európai művelődés e két alappillére mellett legtöbbször szerepet kapnak a középkor mágikus hiedelmei és a népi babonák is.

A magyar irodalomban két nagy drámai költeményt tartunk számon: Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjét* és Madách Imrétől *Az ember tragédiáját*.

IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ÉS AZ AZT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

*Kossuth Lajos követválasztási menete a Nemzeti Múzeum előtt,
1847 – színezett litográfia. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállítása.
Kovács Tibor. Helikon, Budapest, 1996, 47. o. Fotó: Dabasi András*

A márciusi magyar forradalom

Előzmények • 1845 és 1847 között egész Európát kiterjedt gazdasági, pénzügyi válság rázta meg. Az élelmiszerárak növekedése, a burgonyavész következtében fellépő éhínség (Szilézia, Írország), a tömeges munkanélküliség politikai feszültséget eredményeztek. A kontinens nyugati felén a választójog és a munkáskérdés, középső és keleti felén a nemzeti-függetlenségi törekvések és a jobbágykérdés tovább növelték a feszültséget.

1848 tavaszán Anglia és Oroszország kivételével (a legfejlettebb és a legelmaradottabb) egész Európában „láncreakcióként”, egymást erősítve robbantak ki a forradalmak. Franciaországban – mivel a feudális kötöttségek már jórészt megszűntek – demokratikus alkotmányt, köztársaságot, Németországban alkotmányosan is biztosított nemzeti egységet, Magyarországon polgári alkotmányt, jogkiterjesztést, a feudális rend felszámolását majd függetlenséget, Itáliában függetlenséget és az olasz egység létrehozását, a Balkánon pedig nemzeti felemelkedést, autonómiát kívántak.

Bécsben 1848. március 13-án kitört a forradalom. A katonaság fegyveres ereje sem segített, a város véres küzdelmekben a forradalmárok kezére került. A körülzárt császári várban, a Burgban, engedni kellett. Metternich megbukott, a császár alkotmányt ígért. Életbe lépett a sajtószabadság.

A márciusi ifjak • A bécsi forradalom március 14-én megérkező hírére Pest politikai mozgalmának szervezői, e naptól a márciusi ifjak: Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Irinyi József, Jókai Mór, Degré Alajos, Vidats János még március 14-én este a Pilvax kávéházban elhatározták, hogy a követeléseknek másnap utcai tüntetéssel adnak hangot. Március 15-én reggel legfőljebb tizenöten lehettek a Pilvaxnál. Néhány óra múlva Pest utcáin soha nem látott tömeg hömpölygött. Petőfi és társai elindultak az egyetemre. Az egyetemi ifjúság csatlakozása után mintegy ezren folytatták útjukat Landerer Lajos nyomdájához. A tömegben az egyetemi ifjúság, a pesti polgárok mellett ott voltak a József-napi vásárra érkező parasztok százai is. Itt Irinyi József „a nép nevében” lefoglalt egy gépet és kinyomtatott a *Nemzeti dal*t és *12 pont*ot, ami forradalmi jellegű memorandum. Délután háromkor a Nemzeti Múzeumnál nagygyűlést tartottak, majd a tízezres tömeg a Pest városi tanácshoz vonult, s rábírta a tanács tagjait, hogy csatlakozzanak követeléseikhez. Forradalmi választmány alakult, az ellenzéki nemesekből megalakult a Közcsendi Bizottmány, majd a tömeg megindult Budára, hogy a legfontosabb kormányzókkel is elfogadtassa követeléseit, s kiszabadítsa börtönéből Táncsics Mihályt. A Helytartótanács nem mert katonai erőszakot alkalmazni, hanem elfogadta a *12 pont*ot és szabadon bocsátotta Táncsicsot. Pest forradalma – ellentétben Párizsével és Bécsével – vértelen forradalom volt. Este a Nemzeti Színházban a tömeg kérésére eljátszották a *Bánk bánt*.

Bécsben március 17-én V. Ferdinánd jóváhagyja a *Felirati javaslat*ot első félélmében, de már március végén próbálkozott az udvar visszavonni a javaslat önálló hadügyre és pénzügyre vonatkozó pontjait.

1848. április 7-én megalakult a felelős magyar kormány, a kijelölt miniszterelnök gróf **Batthyány Lajos** lett. A miniszterek többsége az Ellenzéki Párt vezetői közül került ki: Kossuth Lajos – pénzügyminiszter, Széchenyi István – közmunkaügyi miniszter, Deák Ferenc – igazságügyi miniszter, Mészáros Lázár – hadügyminiszter, Klauzál Gábor – földművelés- és iparügyi tárca, Szemere Bertalan – belügyminiszter, Esterházy Pál – császár személye körüli miniszter, Eötvös József – vallás- és oktatásügyi miniszter.

A bécsi udvar kínos választás elé került: vagy enged, vagy nyílt erőszakot alkalmaz. V. Ferdinánd április 11-én mégiscsak szentesítette a magyar minisztériumról és a jobbágyfelszabadításról szóló törvényeket. Robot, dézsma, úriszék hosszú századok után egy csapásra a múlté lett.

A kormány programja a rend és béke volt. Konszolidálni kellett a forradalmat, azaz erőt gyűjteni, hogy aztán továbbfejlesszék a vívmányokat. Pénzre volt szükség és hadseregre.

Az 1848. évi magyar forradalom mindenkinek megadta az új, polgári jogokat, nemzetiségi különbség nélkül. Utólag ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy e forradalom törte át a feudális földtulajdonnak azt a rendszerét,

amely a csonka etnikai struktúrák létrehozója volt, és hogy így megindulhatott a polgári nemzetek teljes struktúrájának kiépülése. Ennek ellenére mind a magyar felelős minisztérium, mind a radikális ifjúság nagyot tévedett, mikor azt hitte, hogy ezzel a kérdés nagyjából meg is van oldva, és hogy most már elég a nemzetiségeket a közös szabadság érdekében összefogásra buzdítani. A nemzeti mozgalmak ugyanis az egyéni jogokon túlmenően igényt tartottak kollektív elismertetésre és politikai jogokra is.

Délvidéken, Erdélyben, Felvidéken a nemzetiségek is eljutottak arra a fokra, hogy fegyverrel szerezzenek érvényt politikai törekvéseiknek. S ebben, ameddig Magyarországon látták autonómiájuk gátját, az Udvar támogatására is számíthattak. Így a törvényes magyar államhatalom védekezésére kényszerült. Megkezdődött az önvédelmi háború, a szabadságharc.

A szabadságharc kezdete • A bécsi udvar – miután győzelmet aratott Észak-Itáliában – Magyarország ellen fordult. Kossuth lelkesítő beszédeinek hatására megkezdődött a honvédek toborzása, sorozása és felfegyverzése.

Bécs a nemzetiségek elégedetlenségét kihasználva Horvátország felől indította első – sikertelen – támadását 1848 szeptemberében. A decemberben trónra került új uralkodó, Ferenc József összpontosított katonai támadás halálos gyűrűjébe fogta Magyarországot. Elesett a Dunántúl és a Duna-Tisza közének nagy része. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos a honvéd fősereg parancsnokává **Görgei Artúr** tábornokot nevezte ki. Miközben Bem József tábornok Erdélyből verte ki az ellenséget, Görgei a tavaszi hadjáratban aratott sorozatos győzelmeket.

A győzelmek hatására 1849. április 14-én kimondták Magyarország teljes függetlenségét és a Habsburg-uralkodóház trónfosztását.

Ferenc József és tanácsadói belátták, hogy saját erővel nem bírják legyűrni a magyar szabadságharcot. A császár segítséget kért I. Miklós orosz cártól. Az orosz beavatkozás eldöntötte a magyar szabadságharc sorsát. A vereségek után az utolsó nagyobb sereg Görgei vezérletével fegyverletételre kényszerült Világosnál 1849. augusztus 13-án.

A megtorlás • Az udvar a világosi fegyverletétel után az itáliai vérengzéseiről hírhedtté vált **Haynau** tábornokot bízta meg fővezérként a rendteremtéssel. Összesen több mint száz halálos ítéletet hajtottak végre, és sok százan kerültek hosszabb időre börtönbe. 1849. október 6-án Aradon tizenkét tábornokot és egy ezredest végeztek ki, Pesten pedig az első független felelős magyar kormány miniszterelnökét, Batthyány Lajos grófot. A francia és az angol kormány megbotránkozással fogadta a kivégzések hírére. I. Miklós cár pedig személye elleni sértésnek ítélte, hogy éppen azokat a tábornokokat végezték ki, akiknek érdekében közbenjárt I. Ferenc Józsefnél. Az osztrák–orosz viszony elhidegülése éppen ezekkel a kivégzésekkel kezdődött. Schwarzenberg herceg, az osztrák kormány feje és külügyminisztere leállította a Haynau által megkezdett rögtönítélő eljárásokat: rendes, bár gyorsított hadbíróági pereket írt elő, s megszabta, hogy mind Itáliában,

mind Magyarországon kb. nyolcvanöt halálos ítéletet kell végrehajtani, a többi vétkeket rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre kell ítélni.

Az önkényuralom és a kiegyezés • A diktatúrát felváltó polgári kormányzás Magyarországnak a Monarchiába való beolvasztását tűzte ki célul, ennek módjául pedig a Schwarzenberg képviselte centralizált egyeduralmat választotta, amit a német nyelvű nagypolgárság és a katonatiszti-hivatalnoki réteg támogatott. Az udvar – mondván, hogy Magyarország a forradalommal elvesztette jogait alkotmányos intézményrendszeréhez (jogeljáráselmélet) – az országot öt, főispánok által vezetett részre osztotta, valamint Erdélyt és Horvátországot leválasztották Magyarországról. Bevezették ismét a cenzúrát és a német nyelvet tették meg hivatalos államnyelvnek, egységes polgári- és büntetőtörvény lépett életbe. Az új iskolarendszer pozitívuma az általános iskolakötelezettség és a nyolcosztályos gimnázium bevezetése, de egyúttal ez lett a németesítés egyik fő eszköze. Ez a rendszer **Alexander von Bach** birodalmi belügyminiszter nevéhez fűződik, lényegében neoabszolutizmusnak nevezhetnénk, és hivatalnok-, csendőr- és titkosrendőr hadak szolgálták.

Az önkényuralom alatt sem szűnt meg a magyar politikai élet, többféle irányzat alakult ki és létezett egymás mellett: az ókonzervatívok, akik az 1847-es alkotmányt kívánták visszaállítani a jobbágyfelszabadítás nélkül, minimális önkormányzással, hívei főleg a nemességből voltak; a *mérsékeltek*, akik **Deák Ferenc** és az 1848-as alkotmány mögött sorakoztak fel, főleg a köznemesek soraiban akadtak támogatóik; az *emigráció* politikusai külföldi száműzetésben keresték a lehetőséget és a támogatókat az ország felszabadítására, vezetőjük **Kossuth Lajos** volt, aki Angliában és az USA-ban is terjesztette a szabadságharc eszményét, de inkább csak szimpátiát kapott valódi támogatás helyett.

Az 1850-es évek végére a Bach rendszer válságának jelei figyelhetők meg, amiben szerepe van a Deák képviselte passzív ellenállásnak és a felerősödő emigrációnak is. 1859-ben Kossuth, Teleki és Klapka megalakította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, amely emigrációs kormányként működött.

1861-ben jelent meg Deák húsvéti cikke, amely azt ajánlotta, hogy a magyarok hajlandók lennének törvényeiket a birodalom biztonságával és egységével összhangba hozni. A kiegyezés elfogadását végül Ausztria königratzi veresége (1866) gyorsította meg, az uralkodó kihirdette a **kiegyezést** tartalmazó 1867/XII sz. törvénycikket. A kiegyezés gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarország és Ausztria egyenlő és önálló, közös államrendjük *dualizmus*, és közös ügyeiket megállapodás alapján szervezik rendszerbe.

Helyreállt a magyar parlamenti rend, meghatározták, melyek a közösen intézett ügyek, közös pénzt, jegybankot és hadsereget hoztak létre. A kiegyezésről megoszlottak a vélemények. Kossuth a nemzet jogainak feladásával, a szabadságharc eszméinek elárulásával vádolta Deákot, aki viszont párthíveivel együtt meg volt győződve, hogy az adott körülmények között

szükséges volt, és ez szolgálta legjobban Magyarország fejlődését és hosszú távú érdekeit. A jövő Deák nézeteinek helyességét igazolta, a nyugodt politikai légkörben Magyarország virágzásnak indult, az Osztrák-Magyar Monarchia idejére később mint a „boldog békeévek”-re emlékeztek, akik átérték.

1. A magyar forradalomnak milyen előzményei ismertek? **2.** Kik voltak a márciusi ifjak? Sorolj fel néhány nevet! **3.** Mikor alakult meg a felelős magyar kormány? Ki állt az élén, és kik voltak a kormánytagok? **4.** A szabadságharc sorsát melyik ország beavatkozása döntötte el? **5.** Ki volt Haynau? Melyik irodalmi műben tanultál róla? **6.** Mikor történt a Habsburg-ház trónfosztása? **7.** Miért éppen az orosz cárnak adta meg magát Görgei Artúr? **8.** Mikor volt a kiegyezés? Hogyan hatott Magyarország további fejlődésére?

9. Nézzétek meg a 2024-ben készült *Most vagy soha!* című magyar történelmi kalandfilmet, amelynek témája Petőfi Sándor és a márciusi ifjak részvétele a pesti forradalomban 1848. március 15-én itt: [https://port.hu/adatlap/film/mozi/most-vagy-soha-most-vagy-soha/movie-244260!](https://port.hu/adatlap/film/mozi/most-vagy-soha-most-vagy-soha/movie-244260)

Nemzeti kultúra, népies irodalom

Amiként politikai és gazdasági téren a polgárosodás nemzeti lehetőségeinek megtalálása a cél, úgy a kultúrában, az irodalomban is a nemzeti és polgárosult művelődés, a nemzeti és polgárosult irodalom kifejlesztése. De amiként a politikai átalakulás is csak a nép közreműködésével lehetséges, úgy a nemzetileg polgárosult irodalom is csak a népköltészet forrásainak felhasználásával születhetik meg. A nemzeti és polgárosult irodalom megteremtésére irányuló kísérletek Magyarországon a népiesség segítségével vezethettek csak eredményre.

Mit jelent a népiesség az irodalomban? • A Kelet-Európában uralomra jutó romantika az ismert okok miatt együtt járt a népiesség uralomra jutásával. A **népiesség** nem stílusirányzat, nemcsak a romantikában jelentkezett, de az európai irodalmak történetében a romantika idején vált uralkodóvá.

A népiesség mint a népi irodalom (elsősorban a népköltészet) formai és tartalmi követése, illetve beemelése a szépirodalomba a romantikán belül következett be Magyarországon is. A 40-es évek közepén a nemesi irodalom mellett megjelent a népi. A Kölcsey által fölvetett gondolatot, hogy a nemzeti költészet igazi alapja a népköltészet lehet, költők egész sora tette magáévá, élükön Petőfivel és Arany Jánossal. Arany János szerint az öntudatlan népiesség korát (Gvadányi, Fazekas, Csokonai stb.) Vörösmarty első romantikus korszakának lezárulta után kezdte felváltani a *tudatos népiesség*. A népiesség elméletét **Erdélyi János** dolgozta ki. Erdélyi sürgette, hogy a magyar irodalom szakítson a külföldi példák utánzásával, s alakítsa ki a maga nemzeti jellegét a népköltészet segítségével. Célja az volt, hogy

a népköltészet demokratikus eszmeiségét s esztétikai sajátosságait magába ölelve, az irodalom váljék nemzetivé, szóljon a nemzet valamennyi osztályához. Erdélyi szerint össznemzeti irodalom csak a népköltészet segítségével alakulhat ki. A korábbi korszakok öntudatlan népiessége ily módon az egész irodalmat átható, *tudatos népiességgé* alakult át, s az irodalomnak nemcsak formáit, hanem eszmeiségét, témáit is újjáalakította. Erdélyi elmélete – s még inkább Petőfi, Arany és társaik költői gyakorlata – oda irányult, hogy a népet mind a költészetben, mind a politikában felemeljék, s a nemzet életében az őt megillető helyre állítsák. Petőfi így írt Aranyhoz szóló levelében: „A népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata...”

Miért is fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznép iránt? • Egyrészt ez összefüggött az érdekegyesítés politikai célkitűzéseivel, a parasztság sorsának rendezésével. Másrészt a romantika figyelme a nép felé fordult Európában, és Magyarországon is megindult a népdalok, népmondák gyűjtése. **Kriza János** például már gyerekkorától kezdve gyűjtötte a székely népköltészet darabjait. Már egy kötetre való anyag volt a kezében, amikor kortársa, Erdélyi János megkezdte a maga gyűjtését és 1846-ban megjelentette a *Magyar népköltési gyűjteményt*, a *Népdalok és mondák* című munkáját (1848), továbbá a *Magyar közmondások könyvét* (1851) és a *Magyar népmeséket* (1855). Kriza Jánost Gyulai Pál biztatta az 1850-es évek végén arra, hogy fejezze be gyűjteménye sajtó alá rendezését. Így jelenhetett meg 1863. január 14-én a *Vadrózsák* című balladás könyve. Ettől kezdve a népköltészet már nemcsak szájhagyomány útján terjedt, hanem bevonult az irodalomba, felfrissítette, megújította annak hangját.

1849 után irodalmunk fő társadalmi feladata a nemzeti hagyományok ápolása és megújítása; mindebben a század derekán már jelentős szerepet kapott a népiesség is. Az 1860-as évekre kialakult a népi és a nemzeti törekvések összekapcsolásával a **népnemzeti irányzat**, mely a nemzeti irodalom és művelődés segítségével kívánta szolgálni a nemzeti egységet. Esztétikai szemléletét az eszményítő realizmus jellemezte. Az írók feladatául jelölte meg a népköltészet és a népnyelv emelését, nemesítését. Az irányzat másik neve: **nemzeti klasszicizmus**. **Gyulai Pál** volt az irányzat elméletalkotója, akinek esztétikai nézetei irodalomformáló erővé váltak. Meghatározó szerzői **Petőfi Sándor**, illetve az ő szellemi-művészi öröksége, Arany János és Tompa Mihály. Petőfi a népköltészetet beemelte a nemzeti kultúrába, ezzel évtizedekre döntően meghatározta a magyar líra fejlődésvonalát. A nép gondjáról szólt, a nép életét ábrázolta, s olyan hősokeket teremtett, akikre a nép és az egész nemzet a maga hőseiként tekinthetett. Így született meg a *János vitéz*. Számos verse került be a népdalok közé. Néhányat mindjárt megjelenésük után ajkára vett a nép. Dallamot talált hozzá, s mit sem tudva szerzőjük kilétéről, sajátjaként énekelte (**folklorizáció**).

Arany János a népnemzeti irányzat betetőzője, a nemzeti klasszicizmus vezéralakja. A lelkiismeret poétája és megjelenítője volt, költészete az erkölcsi személyiség megteremtésének igényéből fakadt; műveinek alapmotívuma a lehetőség eljátszásának vétsége, a bűn-bűnhődés összefüggése. A műballada kiemelkedő mestere (*Ágnes asszony*, *Szondi két apródja*, *A walesi bárdok*), ezekben a költeményeiben az erkölcsiséget a népeletből vagy a nemzeti múltból merített tárgy példázza. A hősi nagyepikánk pótlására is vállalkozott, elkészült a *Toldi-trilógia*, a hun-magyar trilógiából a *Buda halála*. A magyar verses regény úttörője a *Bolond Istókkal*.

Tompa Mihály költészete szentimentális-romantikus versekkel indul, majd tömörebb formák, letisztuló stílus válnak uralkodóvá. Legjelentősebb művei a népmonda-feldolgozások: a *Népregék, népmondák* című kötet darabjai (1846). Világos után allegorikus költeményeivel a hazafiság legkorszerűbb képviselője (pl. *A madár, fiaihoz* (1852)).

A népnemzeti irodalom jelentősebb szerzői a XIX. század második felében: az archaizáló **Thaly Kálmán** (1838–1909), a patetikus stílusú **Ábrányi Emil** (1850–1920), a meseíró **Pósa Lajos** (1850–1914), az anekdotákat gyűjtő **Tóth Béla** (1857–1907), a humorista **Rákosi Viktor** (1860–1929), valamint a mese- és mondavilágunkat gondozó **Benedek Elek** (1859–1929).

Nota bene!

A népies stílus jellemzői:

- a népköltészeti hagyományok és formák előtérbe kerülése;
- népi verselés (magyaroknál ütemhangsúlyos);
- a népköltészeti motívumok és szerkezeti elemek túlsúlyba kerülése (pl.: természeti képpel kezdés, ismétlődéses szerkezet, gondolatpárhuzam, népi szimbolika);
- a népnek tekintett mezőgazdasági népesség életmódja és helyszíne kerül a figyelem középpontjába;
- a népiesség igazodik a mindennapi beszélt nyelvhez, törekszik az egyszerűsége, a természetessége, a közérthetősége;
- az egyszerű mondatformák jambikus lejtése követi az előbeszéd ritmikáját. Sok a tájnyelvi kifejezés.

1. Értelmezd a *folklór*, *folklorizmus*, *folklorizálódás* kifejezéseket! **2.** Mit jelent a népiesség az irodalomban? **3.** Ki dolgozta ki a népiesség elméletét? **4.** Hogyan fogalmazott Petőfi Aranyhoz írt levelében a néppel kapcsolatban? **5.** Miért fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznépi iránt? **6.** Mit jelent a népnemzeti irányzat? Ki volt a teoretikusa? **7.** Sorold fel a népnemzeti irodalom jelentősebb képviselőit! **8.** Végezz kutatómunkát! Olvasd el a *Magyar Elektronikus Könyvtár* weblapján Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* című tanulmányát! Keresd meg azt a részt, ahol a népköltészetről ír! Jegyzeteld le! Kutatómunkád eredményét oszd meg osztálytársaidal!

Folklor • A *folk-lore* szó szerinti fordításban a 'nép tudását' jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is. A folklor jelentése idők folyamán országoktól, nyelvektől is függően hol szűkült, hol tágult. A magyar és általában a közép-európai gyakorlat folkloron voltaképpen a nép szellemi műveltségét érti.

Folklorizáció • Magyarán *népivé* válás. Ez azt jelenti, hogy a magas művészeti alkotások, témák, motívumok, stílusok eljutottak a népművészetbe. Bizonyos korokban bizonyos költők versei oly népszerűekké váltak a szélesebb néprétegek körében is, hogy azokat a „nép” a magáénak tudva énekelte. Ezek a folklorizálódott költői művek a folkloralkotások törvényszerűségeit követve éltek tovább: szerzőjük neve elfelejtődött, változataik alakultak ki, és teljesen közösségi jellegű termékévé váltak. A folklorizáció végterméke tehát folklorjelenség. Számos Czuczor-, Tompa- és Petőfi-vers bizonyítja ezt a folyamatot.

Folklorizmus • Ezen a folklor egyes jelenségeinek, ismérveinek más közegbe, az úgynevezett magas művészetbe való átültetése értendő. Szokás beszélni folklorizmusról a zenében, folklorizmusról a képzőművészetben, folklorizmusról az irodalomban... Ez utóbbit irodalmi népiesség formában is használjuk. A magyar irodalmi népiesség, az általános európai áramlatokba kapcsolódva, voltaképpen a népköltészet felfedezésével párhuzamosan, egymást kölcsönösen megtermékenyítve alakult ki. Miközben a népköltészeti gyűjtéseket is szorgalmazta, az akkoriban megjelent gyűjteményekből is táplálkozott. A korszak költői, Faludi Ferenc-től Kisfaludy Károlyon át Petőfiig, Czuczor Gergelyig, szinte mindannyian írtak népies költeményeket, „műnépdalokat”. Általában aztán ezek folklorizálódtak, ezeket énekelte a nép sajátjaként.

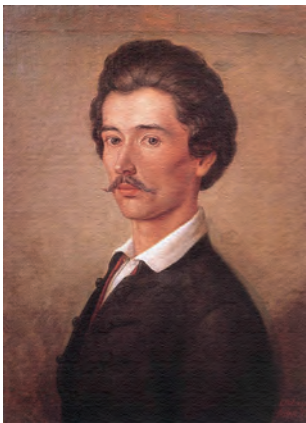
Népiesség • Általános értelemben a népköltészetet, népművészetet követendő mintának tekintő irányzat. A XIX. század romantikus történelembölcselete szerint a művészetek a „romlatlan”, „természetes” ősi, népi műalkotások, a néphagyomány felé fordulnak, mint a nemzeti identitást, kultúrát egyedül igazán tükröző, kifejező művészi megnyilvánulás felé, a népi kultúra tehát a nemzeti kultúra alapja. A népiesség művészi programja a magyar irodalomban a demokratikus politikai tartalmakkal kapcsolódott össze.

PETŐFI SÁNDOR

(1823–1849)

Nincs még egy magyar költő, akiről annyi tanulmány, elemzés, karcolat, elbeszélés, dráma és regény született, mint éppen Petőfi Sándorról. Nem véletlenül. Petőfi a legnépszerűbb magyar költőnk. „*Ha valamikor, sok-sok ezer év múlva föl-bresztenének síromból – vélte Kosztolányi Dezső – s hirtelen arra kérnének, hogy nevezek meg egy költőt, ezt mondanám: Petőfi.*” A hideg, olykor gőgös Ady Endre is hasonlóan érzett:

„...a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor, régen, és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyeeien nagyságos suhancot.”

Orlai Petrich Soma:
Petőfi Sándor,
1840-es évek

Petőfi jelentős politikus költő. Az egyetlen az igazán nagy lírikusok között, aki cselekvő-kezdményező szerepet töltött be egy forradalom kiobbantásában. Életművében plebejus (népi) alapon fogalmazódik meg a XIX. század első felének két nagy törekvése: a polgári társadalmi átalakítás és a nemzeti függetlenség kitűzése.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Apja, Petrovics István, magyarul jól beszélő, olvasó és író mészárosmester. Édesanyja, Hruz Mária szlovák anyanyelvű, férjhezmenetele előtt cselédlány és mosónő. Alig két évvel később a család Kiskunfélegyházára költözött, s maga Petőfi később ezt a várost jelölte meg születésének helyeként: „*Ez a város születésem helye*” – írta *Szülföldem* című versében. Petrovics István a félegyházi piactéren bérelt mészárszéket, és javuló anyagi helyzetének arányában gyakran változtatta fia iskoláit, igyekezett minél színvonalasabb helyre járatni. 13 éves korára már öt helyen tanult: Félegyházán, Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten. Sárszentlőrincen (a jegyző házában lakott) a kisdíák nagyon jól érezte magát. A gyermekkori első gyengéd érzéseket Hüttig Amália, a jegyző kislánya ébresztette benne. A szépírást és a latin nyelv iránti szeretetet itt sajátította el. 12 évesen érkezett Pestre. Előbb evangélikus iskolában tanult, majd az ország legjobb intézményébe, a piaristákhoz került. Elhanyagolta a tanulást, zsebre dugott kézzel egész nap az utcákat járta, esténként a színház körül őgylgett.

Az Aszódon eltöltött három év (1835–1838) eseménydús volt a Petőfi életében. Az ideérkező 13 éves fiút sok-sok élmény érte. „*Magaviseletében rendes, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyult*” – így jellemezte tanára, Koren István, akiről ma már tudjuk, hogy nemcsak jó pedagógus, de kiválóan felkészült szakember is volt.

Kamasz- és ifjúkora • Az 1838-as dunai árvíz és egyik rokonuk anyagi csődje, akiért Petrovics kezességet vállalt, anyagi romlásba döntötte a családot. 1839 ősztől Selmecen ingyenszkosztos díák lett. A tizenöt éves ifjú innen megszökött, megismerkedett a nélkülözéssel és a nyomorral. Pestre ment, ahol színházi „mindenes”, Rónai álnéven statisztá. A nyarat egy rokon családnál töltötte Ostffyasszonyfán, ahol házitanítószkodott. Később katonának állt Sopronban. Másfél évig szolgált itt nehéz körülmények között, de az egészsége nem bírta sokáig. A katonarvos leszerelte. Vándorszínészekhez szegődött. Járt Győrött, Pesten, majd utána Dunavecsére érkezett szüleikhez. Apja, bár neheztelt rá a színészkedés miatt, de megbékélt vele.

1841-ben Pápán néhány hétig a kollégium tanulója. Együtt járt az iskolába unokatestvérével, a későbbi festőművésszel, Orlai Petrich Somával. Kitűnő tanuló. Az iskolai önképzőkörben versíró készségével is feltűnt. Ebben az iskolában ismerkedett meg Jókai Mórral.

Pályakezdeése • Az 1842-es esztendő meghozta első irodalmi sikerét, május 22-én megjelent az *Athenaeumban* *A borozó* című verse Petrovics néven, majd november 3-án a *Hazában* – már Petőfi aláírással. Megint színésznek állt Kecskeméten. Ismeretsége Jókaival itt mélyült barátsággá. A következő tavaszon Pozsonyban kötött ki. Az *Országgyűlési Tudósítások* másolásából tartotta fenn magát. A telet Debrecenben töltötte egy fűtetlen szobában, betegen és nyomorogva. Kitartóan képezte magát, nyelveket tanult, fordított. Addigi verseit (78-at) egy füzetbe másolt, és 1844 februárjában gyalog Pestre indult. A kor koszorús költője, Vörösmarty Mihály felkarolta, ajánlására a *Nemzeti Kör* kiadta az első Petőfi-kötetet *Versek* címen. Állást is kapott, a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője lett. Élete átmenetileg nyugalmasabbá vált, sikerei alkotókedvét növelték, de irodalmi küzdelmei csak ezután kezdődtek.

1844 áprilisától júniusáig szüleinél töltötte az időt, Dunavecscén, s olyan versek őrzik ennek emlékét, mint az *Egy estém otthon* és az *István öcsémhez*. Sokat tanult ekkor a forradalmak történetéről: „*Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esti imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalom története, a világnak ez az új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit*” – vallotta a költő a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című 1848-as dokumentumban arról az áhítatról, amelyet a francia forradalmak története iránt érzett. A költő ekkor mondott végleg búcsút a színészetnek, s július 1-jén elfoglalta állását a lapnál.

A fővárosi költő és a válságkorszak • 1844–1845-ben, mint már említettük, Vahot Imre *Pesti Divatlap*jánál dolgozott, aki üzleti megfontolásból a lap népszerűségét tartotta leginkább szem előtt, s mintegy sztárként kezelte és irányította Petőfit. Sorra jelentek meg kötetei: *A helység kalapácsa* (1844), a *Versek* (1844), a *János vitéz* (1845) és a *Cipruslombok Etelke sírjáról* (1845). A közönségizlés megváltozásának, a népköltészet gyűjtésének és megbecsülésének is köszönhető, hogy Petőfi népies helyzetdalainak és életképeinek, mint *A szerelem, a szerelem* (1843), *Megy a juhász számaron...* (1844) akkora sikere volt. Csak amikor eltért ezektől a normáktól (*A helység kalapácsában*), akkor kapott élesen elutasító kritikákat. Korábbi támogatói közül is nem egy ellenfelévé vált. A kritikákra Petőfi *A természet vadvirága* című versével válaszolt, amely csak megerősíthette a bírálókat véleményükben a költő nyelvhasználatának „durva, parlagi” voltáról. De maga Petőfi is érzékelte, hogy a körülötte kialakult hírverés túlságosan leszűkíti alkotói lehetőségeit. Ezért is, a terhesnek érzett szerkesztői teendők miatt is 1845 márciusában kilépett a *Pesti Divatlap* szerkesztőségéből. Mint külső

munkatárs továbbra is kötelezte magát arra, hogy verseit egyedül itt jelenteti meg. 1846 tavaszán jelentette meg a pesszimista hangvételű, rapszodikus szerkezetű verssorozatát, a *Felhőket*. Ebben a versciklusban az elbizonytalanodott, válságba jutott Petőfit látjuk. Maga a cím is jelképes. Azt akarja kifejezni, hogy a fiatal derűlátó Petőfi fényes egét hirtelen elborították a kilátástalanság felhői.

1846 áprilisában Petőfi válsága oldódni látszott. Megjelent összes költeménye háromezres példányszámban. Megalapította a fiatal írók *Tízek Társaságát*, melyből majd a márciusi ifjak is kikerültek. Tagja volt Petőfi mellett Jókai Mór, Tompa Mihály, Degré Alajos, Obernyik Károly, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Pákh Albert, Lisznyai Kálmán és Kerényi Frigyes. Petőfi költészeti forradalma ebben az időszakban tágult politikai forradalmisággá; a népelet jellegzetes helyzetei, alakjai és tájai felmutatása után most már a nép politikai felemelésének dalnoka kívánt lenni (*A nép*, 1846, *A XIX. század költői*, 1847, *A nép nevében*, 1847).

A forradalmi távlat új jelentést adott a népiességnek, s Petőfi igen pontosan fogalmazta meg az új költői programot. 1847 januárjától az *Életképek* című lap munkatársaként dolgozott. Ebben az évben ismerkedett meg Arany Jánossal, akit fegyvertársának tekintett. Barátságukból a magyar irodalom legszebb költői levelezése született. Petőfi eszméi pedig egyre nagyobb visszhangra találtak.

Szerelme és házassága • Az 1846-os év más szempontból is fordulatot hozott Petőfi életében. Erdélyi utazása során szeptember 8-án, a megyebálon megismerkedett Szendrey Júliával, Károlyi gróf erdődi jószágigazgatójának lányával. 1847 májusában Júlia apja akarata ellenére igent mondott, és megismerkedésük évfordulóján, szeptember 8-án megtartották az esküvőt. A mézesheteket a kalandos életű ellenzéki gróf, Teleki Sándor (Petőfi egyetlen arisztokrata barátja) koltói kastélyában töltötték. Nagy versek sora őrzi Koltó emlékét (*Beszél a fákkal a bús őszi szél..., Szeptember végén, Elértem, amit ember érhet el...*). Útba ejtve Szaloncán Arany Jánosékat, novemberben Pestre érkezett az ifjú pár. A Dohány utcában laktak, három szobában; az egyik szobát Jókainak adták ki. Júlia szellemileg is társa volt Petőfinek. Házasságukból egy gyermek – Zoltán – született. Petőfi halálakor fia mindössze nyolchónapos volt. 1850. július 21-én Júlia új házasságot kötött Horváth István történésszel. Petőfi jóslata: *Ha eldöböd egykor az özvegyi fátyolt* ezúttal beteljesedett.

A forradalmár • 1848. március 15-ike a pesti forradalom s egyszerűs mind Petőfi napja. A márciusi ifjak vezéréként az események egyik

Szendrey Júlia. Ismeretlen szerző műve Barabás Miklós litográfiája alapján

főszereplője. A 12 pont mellett a *Nemzeti dal* a népakarat legfontosabb kifejezője. A költő forradalom-jövendőlése megvalósulni látszott, s ő a megálmodott szerepnek megfelelően egy népmozgalom élére került. A nevezetes nap eseményeit (még hatásuk alatt, 15-én éjjel, illetve 16-án) prózában is, versben is megörökítette. A pillanat mámorában, nem kis túlzással bár, de jogos büszkeséggel vetette papírra: „Nagyapáink és apáink, / Míg egy század elhaladt, / Nem tévének annyit mint mink / Huszonnégy óra alatt.”

A szabadságharc idején • Petőfi életének utolsó másfél évét mintha csak egy végzetdráma szerzője írta volna: 1848. március 15-től, a győzelem és a dicsőség tetőpontjától 1849. július 31-ig, a végső segesvári katasztrófaig egyetlen hatalmas ívű zuhanásnak tűnik fel pályája.

Hamar rá kellett ébrednie, hogy az ő időszámítása más tempót követ, mint az országé. Öt nappal a pesti forradalom után már ezt jegyezte be naplójába: „Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.” A márciusi ifjak számukhoz képest jelentékeny hatást fejtettek ki, de csak közvetve befolyásolták a politikát ténylegesen alakító liberális nemességet. Március 15-én egy pillanatra maguk mögött érezhették a közvéleményt, nézeteik radikalizmusa azonban hamarosan elszigetelte őket. Petőfi népszerűsége rohamosan csökkent, s júniusban mint képviselőjelölt csúfos vereséget szenvedett.

Az a kérlelhetetlen őszinteség, amelyre Petőfi törekedett, aligha növelte megválasztásának esélyeit. A *kis-kunokhoz* intézett nyilatkozata vádbeszéd inkább, mint választási felhívás: „Hanem azt korán se várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Március 15-éig az egész Magyarország nagyon szolgálékú, kutyaalázatosságú ország volt és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utolsókhoz.”

Úgy látta, a kormány erélytelensége az elért vívmányok elvesztését fogja eredményezni, s a nemzethalál veszedelmétől csak egy újabb forradalom mentheti meg az országot. Éberén figyelte a nemzetgyűlés munkáját, és szigorú bírálatot gyakorolt az általa helytelenített lépések fölött. A szeptemberi események, Jellasić támadása és az, hogy a kormány az egyezkedés lehetőségeit kereste Béccsel, Petőfit látszottak igazolni. Szeptember 16-án megfogalmazta az *Egyenlőségi Társulat mozgósító kiáltványát*, majd kezdetét vette katonai szolgálata. Feljebbvalói nem voltak elragadtatva tőle: önfejű, makacs, a vezetéssel nyíltan elégedetlen katona volt. Júlia gyereket várt, december 15-én meg is született fiúk, Zoltán. Petőfi szabadságot kért. Távolmaradását a harctértől ellenségei gyávasággal magyarázták. Végül áthelyeztette magát Bem erdélyi hadseregéhez.

A forradalmár költő Bemben megtalálta a maga forradalmi hadvezérét. Az eszmények közösségén túl, bensőséges kapcsolat jött létre közöttük, csaknem apai-fiúi szeretet. Bem azonnal segédtisztjévé nevezte ki, később

őrnaggyá léptette elő; a feletteseivel való ütközések, fegyelmi vétségek kínos következményeitől is megvédte.

1849 tavaszán gondjai ismét megszaporodtak: előbb szüleit temette el, majd családja nyomorúságos helyzetén próbált segíteni. Szabadságot kért, s a vele szemben elfogult katonai vezetőkkel összekülönbözve a rangjáról is lemondott. Az orosz beavatkozás hírére csatlakozott ismét Bem hadseregéhez. A legmegfelelőbb pillanatban ahhoz, hogy július 31-én örökre eltűnjön a Segesvár melletti fehéregyházi csatában. Halálának körülményeit, nyugvóhelyét ma sem ismerjük pontosan.

MUNKÁSSÁGA

A népiesség jegyében • A felvilágosodás idején kezdődő és a reformkorban a nép iránt fokozódó érdeklődés a kor szellemének meghatározó vonása volt. A népdal megnövekedett népszerűségével hatott Petőfire, s ezt az új irodalmi ízlést hamar követni kezdte. Petőfi Csokonai példájára írta népies műdalait, tehát átvette a formát és az alapvető koncepciókat (történet, verselés, egyszerűség), s ezzel nagy sikert aratott. Népies dalainak varázsa azonban nemcsak ebből fakadt. Felismerte, hogy a népi hangvétel, a formai kellékek utánzása nem elegendő. Belülről, az egyszerű ember szemszögéből láttatja a népet. Mindemellett megtartja a népdalok közvetlen egyszerűségét, a verskezdő természeti képet, a népies megszólításokat, a hasonlatokat, a ritmust. Verseire a korai bordalok hetyke, tréfás hangneme és szándékosan köznapi, egyszerű nyelvhasználata a jellemző (*Temetésre szól az ének; A szerelem, a szerelem..., A virágnak megtiltani nem lehet, Befordultam a konyhára, Megy a juhász a számaron*) – korának köznyelve.

Fogalomtár

almanach-líra – a XIX. században divatos érzelmes közhelyeket megszólaltató lírai költemény, a szentimentalizmus, a romantika és a biedermeier ízlés jellegzetes jegyeit viseli

Petőfi népiessége ugyanakkor tiltakozás is a korabeli **almanach-líra** ellen. Lírai közvetlensége és természetessége ellentétben áll a korszak kispolgári világképével, a késő-szentimentalista, kimódolt, olcsó élethölcösségeket tartalmazó, a lét nagy kérdéseire közhelyszerű válaszokat adó versekkel. Az első korszak összegzője és legnagyobb művészi teljesítménye a *János vitéz*.

Petőfi tájköltészete • A táj, a természet a romantikus költészet egyik fő motívuma. Petőfi egyik újítása, hogy magát a természetet, a táj különböző elemeit választja témául, s nem a beszélő állapotának tükréként jeleníti meg. Petőfi természetimádata elemi erejű, tájverseiből árad a szeretet, az elevenség, az életöröm. Kedves tája, szülőföldje az Alföld (*Az alföld, Szülőföldem, A puszta télen, A Tisza, Téli világ, A téli esték, A csárda romjai, Kutyakaparó, Kiskunság*). Petőfi tájleírásaiban elsődleges a látvány, a látható világ reális megjelenítése mellett a *pátosz* és a *jelképiség*. A végtelen róna a szabadság jelképe is, a tél nemcsak halál-szimbólum, hanem a puszt-

Fogalomtár

pátosz – a szenvedés (gör.) szóból, emelkedett, ünnepélyes, szenvedélyes hangnem, leggyakrabban a költészetben találkozhatunk vele, az óda, himnusz, rapszódia jellegzetes hangneme

Fogalomtár

életkép – a hétköznapi élethelyzetet témául választó művészi megnyilvánulás; prózai vagy verses formája egyaránt lehetséges

tulás, az emberi létre leselkedő veszélyek jelképe is. A műfaj- és stílusbeli sokféleség, realizmus, romantikus **pátosz** keveredése összekapcsolódik a tájversek formagazdagságával.

Nyugalom és mozgás, szemlélődés és lírai hév váltja egymást tájlátásában. A megfigyelt valóság személyessé válik: a megpillantott tárgyakat, tájat mindig a költő szemével látjuk, az ő érzéseivel éljük át a látványt. Elbeszélő műveiben (*János vitéz*, *Az apostol*) is fontos szerepe van a tájnak. A tájleíró költemények műfajai dalok, ódai, elégikus hangvételű versek, **életképek** (*A négyökrös szekér*).

Szerelmi lírája • Petőfi mottója 1846-1847 táján: „Szabadság, szerelem! *E kettő kell nekem.*” Ezzel megjelölte költészetének két legfontosabb témakörét, s megszabta a

költő értékrendjét: az életnél becsesebb a szerelem, de a szerelemnél is értékeesebb a szabadság. Tehát a politika mellett másik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély.

Szerelmi lírájának két korszaka van:

- Júliát megelőző szerelmes versek,
- Megismerkedése és házasságkötése Szendrey Júliával.

1844 őszén Pesten megismerkedett Csapó Etelkéval, Vachott Sándor költőtárs 15 éves sógornőjével. Petőfi nősülési szándékát mutatja a *Búcsú 1844-től* című vers. 1845 januárjában Etelke meghalt, s a fájdalmas élmény ihlette a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című ciklust. 34 versből áll. Kapcsolatuk nyilvánvalóan két fiatal ember éteri, tiszta első szerelme volt, s Petőfi ezt az éteri tisztaságot próbálta megjeleníteni a kötet verseiben. A következő szerelem 1845 nyarán következett be Szalkszentmártonon: Mednyánszky Bertával ismerkedett meg. Az érzés ihlette a *Szerelem gyöngyei* ciklus 39 versét. Leghíresebb darabja: *Fa leszek, ha...*

Szerelmi költészete későbbi feleségéhez, Szendrey Júliához írt verseiben éri el tetőpontját. A Júlia-versek alapvetően két csoportra oszthatók: a házasságuk előtt és után írtakra. Előbbi művekre az *udvarlás*, *vallomásosság* jellemző, ezeknél jelentősebbek azonban későbbi alkotásai, mivel ezekkel Petőfi megteremtette a *hitvesi költészetet*. Megismerkedésükkor Petőfi már túljutott élete legválságosabb szakaszán (*Felhők-ciklus*), szerelmi kapcsolatuk ideje egybeesik a költő egyre erőteljesebb közéleti szerepvállalásával, filozófiai, ideológiai, politikai és művészi programjának beérésével. A Júlia-szerelem igazi romantikus szerelem volt: a jómódú, művelt, művészetkedvelő, modern lány és a zseniális, híres, de szegény költő romantikus szerelme. Kapcsolatukban a nagy távolság és Júlia szüleinek tiltása számos

félreértésre (és szenvedésre) is okot adott. A házasságuk előtt írt versek között néhány népdal-vers, helyzetdal is van: *Ereszkedik le a felhő...*, *Reszket a bokor...*, *Bírom végre Juliskámat...*, de e versek műfajiságára is a sokféleség jellemző. Van köztük elégikus hangvételű költemény, romantikus vallomás, monológ, lírai epigramma – *Kinn a kertben voltunk, Júliához, Költői ábránd volt, amit eddig érzék...*, *Álmodtam szépet, gyönyörűt...*, *Szeretsz tehát...*, *Nehéz, nehéz az én szívem...*, *Szabadság, szerelem...*

Petőfi teremti meg irodalmunkban a hitvesi költészetet. A legismertebb ezek közül a *Szeptember végén, Minek nevezzelek?*, *Szeretlek kedvesem, Beszél a fákkal a bús őszi szél* stb. című versek. Petőfi feleségéhez írt versei annál csodálatosabbak, mert ritka az, hogy valaki a feleségéhez ír szerelmes verset. A politika, a közélet s néhány hónap után a forradalom és szabadságharc jelentik életük valós (történelmi) háttérét. Petőfi talán az egyetlen olyan költő, aki házasságát valóban szerelme beteljesedéseként értelmezte, aki számára a házasság maga a boldogság. Korábbi szerelmes verseire (a Júliához írtakra is) a szerelmi költészet hagyományos világa volt jellemző (vágyak, képzetek, féltékenység, öröm stb.), de házasságuk után írt verseiben többször megszólal a „földi szerelem” tökéletes boldogságának hangja is (pl. *Amióta én megházasodtam, Elértem, amit ember érhet el...*).

Költészete a forradalom és szabadságharc idején • Petőfi számára személyes ügy a forradalom. Az első forradalmi verse nem a forradalom idején keletkezett, hanem előre megjósolta a forradalom kirobbanását. Ez az *Egy gondolat bánt engemet* (1846). A látomásköltészetének az elemei a következők: világszabadság, jók és gonoszak harca, a világot megtisztító vérözön és az eljövendő Kánaán. Gyakran alkalmazza a rapszodiát, ami a zaklatott lélekállapotot tükrözi. Foglalkoztatták a korai utópikus-szocialista gondolatok. Ezek hatására egyetemes szabadságról beszél. Érzékeny a társadalmi egyenlőtlenségek iránt. Költészetében két világállapot figyelhető meg: a démonikus és az édeni, átmenet nincs. 1848. március 15-én Petőfi vezette a pesti forradalmat, mind a *12 ponttal* és a *Nemzeti dallal*. Petőfi ezelőtt is már látomásként megjósolta ezt a forradalmat, ami most kiteljesedett. A *Nemzeti dal* politikaformáló verssé vált. Forradalmi verseit tudatosan írta, politikai karrierje kiépítésére. Múltszemléletével, csakúgy, mint sok más költő a múlt erényeit hozza fel a nemzeti erényeknek, és ezeknek az újbóli kiteljesedését látja. Úgy gondolja, hogy most először a történelemben a jók fognak győzni. Költészete nemzeti, mert az öntudatra ébredt közösség első önkifejezése.

1848. március 15-étől kezdve tekintélye rohamosan csökken. Utolsó versei alkalmi írások, amik a politikából kiszorult ember vagdalkozásait jelenítik meg. Petőfinek a szabadság a legfőbb érték, mind az egyén mind a köz szabadsága. Az *apostol* (1848) című műve Pesten született, önéletrajzi ihletésű, illetve bizonyos értelemben a szerző saját sorsát kivetítő alkotás. Köztudott, hogy a költő egy hideg szilveszter éjszakán jött a világra, miként

ezen művének főhőse, Szilveszter is. Utolsó verseiben megpróbál a politikától elvonatkoztatni és a magánélettel törődni.

Nota bene!

Petőfi költészetében négy alkotói korszakot különböztetünk meg. Pályája 3. és 4. szakasza a legjelentősebb, a politika azonban mind a négy szakasz során végig jelen volt. Külföldön ő volt a legismertebb magyar költő. Életműve nagy. Rengeteg verset írt, azonban más művei is vannak. Regénye: *A hóhér kötele*, drámája: *Zöld Marci* és a műfordítások (pl. Shakespeare).

I. 1842–1844: korai költészet, pályakezdő szakasz

II. 1845–1846: válság – Felhők-korszak

III. 1846–1848: érett költészet – a szabadság és a szerelem vonzásában

IV. 1848–1849: a forradalom és a szabadságharc alatti események

1. Homérosz születési helyéért hét város, Petőfiért két település versengett egymással. Hol született Petőfi? Melyik várost tekintette Petőfi szülővárosának?
2. Petrovics István nagy gondot fordított fia szellemi fejlődésére. Sorold fel azokat a helységeket, ahol az ifjú tanult!
3. Hogyan telt kamasz- és ifjúkora 1838 őszétől 1844 végéig?
4. Mikor jelent meg az első verse? Mi a címe?
5. Petőfi pályája a népdalköltészet jegyében indult. Sorolj fel népdalaiból néhányat!
6. Mit tudsz válságkorszakáról?
7. Kikhez írta szerelmes verseit?
8. Mi jellemzi a Júliához írott verseket? Mennyiben jelentenek újat a magyar szerelmi lírában?
9. Petőfi költészetének utolsó periódusa az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakára esik. Ismertesd az életrajzi, történelmi háttér legfontosabb mozzanatait!
10. Hol, és hogyan halt meg Petőfi?
11. Kölcsönözd ki az iskolai könyvtárból *Illyés Gyula: Petőfi Sándor vagy a Tűz vagyok* című könyvet! A költő életének minden fontos állomásáról olvashatsz bennük részletesen! Írd be az olvasónaplóba! ✨
12. Az olvasottak alapján készíts prezentációt szabadon választott témára Petőfi Sándorral kapcsolatban!

Petőfi szerelmi lírája

Petőfi egyik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély. 1846 fontos fordulópont életében és költői útján. Ez év szeptemberében – egy szatmári útja alkalmával – megismerte az erődi jószágigazgató lányát, Szendrey Júliát. *Meglátni és megszeretni* – ez valóban így történt Petőfinél. Már az első találkozás szenvedélyes szerelmet ébresztett Petőfiiben. Ettől kezdve sorsa elválaszthatatlanná vált a 18 éves lányétól.

A szerelmi regény minden mozzanatát őrzik a költemények. Petőfi boldog, de boldogsága nem felhőtlen, Júlia ugyanis szeszélyes, dönteni nem tudó lány, aki a szerelmes költő szívét hol megdobogtatta, hol

összetiporta. A költő megszenvedte ezt a kétértelműséget. Az 1846-os szerelmes versek tele voltak bizonytalansággal, kétellyel. A *Karácsonkor* című szép elégiájában már hajlandó volt lemondani erről a szerelemről. Júliáról szó sincs a versben, de benne van a költő egész levertsége, reménytelensége. Búcsút intett a szép családi élet ábrándjának.

RESZKET A BOKOR, MERT...

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál.
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad.
Szivemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád-anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk,
Tudom, hogy szeretted.
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A *Reszket a bokor, mert...* szerelmi dalköltészetének egyik csúcsa, szakítás, a végleges „isten áldjon” verseként született. Júlia apja megtiltotta, hogy találkozzék vagy levelezzen a költővel. 1846. november 20-a után írta Petőfi a verset, melyben vallomást tett ragaszkodásáról. A költemény 1847 januárjában jelent meg az *Életképek* című újságban. Júlia innen tudta meg, hogy a távol lévő költő érzelmei változatlanok iránta.

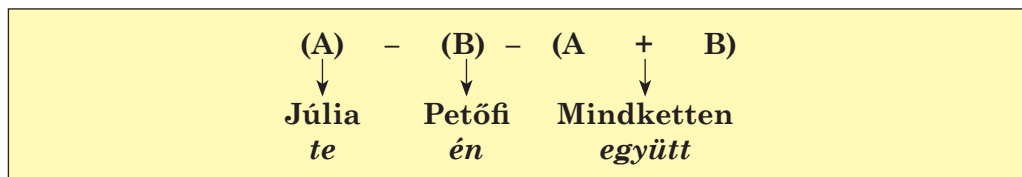
Fogalomtár

népdalküszöb – olyan bevezetésként szereplő természeti kép, amelynek nincs közvetlen kapcsolata a dal mondandójával, csak hangulatát készíti elő

Műfaja • A vers műfaja dal. A költő szerelmes dalba foglalta Júliának szánt üzenetét. Úgy kezdődik, mint számos népdal. Először is a cím és az első sor egyezése tűnik fel. A madárról szóló sorok úgy vezet be a költeményt, mint a *népdalküszöb* a népdalt. A virágénekek hatását is láthatjuk a mű madár- és virághasonlatában. Olyan

szavak idézik a népdalok világát, mint a *bokor, madárka, rózsaszálam, isten áldjon meg*.

Szerkezete • Három versszakból áll. Szerkezetében is megtalálható a népdalok jellegzetessége. A szerkezettel mindjárt sikerül bemutatnia Petőfi-nek összefonódását a lánnyal. Az 1. versszak Júliáról szól (*te a nagy világnak*); a 2. versszak Petőfiről (*én ugyan szeretlek*), a 3. pedig kettejükről együtt (*együtt voltunk*). Betűjelekkel kifejezve:

Az **1. versszakban** a természeti kép és a gondolatpárhuzam apró képekből, éppen csak megszülető érzésekből épül fel. Ahogy egy kismadár súlyától megrezzen az ág, úgy rezzen meg a költő lelke is Júlia emlékeitől: *Reszket a bokor, mert / Madárka szállott rá, / Reszket a lelkem, mert / Eszembe jutottál*. A költő egyre erőteljesebben feltámadó érzelmeit a képek táguló horizontja mutatja be. A töismétlések ellentéte mutatja az érzelmek erejét: *kicsiny kis leányka ↔ nagy világnak legnagyobb gyémántja*.

A **2. versszakban** is hasonló kezdést látunk. A Duna áradása mutatja az érzelmek áradását. Ez a párhuzam nemcsak szenvedélyt éreztet, hanem meg is mosolyogtatja a megszólítottat költői túlzásával. A költő arra kéri Júliát, válasszon közte és a szülei közt, hisz a szülei nem szerethetik jobban Júliát, mint ő.

A **3. versszakban** is megvan a természeti kép és a gondolatpárhuzam, csakhogy Petőfi megcserélte a sorrendjüket. A *nyár* és a *szerелеm* ↔ *tél* és *magány* képei mutatják, hogy mennyire vágyódik Petőfi a kedvese után. A szerelem mélységét mutatja, hogy egyetlen rossz szava sincs a lányhoz. Bárhogy dönt Júlia, azt a költő elfogadja. Egy a fontos számára, hogy a lány boldog legyen. A balladaszerű hangvétel a végén a fokozással az el nem múló szerelem erejét mutatja: *Hogyha már nem szeretsz, / Az isten áldjon meg, / De ha még szeretsz, úgy / Ezerszer áldjon meg!* E vers fordulópont Petőfi és Júlia szerelmi regényében: hiszen Júlia erre a versre írta a mindent eldöntő választ: „*Ezerszer, Júlia.*”

Verselése • Rokon a magyar népdalokéval, kétütemű felező hatos 3/3 osztással. Stílusában a romantika és a népiesség ötvöződik.

1. Elevenítsd fel, amit az életrajzból tudsz Petőfi és Szendrey Júlia találkozásáról!
2. Milyen alkalmából született a vers? 3. Milyen műfajhoz sorolható? 4. Az első két versszakban természeti képek vezetnek be az érzelmek nyílt kifejezését. Bizonyítsd ezt a versből vett példákkal! 5. Milyen párhuzamok fordulnak elő az 1–2. szakaszban?
6. Hogyan készítette választásra Petőfi Júliát? 7. A következő jelzők közül melyik illik a versre? Ha többet is találónak érzel, állíts fel fontossági sorrendet: *vidám, játékos, komoly szándékot kifejező, megható, kérlelő, választásra készítő, udvarias, szókimondó, ötletes, rajongó, lemondani kész, mindenáron ragaszkodó!* ❄️ 8. Gyűjts olyan népdalokat, amelyekben szintén szerepel a *madárka* szó! 9. Melyik ige fordul elő legtöbbször a versben? Írd ki különböző alakjait!

SZEPTEMBER VÉGÉN

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérci tetőt.
Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszebe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Úlj, hitvesem, úlj az ölembe ide!
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfödelet?
S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt,
Letörlni véle könnyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Székely Bertalan:
Szeptember végén, 1874

Amit a műről tudnod kell

Júlia beleegyezett a házasságba. Ezután a végtelen boldogságot sugárzó versek sora született. A **hitvesi költészet** legszebb darabja. Míg Vörösmarty szerelmi lírája elhallgatott az esküvő után, Petőfi feleségéhez írta legszenvedélyesebb költeményeit. Talán a legismertebb ezek közül a *Szeptember végén* című elégiája. Petőfi költészete ezekben a hónapokban teljesedik ki.

Keletkezése • 1847 szeptemberében írta Koltón, amikor házasságkötésük után a költő egyik barátjának, Teleki Sándornak a kastélyában töltötték nászútjukat. A koltói kastély ablakán kipillantva Petőfi ráláthatott a zöldülő kertre és távolban a máramarosi bércek már hófödte csúcsaira. A nyár és tél ilyen „találkozása” a természetben az emberi élet évszakokhoz hasonló gyors lefutását juttatta eszébe. Ő is *az élet fordulópontján érezte magát*. Az elmúlással szemben a jelen boldogsága, a szerelem tűnt számára

az egyetlen menedéknek. Ám kérdések gyötörték: *ifjú felesége szerelme megmarad-e* halála után, *vagy az is mulandó?*

Szerkezete és költői eszközei • A vers két mondatra van felépítve: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* és a *Még akkor is, ott is, örökre szeret!* A költő boldogsága teljességekor találkozik az elmúlás érzésével. Megrendítő ez a vers azért, hogy a szerelem és a halál játékát Petőfi a normális élet tényeként emeli a jelképiség magasságába. Nemcsak a szerelemről van itt szó, hanem minden emberi dolgok mulandóságáról.

Három szakaszból áll. A vers felépítése, lírai szerkezete változatos.

A mű **első szakasza** a természet évszakonként való változásain és az emberi élet párhuzamán alapul. A *még* és a *már* határozószók felerősítik az ellentétet, amely a szeptember végi táj sajátossága. A második mondat szintén ellentétre épül. A nyár, a kikelet metaforája az ifjúságot, az őszt és a *tél dere* a gyorsan bekövetkező öregséget, az elmúlást érzékelteti. Arra, hogy Júlia is jelen van, és szemlélője a látványnak, az első szakaszban még csak egy ige, a *látod* utal.

A látványtól a **második szakasz** első sorában a lírai én eljut a fájdalmas kijelentésig: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* Minden elmúlik: a szépség, a fiatalság, az élet. Itt szólítja meg hitvesét. Kétségeit a kérdő mondatok halmozásával fejezi ki. A gyorsan elrepülő élet a jövő bizonytalanságát erősíti fel benne. A boldogság birtokában a holnap kétségei még erőteljesebbek. Felmerül benne a kérdés, hogy Júlia szerelme örökre megmarad-e, akár az elmúlással szemben is.

A **harmadik szakaszban** a fenyegető elmúlás közvetlen látványa személyes élménnyé mélyül, s ennek hatása alakítja a költemény további érzelmi-gondolati lírai anyagát. Az általános mulandóság, az élet eliramlása ébreszti fel a halál gondolatát, az özvegyen maradó fiatal feleség elképzelését. A fiatal özvegy képe (víziója) hívja elő annak a fájdalmas elképzelését is, hogy Júlia újra férjhez mehet. A költő eljátszik ezzel a lehetőséggel: láttatja az özvegyi fátylat eldobó asszonyt s a sírból kilépő halott önmagát. Mégis: a hitvesi hűtlenségre nincs más szava, mint a halálon túli szerelemé, hiszen *Még akkor is, ott is, örökre szeret*. Nem vár feltétlen viszonzást – feltétel nélkül vállalja hűségét, a síron túl is tartó örök szerelmet ígéri még akkor is, ha özvegye feledi emlékét.

A Petőfi által használt költői képek, alakzatok, a zeneiség eszközei a költeményben megjelenő érzelmeket még kifejezőbbé teszik. Párhuzamok és ellentétek hatják át a verset. A természet és az emberi élet, a jelen és a jövő, a boldogság és a borongás képei, hangulatai vetülnek egymásba.

Verselése • A legdallamosabb versek közé tartozik. A versnek erőteljes zenei hangzása van. Ez egyrészt a ritmusából fakad. A sorokat hangoztatva érezzük a lüktetést, mely a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásából ered, tehát verselése időmértékes. A mű jellemző verslába az anapestus, mely két rövid és egy hosszú szótagból áll. Jele: ∪ ∪ –. A sorok spon-

deussal kezdődnek, a sorvégeken egy fél versláb áll. A vers ritmusképletét így írhatjuk le.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok

– – | ♪ ♪ – | ♪ ♪ – | ♪ ♪ – |

A tizenkét és tizenegy szótagos sorok váltakozását a vers rímei is követik keresztrímekkel (abab, cdcd). Ehhez járul a hangok játéka, mely a ritmus által felerősítve érvényesül. A magas és mély magánhangzók váltakozása, az *l* és *r* hangok gyakorisága fokozzák a költemény dallamosságát (*Elhull a virág, eliramlik az élet...*).

Üzenete • A szerelem az, ami győzhet az időn: túléli az embert, a halál után sem szűnik meg. Petőfi szerelmi költészete nem öncélú. Kimondva vagy kimondatlan ott áll mögötte a kommunikáció vágya, a család, a közös emberi lét vonzalma, az életépítés célja. Nemcsak szerelmes volt, hanem szeretett is, s nemcsak a szerelmet, hanem a társát is. Igazán, tisztán.

1. Milyen költészetet teremtett meg Petőfi a Júlia-versekkel? **2.** Hogyan kapcsolódik a vers indító képe Koltóhoz? **3.** Állítsd párba a természet és az emberi élet jellemzőit az elsőől a kilencedik sorig! **4.** Milyen hangulati változások vannak a versben? **5.** Szerinted miért vállalja a költő viszonzás nélkül is a hűséget? **6.** Gyűjts példákat a versből szóképekre (hasonlat, megszemélyesítés, metafora)! **7.** Írj fogalmazást arról, hogy az ember életszakaszai miben hasonlítanak a természet változásaihoz! **8.** Készíts prezentációt a következő témák egyikéből: *Petőfi szerelmi lírája*, *Szerelem és házasság*! **9.** Petőfi halála után Júlia hamar újrահázasodott, ezért kemény támadások érték még halála után is. Érdekes utánanézni az eseményeknek az interneten és a könyvtárban is. Neked mi a véleményed arról, hogy Júlia másodjára is megházasodott? **10.** Tanuld meg a verset emlékezetből!

Irodalomelméleti ismeret

Elégia • Görög eredetű szó, a lírai költészet egyik meghatározó műfaja. A dallal és az ódával szemben az jellemzi, hogy abban nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó érzelmek, hanem a visszaidézett benyomások, lelki szemlélődés, a visszaemlékezésből fakadó érzelmek nyernek kifejezést. Rendszerint valamilyen fájdalmas gondolat ihleti. Az elmúlás, a múlt sötét emléke, a magányosság különösen kedvelt témái. Tehát szomorú, bánatos hangú költemény.

Az elégia tulajdonképpen szemlélődő líra, elmélkedő költészet. Az elégiában a költő lelke mintegy elvonva magát a külvilág friss behatásaitól, saját belsejébe mélyed, az ott összegyűlt emlékképeken, emlékein jártatja figyelmét, s a világot és az életet ezeken át, közvetve nézi. Az elégiában nincs meg sem a dal könnyű közvetlensége, sem az óda elragadtatása, mindegyiknél nyugodtabb, részletezőbb. Tény az, hogy a szemlélődés, a visszaemlékezés többnyire hajlandó melankolikus színezetet fölvenni. A felidézett emlék tárgya, akár jó, akár rossz volt az az emlék, némi szomorú tónust mindig kap.

Petőfi forradalmi látomásköltészete

Fogalomtár

vátesz – latin eredetű szó, jelentése: látnok jós. A vátesz a költészetben a prófétai indíttatású, látnoki szerepben fellépő költő megnevezésére használt elnevezés. Jellegzetes költői szerep a romantika irodalmában

Petőfi 1846 tavaszától a világforradalom lázában égett, a nemzeti és az egyetemes emberi szabadság ügye 1848-ig szorosan összekapcsolódott gondolkodásában. A költő **vátesz** szerepben jelenik meg. Politikai jövődölést tartalmazó verseinek sorát a Várady Antalhoz írt költői levél nyitja meg 1846-ban. E verstípus jelentőségét mutatja, hogy mintegy harminc vers, s köztük több

jelentős sorolható ide. A legjobb versekben, mint az *Egy gondolat bánt engemet...*, vagy *A XIX. század költői* és *Az ítélet* (1847. április) címűekben nemcsak a látnoki gesztus jelenik meg, hanem a látomás is. A jövődölés-versek nem alkalmoszerűek, politikai jelentésük mégis nyilvánvaló: a szabad és boldog jövő megteremtésére mozgósítanak. Leggyakrabban visszatérő, alapvető szemléleti elemeik a következők:

- a világszabadság (*Egy gondolat bánt engemet...*),
- a jók és a gonoszak harca (*Világosságot!*, *Az ítélet*),
- a világot megtisztító vérözön (*Levél Várady Antalhoz*, *Az ítélet*), s végül
- az eljövendő Kánaán (*A XIX. század költői*, de utalásszerűen a többiben is).

Petőfi nagy érdeklődéssel olvasta a francia történeti irodalmat és kivált a francia forradalmak történetét. Képzeletét erősen foglalkoztatták a korai (utópikus) szocialista-kommunista nézetek és mozgalmak. Ezek hatására a *szabadság* fogalom jelentése megváltozott, világméretűvé tágult. A *nemzeti* és az *egyetemes szabadság* ügye 1846-tól kezdve mindvégig szorosan *egybe-kapcsolódott* Petőfi gondolkodásában.

Világképének kialakításában a meghatározó élményt személyes sorsának alakulása, hányattatásai és tapasztalatai adták. Rendkívül érzékeny volt mindenféle *társadalmi egyenlőtlenség* iránt, s a pályáján elért sikerei csak növelték elszántságát a zsarnokság és a vele méltán egylényegűnek tekintett szolgaság elleni küzdelemben. A hajdani (családi) jómód elvesztését kompenzáló, s a *maga erejéből beérkezett* ember öntudatával mért mindent a tehetségen, és semmit sem gyűlölt úgy, mint a (számára is) meghaladhatatlan társadalmi korlátokat. Olvasmányainak megválasztásában és értelmezésében szemléletének ezek az ösztönösen radikális tartalmai is irányították, s a könyvek segítették forradalmi beállítottságának tudatosításában, fogalomrendszere kialakításában. Nemcsak a közvetlen politikai nézeteiben (így a *monarchia-* és *királyellenességben*, a *köztársaság eszményítésében*), hanem a világkép más területein is.

EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET...

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnékem!
Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...
Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világszabadság!”
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől nyugatig,
S a zsarnokság velök megütközik:
Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
A trombita hangja, az ágyudörejt,
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva. –
Ott szedjék össze elszórt csontomat,
Ha jön majd a nagy temetési nap,
Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
És fátyolos zászlók kíséretével
A hőseket egy közös sírnak adják,
Kik érted haltak, szent világszabadság!

Petőfi az *Erdélyi panoráma* című
kөрkép egy megtalált részletén

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A vers 1846 decemberében keletkezett. Ekkorra Petőfi költészetében a forradalomvárás jelentős szerepet töltött be. Ezt a versét

Széchenyi egyik cikkére reagálva írta. Széchenyi ezt írta: „*Óh, Istenem, ne hagyj elvesznem puha ágyban vagy kályhasut mögött. Ha lehet, hazámat szolgálva haljak meg!*”

Alapgondolata • A hazaszeretet annyira fontos, hogy akár az életét is áldozza érte az igaz hazafi. E sorokban tetten érhető a romantika szenvedélyes eszméje. A vers két kulcsszava: *világszabadság* és a *halál*.

Műfaja • Rapszódia: vagyis sokféle érzelem hullámszik át a versen.

Szerkezete • A 36 soros *Egy gondolat bánt engemet...* című vers **három nagy részre** bontható.

I. Az első rész 1–12. sora a **bevezető**: a kétféle halál képeit mutatja be Petőfi.

- Az első kép a betegség okozta halál: ágyban, párnák közt halni meg.
- A második kép az öregség okozta halál: *elfogyni lassan, mint a gyertyaszál*.

Mindkét képet szemléletes megszemélyesítésekkel: *amelyen titkos féreg foga rág*, vagyis betegség következtében, és hasonlatokkal: *lassan hervadni el, mint a virág* fejezi ki. Ezek a halálnemek csöndesek, szinte észrevétlenek, és Petőfi szerint a felesleges életet jelképezik. Az a gyertya, amelyik egy üres szobában ég végig, senkinek nem hajt hasznót, vagyis felesleges.

Ezek a verssorok lassúak, hosszúak, kevés bennük az ige (*rág, áll*), azok is passzív jelentésűek. Az egyhangúságot két felkiáltás szakítja meg: *Ne ily halált adj, istenem / Ne ily halált adj énnekem!*

Ezután következnek a kívánt halál képei, melyek ellentétpárokat alkotnak az előző rész képeivel.

- Az első képben egy hatalmas fát látunk, amelyet csak óriási szélvihar dönt ki a helyéből.

- A második kép egy hatalmas sziklaszirtet mutat be, amelyik óriási robajjal zúdul alá a völgybe, maga alá temetve mindent, ami az útjába kerül.

A *fa* és a *kő* is metafora, magát a *költőt* jelentik. A *vihar* pedig a *forradalom* metaforája, amely elsöpör minden régit az útjából.

Ellentétpárok: *fa, virág – kőszirt, gyertya* = erős, szilárd – lágy, gyenge, *áll – fut, rág – dönt* = passzív – mozgalmas.

II. A vers második része, a 13–30. sor a **harc**: a szabadságharc leírása, amelyben **bekövetkezik a költő kívánt halála**: *Ott essem el én, / A harc mezején*.

E képekben a vers ritmusa is megváltozik. Az addigi jambusokat felváltják az anapestusok, amelyek a szív dobogását, a harc lüktetését fejezik ki. Szembetűnővé válik az igék szerepe: *elharsogják, megütözik, száguldjanak*. Csupa mozgalmas ige.

Megváltozik a vers hang- és színhatása is. A korábbi csöndes szürkeséget a csatatér színei és hangjai váltják fel (*vér, trombita hangja, ágyúdörej*). Megváltozik a sorok hossza is. A gyorsuló tempót az igéken, hangutánzó szavakon és a ritmuson kívül a verssorok rövidülése is jelzi.

III. Az utolsó rész, a 31–36. sor a **temetés**: visszatérnek a hosszú verssorok, a tempó ismét lelassul, az igék elveszítik erejüket. Az egész rész egy ünnepélyes temetés víziója (látomása), ahol a szabadságért elesett hősöket temetik el. Ez a rész a szabadsághős megdicsőülése az elképzelt győzelem után.

Stilusa • Romantikus: ezt láttuk az ellentétek felsorolásában, a szenvedélyességben, a festői képekben. Érdekessége, hogy Petőfi mintha előre látta volna a saját sorsát: a saját életét és halálát fogalmazta meg benne.

Verselése • A rímes-időmértékes vers I. és III. része jambusokból (◡ –) épül fel, a II., a középső rész szaporán lüktető anapestusokon iramlik (◡ ◡ –). Hangvétele ünnepélyes.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről? **2.** Milyen gondolati egységekre tudod felosztani az *Egy gondolat bánt engemet...* kezdetű verset? Adj címet az egyes részeknek! **3.** Mi lehet az első egység kulcsszava (a költő meg is ismétli)? Milyen szavak, kifejezések ellenpontozzák ezt a következő részegységben? Miért? **4.** Milyen természeti jelenségekkel ábrázolja a költő a kétfajta halált? Melyik halált milyen erők segítik? Mi a vers műfaja? **5.** Vázold a vers szerkezetét! **6.** Elemezd az első szerkezeti egységet a megfogalmazott gondolat, a kifejező nyelv és a verselés egységében! **7.** Emeld ki a mozgalmasságot kifejező szavakat a II. részből! **8.** Válaszd ki a III. rész jellemző szavait, amelyek a gyászt és a dicsőséget fejezik ki! **9.** Tanuld meg a verset! **10.** Értelmezd rövid fogalmazásban a *világszabadság* szót! **11.** Keress példákat a következő retorikai alakzatokra: megszólítás, ismétlés, felkiáltás! **12.** Készíts prezentációt *Szabadság, szerelem...* címmel! **13.** Az *Egy gondolat bánt engemet...* kétféle halált állít egymással szembe, a természetes (ágyban, párnák közt) és a hősi halált. Készíts mérleget, hogy milyen előnye lehet a hősi halálnak a természetes halállal szemben!

Irodalomelméleti ismeret

Fogalomtár

ditirambus – emelkedett hangulatú, szenvedélyes, rajongással átitatott, szabálytalan ritmusú lírai alkotás, amely féktelen jókedvet vagy mámoros keserűséget egyaránt kifejezhet. Petőfi *Szeretlek, kedvesem* ilyen vers

Rapszódia • Az ódai műfajok közé tartozik, sokban rokon a *ditirambussal*, a himnusszal és a szűkebb értelemben vett ódával. Olyan lírai műfaj, amit az érzelmek, gondolatok szenvedélyes, szabad áradása jellemez. Szerkezete kötetlen, részeit nem a logika, hanem az asszociációk (szabad képzettársítások) kapcsolják egymáshoz. Ennek megfelelően kötetlen ritmusú, nincs szabályos strófaszerkezete. Többnyire verses formájú, de lehet ritmikus próza is. Példaként Pe-

tőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet...* című versét említhetjük.

Eredetileg a rapszodosz (görög vándorénekes) által a homéroszi eposzokból előadott dal. Műfajfogalomként a XVIII. században vált a zenei szaknyelv kifejezésének átvételével. A költői kifejezés szabadságát hirdető romantika jellemző műfaja (Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban*, A vén cigány, Petőfi *Az őrült*). A XX. századi költészetben Illyés Gyula *Bartókja*, a magyar művész jelképe. Vas István költeménye, a *Rapszódia egy őszi kertben* a műfaj visszafogottabb, elégikusabb változata.

NEMZETI DAL

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! –
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Thorma János: Talpra magyar!, 1890-es évek

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Amit a műről tudnod kell

A magyar hazafias költészet legemlékezetesebb darabja Petőfi *Nemzeti dala*: az 1848. március 15-i forradalom egyik közvetlen kiváltó oka és jelszava lett. Ezt szavalta el a költő reggel a Pilvax kávéházban, majd az orvosi egyetem udvarán, később a jogászok kívánságára a szeminárium (papnevelde) terén, végül Landerer nyomdája előtt. A kivívott sajtószabadság első terméke volt, s ezrével osztották szét a nép között.

Keletkezése • „A Nemzeti dalt ... március 13-án írtam azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-én akart adni” – emlékezett vissza Petőfi. Szikra Ferenc joghallgató olvasta a kézirat legelső sorait, amelyek még nem így hangoztak, hanem a *Rajta magyar!* felszólítással kezdődött a költemény. Szikra azt tanácsolta a költőnek, hogy először talpra kell állítani a magyart, csak aztán jöhet a rajta. Petőfi nem szerette, ha a verseibe belebeszélnek, de most valami jó előérzete támadt, mert azt mondta: „még az éjjel az utasításaid szerint kijavítom”. Ám amikor arra kérték, hogy olvassa fel a művet, nem tette meg, azt mondta, a verset másnapra szánja.

Tehát Petőfi március 19-ére szánta, amikor is Pesten országos vásárt tartottak, és nagyon sok ember gyűlt össze a fővárosban szerte az országból. Itt akarta a forradalomra feltüzelő versét előadni. Az események azonban felgyorsultak. A párizsi forradalom hírére Európa-szerte forradalmak robbantak ki. Március 13-án már Bécsben is. Ennek hírére március 15-én Pesten is megindult a forradalmi készülődés. Reggel a márciusi ifjak megindultak, hogy maguk mellé állítsák a pesti népet. A nap folyamán többször

Fogalomtár

Marseillaise – a francia nemzeti himnuszt (*La Marseillaise*) nevével ellentétben nem Marseille-ben, hanem Strasbourgban írták, mégpedig egy francia műszaki tiszt, Claude Joseph Rouget de Lisle (1760–1836) kapitány szerezte az 1792. április 24-i forradalmi események hevében. 1795. július 14-én lett Franciaország nemzeti himnusza

Fogalomtár

szónoki beszéd – retorikai alakzatokban gazdag beszéd, amelynek célja, hogy segítségével a szónok megnyerje ügyének a hallgatóságot

elhangozott a *Nemzeti dal*. A vers azonnal hatott. Tömegmozgató ereje alapján a magyar *Marseillaise*-nek (e.: marszejéz) nevezhető. Ezt nyomtatta ki elsőként a 12 ponttal együtt a szabad sajtó a nép nevében lefoglalt Landerer nyomdában. Az egész nemzethez szóló közösségi költemény.

Műfaja • Petőfi dalnak nevezte költeményét, de valójában kiáltvány, felhívás a nemzethez: agitál, lelkesít, haladéktalan állásfoglalásra késztet. A *Nemzeti dal* alkalmi vers is, vagyis meghatározott, egyetlen alkalomra írt költői mű. Az alkalom lehet közéleti vagy magánéleti esemény. A legrégibb költői megnyilvánulások közé tartozik.

De a *Nemzeti dal* verses *szónoki beszéd* is, amely önfeláldozó harcra ösztönöz.

A versszakok első részében a szónok egy-egy buzdító érvet fogalmaz meg. A strófák második felében refrénként visszatérő eskü pedig már a megszólított és meggyőzött közösség válaszáként is értelmezhető.

Szerkezete • Hat strófa. Minden egyes versszak 8 sorból épül fel, ebből az utolsó négy sor a refrén. A legfontosabb mondanivaló, a legfőbb gondolat mindjárt a vers elejére kerül, ugyanúgy, mint Vörösmarty *Szózatában*. A lényegre lerövidített kurta mondatok parancsa válaszut elé állítja a hallgatókat, és azonnali elhatározásra ingerel: választani kell a rabság és a szabadság között. A refrén már magában foglalja a nép választát is: a többes szám első személyű, esküvel nyomatékosított döntés a hallgatóság megváltoztathatatlan akaratát fejezi ki. Nem csak a versből olvasható ki ez, a valóságban is így történt már a költemény első elhangzásakor is.

Az állandóan megismételt eskü egyben a legjobb módja annak, hogy az embereket cselekvésre sarkallja.

A vers szerkezete a szónoki beszéd felépítését követi.

I. rész: bevezetés. A szónoknak saját érzelmei erejével kell megragadnia hallgatósága figyelmét. El kell nyernie a közönség jóindulatát, enélkül nem lesz sikeres a beszéde. Három dologra kell válaszolnia: Ki beszél?, Kihez beszél?, Miről beszél?

A vers 1. versszaka nagyon pontosan megfelel ezeknek a követelményeknek. A versszak úgy indul, mint egy párbeszéd. A költő kérdez, és a közönséghez többes szám második személyben beszél. Ezzel az általános alannal, és az általános jelentésű megszólítással (*magyar*), mindenkire személyesen tud szólni. A téma is pontos: *Rabok legyünk vagy szabadok? / Ez a kérdés, válasszatok!*

II. rész: elbeszélés. Ebben a részben a szónok megismerteti hallgatóságát a korábbi eseményekkel, hogy az összefüggéseket megérthessék. A jelent a múlttal állítja szembe. Az ellentétpár a rabság és a szabadság. A szabad ősök iránti tisztelet szólal meg: *Rabok voltunk mostanáig, / Kárhozottak ősapáink, / Kik szabadon éltek-haltak, / Szolgaföldben nem nyughatnak.* Valószínűleg azért kárhozottak (átkozottak) az elődök, mert méltatlan fiaik szolgák lettek.

III. rész: érvelés és cáfolás. Folytatódik az érzelmi ráhatás. Az elődökhöz akkor lehet méltó az egyén, ha vállalni meri a hazáért való önfeláldozást. Az érveket fokozatosan, a csekélyebbtől a fontosabbak felé haladva a 3–4. versszakban sorakoztatja a költő. Petőfi itt hivatkozik a becsületre, a hazaszeretetre, az önfeláldozásra (*Kinek drágább rongy élete, / Mint a haza becsülete*), és a büszkeségre (*Fényesebb a láncnál a kard*). A versben kevés a költői kép, az egyetlen metafora pár itt található. A **rabság** és **szabadság** kifejezésére szolgál a *lánc* és a *kard* metafora. Cselekvésre szólít fel.

IV. rész: befejezés. Ebben a részben a szónok a már meggyőzött hallgatóságot akarja tettekre buzdítani, és a jövőt megmutatni. A befejezés mindig optimista.

Az 5. versszakban mutatja meg Petőfi a jövőt. Az első két sor lényeges gondolatot emel ki: csak a szabad nép érdemli meg a magyar nevet. A *szép, méltó, régi nagy* jelzők értéktelítettek. A 4. sor állítása – *Lemossuk a gyaláztatot!* a bizonyság erejével hat, a *szébb jövőbe* vetett hitet erősíti.

Az utolsó versszak hangulata eltér az előzőktől. Megváltozik a költemény. Elhalkul a vers, elcsitul a sürgető hang. Szelíd meghatottság árad a sorokból. A szabadsághősök küzdelme nem lehet hiábavaló. Kevés az ige, az is passzív jelentésű: *domborulnak, leborulnak* ünnepélyessé, emelkedetté válik, már közelít a szentimentalizmus, a könnyes meghatottsághoz (*Unokáink leborulnak, / És áldó imádság mellett / Mondják el szent neveinket.*). A közösség nevében szól a szabadság nemzedékéről, a névtelen hősi halottakról, a jeltelen sírokról.

Verselése • Magyaros verselésű, a legősibb formában: felező nyolcas, páros rímekkel. Rendkívül zenei hatású, ez segít abban, hogy a vers könnyen tanulható legyen, és az együtt éneklés ereje vigye a harci lendületet. A refrén döntő elhatározottságát emeli ki, hogy a hatodik és a nyolcadik sor egyetlen – a korábbiaktól eltérő – három szótagos ütem.

Stílusa • Romantikus és realista részek egyaránt keverednek a versben.

Jelentősége • „Petőfi politikai költészetében valóban határt jelöl a Nemzeti dal: a küszöböt, melyen át a költői vágy és akarat a cselekvés terére lép ki. A szabadság-rajongás az ő legszemélyesebb lírai tulajdona volt; a cselekvés, melyet belőle következtetni kíván, az egészre vár.” (Horváth János: *Petőfi Sándor*. Budapest, Pallas Kiadó, 1922., 455. o.) S „nemzeti” a dal, hiszen egy új életre, öntudatra ébredt közösség első önkifejezése, önmegnyilvánulása: a politikailag csak most formálódó, nemzetté csak válni készülő nép nevében szól.

1. Forradalmi költészetének legnagyobb hatású verse a *Nemzeti dal*. Milyen alkalmából írta a verset? Melyek a műfaji jellemzők?
2. A vers szerkezete milyen beszéd felépítését követi? Hogyan tagolódik?
3. Elemezd az indító versszakot!
4. Vizsgáld meg a 2. versszakot! Mit állít szembe mivel? Milyen ellentétpárt találsz itt?
5. Milyen érzelmi ráhatás olvasható a 3. versszakban?
6. Mit jelent a *lánc* és a *kard* metafora a 4. versszakban?
7. Mi erősíti a szébb jövőbe vetett hitet az 5. versszakban?
8. Miért csitul el a vers az utolsó versszakban?
9. Emlékezz vissza a *Himnusz* és a *Szózat* első mondatára! Állítsd melléjük a *Nemzeti dal* első sorát! Melyik fejez ki közülük könyörgést, melyik óhajt és melyik felszólítást, parancsot? Írd le a füzetedbe!
10. Vesd össze a *Nemzeti dal* temetés-vízióját az *Egy gondolat...* című versben megjelenővel! Milyen azonos motívumokat és milyen különbségeket látsz bennük?
11. Tanuld meg a verset emlékeztetőül!
12. Hogyan ünnepeljük ma március 15-ét? Milyen eseményeket szoktunk felidézni, milyen jelképeket használunk? Milyen értékeket kapcsolunk az ünnephez és Petőfi alakjához?

Irodalomelméleti ismeretek

Dal • A legelterjedtebb és legszemélyesebb lírai műfaj. Alapvető és egynemű érzelmek megszólaltatója, dramatikus vagy epikus elemet alig használ. Témája a tárgy

közvetlen szemléletéből fakad, a lírai én áttétel nélkül szólal meg benne. Szerkezete egyszerű, terjedelme általában korlátozott, hangulata egységes. Többnyire azonos típusú strófákból épül, ezeket az ismétlődések is rokonítják. Története összefonódik a dallammal, zenekísérettel, egyes korokban nem is képzelhető el önálló szöveg-, csak énekvers.

A dal műfajának sokfajta csoportosítása lehetséges:

- eredete szerint lehet *népdal* és *műdal*;
- tartalma, szerepe, világszemlélete alapján *vallásos* vagy *világi dal*.
- A műfaj jellegzetes témakörei alapján: *szerelmi dal*, *panaszdal*, *búcsúdal*, *bujdosóének*, *bordal*, *hazafias*, *politikai dal*, *katonanóta*, *betyárdal*, *gyászdal* (sirató, búcsúztató).

- Az emberi élet szakaszai, esemény szerint beszélhetünk: *bölcsődalról*, *altatódalról*, *diákdalról*, *nászdalról*.

- A különböző foglalkozásokhoz, hivatásokhoz is kötődik a műfaj (*kézművesdal*, *pásztordal*, *bányászdal*, *színészdal*).

- Napszakhoz, évszakhoz kapcsolódva is csoportosíthatjuk a dal műfaját (*hajnali*, *esti*, *éji*, *májusi*, *tavaszi*, *őszi dal*).

Refrén • Az ismétlés egyik fajtája; rendszerint a költemények versszakainak végén – ritkábban más helyen – ritmikusan visszatérő verssor(ok). Tartalmi szerepe igen sokrétű: leggyakrabban a refrénben szólal meg legnyomatékosabban a költemény alaphangja, legfőbb mondanivalója.

FÖLTÁMADOTT A TENGER...

Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget-földet,
Szilaj hullámokat vet
Rémitő ereje.

Látjátok ezt a táncot?
Halljátok e zenét?
Akik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
Hogyan mulat a nép.

Reng és üvölt a tenger,
Hánykódnak a hajók,
Súlyednek a pokolra,
Az árboc és vitorla
Megtörve, tépve lóg.

Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,

S dobáld a fellegekre
Bőszült tajtékodat;

Jegyezd vele az ég
Örök tanúságul:
Habár fölül a gálya,
S alúl a víznek árja,
Azért a víz az úr!

Willem van de Velde:
Vihar előtt, 1600-as évek vége

gálya – evezőeszközökkel és vitorlákkal felszerelt hajófajta, melyen rendszerint rabok vagy rabszolgák eveztek

Amit a műről tudnod kell

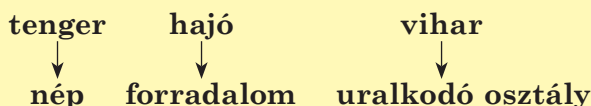
Keletkezése • Petőfi első, nyomtatásban is megjelent királyellenes verse. Megírására a Bécsből érkező nyugtalanító hírek késztették. 1848. március 27-én terjedt el Pesten, hogy az uralkodó az első leiratban adott vívmányokat egy másodikban visszavonni készül. Még aznap délután ötkor népgyűlést tartottak a Nemzeti Múzeum előtt, melyen Petőfi beszélt. Másnap azután a hír igaznak bizonyult: Bécsben megjelent az új királyi leirat, s március 29-én a frissen kinevezett magyar miniszterelnök, Batthyány gróf lemondott. 30-án már újabb forradalom kitörése fenyegetett Pesten. Este tízkor, amikor a leirat megérkezett Pestre, Petőfi és a márciusi ifjak fegyverkezésre szólították fel a népet. E napokban írta meg a *Föltámadott a tenger...* és *A királyokhoz* című verseit.

Műfaja • Allegória. Az allegória hosszabb gondolatsoron, versszakon vagy egy egész versen át kifejtett metafora vagy megszemélyesítés. A költeménynek van egy elsődleges jelentése, de a képek következetes alkalmazásával feltűnik egy második jelentés is.

Petőfi ebben a versben nem hagy kétséget afelől, hogy mi is ez a második jelentés. Rögtön a költemény indításakor meg is magyarázza az allegóriát: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere...*

Az 1. sor egy vihar leírását készíti elő. A 2. sor mindjárt azt is kifejti, hogy ez a vihar a népek körében zajlik, ez tehát egy forradalom. A *népek* kifejezés többes száma mutatja az egész történelmi kort, amelyben ez a vers megszületett. Európában 1848 tavaszán végigsöpört a forradalmi hullám a zsarnokságot megtestesítő Szent Szövetség ellen. A *Föltámadott a tenger...* a nemzetközi szabadságharc költeménye. Petőfi a magyarországi eseményeket ennek az európai mozgalomnak a részeként értékeli (az *Egy gondolat bánt engemet...* című versében is ezt fejtegeti: *Ha majd minden rabszolga-nép / Jármát megunva síkra lép*).

Szimbólumrendszere • Petőfi egyetlen szimbólumrendszerre építi fel a verset: a **tenger** – **hajó** – **vihar** képekre. Az első sorban kifejtett kép alapján elég egyértelmű a képek jelentése. A tenger a nép, a vihar a forradalom, a tengeren hánykolódó hajó pedig az uralkodó osztályt, a nemeseket, a királyt jelképezi.

Szerkezete és költői képei • A vers egy tablóképen keresztül mutatja meg a tengeri vihart. A kép lassan, fokozatosan bomlik ki. A tenger mozgása egyre erőteljesebb, egyre fenyegetőbb (*föltámadott, szilaj hullámokat vet, reng és üvölt, tombol*). A vihar erősödésével a hajók helyzete is egyre reménytelenebb (*ijesztve, hánykódnak, süllyednek, megtörve, tépve*).

Fogalomtár

Az **özönvíz** szerepe az volt, hogy megtisztítsa a földet a bűnöktől, a bűnösöktől;

példázat – érdekes és tanulságos történet, amely egy erkölcsi, társadalmi igazságra világít rá

A vihar a 4. versszakban éri el a tetőfokát, amikor megfordul a világ: a tenger medre lesz szárazon, és a hullámok az égig érnek. Ebben a hatalmas látomásban megjelenik a bibliai **özönvíz** képe is. A vihar, azaz a forradalom itt is mindent megtisztító erőként lép fel: eltörli a föld színéről az elnyomatást, az uralkodókat (*süllyednek a pokolra*).

Az utolsó versszak mutatja meg igazán, hogy ez nem egy valódi forradalom leírása, csupán egy **példázat**. Ebben a versben egy társadalmi példázatot látunk: egy lehetséges jövőt mutat meg Petőfi, amennyiben a nép nem kapja meg mindazt a jogot, amelyet megérdemel. Ezt a tanulságot a nép fenyegető erejének bemutatásával példázza: *Habár fölül a gálya, / S alúl a víznek árja, / Azért a víz az úr!*

Verselése • Időmértékes verselésű, jambusokból épül fel. A szabályos lüktetés azonban időnként megtörik, ezzel is alátámasztva a vihar mindent szétromboló erejét. A rímeknek erős, kiemelő szerepük van. A vers kereszt-rímekből áll, de kibővül még egy sorral (eredeti formában: a b a b, kibővítve: a b a a b). A legfontosabb gondolatot a távolabb eső rímpár hordozza. A közöttük levő sorpár feszültséget okoz, a szó a váratlanság erejével csap le: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere; / Ijesztve eget-földet, / Szilaj hullámokat vet / Rémtő ereje*. A versben kimutatható a szüntelen fokozás.

Üzenete • Petőfinek e költeménye valóságos forradalmi hangulatot fejez ki romantikus eszközökkel. A *Föltámadott a tenger...* című vers egyszerre tartalmazza a pillanat forradalmi lelkesedését és hatalmas indulatát, valamint azt a felismerést, hogy a népforradalom még csak lehetőségként van jelen (Máday István, irodalomtörténész).

1. Milyen hírek hallatára írta Petőfi a *Föltámadott a tenger...* című versét?
2. Mi a műfaja? Hány jelentést hordoz a cím?
3. Elemezd a vers szimbólumrendszerét!
4. Milyen a vers szerkezete, költői képei? ❄️
5. Értelmezd írásban a vers utolsó három sorát!
6. Tanuld meg a verset emlékezetből!
7. Készítsd el a vers vázlatát a költő szavaival!
8. A *Föltámadott a tenger...* című vers három szimbólumra épít. A halmazok segítségével értelmezd ezek jelentését!

TENGER

HAJÓ

VIHAR

forradalom, király, utazás, örökkévalóság, életút, lázadás, a réginek a vége, egy-ség, nemese, a vész kifejezője, a nép, valami új kezdete, az élet dinamizmusa

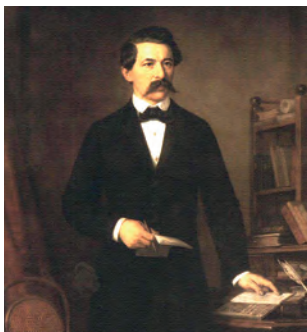
Irodalomelméleti ismeret

Allegória • A görög *másról beszélni, képesen beszélni* kifejezésből eredő, képen vagy képsorban megjelenő gondolatalakzat. Lényege, hogy mást mond ki, mint amit láttat. Kettős jelentése van: egy közvetlen és egy áttételes. A közvetlen jelentés csak kifejezőeszköz, az áttételes a lényegi jelentés, mellyel a költő legtöbbször elvont fogalmat egyszerűen megszemélyesít vagy érzékelhető képben ábrázol, mint például Petőfi a *Föltámadott a tenger...* című versében, aki a tenger képében beszél a népről.

Az allegória tulajdonképpen metaforák sorozata, ezt Petőfi verse nagyon jól illusztrálja. A magyar költők szívesen éltek ezzel a kifejezőeszközzel, különösen a politikai elnyomás idején. Példaként Tompa Mihály *A madár, fiaihoz* és Arany János *A rab golya* című verseket említhetjük.

ARANY JÁNOS

(1817–1882)

Barabás Miklós:
Arany János portréja,
1848

Arany János a magyar irodalom meghatározó egyénisége. Az életmű kimagasló jelentőségének egyik bizonyítéka, hogy már 1887-ben megjelent egy könyv *Arany János* címen. Szerzője a fővárosi reáliskola fiatal magyartanára, Riedl Frigyes volt. Ezt írta benne: „Arany ... mint a magyar nyelv költőiségének legnagyobb ismerője kultúránk egy maradandó eleme. Befolyása szellemi életünkre idővel csak még növekedhetik, a jövő nemzedékek őrajta fognak művelődni, nyelvük meggazdagodik az ő szavaival, képzeletük az ő alakjaival.” A könyv nagy érdeme, hogy Arany halála után már öt évvel átfogó képet ad a költő életművéről.

ÉLETÚTJA

Gyermekevek, ifjúkor • Nagyszalontán született 1817. március 2-án. Apja, Arany György és anyja, Megyeri Sára idősebb emberek voltak már, mikor fiuk megszületett. A család súlyos tüdőbajjal volt megáldva, a tíz gyerekek közül csupán kettő maradt életben, csak a legidősebb Sára és a legfiatalabb János. A szülők féltő gonddal vették körül a fiút, aki három-négy éves korában tanult meg olvasni, hamuba írt betűk segítségével. „Mire iskolába adtak, hova mód nélkül vágytam, ... már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe estek. ... A tanító, megpróbálván, rögtön, amint felvettek, elsőnek tett osztályomban s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanító és növendék a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is, csodámra jártak, s én nem egy krajcárt kaptam egy vagy más produkcióm jutalmául.”

Tizennégy éves korában Arany segédtanítói állást vállalt, hogy hajlott korú szüleit megkímélje a taníttatás költségétől. Két év után a Debreceni Kollégiumba ment, de már az első félév lesújtó volt számára mind anyagiakban, mind tanulmányi eredményekben. Kisújszállásra menekült segédtanítónak, ahol Török Pál rektor mellett helyreállt lelki egyensúlya. Itt ismerkedett meg a klasszikusokkal és az akkori modern irodalommal.

Tizennyolc éves volt, amikor visszatért Debrecenbe. Hamarosan az első diákok között volt. Belevágott a francia nyelv tanulásába, a latin klasszikusok mellett a német költészetet olvasta. Jól gitározott. Kitűnő hangjával feltűnt a kollégium énekkarában. Képességei irányával nem volt tisztában: hol festőnek, hol szobrásznak, hol muzsikusnak készült.

A tizenkilenc éves, félénk és tartózkodó fiatalember – mindenki meglepetésére – felcsapott vándorszínésznek. Csalódása azonban gyorsan bekövetkezett. Komoly szerepeket nem kapott, rosszul érezte magát a korhely cimborák között. Két hónapig tartott a kaland, amelynek azonnal véget vetett a sorsdöntő álom: anyját halva látta: A „tékozló fiú” Máramarosszigetről – hétnapi gyaloglás után – megszegyenülve, lelkiismeret-furdalás közepette hazatért Szalontára. Álma szomorú valósággá vált: édesanyja haldoklott, édesapja megvakult.

Fogalomtár

korrektor – itt: tanító a rektor után, de több fizetéssel s több önállósággal, mint a többi altanító

„A város és az egyház előjárói részvétellel tekintek sorsomat; még azon ősszel megválasztanak ún. **korrektornak** ... Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vevén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin gram-

matikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok, azután rendes aljegyző lettem. ... 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén.” Választottja egy helybeli árva lány, Ercsey Julianna volt. 1841-ben megszületett az első gyermek, Juliska, majd 1844-ben a második: László.

Első irodalmi sikerek • Szilágyi István, barátja, egykori debreceni diáktársa ösztönzésére Arany görög klasszikusokat kezdett fordítani, és megtanult angolul. 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki. Arany álnéven beküldte *Az elveszett alkotmány* című satirikus eposzát. Elnyerte az első díjat, de egyik bírálója, Vörösmarty Mihály elmarasztaló véleménye mélyen érintette: „nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát ülnők”. A Kisfaludy Társaság, amikor *Az elveszett alkotmányt* kitüntette, új pályázatot hirdetett népies elbeszélő költeményre. „Készíttessék költői beszély, melynek hőse valamely a nép ajkain élő történeti személy, pl. Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és szellem népies legyen.” Toldi históriáját a szalontai néphagyomány is ismerte, Arany pedig olvasta Ilosvainak Toldiról szóló történeteit. Így szinte egy lélegzetre megírta a *Toldi* mind a tizenkét éneket.

1848 elején a Kisfaludy Társaság tagjává választotta, később pedig annak igazgatója lett. 1848–1849-ben a szabadságharc hűséges közkatonája: nemzetőr. A szabadságharc bukása után állását elvesztette, mivel azonban nem volt jelentősebb politikai szerepe, ez nem járt további következménnyel. Egy ideig járási írnok volt. 1851 őszén a nagykőrösi egyháztanács meghívta Aranyt a gimnázium magyar irodalmi tanszékére. Családostul átköltözött Nagykőrösre, s kilenc éven át tanított a magyar mellett latint és görögöt. Tanítványai nagyon szerették. Egyik közülük így írta le Arany szemének varázsát: „*Sohasem láttam felnőt embernél oly végtelenül jóságos s oly nagy gyöngédséget kifejező szemeket, melyeket rendszerint valami fátyolféle takart, mint érett gyümölcsöt a hamva, s csak ha valami kedves, tréfás dolgot mondott csendesen, szelíden: akkor villant fel egy pillanatra a belső tűz zsarát-noka, s csodálatosan édes, derült fénnel ragyogta be arcát. Befelé nézett, mint azok szoktak, akiknek gazdag benső világuk van.*” Arany itt írta híres balladáit, melyek egyedülálló költészetünkben. Közben megszülettek verstani és irodalomtörténeti tanulmányai is.

A pesti évek • A lapszerkesztő, akadémiai titkár Arany János 1860-ban Pestre költözött, majd hamarosan megindította a *Szépirodalmi Figyelő* című hetilapot. A munkatársak közül többen Deák Ferenc eszméivel rokon-szenveztek, aki az osztrákokkal való kiegyezést készítette elő (Gyulai Pál, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond, Szász Károly, Lévy József). A lap elméleti igényessége, magas intellektuális szintje nem számíthatott a szélesebb közönség érdeklődésére. A kiadó, Heckenast Gusztáv két év után nem vállalta a további megjelentetést. Ezért Arany *Koszorú* címmel átszervezte a *Szépirodalmi Figyelőt*. Igen jelentős Arany műfordítói tevékenysége. Shakespeare-fordításain túl (*Szentivánéji álom*, *Hamlet*, *dán királyfi*, *János király*) magyarította a világirodalom legnehezebb szövegei közt számon tartott műveket, Arisztophanész vígjátékait (*A felhők*, *A madarak*, *Lysistrate* stb.). Lánya 1863-ban bekövetkező halála annyira megviselte Aranyt, hogy *Juliska emlékezete* című verséből csak négy sor készült el, majd a költő ezt írta a lapra: „*Nagyon fáj! Nem megy!*” 1865-ben az Akadémia titkára lett. Csaknem tízéves hallgatás következett írói pályáján. Nyugdíjba vonulásától (1877) 1882-ig költészete ismét kivirágzott. A város zaja elől a Margitsziget tölgyfái alá menekült. Kisebb verseit a kulcsra záródó *Kapcsos könyvbe* tisztázta le, keletkezésük sorrendjében, napra szóló keltezéssel. Legbeavatottabb barátainak, de lehet, hogy csak fiának mutatta meg őket. *Őszikék* című verseskötete csak halála után jelent meg. Egyik menedéke a zene volt. A másik: magányos, Duna-parti sétái, melyeket sohasem mulasztott el. Egy ilyen séta okozhatta a végzetes tüdőgyulladást. Karosszékében érte a halál 1882. október 22-én.

Nota bene!

ARANY ÍRÓI PÁLYÁJÁNAK NAGYOBB KORSZAKAI

EPIKUS MŰVEK:

- **1845–1848:** a pályakezdés nagy elbeszélő költeményei (*Az elveszett alkotmány*, *Toldi*, *Toldi estéje*);
- **1850-es évek:** a szabadságharc bírálata (*Nagyidai cigányok*);
- **1853-tól haláláig:** születnek töredékek a *Csaba-trilógiához*, de csak a *Buda halála* készült el belőle teljes egészében;
- **1877:** *Toldi szerelme* – a trilógia középső része.

LÍRAI MŰVEK:

- **1840-es évek vége:** írt néhány verset is epikus művei mellett: többek között egy híres allegóriát (*A rab golya*), népies költeményt (*Rásüt az esthajnal*, *Rózsa Sándor*), Rákóczit sirató-élesztő költeményt (*A rodostói temető*). A szabadságharc alatt születik *Eldorádó* című satirikus hangú költeménye, és lelkes toborzó verse a *Nemzetőr-dal* is;
- **1850–1853, első nagy lírai korszaka:** Világos után a nemzet egyik elsiratója, majd vigasztalója (*Letéstem a lantot*, *Kertben*, *Visszatekintés*, *A lejtőn*);
- **1877–1880, második és egyben utolsó nagy lírai korszaka:** *Őszikék*.

BALLADÁK:

- **1849-ig:** naiv és népies balladák kora (*A varró lányok*, *Szőke Panni*, *A méh románca*);
- **1850-es évek:** nagykőrösi balladák kora (történelmi: *A walesi bárdok*, *V. László*, *Zách Klára*, *Szondi két apródja*; népi: *Ágnes asszony*, *A hamis tanú*, *Az árva fiú*);
- **1860-tól:** modern balladák kora (*Hídavatás*, *Tengeri-hántás*, *Tetemrehívás*, *Vörös Rébék*, *Képmutogatók*, *Az ünneprontók*, *Az örök zsidó*).

1. Ki írta az első Arany-életrajzt? **2.** Hol született Arany, és kik voltak a szülei? **3.** Hol végezte tanulmányait? **4.** Miért nem fejezte be iskoláit? **5.** Ki az a volt iskolatárs, aki felébresztette művészi ambícióit? **6.** Mi hozta meg számára a művészi elismerést? **7.** Milyen szerepe volt Aranynek a forradalomban és a szabadságharcban? **8.** Mesélj a nagykőrösi évekről! **9.** Életének utolsó színtere a főváros. Hogyan került ide, milyen feladatot vállalt? **10.** Mikor halt meg? **11.** Olvasd el Arany János életrajzát! Állítsd össze a szöveg alapján az életrajzvázlatot, és írd le a füzetbe! **12.** Készíts prezentációt Arany János életéről!

13. Csoportmunka! Csoportban dolgozva készítsetek egy Wikipédiára szánt oldalt Arany János koráról! A4-es lapra dolgozzatok! A feladat elkészítéséhez bármilyen forrást használhattok, de minden esetben pontosan neveznétek meg azokat!

Az alábbi résztémákat dolgozzátok ki:

- fontosabb kulturális események Arany korában, négy-öt esemény kiemelése, rövid ismertetése;

- Arany kortársainak bemutatása röviden, négy kevésbé közismert művésztárs, politikus tevékenysége öt-tíz mondatban összefoglalva;
- nyolc-tíz elemből álló képanyag feliratozással, magyarázatokkal Arany életrajzához, életének fő eseményeihez;
- Arany költői, írói pályájának vázlatos áttekintése korszakonként egy-egy mű kiemelésével, öt-tíz mondat az adott pályaszakaszról, ugyanennyi a példaként idézett műről!

Az elkészült oldalterveket ismertessétek osztálytársaitokkal!

A FÜLEMILE

Ferenc Tamás illusztrációja az elbeszélő költeményhez

Hajdanában, amikor még
Így beszélt a magyar ember:
Ha per, úgymond, hadd legyen per!
(Ami nem volt épen oly rég) –
Valahol a Tiszaháton
Élt egy gazda: Pál barátom,
S Péter, annak tőszomszédja;
Rólok szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,
Könnyű nekik ott szerényen

Megárulni egy gyékényen;
Hanem a mi Péter-Pálunk
Háza körül mást találunk:
Zenebonát, örök patvart,
Majd felfordítják az udvart;
Rossz szomszédság: török átok,
S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindjár' tüsszköl;
Ellenben a Péter tyukja
Ha kapargál

A szegény Pál
Háza falát majd kirugja;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat!
Ez sem enged, az se hagyja,
S a két ház kicsínye, nagyja
Összehorgolnak keményen,
Mint kutyájok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
Emberemlékezet óta
Állott egy magas diófa,
Díszelő a Pál kertjének.
A szomszédba nyult egy ága,
Melyet Péter, minthogy róla
A dió is odahulla,
Bölcsen eltűrt, le nem vága.
Történt pedig egy vasárnap,
Hogy a fentírt fülemile
Ép' a közös galyra üle,
Azt szemelvén ki oltárnak,
Honnán Istent jókor reggel
Magasztalja szép énekkel:
Megköszönve a napot,
Melyre, im, felvirradott.
A sugárt és harmatot,
A szellőt és illatot;

A fát, melynek lombja zöld,
A fészket, hol párja költ,
Az örömet, mely teli
Szivecskéjét elteli;
Szóval, ami benne él
S mit körében lát, szemlél,
Azt a pompát, fényt és szint,
Mely dicsőség
– Semmi kétség –
Ő érte
Jött létre
Csupán ő érette mind!
Elannyira, hogy Pál gazda,

Ki gyönyörrel ott hallgatta,
Így kiáltott örömeiben:
„Istenem, uram
Beh szépen
Fütyöl ez az *én madaram!*”

„Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a...”
Hangzik átal a sövényen
Egy goromba szó keményen.
„Hát kié – pattogja Pál –
Mikor az én fámra száll?”
„De az én portámon zengett:
Hogy illetné a *fütyty* kendet!”
Pál nem hagyja: ötet uccse!
Péter ordít: ő meg úgyse!
Többrül többre, szórul szóra,
Majd szitokra, majd karóra,
Majd mogorván
Átugorván
Öltre mennek, hajba kapnak;
Öröme a szent napnak
Egymást ugyan vérbe-fagyba, –
Hanem a *just* mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral,
És ahogy van, véres orral
Megy panaszzra, bírót búsit,
S melyet a vérszeny tanúsít
A bántalmat előadja.
Jogát, úgymond, ő nem hagyja.
Inkább fölmege a királyig
Térden csúszva: de a *fütytyöt*,
Mely az ős diófárul jött,
Nem engedi, nem! halálíg.
Nyomatéku egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csúsztat a *jobb*
Oldalon levő zsebébe.

Pétert sem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság:
Nem rest a bíróhoz menni

Hogy panaszát meghallgassák.
 Így s úgy történt, – elbeszéli,
 Övé a fütty, ő azt véli:
 Nincs vármegye,
 Ki elvegye,
 Nincsen törvény, nem lehet per.
 Hisz azt látja Isten, ember! –
 De, hogy a beszédet össze
 Annál jobb rendben illessze,
 Az ütlegből sokat elvesz
 És a joghoz egy tallért tesz,
 Mely is a birói zsebben
Bal felől, a szív iránt,
 Meghuzódik a legszebben.

Felderüle a kivánt
 Nap, mely a vitát eldöntse,
 Hogy a fülemile-pörben
 Kinek szolgál a szerencse.
 Ámde a bírót most cserben
 Hagyja minden tudománya,
 És ámbátor
 Két prókátor
 Minden könyvét összehányja,
 S minden írást széjjeltúr is:
 Ilyen ügyről,
 Madárfütytyről,
 Mit sem tud a *corpus juris*;
 Mignem a bíró, haraggal

Ráütvén a két zsebére
 S rámutatván a két félre,
 Törvényt monda e szavakkal
 A szegény fülemilére:
 Hallja kendtek!
 Se *ide* nem, se *oda* nem
 Fütyöl a madárka, hanem
 (Jobb felől üt) *nekem* fütyöl,
 (Bal felől üt) s *nekem* fütyöl:
 Elmehetnek.

Milyen szép dolog, hogy már ma
 Nem történik ilyes lárma,
 Össze a szomszéd se zördül,
 A rokonság
 Csupa jószág,
 Magyar ember fél a pörtül...
 Nincsen osztály, nincs egyesség
 Hogy szépszóval meg ne essék,
 A testvérek
 Összeférnek,
 Felebarát
 Mind jó barát:
 Semmiséért megpörölni,
 Vagy megenni, vagy megölni
 Egymást korántsem akarja:
 De hol is akadna ügyvéd
 Ki a *fülemile fütytyét*
 Mai napság felvállalja!?

egy gyékényen árul – megértik egymást valami rossz dologban, cinkosok; **corpus juris** – törvénytár, jogszabályok gyűjteménye

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • Arany János 1854-ben írta ezt a művét. Ebben az időben Nagykőrösön tanít, de előtte Nagyszalontán jegyzői munkát végzett, és a bírósági tárgyaláson számos esetben találkozott nevetséges pörlekedéssel. Itt születnek híres balladái. Versei a nagykőrösi korszakban még tele vannak fájdalommal a szabadságharc bukása és a szeretett barát – Petőfi – elvesztése miatt. Ebben a korban veszi kezdetét Magyarországon a pártok kialakulása.

Műfaja • Elbeszélő költemény, magán viseli a líra és az epika műné-
mének jellemzőit, de szatíra is, amely nevetségessé teszi az emberi visszás-
ságokat. Mondhatjuk példázatnak is, mert erkölcsi útmutatást, tanulságot
tartalmaz.

EPIKUS VONÁSOK: * történetet mesél el, * az epikus művek szerkeze-
te jellemzi.

LÍRAI VONÁSOK: * verses forma, * érzelmek: Péter és Pál érzelmeiből
igen szép csokorra valót kapunk. Harag, sértettség, bosszúállás szerepelnek
világukban. *Pál azonban bosszút forral, / És ahogy van, véres orral / Megy
panaszra, bírót búsít...*

NÉPMESEI MOTÍVUMOK: * névválasztás (Péter és Pál), * homály fedi
a történet pontos helyét és idejét: *Hajdanában, amikor még / Így beszélt
a magyar ember: / Valahol a Tiszaháton / Élt egy gazda: Pál barátom.*
* Igazságszolgáltatás: *Hallja kendtek! / Se ide nem, se oda nem / Fütyöl
a madárka, hanem / (Jobb felől üt) nekem fütyöl, / (Bal felől üt) s nekem
fütyül: / Elmehetnek.*

Témája • A költemény egy anekdotára épül, amely humoros történet,
célja, hogy az emberi magatartást példaszűren mutassa be. A fülemile azt
az anekdotát dolgozza fel költői formában, hogy két szomszéd nem tud meg-
egyezni, kinek dalol a fülemile a diófán. A diófa Pál gazda kertjében nőtt,
de az az ága, amelyen a fülemile énekel, áthajlik Péter kertjébe.

Címe • Az elbeszélő költemény címe régies, a történet pedig a népi
életből származik.

Szerkezete • 10 eltérő hosszúságú versszakból áll, amelyek hat
cselekményegységre bonthatók. Az elbeszélő költemény hagyományosan a
következő szerkezeti egységekre tagolható:

I. Előkészítés/Expozíció: Péter és Pál bemutatása

II. Bonyodalom: Madárfütyt a diófáról

III. Kibontakozás: Péter és Pál összeverekedik, látogatások a bírónál,
a bíró felkészül az ítélethirdetésre

IV. Tetőpont: Az ítélet

V. Megoldás: A magyarok békében és szeretetben élnek (írónia)

Az **1. cselekményegység (1. vsz.):** a történet bevezetése. Ebben a költő
leírja, hogy története egy régi bizonytalan korban játszódik, nincs pontosan
megadva a dátum. Ugyancsak bizonytalan a történet helyzete (*valahol a
Tiszaháton*). Ebben a szakaszban ismerkedhetünk meg a főszereplőkkel, Pé-
terrel és Pállal. Megmutatja azt is, hogy mennyire nevetséges, ha az embe-
rek a legkisebb nézeteltérésekkel is a bíróságra szaladnak, ha nem tudnak
megegyezni.

A **2. cselekményegységben (2-3. vsz.):** Péter és Pál mindennapjait
ismerhetjük meg, melyet egy humoros résszel vezet be Arany. Mint tudjuk
Péter és Pál egynapon ünnepel a naptárban, de szomszédként állandóan
perlekednek. Örökösen vitatkoznak a legapróbb dolgok miatt is. Csatlakozik
hozzájuk a ház minden lakója, de még az állatok sem élnek békében
egymással.

A **3. cselekményegység (4-6. vsz.):** egy ellentétes fordulattal indul,
amelyben a költő saját magát figyelmezteti, hogy ideje a lényegre térnie.

A történet alapjául szolgáló per egy határterületen álló diófánál indul, melynek egyik ága átnyúl Péter kertjébe. Pétert mindaddig nem zavarta, amíg a lehullott dió az övé volt, egy vasárnap azonban egy fülemüle szállt erre az ágra, és gyönyörűen énekelt kora reggel. Ebből fakadt a vita. Pál sajátjának nevezte a madarat, de Péter ezt nem hagyta annyiban, és elkezdtek vitatkozni, sőt később még verekedni is.

A 4. cselekményegységben (7-8. vsz.): Pál bosszút forral. Felkeresi a bírót és közli, hogy akár haláláig képes pereskedni, hogy igazát bebizonyítsa. Ezért aztán egy tallért csúsztat a bíró zsebébe. Péter szintén meg van győződve arról, hogy neki van igaza és ő is ad egy tallért a bírónak, ami a bíró másik zsebébe kerül.

Az 5. cselekményegységben (9. vsz.): a bíró döntésével ismerkedhünk meg, aki nem talál példát hasonló esetre, ezért nehéz eldöntenie a vitát, de még a törvénykönyvben sem talál rá rendelkezést. Ebben a helyzetben a bíró a következőképpen cselekszik: ráüt a két zsebére, rámutat a két pereskedőre, és nem dönt egyik fél mellett sem, hanem saját javára ítélt, hiszen ő járt jól a pereskedőkkel. A vita tehát eldöntetlen maradt. A történet tanulsága azonban szállóigeként önállóan is terjed. Azóta is így mondjuk, ha két ember veszekedéséből egy harmadik húz hasznót: *jobbról füttyül, balról füttyül*.

A 6. cselekményegységben (10. vsz.): ismét a költő veszi át a főszerepet. Örül annak, hogy ilyen esetek már nem léteznek, de az elbeszélő költeményben érződik a humor, mely azt sejteti, hogy ez a békés állapot csak látszólagos. A költő még hozzáteszi, hogy olyan ügyvédet sem lehetne találni az országban, aki egy ilyen pert elvállalna.

Arany János nagyra becsülte a humort, amellyel a magyar nép fűszerezte nehéz életét. Bár ő írta a legfájdalmasabb verseket a szabadságharc bukása után, költészete humorban is igen gazdag volt. Az elbeszélő költeményben az irónia is jelen van. Az ellenkezőjét mondja annak, amit igazából gondol: *A rokonság / Csupa jóság, / A testvérek / Összeférnek, / Felebarát / Mind jó barát*. A túlzott dicséret, a túlzott tiltakozás azonban egyértelművé teszi a költő valódi gondolatait: az emberek ma is kicsinyes dolgokon veszekednek.

Szereplők • Péter és Pál, valamint a bíró. Arany János nem foglalkozik szereplői külső megjelenítésével, annál inkább a belső értékeket – vagy azoknak hiányát mutatja be minden lehetséges eszközzel. A bíró sem külön, korrupt kishivatalnok, aki mindkét féltől elfogadja a kenőpénzt, végül nem mer egyik fél javára sem dönteni.

Üzenete • Arany ebben a műben azt szeretne volna bemutatni, hogy két veszekedő fél közül mindig a harmadik jár jól.

1. Hol írta Arany János *A fülemile* c. elbeszélő költeményt? **2.** Milyen munkahelyi tapasztalat és anekdota ihlette a művet? **3.** Milyen műfajt választott Arany az életmű közvetítéséhez? **4.** Mondd el az elbeszélő költemény történetét! **5.** Adj címet a hat cselekményegységnek! **6.** Milyen népmesei elemek találhatók a műben? **7.** Mire akarta Arany János felhívni a figyelmet? **8.** Ti hogyan döntöttetek volna a bíró helyében?

9. Játsszátok el szereposztásban A *fülemile* c. művet!

10. Nézzétek meg a YouTube-on a vers animációs feldolgozását itt: <https://www.youtube.com/watch?v=VNRFjqCkKhQ>!

NEMZETŐR-DAL

Borsos József:
Nemzetőr, 1848

Süvegemen nemzetiszín rózsá,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt
engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

Nem kerestek engemet kötéllel – utalás a kényszersorozásra; **garajcár** – krajcár, régi aprópénz; **mars** – induló; **íznyi** – annyi, mint az ujj perce, *itt*: ha csak egy kis lehetőségem van rá, akkor is; **víni** – vívni

Amit a műről tudnod kell

1848. március 16-án kezdődött a nemzetőrség szervezése. A nemzetőrség egyik fontos feladata a *közbátorság fölötti őrködés* volt. A márciusi ifjak 12 pontos követelésének 5. pontja a „nemzeti őrseréget” követelte. A márciusi napokban a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban spontán módra létrejöttek nemzetőri alakulatok, amelyek a rend fenntartását vállalták. Pesten – mint ismeretes – eleve azzal a céllal, hogy tüntetés vagy rendzavarás esetén kizárják a katonaság beavatkozását.

A pozsonyi országgyűlésen született meg a XXII. törvénycikk a nemzetőrség felállításáról. Ennek értelmében a 20–50 év közötti egészséges férfiak

kat, ha fél jobbágytelek nagyságú birtokkal, illetve 200 Ft értékű ingatlan-
nal rendelkeznek, lakhelyükön végzendő nemzetőri szolgálatra kötelezte.

Keletkezése • 1848 tavaszán egy nemzetőr zászlóalj vonult át Nagy-
szalontán. Katonákat ilyen lelkesen még nem fogadtak erre felé. Nem csoda.
Nem az osztrák császár zsoldosai, a magyar haza védelmezői voltak. Egyes
vélemények szerint nekik írta Arany János a *Nemzetőr-dalt*. Mások úgy vé-
lik, hogy válasznak szánta Petőfi *Nemzeti dalára*, mert a költőtárs neki
ajándékozta a vers 2. példányát. Jakab István, a szabadságharc egyik nótá-
szerzője megzenésítette *A budai őrsereg dala* címmel a *Nemzetőr-dalt*. Nem-
sokára, Arany legnagyobb meglepetésére, az egész országban énekelték.

Fogalomtár

toborzó dal – a toborzó dalt a katonának besorozott legények énekelték. Egy részük népdal volt, más részüket a katonaság terjesztette, hogy kedvet ébresszen a nehéz katonai szolgálathoz. A népköltészet toborzó dalai közt vannak vígabb változatúak is, melyek kalandvágyat és férfiaságot éreztetnek. Vannak szomorúak, amelyek siratják az otthon, melyet el kell hagyni, és búcsút vesznek a legény kedvesétől vagy édesanyjától

Műfaja • Helyzetdal és **toborzó dal**.

Arany a katonatoborzó népdalok mintájára írta. A költő mindig tartózkodott a politikától, de a szabadságharcot szívvel-lélekkel támogatta.

Szerkezete • Öt versszakból áll. A Habsburg Birodalom hadseregébe erőszakos eszközökkel sorozták be a fiatal férfiakat. Arra használták az elnyomott népek fiait, hogy egymás fölött örködjének. Ezzel szemben a forradalom szülőföldjük védelmére toborozta a nemzetőröket. Erre utalnak az első versszakban a *Ne félj babám, nem megyek világra: / Nemzetemnek vagyok katonája* sorok. Arany érezteti, hogy

nem a régi katonafogásról, hanem a haza önkéntes szolgálatáról van szó: *Nem kerestek engemet kötéllel..., Nem is adtam a lelkemet bérbe*. A dal a szegény nemzetőr büszkeségét fejezi ki: nem a pénzért fog fegyvert, s amije van, még azt a keveset is hazájának ajánlja: *Van nekem még öt-hat garajcárom ... / Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom*. A császári birodalomban a katonai szolgálat csupa lemondással és a férfiak érzelmeinek elfojtásával járt. A szabad Magyarországon viszont a nemzet szolgálata összefonódott a családdal, az otthon, a szülőföld és a szerelem védelmével. A szabadságharc ezért lehetett sokáig sikeres a túlerővel szemben. Arany a honvédelemnek ezt az emberiségét domborította ki versében. A vers a nemzetiszín zászlóra felesküdt katonai lírai önjellemzése. Az utolsó versszakban a hangsúlyt arra helyezi a költő, hogy bizonyítsa, a nemzetőrség nem azért alakult, hogy más népnek ártson, idegenben hódítson: *Olyan marsra lábam se billentem, / Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem*. Nem a támadó, hanem a védekező szándék hatja át a nemzetőrt, amikor hazájáért fegyvert ragad.

A népdalok hatása • Ahogy a népdalokat, úgy Arany János dalát is népdalküszöb vezeti be. Adott esetben egy kép, amely előkészíti a vers hangulatát: *Süvegemem nemzetiszín rózsá* (vagy virág, vagy kokárda). A népdal-

lokhoz hasonlóan emlegeti a virágot, de közben megjeleníti a nemzetőrségbe álló legényt. Az *Ajakamon édes babám csókja* sor is kifejezi a forradalom és a szabadságharc szellemét.

Verselése • Magyaros verselésű, ritmusa háromütemű, 4 / 4 / 2 tagolású.

1. Mi volt a szabadságharc alatt a nemzetőrség feladata? **2.** Milyen alkalomból született a *Nemzetőr-dal*? **3.** Mivel fejezi ki a vers a nemzetőr önkéntességét? **4.** Mi jellemzi a toborzó dalt? Miért toborzó dal a *Nemzetőr-dal*? **5.** A helyzetdalban a költő egy jellegzetes figura helyébe képzei magát. Megfelel-e a *Nemzetőr-dal* ennek a meghatározásnak? **6.** Miért nem népdal a vers, és miben hasonlít a népdalokra? **7.** Jellemezd a dal verselését! Meghatározásában vedd figyelembe az ütemhangsúlyos sorok szótagszámát és a rímelés módját! **8.** Milyennek érzed a vers hangulatát? Válaszd ki a megfelelő jellemzést a következőkből: *hetyke, vidám, a szegénység ellenére büszke, harcias, békeszerető, de harcra kész!* **9.** Mit jelent ez a sor: *Nem is adtam a lelkemet bérbe...*? Melyik értelmezést tartod helyesnek az alábbiak közül?

- a) Örökre a hazának adta magát, nem csak ideiglenesen, bérbe.
- b) A teste elpusztulhat a csatában, de a lelke nem.
- c) A császáriak a lelkét akarták, de ő nem adta.
- d) Nem zsoldért katonáskodik, hanem hazaszeretetből.

A helyes választ írd be a füzetedbe, és magyarázd meg!

Irodalomelméleti ismeret

Helyzetdal • A helyzetdal a dal azon formája, amelyben a költő magát egy másik személy (leginkább népies alak) helyzetébe képzei, vagy saját érzelmeit egy másik személy nevében adja elő. A műfajváltozatot a XVIII. században Faludi Ferenc honosította meg irodalmunkban (*Pipáru!*), találkozunk vele Csokonai költészetében is (*Szegény Zsuzsi, a táborozáskor*, 1802); népszerűvé a reformkorban válik (Vörösmarty *Laboda kedve*, 1829; Petőfi *Befordúltam a konyhára*, 1843). Horváth János szerint a helyzetdalból fejlődött ki a zsánerkép, melyben a (költő helyett) hőse kap nagyobb jelentőséget. Ennek uralkodó hangvétele a kedélyesség, a humor.

A WALESI BÁRDOK

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jól,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisé
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim –
Elő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. –
Ajtó megől fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Zichy Mihály illusztrációja a műhöz, 1894–1898

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyúl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény –
Parancsol Eduárd –
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanúl
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

„Elhullt csatában a derék –
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még –
No halld meg, Eduárd:

Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

Meglátom én! – S parancsot ad
Király rettenettest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. –

S Edvárd király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. –

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.

Edward király – I. Edward (1239–1307), 1272-től uralkodott; **fakó** – sárgászürke; **velsi tartomány** – hercegség Nagy Britannia nyugati részén, korábban önálló volt. 1301 óta hercege a mindenkor angol trónörökös; **bárdok** – régi kelta népénekesei; **pártos** – lázadó, rebellis; **ha** – vajon; **sire** (e.: szír) – felség, az angol király megszólítása; **tereh** – a mai teher szó régies alakja; **megszegik** – eláll a lélegzete; **Montgomery** – Közép-Wales egyik grófsága és névadó vára; **Milford-öböl** – Wales délnyugati csücske, Pembroke grófság. Itt valószínűleg a Montgomerytól mért nagy távolsága miatt szerepel, az egész hercegség elpusztult. A délnyugatról jövő tengeri szél pedig panaszdalával beborította egész Walest; **koboz** – húros, pengetős hangszer; **lord-major** – London polgármestere; **Ötszáz énekli hangosan / A vértanúk dalát** – a történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső multját zöngve, a fiatkat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására. (Arany János jegyzete)

Amit a műről tudnod kell

A *walesi bárdok* Arany János egyik talán legismertebb, leghíresebb alkotása. Keletkezésének különös történelmi háttere volt. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kegyetlen leverése után következett Magyarországon a Bach-korszak. Az ország vérben állt, a nép rettegett a megtorlástól és gyűlölte az osztrákokat. Nem bocsátotta meg Ferenc Józsefnek az aradi tizenhármát.

A ballada történelmi háttere • A ballada az angol történelem egy régi eseményét meséli el. 1277-ben I. Eduárd (Edward) angol király elfoglalta az addig független országot, Walest. Ezután meglátogatta meghódított tartományát, s a monda szerint látogatása alkalmával 500 bárdot (költőt) végeztetett ki, mert nem voltak hajlandók dicsőítő énekeket írni róla.

Keletkezése • Ferenc József, az 1848–1849-es szabadságharcot leverő osztrák császár 1857-ben látogatott először Magyarországra. Arany Jánost, mint a nemzet legnagyobb költőjét is felkeresték, hogy írjon ünnepi köszöntő verset az uralkodó tiszteletére. Ő szerényen, de határozottan elutasította a hivatalos felkérést, nem volt hajlandó a szabadságharcot vérbefojtó császárt dicsőíteni versében. Ezután egy másik költőt, Lisznai Kálmánt kérték fel a feladatra, s ő meg is írta a köszöntőt. Arany ezen annyira felháborodott, hogy megírta *A walesi bárdok* című balladáját, amelyben a zsarnoknak ellenálló költőknek állít emléket. A mű 1863-ban jelent meg, ekkor fejezte be a költő.

A ballada politikai tartalma nyilvánvaló volt: a nemzetet eltipró zsarnokkal való szembenállást fejezte ki. A műnek a költő az *Ó-angol ballada* alcímet adta, hogy műfordításnak tűnjön. Az olvasók azonban tudták, hogy a Walest meglátogató angol Edward valójában Ferenc József, a bárdok pedig az uralkodó dicsőítését megtagadó magyar költők, akik az elvesztett szabadságharc emlékét őrzik.

Műfaja • A *walesi bárdok* című költemény műballada, történelmi ballada. A vers formája és szerkezete hasonló a népballadákéhoz. Ilyen hasonlóság a kihagyásos szerkesztés: az elbeszélt történetnek csak a legfontosabb elemeit emeli ki, és a strófaismétlés: a vers egyes szakaszai kis változtatással többször is megismétlődik.

A balladában mindhárom műnem jellemzői megtalálhatóak.

Az epika jellemzői: mint minden epikus műnek, ennek is története van.

I. Előkészítés (expozíció)

- Edward király megérkezik Walesbe.

II. A cselekmény kibontása

1. Konfliktus

- A bárdok nem hajlandók énekelni a királynak

2. Bonyodalom

- ősz bárd
- ifjú bárd
- a harmadik bárd

3. Tetőpont

- 500 bárd kivégeztetése, Edward menekül

III. Megoldás

- A király megőrül

A líra jellemzői: formája vers, költői képek találhatók benne – megszemélyesítések: *emléke sír a lanton még; néma tartomány*; hasonlatok: *orcáikon, mint félelem sápadt el a harag; levágva népünk ezrei, halomba, mint kereszt*; metaforák: *legszebb gyémántja Velsz; fehér galamb, ősz bárd; átok fejedre minden dal*. Rímei: x a x a – félrím. Az erős zeneiséget a belső rímek is fokozzák: *Vadat és halat, s mi jó falat; Mint akarom, s mint a barom; S mind, ami bor pezsegve forr*.

Ritmusa: jambusi lejtésű sorokból épülnek fel a négysoros versszakok. Sorainak szótagszáma 8+6+8+6. Ez az óangol és skót balladák szokásos verselési formája. Érzelmeket fejez ki: a főurak haragja, a király félelme, a legyőzöttek bánata, a bárdok hazaszeretete, bátorsága.

A dráma jellemzői: sorsfordulókat mutat be: a bárdok halála, a király megőrülése. Drámai közlésformák: a párbeszédek a király és walesi főúr, a király és bárdok, a király és lordmajor között.

Szerkezete • A ballada 31 versszaka szerkezeti szempontból három fő részre tagolható. Mint a népi balladáknál, itt is a különböző részeket ugyanaz a gondolat vezeti be: *Edwárd király, angol király / Léptet fakó lován*. Kivétel az utolsó szakasz, ahol a nyugalmas *léptet* szó helyett a *vágtat* szót használja a költő, ezzel is kifejezve a zsarnok király sietségét. A balladai homály (kihagyások) gyorsítják a tempót, s ezáltal fokozzák a feszültséget az olvasókban.

I. rész, 1–5. vsz.: az angol uralkodó, I. Edward a leigázott Walesbe látogat, hogy a meghódított tartományt felmérje, birtokba vegye. A király és

az udvaronc párbeszédéből az előzményekre is következtethetünk. A király gunyoros kérdéseire talán egy walesi nemes válaszol szavaiban mély fájdalommal: *Kunyhói mind hallgatva, mint / Megannyi pusztá sir.* E két utolsó sort az úr inkább csak magában suttogja, nem a zsarnok fülének szánja.

II. rész, 6–25. vsz.: Montgomery várában az uralkodó a gazdag vendéglátás ellenére is érzi, hogy a walesi urak hallgatása mögött mi rejlik. Nyíltan megsérti a vendéglátóit, azt várja a legyőzöttektől, hogy dicsőítsék. Azonban ilyen ember nem él ebben az eltiport, leigázott, porig rombolt tartományban, hisz mindenki gyűlöli a királyt, amiért szabadságuktól megfosztotta őket. A három bárd alakja három költőtípust szimbolizál. Az első megfontolt *fehér galamb, ősz bárd*, aki öregesen beszél, s habár nem fiatal, szavai mégis fenyegetőek: *Te tetted ezt király!* Mintha a levert magyar szabadságharcot követő véres megtorlás és az elnyomás ellen szólna. A második fiatal, romantikus *ifjú bárd*. A maga romantikus módján énekel, lágyan, nincs benne fenyegetés csak panasz és fájdalom. A harmadik *középkorú férfi* lehet, aki erőteljes és kemény. Nincs szavaiban lágyság csak vád és átok, nem siránkozik, inkább felelősségre von: *Neved ki diccsel ejtené, / Nem él oly velszi bárd...; Átok fejedre minden dal, / Melyet zeng velszi bárd.* A bárdok a király elkövetett bűneit éneklik meg, és valamennyi walesi énekes nevében elutasítják a zsarnok dicséretét. Az ötszáz bárd mártírhalála érezteti Edward zsarnoki hatalmának tarthatatlanságát. Sokan azt tartják, hogy Arany saját magát festette meg a harmadik bárdnak az alakjában. Erre utal az elhunyt, a csatában elesett *derékre* történő utalás, akiben már a korabeli közvélemény is Petőfit vélte felfedezni.

III. rész, 26–31. vsz.: a Londonba visszatérő szinte őrjöngő királyt látjuk. A bárdok éneke zeng fülében, kiket kegyetlenül lemészároltatott, talán felébredt ebben a kegyetlen zsarnokban a bűntudat? A bárdok mégis diadalt arattak, méghozzá erkölcsi diadalt és egész Wales győzött. A máglyára menő igazak éneke Londonig elhallatszott, hogy a király fülében csengve bosszút álljon a lemészároltakért: *De túl zenén, túl síp-dobon, / Riadó kürtön át: / Ötszáz éneklő hangosan / A vértanúk dalát.* A királyt utoléri a büntetése. A lelkiismerete, a bárdok énekének emléke nem hagyja nyugodni, véres tette kísérti és az örületbe hajszolja.

Vagyis Arany az utolsó részben azt a képet festi meg, ahogy a bűntudattól gyötört király megőrül: hangokat hall, melyeket sem parancsszóval, sem lármával nem tud elnyomni, hiszen belülről fakadnak. A bűn magában hordja a büntetést – vallja Arany, s ezt a tételt több balladájában is megfogalmazta.

Verselése • Arany e művét ugyanabban a versformában írta, mint Vörösmarty a *Szózatot*. A versszakok két három- és két négylábassal kezdődnek, ahol a jambus verslábak spondeusokkal váltakoznak. Ez egy bizonyos lüktetést és darabosságát kölcsönöz a balladának, amitől még jobban érez-

hetővé válik a drámai hatás. A költeményében az időmértékes ritmus így jelölhető:

Edward király, angol király
 – – | ◡ – | – – | ◡ –
 Léptet fakó lován:
 – – | ◡ – | ◡ –
 Hadd látom, úgymond, mennyit ér
 – – | ◡ – | – – | ◡ –
 A velszi tartomány.
 ◡ – | ◡ – | ◡ –

Jelentősége • Bár már sokszor elmondtam, hogy valójában mi célból íródott ez a ballada, szeretném összefoglalni. Azokban az időkben, a szabadságharc után a kétségbeesés erőt vett az embereken, úgy látták nincs többé kiút az elnyomásból. Arany feladatának tekintette, hogy az elcsüggedt embereknek ismét reményt adjon, így egy középkori legendával szemléltette az ország akkori helyzetét. Ahogy *A walesi bárdok* utolsó strófáiban megbűnhődik a zsarnok király, úgy fog bűnhődni a Magyarországot elnyomó uralom is, sugallja a ballada.

A szigorú cenzúra és a zsarnoki elnyomás idején csak képekben lehetett beszélni, hasonlatokkal lázadni. Az ember nem írhatta meg, amit gondolt, a régi történelemből kellett ihletet merítenie, hogy társaival éreztethesse lázongását. Ám az önkényuralom idején mindenki megértette e ballada és más szerzők más műveinek időszerű mondanivalóját. Mindenki értette, hiszen mindenki ugyanazt érezte.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről? **2.** Mi a ballada történelmi háttere? **3.** Mondd el röviden a ballada eseménysorát! **4.** Határozd meg a szerkezeti egységeket, és adj nekik címet! Hogyan tagolja a költő egységekre a művet? **5.** Milyennek mutatja be a lírai bevezetés Walest? **6.** A II. egység elbeszélő és párbeszédes részekből épül föl. Mutasd be egy-egy mondattal a cselekmény fejlődését a párbeszédes részek alapján! **7.** Milyen ellentmondás váltotta ki a király haragját? ❄️ **8.** Vonj párhuzamot a bárdok vádjai és Arany korának eseményei között! **9.** Kire emlékezik Arany a harmadik bárd énekében? **10.** Milyen összefüggést látsz a vágztató király lelkiállapota és a lángoló tartomány képe között? ❄️ **11.** A balladában a lélekábrázolás fontos szerepet kap. Az elkövetett bűn maga után vonja a bűnhődést, amely nem valamilyen külső körülmény miatt következik be, hanem meghasonlottság, rettegés, örület formájában ölt testet. Hogyan megy végbe ez a folyamat a király lelkében? (zaj – csend, kint – bent)

12. Nézd meg az 1977-ben készült Fehér György rendezte *A walesi bárdok* c. tv-filmet itt: <https://port.hu/adatlap/film/tv/a-walesi-bardok-a-walesi-bardok/mo-vie-47769/>

Irodalomelméleti ismeret

A magyar műballadát Arany János emelte világirodalmi szintre. Az 1850-es években, az önkényuralom korában keletkezett történelmi balladái nagyrészt allegorikus jelentésűek. Bár tárgyukat a nemzeti múlt rendszerint nehéz korszakaiból meríti, rejtett jelentésükkel a jelenhez szólnak.

Történelmi ballada • A történelmi balladában jelentős történelmi esemény, illetve személy, személyek kerülnek középpontba. A történet nem feltétlenül felel meg a valóságnak, ám a kitalációknak a köztudott részletek szabnak határt. Tehát a költő, illetve az elbeszélő, csupán azokat a részeket színezi ki jobbra, melyek még beleillenek a történelmi eseménybe anélkül, hogy magát a hallgatóság által ismert esetet megváltoztatná. A történetet valamiféle tanulság, vagy balladai igazságszolgáltatás zárja. Fő témájuk a *bűn és bűnhődés*.

ŐSZIKÉK

1877 nyarát Arany János a Margitszigeten töltötte. Az elmúlt 15 évben a Kisfaludy Társaság igazgatójaként, valamint később az Akadémia titkáráként alig született jelentős lírai műve. Az okokat az életrajzból ismerjük. Ám itt visszatért alkotói kedve. Még 1856 őszén kapott Gyulai Páltól egy kulccsal zárható „kapcsos könyvet” (emlékkönyvet): **Arany Jánosnak. Aug. 20. 856. Gyulai Pál.** A költő örült a kis, lezárható bőrkötésű könyvnek, el is kezdte bemásolni a *Szondi két apródját*. Ezekben az években gyakran jegyez bele, majd sok évig semmi. 1877-ben aztán új lap és új cím: *Új folyam*. Alatta ceruzával a lírai újrakezdés dátuma s mellette, ugyancsak ceruzával, egészen halványan, a ciklus címe: *Őszikék*.

A költő csak a maga kedvére dalolgatott, verseit nem szánta a nyilvánosság elé. Ez a szándéka nem valósulhatott meg teljesen. Arany nem ok nélkül húzódozott a nyilvánosságtól: mások ezek a költemények, mint amilyeneket az irodalmi közvélemény várt tőle. Nem csatlakoznak ezek semmiféle irodalompolitikai programhoz, irányzathoz. Szerzőjük nem kívánja vállalni bennük a „nemzeti költő” szerepét. Csupán az „ihlet percét” megragadva akarja formába önteni azt, amit egy-egy pillanatnyi benyomás kivált a lélekből. Egyetlen politikai, hazafias vers akad közöttük, *A régi panasz*, de ez is a jelen társadalmi „rohadásától” való elfordulás mélységesen kiábrándult megnyilatkozása.

A kézirat még 56 verset tartalmaz. Az egy *Aj-baj!* korábbi, a többi gondosan, napra datált, tehát 1877. július 3. és 1880. december 10. között születtek. A ciklushoz tehát 55 új és egy régebbi verset sorolhatunk.

Műfajai a régié, a kipróbáltak (balladák, életképek, elegico-ódák, dalok stb.), de az igazán új az elrejtőzés által lehetővé tett őszinteség és szabadság. Bátrabban fordul belső világába, emlékeihez, szorongásaihoz.

Az egész verscikluson végig ott érezhető az elhibázott élet, az elmulasztott lét s az elmúlás, a búcsúvétel tragikus sejtelme. Mégsem szabad az

Őszikét csak egy lemondó öregember (60 éves ekkor!) hattyúdalának tekinteni, ez a ciklus ugyanakkor egy magát és költészetét megújító lángelme remeklése is, ahogy 12 év néma hallgatása után újra kivirul.

Eme utolsó pályaszakaszában sok remekmű született. Ezekben megőrizte korábbi művészetének jellegzetességeit, de új vonásokat is megjelenített bennük. Így a végső nyugalom vágya, a belenyugvás érzése mellett hangot kapott az élethez való ragaszkodás is.

A TÖLGYEK ALATT

Ferenc Tamás illusztrációja a vershez

A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közei
„Áttörve” az égből
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.

A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy
Sudarát megmászta,
Hol seregély költ –
S vígan madarásztam.

A tölgyek alatt
Több egykorú társsal
Madárfiakat
Kifeszítéink nyárrsal;
Jó tűz lobog ott,
Zizeg a kis bogrács –
S ha bealkonyodott,
Haza már egy ugrás.

A tölgyek alatt
Örömet valék én,
Bár a madarat
Hagytam utóbb békén;
Gyermeki önző
Korom’ ifjú ábránd
Veszi ösztönző
Szárnyára, s tovább ránt...

De tölgyek alatt,
Valamerre jártam,
Szülőhonomat
– Csakis ott – találtam;
S hol tengve, tunyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld. –

A tölgyek alatt
Im, meglep az alkony,
Húsebb fuvalat
Zörög át a parkon;
Felhők szeme rebben:
Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
Ki vén, ki beteg...

A tölgyek alatt
Még most is elülök;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merülök;
Hajó-kerekek
Zubogását hallom...
„Hajrá, gyerekek:
A vízi malom!”

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen, bár
Tölgy lenne a fejfám!

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A Margitsziget csöndes békéjében, terebélyes tölgyek hűvös árnyékában született meg ez a vers 1877. augusztus 5-én. A karlsbadi nyaralásról lemondó Arany 1877 és 1882 között minden nyarát itt töltötte.

Műfaja • Elégia. Bár ekkor Arany már elismert költő volt, szorgos, takarékos életének köszönhetően anyagiakban sem szenvedett hiányt, mégis arra vágyott, hogy elvonulhasson a külvilág zajától és nyugodtan elmélkedve alkot hasson.

Szerkezete • A vers 8 versszakból, minden versszak 8 sorból áll. A vers három részre bontható. Több idősíks jelenik meg a versben. A magát aggasztánnak érző költő, mintha halála előtt állna, visszafelé éli át életét. A megrengő tünődésben – el-elszakadva a jelentől – egyre több kisebb-nagyobb derűs jelenet merül fel a gyermeki múltból, s egybemosódnak az idő és a tér síkjai.

I. rész, a jelen idősíksja: a tölgyek alatt pihenve bemutatja a helyet. Elkezd visszaemlékezni a gyermekkorára, mikor a társaival fára mászott, és madarakat fogott.

II. rész, a múlt idősíksja: ifjúkorára emlékezik. Bármerre járt a világban, akkor is szülővárosa maradt a legszebb és a legkedvesebb számára.

III. rész, harmadik idősíksja: visszatér a jelenbe. Ábrándozik egy kicsit. A hajókerekek zúgása gyermekkorából a malomkerekek zúgására emlékezteti. Lassan beesteledik, és a levegő is hidegebb lesz. Hazasiet, mert úgy érzi, hogy a vénnek és betegnek jobb otthon a melegben. Megjelenik a jövő: a tölgy alatt szeretne végső nyugalomra lelni, tölgy legyen a fejfája.

Van egy *meghatározhatatlan idősík* is, amiben mindenhol jó, de legjobb a tölgyfák alatt. Ezek alapján összeáll Arany életrajza. Tehát a mű egy életrajzra való visszatekintés. A tölgy egész életén keresztül elkísérte, s így társává fogadta.

Strófánként elemezve:

- Az **indító verssorok** színjátékában (*kék ég – zöld lomb – aranyló nap-sugár*), az egymásba vegyülő fényárnyékokban megindul a tér és az idő határainak feloldódása.

- A **2–3. vsz.:** *oly otthonos itten!* felsóhajtása a jelenre vonatkozik ugyan első olvasásra, de közvetlenül idézi fel az igazi otthon, a szülőfalu, a család, az iskolás társak képzetét, hangulatát. Köztük a hajdani gyerekcsínyek részleteit: a tölgy sudarán mászó süldőgyerekek madárfészket rabló élményvilágát, a falusi kisközösség életének egy-egy epizódját.

- **4–5. vsz.:** a *gyermeki önző kort* felváltó ifjúkori ábrándok a későbbi kietlenülő férfikorba *rántják* az emlékezőt. A most felderengő múlt képei elszürkülnek, fájdalmas mélabúval színeződnek át. Volt olyan életszakasz is, ahol az otthont, az idillt, a régít jelképező tölgyek is csak *tengve, tunyán virultak*.

- **6–7. vsz.:** egyszerre visz a jelenbe, a múltba s a kikerülhetetlenül közelítő jövőbe. A *még most is* időhatározó úgy utal a jelenre, hogy egyúttal – évtizedeket átívelve – felidézi a múltat is. Újra a régi gyermekkori képek bűvölik el az ábrándba merülőt. A parkon átzörgő *hűsebb fuvallat* mintha a közelítő tél előszele lenne; a *rebbenő szemű felhők könny-cseppjei* mintha a kikerülhetetlen vég rettenetét siratnák. A *hazasietés* is többletjelentést sugall: hazasiet alkonyatkor a nagyszalontai – védett-óvott – kisfiú, hazasiet a hűvösödő alkony elől a versben megszólaló idős ember, de ez a haza a hetedik strófa végén már arra a másik hazára, a halálon túlira is céloz. Jobb ott annak, *ki vén, ki beteg*.

- Az **utolsó versszak** már szívszorító végrendelkezés. Ebben Arany roppant szerénysége, a boldog gyermekkor után következő, elrontottnak hitt élet tragikus tudata, a földi léttől való búcsúzás megrendültsége zsúfolódik össze. De a *tölgy – fejfa* szimbólumában benne rejlik a „népi sarjadéknak” a magyarsághoz, a hazához, az egyszerű emberekhez való ragaszkodása, hűsége s az elhatárolódás a hetyke, fennhéjázó gazdagoktól.

A tölgyek alatt / Szeretek pihenni – a két sort mintegy végakaratként értelmezve, Arany koporsóját a margitszigeti tölgyek leveleiből font koszorú övezte 1882-ben.

A tölgy jelképe: a természetes életerő jelképét hordozza: a tölgy virul, ő meg csak tengődik. Azzal, hogy a tölgyhöz köti Arany saját életét, azzal a tölgy saját önjellemzése részévé vált. A tölgy jelentését (erkölcs, szilárdság stb.) kapcsolja magához, de ezt közvetlenül nem mondja ki.

Verselésé • Keresztrímes, nyolcsoros versszakok alkotják ezt az elégi-kus életképet. Maga a strófaszervezet nem új, annál meglepőbb viszont a

verselés oldottsága, „szabálytalansága”, valamiféle előre kigondolt ritmus-terv hiánya. Az iskolás skandalás jegyében rá lehetne fogni, hogy anapsz-tusi sorokból épül fel, ugyanakkor gyakoriak benne az ellentétes lejtésű daktilusok is.

A refrén mind a nyolc strófa élén megtalálható. Ez a kezdősor tömény hangulatú, impresszionista helymeghatározás, s tagoló és összekötő feladatot is ellát. Végigvonul az egész költeményen, mint ahogy jelen vannak a tölgyek a múltidézés minden mozzanatában.

1. Mit tudsz a *Kapcsos könyvről*? **2.** Hol, mikor keletkezett az elégia? **3.** Milyen a vers hangulata? **4.** Milyen emlékeket idéz fel a költő a gyermekkorából? **5.** Hogyan zökken vissza a jelen valóságába? **6.** Mi az időződő költő vágya? **7.** Nézz utána a neten, tölgyek alatt nyugszik-e valójában Arany János? Hol van ez a hely?

8. Csoportban dolgozva készítsetek egy képregényt *A tölgyek alatt* című vershez: minden szakaszt egy-egy képkocka mutasson be! A képkockákat közösen alkossátok meg! A képek alá írjatok egy-egy mondatot is, amely lehet idézet a szövegből vagy saját megfogalmazás is. Az elkészült munkákból rendezetek kiállítást tárlatvezetéssel a tanteremben! Mutassátok be a többi csoportnak a képregényetek fő jellemzőit! Nézzétek meg figyelmesen egymás munkáit: miben közösek, és miben térnek el egymástól!

Irodalomelméleti ismeret

Elégia • A lírai költészet egyik fontos műfaja. Az elégiát a dallal és az ódával szemben az jellemzi, hogy abban nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó érzelmek, hanem a visszaidézett benyomások, lelki szemlélődés, a visszaemlékezésből fakadó, azaz válaszérzelmek nyernek kifejezést.

Az elégia tulajdonképpen szemlélődő líra, elmélkedő költészet. A költő lelke mintegy elvonva magát a külvilág friss behatásaitól, saját belsejébe mélyed, az ott összegyűlt emlékképeken, emlékein járta a figyelmét, s a világot és az életet ezeken át, közvetve nézi. A felidézett emlék tárgya, akár jó, akár rossz volt az az emlék, némi szomorú tónust mindig kap.

A mai elnevezésű elégia a reneszánsz korban alakult ki. Az újkori európai irodalomban csak olyan költeményre alkalmazták az elnevezést, amely csendes szomorúságot, bánatot, fájdalmat fejezett ki. Ez a mai elégikus hangulat a görög gyászdalokra vezethető vissza. Az újabb költészetben a lírai műfajok határozottabb kialakulásával és az új technikai formák kifejlődésével nyerte el az elégia a jellemét. A németeknél a XVIII. század óta nagyban művelték és nemes klasszicitásával kitűnik Goethe *Római elégiák* című műve. A franciák közt legnagyobb mesterei az elégiának Lamartine és Victor Hugo. Nálunk is már a XVI. századtól fogva maradtak fenn elégiaféle költemények (az ún. jeremiádok), de mint műfaj a XVIII. század végén lépett föl a francia mintákat követő Ányos Pálnál, a magyar szentimentalista költészet képviselőjénél és azután többeknél mind klasszikai, mind modern formában (Kisfaludy K.: *Mohács*, Vörösmarty: *Kis gyermek halálára* stb.). Szép elégiái vannak Petőfinék és Aranyak is; Tompa Mihály pedig elsősorban elégikus költő.

A PRÓZAIRODALOM (EPIKA)

Eddig olyan művekről tanultatok, amelyek a líra műneméhez sorolhatók. Már tudjátok, hogy a líra az ember belső énjét, érzéseit, gondolatait tükrözi. A következő fejezetekben az epika műneméhez tartozó művekkel és alkotóikkal fogtok megismerkedni. Először is Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, majd Jules Verne és George Bernard Shaw munkáival.

Az epikai művek szövegeit az elbeszélő mondja, közvetlenül mint mesélő, vagy közvetett módon – a szereplők szájába adott párbeszédek formájában.

Míg a líra az ember belső énjét tükrözi, addig az epika a konkrét körülmények között élő, fejlődő, céljait megvalósító, cselekvő, küzdő embert állítja elénk. Tehát az epika cselekvés közben mutatja be az embert, akinek érzelmei, gondolatai szoros összefüggésben vannak cselekedeteivel.

Az epikai művek hőseinek jelleme a legtöbb műfajban sokoldalúan bemutatott, a többi szereplővel kialakuló kapcsolatrendszerben bontakozik ki. A hosszabb nagyepikai alkotásokban tanúi lehetünk a szereplők jellemfejlődésének, változásának is.

A lírai költő saját énjén szűri át a valóságot, saját érzelmeit, hangulatait, esetleg gondolatait formálja lírai költeménnyé. Az epikus (pl. regényíró) jellemeket teremt, sokféle ember lelkivilágába, helyzetébe, problémájába éli bele magát, s alkotása is akkor hiteles, ha az általa teremtett világban mozgó figurák életszerűek, ha az olvasó elfogadja a kialakuló jellemek cselekedeteit, fejlődésüknek, változásuknak belső logikáját természetesnek érzi.

Az eddig említett műfaji alaptényezők – a *cselekményesség, jellemábrázolás, környezetrajz, a tér és idő problémája* – mellett szólnunk kell az elbeszélő, a történetmondó személyéről, és arról, hogy hogyan, milyen formában közli a történetet az olvasóval, a befogadóval. Vagyis az *elbeszélői nézőpont, az elbeszélő személye* is meghatározza az epikai műveket, és több szempontból vizsgálható az elbeszélő helyzet, nézőpont is. Ki beszél el az eseményeket, és hogyan láttatja? Az elbeszélő kívülállóként, elfogulatlanul, tárgyilagosan mesélhet. De lehet az események tanúja, esetleg résztvevője is, s ebben az esetben nem pártatlanul számol be az eseményekről. Felveheti a mindentudó, oktató elbeszélő szerepét, véleményt formálva a hősök döntéseiről, ki-kiszólva az olvasóhoz stb.

A lírához hasonlóan az epikai műveket is többféle szempont szerint osztályozhatjuk. Ritmikai forma szerint megkülönböztetünk *verses epikát* (ballada, eposz, elbeszélő költemény, verses mese, verses regény) és *prózaepikát* (mese, elbeszélés, regény stb.).

Közismert osztályozási forma a *nagyepikai és kisepikai műfajok* elkülönítése. A nagyepika (*eposz, regény, elbeszélő költemény, útirajz* stb.) az életet bonyolult összefüggésében, teljességében igyekszik ábrázolni. A fő- és mellékszereplőket sokoldalú kapcsolatrendszerben és eseménysorban mutatja be. A kisepika (*novella, elbeszélés, mese, monda, karcolat*) szűkebb

metszetet ragad ki a valóságból, de teljességre törekszik azzal, hogy a legjellemzőbb jegyeket emeli ki.

Ahogy a líránál, az epikát illetően is beszélhetünk *határműfajokról*. Ilyen például a *verses regény*, amely lírai és epikai sajátosságokat egyesít.

AZ EPIKAI MŰNEM JELLEMZŐI	
• Témáját a külső valóságból meríti, formája alapvetően monologikus. Hőseinek belső világát, érzelmeit-gondolatait megjelenítő belső monológokat, gondolatfolyamokat, valamint a hősök párbeszédeit is az elbeszélés és leírás alapszövegébe fonva szerepelteti.	
• Az epikus művek szerkezetében legtöbb esetben döntő szerepet játszik a cselekmény (több cselekmény esetén: cselekményszálak, keretes szerkezet).	
• Az epikus közlés alapformái: az elbeszélés (események előadása), a leírás (színhelyek, külső/belső tulajdonságok statikus ábrázolása) és a dialógus (szereplők szóbeli megnyilatkozása: egyenes beszéd vagy függő beszéd).	
• Jellemzően múlt idejű.	
• Az író közvetetten szól az olvasóhoz. Az író és az olvasó között ő a közvetítő, elmondja mindazt, amit a szereplők átélnek, gondolnak, éreznek.	
• A mű beszélőjét – aki a történetet mondja – elbeszélő nek nevezzük.	
• Az epikus mű lehet verses (<i>elbeszélő költemény</i>) vagy próza (<i>regény, mese</i>).	
Nota bene! A ballada is alapvetően epikus műfaj, melyben megjelennek a lírára és a drámára jellemző vonások is.	

A regény

A nagyepika legnépszerűbb, legmonumentálisabb műfaja a regény. Az elnevezés a XII. században keletkezett Franciaországban, ahol *romannak* kezdték hívni azokat az irodalmi műveket, melyeknek nyelve a beszélt köznyelv (*lingua romana*) volt, s nem a tudósok által használt latin. Ennek nyomán Európa-szerte ez a kifejezés terjedt el a műfaj megjelölésére. A magyar *regény* elnevezés a nyelvújítás korában keletkezett, és a *regélni*, azaz *mesés történetet elmondani* kifejezést őrzi etimológiájában.

Nota bene!

A *regény* nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel. Közepontjában a részletesen ábrázolt háttér előtt játszódó eseménysor áll, a történeteszöveg mellett azonban fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, esetleg a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése. A regény rendszerint prózai formájú, bár a XIX. században a romantika létrehozta az átmenetileg divatos *verses regény* műfaját.

Műfaja • A regény kötetlen modorban elbeszélt történessorozat. Pontos, minden műre érvényes meghatározása nem létezik: ahány regény, annyi definícióra lenne szükség. Ezért csak a XIX. századi regények (ekkor érte el a műfaj fejlődésének csúcsát) legfontosabb ismertetőjegyeit sorolhatjuk fel. A regény – egy-két kivételtől eltekintve – *prózai formájú*. A novellánál *nagyobb terjedelmű* elbeszélő mű, és *hosszabb időtartamot felölelő* történetet ábrázol. *Több meseszálból* összefonódó, *szerteágazó cselekménye* egy meg nem történt (lehet képzeletbeli) eseménysort megtörténtként ad elő. A regényhősök is csak képzelt (fiktív) alakok. Ha valódi eseményekről és megtörtént dolgokról szól a történet, akkor dokumentumregényről beszélünk. A történeteszöveg mellett fontos szerepet kap a *szereplők érzés- és gondolatvilága*, a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése. A regények eseményei – rendszerint – *valóságos időben és földrajzilag meghatározott térben* zajlanak le. A regény *ismereteket is tartalmaz*, s írójának szándéka szerint egy meghatározott világkép (világszemlélet) szolgálatában áll.

A regényvilágot legtöbbször az író harmadik személyű előadása teremti meg. Ez az író „mindent tud” hőseiről: ismeri gondolataikat, legbensőbb érzéseiket is. Vannak olyan regények is, amelyekben egy szereplő egyes szám első személyben meséli el az eseményeket (én-regények).

A regény osztályozásának nincsenek egységes szempontjai. A legáltalánosabban használt csoportosítás megkülönböztet **történelmi** és **társadalmi regényt**. Történelmi regénynek általában a régebbi múltban játszódó műveket tekintjük, társadalmi regényeknek pedig azokat, amelyekben a cselekmény ideje azonos a mű megszületésének idejével. Ezeken kívül beszélhetünk még *kalandregényről*, *családregényről*, *lélekábrázoló regényről*; *bűnügyi regényről* (detektívregényről, krimiről); *tudományos-fantasztikus regényről* (science fiction, (e.: százensz fiksön)); *gyermekregényről*, *állatregényről*.

A regénynek szinte nincsenek is műfaji kötöttségei. Szövegében éppen ezért a legkülönbözőbb szövegelemek fordulhatnak elő. Az alapvető közlési forma a közvetlen szerzői elbeszélés és a színtereket, személyeket bemutató leírás. A szereplők beszélgetéseit a párbeszéd (dialógus), ki nem mondott gondolatait, érzéseit a magánbeszéd, a belső monológ közvetíti. Ezeken kí-

vül még levelek, szónoklatok, kisebb betétnovellák (epizódok), kommentárok, rövidebb értekezések, eszmefutások is váltogathatják egymást.

A regény fejlődéstörténete • Az ókori kezdetektől napjainkig rendkívüli formai és tematikai gazdagság jellemzi.

Az **antik regény** (a görög-latin és korai keresztény időszak) érdekessége, nem ismerték el önálló műfajnak. Az antik regény a Kr. u. I–III. században élte virágkorát. Legfőbb jellemzői a prózai forma (bár még gyakran versbetétekkel tűzdelt), a jelentős terjedelem, továbbá az, hogy a cselekmény és a szereplők túlnyomórészt a fikció termékei. Az ókori regények szórakoztató célzatú történeteket adtak elő. Néhányan az ismertebb ókori szerző közül: **Longosz, Héliodórosz, Apuleius, Petronius**.

Az ókori és újkori regény között összekötő kapocsként a **bizánci regényt** kell megemlíteni, amelyben az antikvitás témái (utazás, csodás dolgok, szerelem) és a kereszténység nagy témakörei (szentek élettörténete, küzdelmük tisztaságuk megőrzésére, megkísértésük) egyaránt fellelhetők. Például: a *Barlám és Jozefát regény, Sándor-regény*.

Az **újkori regény**, a **roman** a középkorban született meg. Az első, már regénynek nevezett műforma a XII–XIII. században divatos **lovagregény** volt, mely a kedvelt lovagi eposzok prózai átírásából keletkezett. Ilyenek az *Arthur-regények* vagy a *Rózsa-regény, Trisztán és Izolda*.

A lovagregények hősei még nem valódi személyiségek, egy meghatározott erkölcsi ideált képviseltek. A műfaj utolsó nagy fellángolását a spanyol lovagi irodalom XVI. századi virágzása jelentette, végpontjának pedig **Cervantes** *Don Quijote* című XVII. század eleji regényének megjelenését tekintjük, mely szatirikus formában parodizálta a lovagregény műfaját.

A XIII. században népszerű volt Franciaországban a modern **állatregény** elődjének tekinthető verses *Róka-regény* is, amelynek hősei emberi tulajdonságokkal felruházott állatok. A XVI. század elején keletkezett a **pásztorregény**, amely regényformát **Sannazaro** teremtette meg *Arcadia* című művével. A pásztorregény magva az antik eredetű hit a hajdani boldog aranykorban, s alapeszméje, hogy amint a civilizáció növekszik, az ember mind erőteljesebben vágyódik vissza a pásztorok képzelte őskorába.

A pásztorregény megjelenésével szinte azonos időben, a XVI. századi Spanyolországban fejlődött ki a **pikareszk regény** (más néven kópéregény, csavargóregény) típusa. A pikareszk hőse a csavargó picaro, színhelye az alvilág, a szélhámosok világa. A modern regény a pikareszk regénynek köszönheti az izgalmas, fordulatos cselekményvezetést, a sűrítési technikát. (**F. Rabelais** *Gargantua és Pantagruel*, **Cervantes** *Don Quijote*-ja az első olyan regény, mely a főhős lelkének ábrázolására törekszik, s felvetette a valóság és képzelet konfliktusát.)

A XVII. század derekán vált népszerűvé a francia barokk jellegzetes műfaji változata, a **heroikus regény**, amely felhasználta a pásztorregények és a lovagregények elemeit, s ezeket az udvari etiketre oktató didaktikus

célzattal kötötte össze. A francia barokk indította útjára a **lélektani regényt** is, mely már kifejezetten az emberi benső bemutatására született.

A XVIII. század számtalan új regénytípus születésének kora. Ekkor virágzik a **szentimentális regény**, melynek jellegzetessége az elsőszemélyűség, a gyakori napló- vagy levélforma, és a hangulati elemek, a legbensőbb érzelmek részletes ecsetelése. A műfaj kiemelkedő alkotásai **Richardson Pamela, avagy az erény jutalma**, **Rousseau Új Héloïse** és **Goethe Werther szerelme és halála** című regényei.

A felvilágosodás, a XVIII. század a virágkora a **fejlődés-** (ill. nevelődési) **regénynek** is. A fejlődésregény cselekménye olyan események sorából épül fel, amelyek a rendszerint fiatal főhősök szellemi fejlődésében, egyéniségük kialakulásában lényeges szerepet játszottak. A műfaj legjellemzőbb alkotásai **Rousseau Emil, vagy a nevelésről**, **Goethe Wilhelm Meister tanulóévei**, **Wilhelm Meister vándorévei**, **Dickens Nicholas Nickleby élete és kalandjai**, **Copperfield Dávid**, **Gottfried Keller Zöld Henrik**, **Flaubert Érzelmek iskolája**.

A magyar irodalomban ez a műfaj a XX. században bontakozott ki, és az ide sorolt regények többnyire önéletrajzi indíttatású művek: **Babits Mihály Halálfiái**, **Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig**, **Németh László Utolsó kísérlet**; **Emberi színjáték**, **Kuncz Aladár Fekete kolostor**, **Illyés Gyula Hunok Párizsban**.

A XVIII. század az **állam-** (vagy utópista) **regény** fénykora is (**Morus Tamás Utópia**, 1516). A felvilágosodás magyar irodalmának filozófiai tartalmú államregénye **Bessenyei György** műve, a **Tariménes utazása**, 1804. A korszak sajátos regénytípusa a **polgári regény**, mely az embernek, mint egyénnek a hétköznapi viselkedését ábrázolja. A polgári regény kiemelkedő alkotói közé tartozik **Swift Gulliver utazásai**, 1726, **Fielding Tom Jones**, 1749, **Defoe Robinson Crusoe élete és különösen meglepő kalandjai**, 1719.

Walter Scott-típusú történelmi regény **Mikszáth Kálmán A fekete város**, 1910 című műve. A történelmi regények másik típusánál a múlt gyakran csak keret, díszlet (**Victor Hugo A párizsi Notre-Dame**, 1831, **Jókai Mór Török világ Magyarországon**, 1853). A történelmi regény sajátos válfaja az **életrajzi regény**, amelynek középpontjában egy jelentős történelmi személyiség áll, s az ő élete bontakozik ki regényes formában (**Móricz Zsigmond Erdély**, 1934).

A XIX. században (a romantikus regények továbbélése mellett) megjelentek a **realista regények**, amelyeket harmadik személyű, objektív hangvételű megjelenítés jellemez. A realista regények tere és ideje valóságos, s bennük a szerző saját korának társadalmát a maga teljességében kívánta ábrázolni. A realista regény elindítójának Stendhalt és Balzacot tekintik, továbbvivője Flaubert. A **karrierregény** a realista epika jellemző műfaji változata: ami a feltörekvő fiatalok érvényesülésének történeteit ábrázolja, s ilyen módon a fejlődésregény egyik változatának is tekinthető. A karrier-

regények hősei a társadalmi érvényesülést tekintik egyetlen életcéljuknak, de gyakran elbuknak az „élet meghódításában”, erkölcsi vesztesekké válnak (**Thackeray** *Hiúság vására*, **Stendhal** *Vörös és fekete*, **Balzac** *Goriot apó*, *Elveszett illúziók*, **Flaubert** *Érzelmek iskolája*, **Maupassant** *A szépfiú* stb.).

A magyar irodalom történetében a karrierregények első példáinak **Jókai Mór** idealizált hősöket szerepeltető műveit (*Fekete gyémántok*, *Az arany ember*), majd **Mikszáth**nak a dzsentrik anekdotikus történeteit megörökítő regényeit (*A Noszty fiú esete Tóth Marival*) tekinthetjük. A műfaj egyik legkiemelkedőbb alkotása **Móricz Zsigmond** *Rokonok*ja.

A XX. századi regény egyes típusaiban lényegesen módosult. A cselekmény általában elszegényedett, s ez együtt járt a regényhős személyiségének zsugorodásával, arctalanná válásával. A legnagyobb változáson a regényidő és a regénytér ment át. A hagyományos időrend felbomlott, átalakult: vagy perccé zsugorodott, vagy végtelenné tágult. A valóságos földrajzi táj helyébe a konkrét elemekből összeállított általános, absztrakt (elvont) regénytér került.

A XX. századi modern regény legjelentősebb megújítói közül meg kell említeni **Marcel Proust** (1871–1922), **James Joyce** (1882–1941), **Franz Kafka** (1883–1924), **Albert Camus** (1913–1960) nevét.

JÓKAI MÓR

(1825–1904)

Horowitz Lipót:
Jókai Mór portréja, 1888

Jókai Mór életművét a magyar romantikus próza-irodalom teljesítményeként tartjuk számon, de művészetébe már beleszövődtek a népiesség és a realizmus jellemző vonásai is. Írásművészetében azt a célt tűzte maga elé, mint Petőfi: a költészetet a népeletből kell fejleszteni, a magyar írónak olyan stílusban kell írnia, hogy az ne különbözzék a mindennapi nyelvtől és beszédétől. Művei könnyen olvashatók, stílusa rendkívül színes, szókincse páratlanul gazdag. A témától függően képes mindenféle nyelvi és stílusréteget, hangnemet alkalmazni.

Művei teremtették meg Magyarországon a mai értelemben vett széles olvasóközönséget.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora • Jókai Mór református középnemesei családban született Komáromban. Az anyakönyvezéskor a Jókay Móric nevet jegyezték be, de 1848-ban demokratikus érzésű lévén az y-t i-re változtatta, hogy nemesi

származása ne kapjon hangsúlyt. Ekkoriban kezdte el használni hivatalos írásokban és művei aláírásakor a rövidebb Mór utónevet is.

Első életrajzírója Mikszáth Kálmán. A *Jókai Mór élete és kora* (1907) című mű szerint félénk, magányos, szemlélődő, de boldog gyermek volt. Családja, első tanítói csodagyerekeknek tartották, mert érdeklődése, fantáziája korán kiemelte a hasonló korú gyerekek sorából.

Szülővárosában, családjában a puritán és hazafias eszmeiség uralkodott. Iskoláit Pozsonyban (ahová az akkor szokásos módon cseregyereként, német nyelvtanulás céljából küldték el), Pápán és Kecskeméten végezte. A Pápai Református Kollégiumban ismerte meg Petőfi Sándort és annak unokatestvérét, Orlai Petrich Somát. Velük együtt vett részt az iskola önképzőköreinek munkájában.

Kecskeméten 1842–1844 között jogot tanult. Két gyakorlati év után, mint oly sok köznemesi származású magyar irodalmár, ő is ügyvédi oklevelet szerzett. Sose volt szüksége arra, hogy hivatalt vállaljon, 1846-tól haláláig meg tudott élni írásművészetéből.

Indulása • Első regénye 1846-ban jelent meg *Hétköznapiak* címmel. Pesten tagja lett a Tízek Társaságának. Az *Életrajzok* című radikális folyóirat szerkesztője, 1848. március 15-én az ifjúság egyik vezéralakja volt. Ő fogalmazta a *12 pontot*, részt vett a sajtószabadság kivívásában, a Nemzeti Színházban ő csillapította le a tüntetőket. Visszaemlékezései szerint ezen a napon kezdődött szerelme Laborfalvi Rózával. Az ünnepelt színésznő a Nemzeti Színház esti díszelőadásán, a *Bánk bán*-ban Gertrudisként lépett fel, és az előadás előtt a kebléről levett kokárdáját Jókai szíve fölé tűzte. Hamarosan házasságot kötött a színésznővel, amiért legjobb barátja, Petőfi és családja is megtagadta, mert a hölgynek korábbi kapcsolatából törvénytelen gyermeke volt, és nem tartották szerencsésnek az engedékeny Jókai és a nála nyolc évvel idősebb, erős egyéniségű Róza frigyét.

A szabadságharc idején • Jókai 1848–1849-ben köztársaságpartí volt, bár a téli katonai vereségek hatására a béketárgyalások megkezdését sürgette, aztán pedig lelkesen üdvözölte a trónfosztást (április 14.). Kossuthot követte előbb toborzójaira, majd a kormánnyal tartott a menekülés színhelyeire: Debrecenbe, a hadisikerek után vissza Pestre, majd Szegedre és Aradra. A fegyverletétel előtt jó érzéssel és szerencsével sikerült az orosz vonalakon feleségével együtt átjutnia. Tardonán, a Bükk egy apró falujában bujdosott négy hónapig, mert a kivégzendő harminckét író listáján ott szerepelt az ő neve is. Laborfalvi Róza színházi összeköttetései révén végül szerzett Jókainak egy olyan menlevelet, amelyet Komárom védői kaptak a vár feladásakor. A tardonai hónapokat az *Egy bujdosó naplójában* (1850) idézte fel, és *A barátfalvi lévita* (1897) című művét is ebbe a tájba helyezte.

A szabadságharc bukása után • Kovács János néven rejtőzködve élt, és Sajó álnéven jelentek meg írásai a következő években. Írt folyóiratokba, megjelentette a *Csatáképek a szabadságharc történetéből* (1850) című

novellagyűjteményét, amelyben a dicsőséges eseményeket és személyeket idézi föl, mintegy gyógyírként a tetszhalál állapotában lévő nemzet számára.

Az 1850-es években írt történelmi regényeiben (*Erdély aranykora*, 1851; *Török világ Magyarországon*, 1852–1853; *Fehér rózsza*, 1854, *Janicsárok végnapjai*, 1854) szintén vigaszt kívánt nyújtani: a korábbi pusztításokat is túlélte a nemzet.

A közelmúltból a reformkor nagy ívű törekvéseinek, a nemzet felemelkedéséért tett erőfeszítéseknek állított emléket az *Egy magyar nábob* (1853–1854) és a *Kárpáthy Zoltán* (1854–1855) című regényekben. A reformkor, a szabadságharc később is visszatérő regénytémája lett.

Regényei többnyire folytatásokban jelentek meg különböző lapokban (*Vasárnapi Újság*, *Pesti Napló*, *Hölgyfutár*, *Szépirodalmi Lapok* stb.), majd kinyomtatták őket kötetben is.

Megbékült édesanyjával, megkapta a neki járó örökségét. Ez az összeg és az írásai sikerével együtt járó anyagi elismerés a jómódba emelte. Telket vett a budai Sváb-hegyen, ahová gyönyörű villát építtetett (a Jókai-villát rossz állapota miatt lebontották, a terület 2007-től védett történeti kert). Az anyagi elismerés mellett az Akadémia levelező tagjának választotta, 1861-től rendes tag lett.

A pálya csúcán • Az 1860-as években újra bekapcsolódott a politikai életbe. A Teleki László-, majd a Tisza Kálmán-féle határozati párt képviselője az 1861-ben összehívott országgyűlésen. A kívánsága, hogy saját lapja legyen, találkozott pártja igényével: A *Hon* címen politikai napilapot indított 1863-ban. Ettől kezdve az 1870-es évek közepéig tartó időszak jelentette művészi pályájának, népszerűségének csúcspontját.

Jelentős művek keletkeztek ekkor. Az *új földesúr* (1862) témája a Bach-korszak és a nemesek passzív ellenállása, illetve a magyarrá lett ellenséges idegen, Ankerschmidt osztrák generális története. A *kőszívű ember fiai* (1869) a forradalmat és szabadságharcot dicsőítő regény, az *Eppur si muove! És mégis mozog a Föld!* (1872) a reformkort előkészítő művészeti és tudományos törekvéseknek, a korszak nagy személyiségeinek állít emléket. Más regényeinek témáit barátai, képviselőtársai elbeszéléseiből megismert adomákból, anekdotákból merítette. Állítólag ismerősei valósággal szállították neki a történeteket az ország minden tájáról.

Nagy megtiszteltetés volt számára, hogy maga Erzsébet királyné is az olvasói közé tartozott, egy udvarbeli fogadáson személyesen is érdeklődött a következő regénye iránt. (Ezt a jelenetet később a *lélekidomár* című regényében dolgozta föl.) Pár hónappal később a *Szerelem bolondjai* (1868) című regényét maga nyújtotta át a királynénak.

Anyagi gyarapodása jele volt, hogy házat vett Pesten, és villát épített Balatonfüreden. Az 1869. évi országgyűlésre a budapesti Terézváros választotta követéül, de a politika sem távolította el nagy szenvedélyétől, az írástól.

A *Fekete gyémántok* (1870) főhőse, Berend Iván a hazai köznemesség elé állított példakép. A reformkor, a forradalom és az önkényuralom idejének vezető osztálya előtt új feladat áll: a nemzeti polgárosodás és a hazai kapitalizálódás erejévé válhat. Ebben a regényében Jókai a jövő felé fordult, és optimista a társadalmi és tudományos haladást illetően. A jövőt kutatta merész fantáziával *A jövő század regénye* című nagyívű utópiájában is, amelynek azonban sok tudományos és társadalmi fikciója előbb vagy utóbb valósággá vált (pl. az Androméda-csillag felfedezése, Magyarország orosz megszállása).

Meseszerű cselekményszövés és utópisztikus megoldás jellemzi *Az arany ember* (1873) című regényt is. A műben Jókai ezúttal pesszimista hangon szólalt meg – mintha azt sugallná, hogy hatalmas vagyona csak tiszteségtelen úton, titkos bűncselekmények elkövetése révén lehet szert tenni. Jókainak talán ez az egyetlen olyan története, melyet a maga érzéseiből szőtt: a 18 éves gyámleánya iránt felébredt vonzalmát és a kibontakozó kölcsönös, de plátói viszonyt írta meg Noémi és Timár szerelmében. Jellemző megoldás, hogy vergődéséből a főhőst a Senki szigetére menekíti – egy nem létező, elképzelt világba –, aki csak ott találhatja meg a boldogságot.

Jókai családi élete sosem volt igazán harmonikus, de Laborfalvi Róza nélkülözhetetlenné vált életében. Az 1870-es évekre a színésznő megkeseredett, nehezen viselte az öregedést és azt, hogy meg kellett válnia a színpadtól. Mivel idősebb volt férjénél, féltékenykedett a nála fiatalabb hölgyekre. Amikor azonban 1886-ban hosszú betegeskedés után meghalt, Jókai úgy érezte, többé nem lesz képes az írásra.

Az utolsó évtizedek regényei • Kései regényei nem magasztos eszményeket hirdetnek, elsődleges céljuk a szórakoztatás. Új témák felé fordult, az elszegényedő és ezzel együtt erkölcsileg is elzüllő birtokos nemesség, a dzsentrí sorsát vizsgálja *A kiskirályok* (1886) és *A mi lengyelünk* (1902) című műveiben.

Utolsó éveinek legsikerültebb alkotása, a *Sárga rózsza* (1893) Mikszáth balladaszerű írásaihoz hasonlóan paraszti témájú. Főszereplői a Hortobágyon élő csikós- és gulyásbojtárok (Decsi Sándor és Lacza Ferkó), akik tragikus, halállal végződő vetélkedést folytatnak a „sárga rózsáért”, szerelmükért, Kláriért.

Ötvenéves írói jubileumán (1894) az egész ország ünnepelte, a Révai Könyvkiadó ekkor kezdte megjelentetni összes műveinek 100 kötetes kiadását. Felesége halála után annak unokájával és családjával (Feszty Árpádné, akinek férje a millenniumra festett *Magyarok bejövetele* című híres körkép alkotója) élt, egészen 1899-ig, amikor feleségül vette a húszéves Grósz (Nagy) Bella színésznőt. Ekkor rokonai elfordultak tőle, olvasói is értetlenül álltak a döntése előtt. A politikától ekkoriban már távol maradt, 1896-ban végleg lemondott a képviselőségről. Egészsége megromlott, sokat tartózkodott Dél-Európában a kedvezőbb klíma miatt. Külföldről hazajö-

vet meghűlt, tüdőgyulladást kapott. 1904. május 5-én este kilenckor annyit mondott: „Aludni akarok.” Örökre lehunyta a szemét.

1. Ismertesd Jókai életének főbb állomásait! Hol született? Mit tudsz a nevéről, a családi háttérrel? **2.** Hol teltek iskolaévei? Milyen hatások érték? **3.** Melyik műve jelentette írói pályájának kezdetét? **4.** Hogyan lett a márciusi forradalmi események egyik főszereplője? **5.** Hogyan alakították életét a szabadságharc eseményei? **6.** Hogy élte át a Bach-korszak éveit? **7.** Mikor kapcsolódott be ismét a politikai életbe? **8.** Hogyan telt élete utolsó évtizede? **9.** Mely évekre tehető Jókai írói kibontakozása? Milyen művek jelzik az országos elismerés kezdetét? **10.** Mely művek jelentik művészi pályájának csúcst? **11.** Állítsd össze az életrajzvázlatot az évszámok alapján! **12.** Készíts prezentációt *Jókai Mór életútja és munkássága* címmel!

13. A következő linkeken Jókai Mór életét és munkásságát feldolgozó prezentációkat tekinthettek meg: https://prezi.com/p/gciryxe_t9kf/jokai-mor-elete/, <https://prezi.com/uymigohm2dof/jokai-mor/>, https://prezi.com/p/njte_fkz__aw/jokai-mor-elete-es-munkassaga/!

A HUSZTI BETEGLÁTOGATÓK

Tallósy uram labanc részen volt, s Huszt várának vala kapitánya.

Huszt várát akkor erős fészeknek tarták, s a kuruc vezér igen szerette volna, ha Rédey Ferenc uram azt valahogy szépszerével bevette volna.

Ostrommal azonban ez igen sokáig ment volna, mivelhogy ostromágyúí Rédeynek nem is igen valának, ellenben Tallósy olyasfélével nagyon is jól el vala látva.

Azután meg hadserege sem igen mérkőzhetett volna a labanc kapitányével, mivelhogy ő csupa lovassággal rendelkezett, emez pedig elegendő muskétást tudott kiállítani a falakra.

Pénzzel megint nem remélheté megvesztegetni a labanc vezért, mert az nagyon is gazdag ember volt, őneki pedig annál szűkebben csorgott az olajos korsója.

Márpedig a várat akármi módon, de el kelle tőle venni.

Egyszer híre futamodik a környékben, hogy Tallósy uram nagybeteg, valami szörnyű ragadós nyavalya ütött ki rajta; senki sem mer az ágyához közelíteni.

– No, ha senki sem mer, hát majd merek én – mondta Rédey, s befogatva négylovas kocsijába, egyedül egy hajdú kíséretében áthajtott Huszt várába.

A huszti vár és a város képe.
Digitális kőparchívum

Természetesen beeresztették. Ki tartott volna tőle, mikor egyedül jó? Kérdezősködék a beteg felől, fölvezették hozzá, bement, ott találta az ágyon fekve, odament hozzá, leült az ágya mellé, mondá neki, hogy hallotta nagy-beteg voltát, s nem állhatta meg, hogy félretéve minden pártvillongást, atyafiságos érzelemből el ne jöjjön hozzá beteglátogatóba.

A beteg ember azt rebegte rá, hogy az Isten áldja meg érte, bizony nagy jót cselekedett vele.

Rédey uram kikérdezé, hogyan van, mi baja van. A beteg elpanaszlá sorba.

– Ki gyógyítja?

– Bizony senki sincs itt közelben. Üzentem a szatmári felcsernek, de az azt üzente vissza, hogy éppen most kezdődik a bölényvadászat, várjak egy kicsit a nyavalyámmal.

– No, majd elhozatom én kegyelmednek a magam doktorát Kállóból. Engedje meg, hogy egypár sort írjak a fiamnak érte.

– Az Uristen is megáldja érte kegyelmedet!

Rédey uram tehát ír a fiának, hogy jöjjön szaporán utána Husztra, hozza magával a doktort is. De két kocsival jöjjenek.

Másnap ott volt Rédey fia és az orvos.

Az orvos mély tudományú férfi volt, megvizsgálta a beteget, kitanulta a kórállapotját, rendelt neki orvosságot, hanem hogy még akkor nem volt ám minden városban gyógyszertár, el kellett a szerekért futtatni Debrecenbe; onnan hozta azokat el Rédey uramnak egy ismerőse, aki ismét kocsissal, hajdúval érkezett meg.

Tallósy uram betegsége azért csak ment a maga útján. Tudjuk azt, hogy a beteg ember nyughatatlan, s ilyenkor akármi szert tanácsolnak neki, azokat mind meg akarja magán próbálni. Rédey uram pedig kifogyhatatlan volt a jótanács-adásban. Mintha valami kuruzsló asszonynál lett volna két esztendeig inaskodásban, úgy tudott ajánlani mindenféle tetemtoldót, ínynyújtót, angyalrúgta, ördögharapta gyökereket, kenőcsöket, liktáriumokat, hólyaghúzókat, az pedig, valahány, annyifelé lakó sógornál, komájánál, keresztfiánál volt expresse kapható, azokat az illetők mind maguk siettek elhozni, és személyesen gratulálni hozzájuk a beteg úrnak.

A beteg úr pedig kezdte már magában számolgatni, hogy Rédey uram egy, a fia kettő, az orvos három, öccse, bátyja, sógora, komája, keresztfia nyolc; annak mindegyiknek kocsisa, hajdúja, az huszonnégy; idestova a beteglátogatók többen lesznek, mint maga a várórség.

Szeretett volna már nem feküdni az ágyban. Úgy tetszett neki, hogy nincs is már egyéb baja, mint hogy elrontotta a gyomrát. De szíves ápolói meg nem engedték, hogy fölkeljen. Megrontaná magát, a visszaesés veszedelmes; csak hozasson még több italt a diákkonyhából.

Egyszer már aztán csak kifúrta Tallósy uramnak az oldalát.

– Hallják kegyelmetek, én úgy veszem észre, hogy kegyelmetek már nagyon sokan lesznek itt a várban.

Rédey elmosolyodott.

– Én pedig azt hiszem, hogy már sokan is vagyunk. Nem megyünk mi innen el többet, uram.

Tallósy még tréfának akarta venni a dolgot.

– Csak nem remélik mégis kegyelmetek annyiad magukkal legyőzhetni az én várórségemet?

– De igenis, hogy reméljük, mert valahányszor egyféle orvosságért elküldtünk egyet a kegyelmed csatlósai közül, azt mindig ott fogták az illető helyen, s magunkfélét küldtek vissza helyette. Az igazi labancok közül csak úgy csilleng-billeng egynehány a mieink között.

Tallósy uram látta, hogy szépen rá van szedve. Ijedtében úgy meggyógyult egyszerre, hogy felugrott az ágyból, s felrántotta csizmáit segítség nélkül, pedig azelőtt azt képzelte, hogy csont van a hasában.

Valójában Huszt várát beteglátogatás örve alatt szépen elfoglalták tőle.

– Most hát legalább annyit tegyenek meg kegyelmetek, hogy küldjenek be innen Szatmárba.

Azt meg is tették vele, mégpedig tulajdon négylovas hintáján.

Ott aztán azzal csúfolta minden ember, hogy kikúrálták Huszt várából.

kurucok – II. Rákóczi seregében szolgáló katonák, akik küzdöttek a szabadságért a Habsburgok uralmával szemben a labancokkal; **labancok** – a császár zsoldjában álló katonák, akik a kurucok ellen harcoltak; **tetemtoldó (fű)** – némely csontbajok, csonttörések ellen hasznos gyógyszernek tartották; **liktárium** – gyógynövényekből sűrű, mézes oldattá főzött házi orvosság; **expresse** – itt: gyorsan, feltétlen

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A művet egy kuruc **anekdota** alapján írta meg Jókai 1860-ban. Az anekdota nemcsak a történetet színesítő mellékszál, hanem

Fogalomtár

anekdota – konkrét hitelesség igényével fellépő rövid, csattanós történet, amely többnyire egyes ismert (történelmi) személyek vagy események mulatságos jellemzését adja

az egész novella alapját képezi. Egy történelmi téma jelenik meg, amely Rákóczi korában, a kuruc–labanc szembenállás idején játszódik. A műben egyaránt felfedezhető a Rákóczi-féle és az 1848–49-es szabadságharcra való párhuzam, ezzel a szerző a kor magyarságának közvetlenül is üzent a Habsburg–magyar szembenállás újabb ne-

héz időszakában. Az anekdotikus és mesészerű történet, amely egy történelmi példázattal a nemzeti öntudatot erősíti.

Műfaja • A kisepikai művek közé tartozó novella. Az elbeszélő kívülállóként, de a kurucokkal, a hazájukat védőkkel egyetértve meséli el az egy szálon futó történetet.

Témája • A mű egy korabeli legendát dolgoz fel, ami elmeséli, hogyan került vissza Rákócziékhoz Huszt vára. A kurucok eszerint csellel foglalják vissza Husztot a labancoktól: hasonlóképpen, ahogyan a görögök tették a trójai faló segítségével. Mindezt egy rövid novella formájában, kevés szereplővel, egyetlenegy helyszínen: Huszt várában. A történet középpontjában pedig fordulat (Huszt várának lehetetlennek tűnő elfoglalása) áll.

Szerkezete • A cselekmény egy hadicselt mutat be: Huszt várának kuruc kézre jutását.

I. Előkészítés/alaphelyzet: Tallósy urat, Huszt várának kapitányát hirtelen támadt betegség döntötte ágynak. A katonai fölényben lévő labancok harctéren való legyőzésére a rosszul felszerelt kurucságnak eddig nem volt esélye, holott Rédeyt a magyarok vezére a vár bevételére szólította fel.

II. Bonyodalom: Rédey Tallósy uram betegségét kihasználva kiterveli hadicselét, és beteglátogatóként megérkezik a várba.

III. A bonyodalom kibontakozása: megkezdődik a kiesztelt terv megvalósítása: egyre több kuruc „gyógyító” érkezik a várba, miközben számos labanc katona távozik onnan.

IV. Tetőpont: – *Én pedig azt hiszem, hogy már sokan is vagyunk. Nem megünnölközzünk mi innen el többet, uram.*

V. A megoldásban az író Huszt harci cselekmény nélküli bevételét jeleníti meg. A befejezés az anekdotákra jellemző csattanót is hoz: Tallósy uramat saját négylovas hintáján úzik ki a várból, így téve nevetségessé a hiszékeny és harcedzettségben alulmaradt kapitányt ország-világ előtt. *Ott aztán azzal csúfolta minden ember, hogy kikúrálták Huszt várából.*

Szereplők • Tallósy uram, Huszt várának labanc kapitánya, Rédey Ferenc, a kuruc sereg vezére. Az író szimpátiáját mutatja Tallóssy uramék gúnyos hangú, rövid bemutatása. Gúnyt űz a labanc várkapitány jellemhibáiból. Ezzel bebizonyítja, hogy a kényeskedő, fizikumában is gyöngy labanc Tallósy uram katonaként nem méltó kapitányi címére. Hatalmának és Huszt várának megtartására ugyanis nem hadi erényei, hanem a rendelkezésére álló hadieszközök és katonai létszámfölény tette képessé. A vár „elfoglalása” egy nemzeti hős példájának irodalmi felmutatása.

Üzenete • A történet tehát a kurucok labancok felett álló erkölcsi fölényét és leleményességét mutatja. Üzenete az, hogy mindig van remény a Habsburgok ellen.

1. Értelmezzétek az alábbi kifejezéseket: *szépszerével; szűkebben csorgott az olajos korsója; csilleng-billeng; örve alatt!* **2.** Körülbelül hány kuruc érkezik a várba a beteg megsegítésére? Próbáljátok megszámolni! **3.** Keressetek humoros részeket a novellában! Fogalmazzátok meg, mi a humor forrása az adott részben! ❄️ **4.** Igazoljátok állításokkal, hogy novellát olvastatok! **5.** Melyik két szabadságharcra való párhuzam ismerhető fel a műben? Nevesítsétek a párhuzam elemeit! **6.** Jellemezzétek Rédey Ferenccet a novellában való megnyilvánulásai alapján!

A KŐSZÍVŰ EMBER FIAI

(részletek)

ELSŐ RÉSZ

Hatvan perc!

A nemesdombi kúriában névnapot ünnepelnek. Az ünnepelt azonban nem lehet jelen, súlyos szívroham kényszerítette ágyba. Az orvos már tudja, ez lesz az utolsó névnapja. Baradlay Kazimír, a környék leggazdagabb, legbefolyásosabb földesura a szó szoros értelemben kőszívű ember, mivel évek óta szívérkövesedésben szenved. A haldoklónak egy órája maradt, hogy végrendelkezzen. És ő ezt az utolsó órát arra használja, hogy halála utánra is biztosítsa a teljes mozdulatlanságot a földnek azon darabján, amelyen családja él és élni fog. Minden lehetséges változás megakadályozását Baradlay Kazimír azért tartja fontosnak, mert a regény cselekménye a reformkor utolsó évével indul, amikor már előrelátható a forradalom. Feleségét, Máriát rendeli magához, hogy az papírra vesse az akaratát.

...

Ott feküdt az a férfi, akinek a szívere kővé vált. Kővé a patológia értelmében s a bibliai szólás szerint.

Feje magasán felpócolva vánkosai között, minden vonása rendbe szedve, mintha modellképpen ülne annak a nagy művésznak, a halálnak, ki minden embernek más arcot fest, mint amilyen volt neki, amíg élt; s mintha mondaná annak: „Az én arcomat aztán jól találád!”

A nő odasietett hozzá.

– Vártam önre – szólt a férfi. Szemrehányás volt az.

– Én rögtön jöttem – rebegé a nő. Mentség volt az.

– Ön megállt sírni. Pedig tudja, hogy az én időm rövid.

A nő összeszorította ökleit és ajkait.

– Semmi gyöngesség, Marie! – szólt egyre hidegebb hangon a férj. – A természet folyama ez. Én hatvan perc múlva tehetetlen tömeg vagyok. Az orvos mondta. Vendégeink jól mulatnak-e?

A kőszívű ember fiai című filmből

A nő némán inte.

– Csak mulassanak tovább. Ne engedje őket szétriadni. Ne engedje elszéledni. Ahogy összejöttek az értekezletre, maradjanak együtt a torra. A gyászpompát rég előkészítettem már. A két koporsó közül a fekete márványt fogja ön számomra választani. Kardjaim közül a platinaétkitményest fogják ravatalomra tenni. A szemfödél bojtjait négy főbíránk viszi négyfelől. A gyász-

énekkart a debreceni iskolai énekkar képezendi. Semmi színpadi nóták. Csúpan régi zsoltárénekeket. A sírbeszédet pedig a templomban a szuperintendens, a háznál pedig az esperes fogja tartani. A helybeli pap egy egyszerű miatyánkot mond el a sírbolt előtt, egyebet semmit. Megértett ön végig?

A nő maga elé bámult a légbe.

– Kérem önt, Marie. Amiket most, most mondok, azokat nem fogom többé ön előtt ismétелhetni. Legyen ön olyan jó, üljön ide ágyam mellé a kisasztalhoz, rajta van minden írószer. Írja fel ön, amit mondtam és még mondani fogok.

A nő készen teljesítette a parancsot, leült az ágy melletti kisasztalhoz, és leírta az eddig hallottakat.

Mikor készen volt vele, a férj folytatá:

– Ön hű és engedelmes nő volt teljes életében, Marie. Ön minden szavamát teljesítette, amit parancsoltam. Még egy óráig leszek önnek ura. De amit ez óra alatt önnek eléje mondok, az önnek egész életét betöltendi. Én még halálom után is ura fogok önnek maradni. Ura, parancsolója, kőszívű zsarnoka. – Ah, hogy fojt valami! Nyújtson hat cseppet abból a digitalinból...

A nő kis aranykanálkában beadta neki a gyógyszert. A beteg ismét könnyebben beszélt:

– Írja ön végszavaimat! Más ne lássa, ne hallja e szókat, csak ön. Egy nagy művet alkottam, melynek nem szabad velem együtt összeroskadni. A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem; de kevesen, akik tenni tudnak, és kevesebben, akik tenni mernek. Írjon ön le minden szót, amit mondok, Marie.

A nő írt csendesen.

– Most a tengelye esik ki a gépnek – folytatá a haldokló –, s a hulló romok dobáját hallom már koporsófüdelemen. De nem akarom azt hallani. Van három fiam, ki fölvált, midőn én porrá leszek. Írja ön, Marie, mi dolguk lesz fiaimnak halálom után...

– Három fiam mind nagyon fiatal még arra, hogy helyemet elfoglalhassa. Előbb járják ők ki az élet iskoláit; önnek nem szabad őket addig látni. Ne sóhajtson ön, Marie! Nagy gyermekek már; nem hordozhatók ölben.

Legidősebb fiam, Ödön, maradjon a szentpétervári udvarnál. Most még csak követségi titkár, idővel magasabbra lesz hivatva. Az a hely jó iskola lesz neki. A természet és ferde hajlamok sok rajongást oltottak szívébe, ami fajunkat nem idvezíti. Ott kigyógyítják mindabból. Az orosz udvar jó iskola. Ott megtanulja ismerni a különbséget az emberek között, akik jogosan születnek – és jogtalanul világra jönnek. Ott megtanulja, hogyan kell a magasban megállni és a földre le nem szédülni. Ott megismeri, mi értéke van egy nőnek és egy férfinak egymás ellenében. Ott majd elfásul a rajongása, s midőn visszatér, mint egész ember veheti kezébe a kormányrudat, amit én elbocsátok kezemből. Adjon ön mindig elég pénzt neki, hogy versenyezhes-

sen az orosz udvar nemes ifjaival. Hagyja neki fenéig üríteni az élvezetek poharait. Nézze el túlcsapongó szeszélyeit, ezeket át kell élni annak, ki a közöny magaslatára akar jutni.

A beszélő az órára tekint; az sietteté. Rövid az idő, oly sok mondanivaló van még.

– Azt a leányt – folytatá halkan a beteg –, ki miatt el kellett neki hagynia e házat, igyekezzék ön férjhez adni. Ne kíméljen semmi költséget. Hozzá való férj hiszen termelt elég. Vagyont mi adhatunk hozzá. Ha makacsul megmaradna e némber határozatánál, járjon ön utána, hogy a leány atyja áttétessék Erdélybe. Ott sok összeköttetésünk van. Ödön kinn maradjon mindaddig, míg ők innen el nem távoznak, vagy Ödön odakünn meg nem házasodik. Ne féljen ön semmitől. Oroszországban csak egyszer történt meg, hogy a pap leányát nőül vette egy cár; aztán az is csak orosz cár volt, nem magyar nemes.

A haldokló arcán még két piros folt is gyulladt ki e szónál, mely pillanatok múlva ismét eltűnt onnan.

A nő csendesen írta a rábízottakat.

– Második fiam, Richárd, még egy évig marad a királyi testőrségnél. De ez nem életpálya. Kezdetnek jó. Innen lépjen át a lovassághoz; ott szolgáljon ismét egy évig, s akkor igyekezzék a táborkarba bejutni. Ügyesség, vitézség és hűség három nagy lépcső a magasba jutáshoz. Mind a hármat a gyakorlat hozza meg. Ott egy egész meghódítatlan régió áll előttünk. Csak a lábunkat kellene rátennünk, hogy a mienk legyen. Az oktan döllyf nem engedi. Az én fiam törjön utat mások előtt. Lesz Európának háborúja, ha egyszer megkezdődik a földindulás. Eddig nem is mozduló rugók fogják egymás ellen lökni az országokat. Egy Baradlay Richárd számára azokban sok végeznivaló lesz. Dicsősége mindnyájunkra fog világítani! Richárd ne nősüljön soha. Az asszony csak útjában volna neki. Az ő feladata legyen: emelni testvéreit. Milyen dicső ajánlólevél egy testvér, ki a csatában elesett!... Marie, ön nem ír? Csak nem sír ön talán? Kérem, Marie, ne legyen most gyönge; csak negyven perc még az idő, s nekem annyi mondanivalóm van még. Írja ön le, amit eléje mondtam.

A nő nem merte mutatni fájdalmát, és írt csendesen.

– Harmadik fiam, a legifjabb, Jenő: az én kedvencem. Nem tagadom, hogy a legjobban szerettem őt mind a három között. Ő nem fogja azt soha tudni. Mert hiszen úgy bántam vele, mintha mostohája volnék. Tovább is úgy bánjék ön vele. Maradjon Bécsben, és szolgáljon a hivatalban, és tanulja magát fokról fokra felküzdeni. Ez a küzdelem neveli őt simának, okosnak és eszesnek. Tanuljon minden lépést ésszel és kedéllyel mások előtt elnyerni. Legyen mindig kényszerítve arra, hogy kedvében járjon azoknak, akiket ismét mint lépcsőket fog felhasználni, hogy magasabbra emelkedjék. Nem kell őt hazulról kényeztetni, hogy tanulja meg felhasználni az idegent és minden embernek mérlegelni az értékét. Ápolni kell benne a nagyravágyást;

fenntartani és felkeresztetni vele az ismeretséget nagy nevekkel és hatalmas befolyásokkal, mik családi összeköttetésre vezethetnek – a költői ábrándok követése nélkül.

Egy pillanatnyi eltorzulása ez arcnak tanúsítá, mily végtelen kínokat kell kiállni ez embernek azalatt, amíg beszél. Csak pillanatig tartott az. A *nemes* akarat legyőzte a *pór* természetet.

Tudta folytatni végintézkedését.

– Ily három erős oszlop fönn fogja tartani azt a művet, amit én alkotam. Egy diplomata – egy katona – egy főhivatalnok. Miért nem építhettem még tovább, amíg ők megerősödnek, amíg helyeiket meg tudják állni! Marie! Nóm! Baradlayné asszony! Én kérem, én kényszerítem, én megidézem önt, hogy cselekedje azt, amit önnek rendelek. A halállal vívódik minden idege testemnek; de én e végküzdelemben nem gondolok arra, hogy porrá lesz percek múlva, ami rajtam por. Ezt a hideg verítéket homlokomon nem a halálküzdelem izzasztja, hanem a rettegés, hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad munkája odavesz. Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza nem jegecül. Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életetője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek. Lételünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázálmokért, mik idegen test kór párázatával ragadják át dögvész idején...

– Semmi érzelés, az idő rövid. Én nemsokára megtérek atyáimhoz, itt hagyom fiaimnak, mit őseim rám hagytak. De házam az eszmék vára marad. *Nemesdomb* nem esik ki a történelemből. Központja, tűzhelye, napja lesz ez a bolygó elvnek. Ön itt marad utánam.

A hölgy megállt az írás közben, és bámulva tekintette a beszélőre. Az észrevette neje bámulatát.

– Ön kételkedve néz rám. Egy nő, egy özvegy mit tehetne azon munkában, melyben egy férfi összeroskadt? Megmondom azt. Hat héttel halálom után ön férjhez fog menni.

A nő kiejtette kezéből a tollat.

– Én akarom azt – folytatá szigorúan a kőszívű ember. – Kijelöltem előre, akihez nőül fog menni. Ön Rideghváry Bencének fogja nyújtani kezét.

Itt a nő nem bírt magával többé, elhagyta az íróasztalt, s odarohant férje ágya mellé, összeroskadt, és annak kezét megragadva, a legforróbb könnyekkel áztatá azt.

A kőszívű ember lehunyta szemeit, és tanácsot kért a sötétségtől. Megtalálta azt.

– Marie, hagyja ön abba! Most nincs idő az ön sírására. Én sietek. Utam van. Úgy kell lenni, ahogy mondtam. Ön fiatal még; nincs negyvenéves. Ön szép, és örökké az marad. Huszonnégy év előtt, mikor nőül vettem önt, sem láttam önt szebbnek, mint most. Hollófekete haja, ragyogó szemei voltak – most is azok. Szelíd és szemérmes volt ön; most sem szűnt meg az lenni.

Én nagyon szerettem önt. Hiszen tudja azt jól. Az első évben született legidősb fiam, Ödön, a másodikban második fiam, Richárd, a harmadikban a legifjabb, Jenő. Akkor egy súlyos betegséggel látogatott meg Isten, amiből mint nyomorék támadtam föl. Az orvosok megmondták, hogy a halálé vagyok. Egyetlen csók, amit az ön édes ajka ad nekem, meg fog ölni. És én itt haldoklom az ön oldala mellett már húsz év óta, elítélve, kiszentenciázva. Az ön szemei előtt hullott el életem virága, és húsz év óta nem volt ön egyéb, mint egy haldokló ápolónéja. És én tudtam élni, egyik napot a másik után vonva. Mert volt egy nagy eszme, minden emberi érzésen uralkodó, ami élni kényszerített, tartogatni egy kínokkal és lemondásokkal folytatott életet. Ó, milyen életet! Örök tagadását mindennek, ami öröm, ami érzés, ami gyönyörűség! Én elvállaltam azt. Lemondtam mindenről, amiért emberi szív dobog. Letörültem lelkemről az ifjúi ábrándok költészetét, ami minden ifjú lelkét megfogja. Lettem rideg, kiszámító, hozzájárulhatatlan. Csak a jövődönék éltem. Egy oly jövődönék, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága. Ebben neveltem mind a három fiamat. Ebben fogyasztottam el élet-erőmet. Ebben örökítettem meg nevemet. E néven a jelenkor átka fekszik, de a jövődő áldása ragyog. E névért szenvedett ön oly sokat, Marie. Önnek még boldognak kell lenni az életben.

A nő zokogása tiltakozott e szó ellen.

– Én úgy akarom – szólta a férfi, és elrántotta tőle kezét. – Térjen ön az asztalhoz vissza, és írja. Végakaratom ez. Nőm hat hét múlva halálom után adja kezét Rideghváry Bencének, ki nyomdokomba lépni leginkább érdemes. Így leend nyugtom a föld alatt és üdvöm az égben. Leírta-e ön, amit eléje mondtam, Marie?

A nő kezéből kihullott a toll, két kezét homlokára tette, és hallgatott.

– Az óra végére jár – rebegé a haldokló, küzdve a semmivélét férgei ellen. – De „non omnis moriar”! A mű, mit megkezdettem, utánam fennmarad, Marie! Tegye ön kezemre kezét, és hagyja rajta, míg azt megfagyni érzi. Semmi érzélgés, semmi könny, én akarom, hogy ön ne sírjon. Nem veszünk búcsút. Lelkemet önre hagytam, s az nem fogja önt elhagyni soha; az számon kérendi öntül minden reggel, minden este, hogyan töltötte ön be azt, amit önnek végső órámban meghagytam. Én itt leszek! Mindig itt leszek.

A nő úgy reszketett.

A haldokló pedig csendesen egymásra tevé kezeit, s töredezett hangon rebegé:

– Az óra végére jár... Az orvosnak igaza volt... Már nem fáj semmi... Sötét lesz minden... Csak fiaim képe világít még... Ki jössz felém, onnan a sötétből? Állj ott! Ne közelíts!... Homályos alak!... Még mondanivalóm van itt! ...

A nő pedig, midőn látta, hogy a végső perc betölt, s férje halva van, odarogyott térdre az íróasztal mellé, s két összekulcsolt kezét a teleírt papírra fektetve rebegé:

– Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd színed elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő véglehetősen parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetetlen hatalmasságú Isten!...

Egy emberen túli, egy elképzelhetetlen borzadályú kiáltás hangzott fel a csendben.

A felriadt nő rettenve tekintte az ágyán fekvő halottra.

És íme, annak elébb lezárt ajkai most nyitva voltak, lecsukott szemei elmeredve és mellén összefogott két keze közül a jobb feje fölé emelve.

Talán az elköltöző lélek összetalálkozott az égben az utána küldött fogadással, s még egyszer visszafordulva az ég kapujából, a csillagok útjából, megtért porhüvelyéhez, hogy egy halál utáni kiáltással kijelentse végső, tiltakozó vasakarátát.

patalógia – kórtan, a betegségek okaival és a betegségek okozta testi jelenségekkel foglalkozó tudomány; **non omnis moriar** – (e.: non omnisz morár) nem fogok egészen meghalni (mert műveimben élek tovább)

1. Értelmezd a regény címét! **2.** Milyennek képzeled el Baradlay Kazimírt? **3.** Hogyan jellemeznéd Baradlayné a fejezet alapján? **4.** Milyen rémisztő esemény történik Baradlayné fogadalma után? ❄️ **5.** Készíts vázlatot Baradlay Kazimír végrendeletéről! A számozott pontokba azok neve kerüljön, akiről az apa rendelkezik, a betűvel jelzett alpontokba pedig azok a rendelkezések, melyeket sorsukra vonatkozóan tesz!

A temetés hatalmas pompában zajlik és teljesen másképp, mint ahogyan azt az elhunyt parancsolta. A harmadik pap, aki csak egy imát mondhatott volna, keményen elmondja, hogy sem adakozó, sem könyörületes, sem szeretetteljes, sem igazi hazafi nem volt a halott. Megjelenik egy feltűnően szép leány is, akinek nevét nem említik, de akiről sejthetjük, hogy az a lány, aki miatt Ödönnek messzire kellett utaznia. Hatalmas tor követi a temetést, az említett pap nem jön el a torra, de megérkezik Tallérossy Zebulon, aki összevissza beszél és biztosítja az özvegyet, hogy megbüntetik majd a papot, aki a felháborító imádságot mondta. (*A temetési ima*)

Szentpétervárott hatalmas táncmulatság van. Egy idegen ifjúért rajong sok orosz fiatal hölgy. Az idegen férfi még a nagyon gazdag Alexandra hercegnő kegyeit is elnyerte, de ő hűvös és udvarias. Leonin nevű barátja elrabolja és elviszi egy titkos szórakozóhelyre, ahol a férfiak szórakoznak. Ide érkezik a levél Ödönhöz, mert ő az idegen férfi, anyjától, hogy atyja meghalt és azonnal utazzon haza. Leonin hiába próbálja lebeszélni barátját, az hajthatatlan, ezért inkább vele tart. Az úton hatalmas hóviharba kerülnek, farkasok támadják meg őket és szánjukat is baleset éri. (*A két jóbarát*)

Bécsben találkozunk Richárddal, aki éppen párbajozni indul, de előtte összefut egy pappal, akit felcincáltak kihallgatásra Bécsbe, és aki úgy gondolja, hogy tévedésből túlságosan drága szálláshelyre helyezték, és ebből még baja lesz. Ri-

chárdnak azt is elmondja, hogy ő bizony a lánya miatt, aki egy nemes fiába lett szerelmes és egy temetési ima miatt, amit bizony ugyanannak az úrnak a temetésén mondott el, jutott ide. Richárd tudja, hogy az ő apja temetéséről beszél a pap, de nem fedi fel kilétét, csak ad a pincérnek két aranyat a pap költségeire. Öccse, Jenő látogatja meg, s arra kéri, hogy kísérje el őt bátyja Plankenhorsték estélyére. Richárd majd táncoltatja az anyát, amíg ő a lánynak udvarol. *(A másik kettő)*

Plankenhorstéknál, akik elég érdekes helyet foglalnak el a bécsi társasági körökben, Richárdot csak egy szobalány érdekli, Edit, akiről kiderül, egy szegény nemeslány, akit itt tartanak, de csak cselédként bánnak vele. Jenő megpróbál Alfonsine közelébe kerülni. Richárd beleszeret a rendkívüli teremtesbe. Alfonsine, aki amennyire szépséges, annyira romlott lelkű, kompromittálni szeretné Editet, Baradlay azonban nem tesz semmit. Levélben kéri meg Edit kezét. Alfonsine terve kudarcba fulladt. Anyja csak annyit mond, hogy látod, nem minden férfi olyan, mint Palvicz Ottó. *(Mindenféle emberek)*

Bár a faluban mindenfélét pletykálnak a Baradlayakról és Arankáról, senki nem tudja a valóságot. Ödön hazaérkezik, anyja azt akarja, hogy ő vegye át az apja után a főispáni széket és legyen ura a háznak. Az úrnőt is megtalálta már. Ödön ellenkezik, de aztán anyja bevezeti Arankához és minden ellenszegülés eltűnik. Az asszony boldog a fiatalok boldogsága miatt és a szobájában aláhúzza azokat a sorokat, amiket ellentétesen ugyan, de már véghez vitt a végrendeletből. *(Az aláhúzott sorok)*

Hat hét telt el a kőszívű ember halála óta. Mindenhonnan érkeznek a gazdag hintók a kézfogóra, megérkezik Rideghváry is, nagy magabiztossággal. Hamar észreveszik, hogy olyanok is vannak a társaságban, akik bizony nem a császár hívei, és nem barátai sem Rideghvárynak, sem Tallérossynak. A pap is ott van, Tallérossyék legnagyobb megrökönyödésére és nem is látszik nagyon boldogtalannak. Aztán megkezdődik a ceremónia, és kiderül, hogy a kézfogón bizony nem özvegy Baradlayné és Rideghváry a főszereplő, hanem Ödön és Aranka. Sokan éljenek, Rideghváry és barátai azonban megsemmisülve állnak. Rideghváry elmondja Baradlaynének, hogy pontosan tudja, hogy hogyan is szolt a végrendelet, aminek minden szavát megszegte az asszony, és hogy ez a viselkedés egy magaslatra vezet, de annak a magaslatnak verpad a neve. *(A kézfogó napja)*

A megyeházán ülés van, és éppen Tallérossy beszél arról, hogy milyen buta gondolat a parasztnak szavazójogot adni és írni-olvasni tanítani. Az elnöki széken Rideghváry Bence ül. Megjelenik Baradlay Ödön és kitiltja Rideghváryt a teremből és nagy örömujjongás közepette elfoglalja az elnöki főszéket. Rideghváry szavaival, ez volt az első lépcső „ama” magaslatához. *(Az első lépés „ama” magaslatához)*

1848. március 13-án az egész város felbolydult Bécsben. Kitört a forradalom. A Plankenhorst palota a szabadságharcosok egyik központjává vált. Alfonsine és az anyja mindenkivel elhitetik, hogy a szabadság oldalán állnak. Jenőt megbűvöli, hogy a nő állandóan a nyakába ugrik, csókolja és örömittasnak mutatja magát a szabadság ügye miatt. Jenő úszik a boldogságban és nem lát át a színjátékon. Egyik erkélyről Ödönt hallja beszélni, ami megrémíti, és eszébe jut, hogy ez a második lépcső ama magaslatához. *(Tavaszi napok)*

Közben Richárd mint katona is ott van a bécsi utcákon. Mindenféle, egymásnak ellentmondó parancsot kap, ezért nem használják csak a kardjuk lapját, nem gyilkolnak, csak szétkergetik a csőcseléket. Csapatával megvédi Edit zárdáját. Ide küldte a lányt Plankenhorstné. *(Az érem másik oldala)*

Már októberben járunk és a forradalmat hamarosan leverik. Baradlayné Richárdért és Jenőért maga megy Bécsbe. Edittel kofának öltözve elmennek először Richárdhoz.

... Csodálatos az, amit egy nő megbír! – Egy nő, aki anya – egy anya, aki szeret. – Fiát, hazáját.

Editet nem kellett kérdezni, hogy nem fáradt-e el. Ő járt legelől, s táncolt a vállán vitt puttonnyal.

Kétórát vertek a harangok a város tornyaiban, mikor az álcázott nők a Kaiserstrasséra kijutottak.

A lerchenfeldi főutca torlaszánál nem volt senki, még őr sem... A nők az ostromlottak miatt kiosonhattak az eltorlaszolt utcákon. Nagyobb mesterség volt azonban az ostromzárolók vonalán átjutni a temetőig. Akik azokban a napokban ismerték Bécset, emlékezni fognak rá, hogy az auf der Schmelz és Hernals között volt még akkor egy nyílt árok, a hegyi záporvíz felfogására, elején faragott kövekből, odább palánkokból készült oldalfalakkal. Nem kellemes hely, de jó mély annak, aki nem akarja, hogy meglássák...

A kufárnő vezette útitársnőit a mély árok hosszában, melynek fenekét buja fű verte fel; hónapok óta nem járt itt eső. Egy helyen, ahol az oldalfal be volt omolva, elébb felkapaszkodott maga a kufárnő, óvatosan széttekintett, s azután suttogva monda:

– Helyben vagyunk.

Legelőbb is feladogattatta magának a puttonyokat.

– Ezeket most hagyjuk itten. Elég lesz a magamé. Ott tanyáznak a huszárok.

Kétszáz lépésnyi távolban az ároktól látszott két huszár alakja, az őrtűztől megvilágítva. Távolabb még öt-hat őrtűz égett egy csoportban; ott volt a temető, a csapat tanyája.

– Nem csalódtunk. Most már, Frau Midi, előre! Rám nincs ott szükség.

Baradlayné Edit kezét megfogva, egyenesen az őrtűz felé tartott. Az őr-

szem látta őket közeledni, de nem kiáltott rájuk. Egészen közelébe hagyta jönni. Csak akkor szólalt meg az egyik lóhátrul halk, mély hangon:

– Ki vagy? Megállj!

– Jó barát! – felelt Baradlayné.

– Jelszót!

– „Nyergelj, fordulj”!

Erre a kérdező leugrott lováról, odament a pórruhás nőhöz, s meghajtva előtte a térdét, tiszteletteljes gyöngédséggel csókolá meg annak kezét anélkül, hogy kezével érintené.

– Kegyedet vártuk, asszonyom!

Kósa Károly: Nyergelj, fordulj!

– Rám ismertél, Pál, jó öreg?
– Hála Istennek, csakhogy itt van!
– Hol a fiam?
– Egyszeribe odavezetem. Hát ez a drága szép cseléd? – kérde Editre mutatva.

– Ez is velem jön.

– Értem.

A vén huszár odaadta kantárszárát bajtársa kezébe, s gyalog vezette a temető felé a két hölgyet.

Egy kis fehér ház – a temetőőr lakása máskor – volt ezúttal Richárd haditanyája. Abban foglalt el egy kis szobát, melynek ablaka a város felé nyílt.

Éppen az éjjeli cirkálásból tért haza; zárt ajtóját felnyitá kulcsával, a gyertyát meggyújtá az asztalon, s azzal bosszúsan ütött öklével az asztalra.

– Már megint itt vannak?

Mik voltak ott? Ott vannak szépen kiterítve az asztalán a legújabb pesti hírlapok. És azokban egyes cikkek veres irallal aláhúzva.

„Tűzbe velük!”

De mégsem tudta őket tűzbe vetni anélkül, hogy elolvassa.

És azután, mikor elkezdte olvasni, akkor meg éppen nem tudta őket a tűzbe vetni. Ki tudja, hátha meg sem égnének abban? Ki tudja, hátha a hamuból is föltámadnának?

Odakönyökölt az asztalra, s borús homlokát tenyerébe fektetve, ismét és ismét elolvasá a jelzett sorokat, és homloka még borultabb lett utána.

– Nem igaz! Nem lehet ez igaz! – kiálta fel önmagával küzdve. – Ámítanak, hazudnak mind! Lehetetlen ilyennek történni a nap alatt!

Valaki jön. Sietve markába gyúri az olvasmányokat. Pál úr lép be. Richárd haragosan förmed reá:

– Ki lopta nekem ide megint ezeket az infámis hírlapokat az asztalomra?!

Pál úr sarkából kiforgathatlan kedéllyel felel:

– Hogy valakitől *el*lopjanak valamit, azt értem. De hogy valakinek *oda*lopjanak valamit, ez nekem új szó.

– Zárt ajtómon keresztül idecsempésznek az asztalomra mindennap egy csomó hírlapot! Ki teszi azt?

– Hát én azt sem tudom, hogy mi az a hírlap! Hisz én nem tudok olvasni.

– Hazudsz! Gazember! Talán nem tudom, hogy három hónap óta olvasni tanulsz vén bolond létedre? Ki tanított olvasni?

– Ne tessék keresni! Éppen tegnap halt meg. A trombitás. Kicsapott diák volt szegény; régen a halál kutyái ugattak belőle. Azt mondtam neki: „Ne vidd el, pajtás, a tudományodat a másvilágra, hagyj belőle nekem is egy kicsit!”

– S minek tanultál te olvasni? – vallatá őt szigorral a kapitány.

A vén közvitéz megmeresztette a nyakát, s keményen odafelelt:

– Könnyen tudnék erre a kérdésre valami mást mondani, mint ami tiszta igazság, ha hazudni akarnék; mondhatnám, hogy szeretnék már egyszer altiszt lenni, azért tanultam olvasni. De nem mondom. Hanem megmondom, hogy azért tanultam vénségemre olvasni, hogy megtudjam, mik történnek odahaza.

– Tehát te is olvasod ezeket itt? Honnan kapjátok ti ezeket?

– Hagyjuk ezt máskorra. Reportom van. Két asszonyember akar beszélni a kapitány úrral.

– Asszonyok? Hogy kerültek ide? Honnan jöttek?

– A város felül jöttek.

– Hogy eresztette őket át az őrszem?

– A jelszót mondták.

– Ez megint hazugság. Ebben az órában cseréltem a tábori jelszót; azt még a városban nem tudhatta meg senki. Azt még nem árulhatta el senki.

Pál úr sötét, dacos flegmával mondá meg az igazat:

– Más jelszóval jöttek be...

– Más jelszóval? Hát van itt az én jelszavamon kívül még valakinek másnak is jelszava? Hisz itt összeesküvés van! De közé fogok vágni. Azt a két nőt főbe lövetem!

Richárd dühös volt, a kardját verte a padlóhoz; Pál úr pedig olyan szelíden nézett rá, mint valami jó kedélyű nagyapó mérgelődő kis unokájára.

– Az egyik asszonyság a kapitány úrnak az édesanyja.

Pál úrnak megvolt az az elégtétele, hogy rettenetes haragvó kapitányát a düh forró lázából egyszerre az ijedelem merevületébe látta átfagyni. Az ifjú szemei elbámultak, ajka nyitva maradt, keze úgy állt meg, ahogy azt, kardját felkapva, a légbe emelte.

Richárd azt hitte, hogy álmot lát, mikor azután a vén szolga felnyitá az ajtót, s eléje tűnt az éj sötétéből először egy szelíd, szeretetteljes női arc, oly tiszteletre méltó, oly hódolatgerjesztő; és utána egy másik, kinek tekintetében gyermekszív, angyalszerelem sugárzik; mindkettő pórruhában, átázva, sárosan, kimerülten...

Amit Richárd néhány perc előtt olvasott azokból az elátkozott lapokból, a megtagadott mese, a hihetetlen álomlátás, előtte állt... Odarohant anyjához szóltanul, és átölelte, megcsókolta arcát, kezeit. Mily ázott volt öltözete! Mily hidegek arca, kezei! Nem is kérdezett tőle semmit.

Editre pedig olyan félve tekintett. Mintha azt hinné, hogy ez nem az. Talán van még más arc, mely az övéhez oly nagyon hasonlít! Hiszen elképzelhetetlen az, hogyan lehessen ő e percben itt! Félt megtudni, ki ez.

Nem szólt senki egy szót is, csak valami csendes hang hallatszott, amit úgy neveznek, hogy zokogás. A minden beszédnél többet mondó hang.

Richárd oly mondhatlan fájdalmat érzett szívében, mikor anyját így látta, így ölelte, hogy nem volt ura magának többé, arccal odaveté magát az asztalra, hol ama vést hírlő lapok feküdtek, s keserűen nyögé:

– Hát ez mind igaz?!

Anyja belepillantott a lapokba.

– Egy ezredrésze annak, ami igaz! – monda fiának. – Esküszöm neked arra a szeretetre, amivel szívemben hordoztalak mindig.

– Ne esküdjél, anyám! Az, hogy te most itt vagy, rettenetesebb bizonyítvány nekem minden esküvésnél.

És azzal elkezdte az asztalt ütni öklével.

– És most nem parancsol nekem sem Isten, sem ember többé. Egyedül te parancsolsz, anyám! Mit kívánsz tőlem?

Baradlayné e szóra megfogta Edit kezét, s odavonta őt Richárdhoz.

– Nézd, itt van az, aki nekem megmondta, hogy mit kívánok én tőled. Még ezelőtt egy órával magam sem tudtam azt kimondani.

– Edit! – suttogá Richárd elbámulva, s megtapogatá az eléje nyújtott kis kezét, mely nedves volt az ázott pórköntöstül. Ez Edit keze, ez Edit arca. – De hogy lehet ez? Hát mi jön még, amitől egészen megtévelyednek?

– Lélekcsereelő idők járnak, fiam! – monda Baradlayné. Mindnyájan más emberek lettünk. Minden kőnek szíve van most, és fáj. Azt akarták, hogy annak, aki fegyvert visel, ne legyen. A szuronyerdőnek anyja van, akit úgy hívnak, hogy haza. Hanem ez az örök anya néma, nem kiálthat! Tudták. Azt meg lehet ostromozni, meg lehet gázolni, testét szétdarabolni; nem kiálthat: „Fiam, segíts!” – De nem gondoltak arra, hogy minden egyes kardviselőnek van egy anyja otthon; és ha kétszázezer anya elkezd jajt kiáltani, azt majd meghallja a nagy gyermek! Kiáltottunk! A pórnök, az úrnő ment, írt, beszélt, ahol fia volt. És meghallották szavunkat. És ez egy rettenetes parancsolat volt. Az anyák hazaparancsolták fiaikat. És a fiúk hazajöttek. Csak te nem hallottál meg minket.

– Hallgatlak, anyám. Minden szavadat őrzöm.

– Nézd, itt van egy fiatal leány, apácanövendék. Ez meghallja, mint beszélnek el előtte titokban, hogyan akarják elveszteni kedvesét. Ravaszul, sátni terv szerint. Akár tesz, akár nem tesz. Ha tesz, a vesztőhelyen, ha nem tesz, orgyilokkal. Már ki van ellene adva egyik részről a parancsolat, hogy elfogják; másik részről már töltve ellene az orgyilkos fegyvere. És a fiatal leány nem gondolkozik, mit tegyen. Nem sír, nem esik kétségbe. Vígágot tett, megszökik őreitől éjjelben: éj közepén nekifut a sötét éjszakának; fekete, koromsötét éjben végigfutja a város kísértetes utcáit, hogy feltalálja kedvesének anyját, hogy annak lábaihoz vesse magát, és így szóljon hozzá: „Asszony! Fiadat meg akarják ölni, rettenetes, gyalázatos halállal! Siess! Keresd fel! Válassz számára *valami szebb halált!*”

– Edit! – rebege Richárd, s a leányka hideg kezét forró homlokához szorítja.

– Én választottam, fiam.

– Mondjad, anyám!

– Van még mező, hol az ilyen fiak, ha megáldozták magukat, anyjuk nem sír utánuk, csak édes könnyeket.

– Mit tegyek?

– Tanuld meg közkatonaídtól. A tábori jelszó, mellyel előőrseiden ájtjötünk, ez volt: „Nyergelj, fordulj!” Ha e jelszót kimondod, megtudod, merre mégy. Hogy eljutsz-e oda? Az kardod dolga és az Istené!

– Úgy lesz!

Richárd az ajtóhoz lépett. Pál ott őrködött.

– Eredj – szolt hozzá csendesen –, tudasd az altisztekkel az új tábori jelszót: „Nyergelj, fordulj!”

A vén huszár nem szolt semmit, hanem futott.

– Az én kockám el van vetve – szolt Richárd visszatérve anyjához és kedveséhez. – De hát tiveletek mi történik most?...

– Én, fiam, ismét visszamegyek a városba.

– Anyám! Gondold meg, hogy holnap be lesz véve a város, s hogy te el vagy árulva.

– Nem gondolk semmire. Nekem még egy fiam van abban a városban, s én visszamegyek érte; ha tűzbe-lángba lesz is borulva és ellenséggel megtöltve: mégis kihozom onnan a fiamat, ott nem hagyom nekik!

Richárd eltakarta kezével arcát.

– Ó, anyám, milyen törpe vagyok én veled szemközt! ...

A három nő Palvicz Ottó csapatához indul, és megtévesztve őket az Alfonsine-tól hallott jelszavak alapján, elküldik őket a Richárd útjával ellentétes irányba. Palvicz Ottó csak reggelre jön rá a cselre, de ekkor már bottal ütheti Richárd és a kofák nyomát. Editet visszaviszik a kolostorba, ahol nem árul el estig semmit, pedig vesszővel, szíjjal verik, de estére azt mondja, hogy az éjszakát Richárdsnál töltötte. Tudja ugyanis, hogy így biztosan titokban marad a szökése, mert ezt a szégyent a kolostor nem engedheti meg magának. *(Akik igazán szeretnek)*

iral – ceruza; **infámis** – gyalázatos; **reportom van** – jelenteni valóm van

1. Miért megy Bécsbe Baradlayné? **2.** Hogyan jut el az anya és Edit Richárd táborába? **3.** Ki segít Baradlaynének Richárd elé jutni? **4.** Hogyan sikerül az anyának Richárdot a szabadságharc mellé állítani? **5.** Mi az új jelszó? **6.** Nézz utána, ki volt Palvicz Ottó? Foglald össze, és írd le, milyen kapcsolatban állt a regény szereplőivel!

Leverték a forradalmat. A győztes még pihen, a vesztes menekül. Egy félkezű forradalmár sebesülten rogyadozó léptekkel támolyog a Plankenhorst palota felé. Látja a lobogót és eléri a kaput, de az zárva van, és hiába dörömböl, nem nyitnak ajtót. Még reménykedik, hogy talán a nők már elmenekültek és jó lesz itt meghalni, ennek a háznak a kapujában, a szabadság lobogója alatt. A lobogót azonban még hajnal elől kicserélik a császári zászlóra és ő ott hal meg, az áruló nők palotájának tövében. *(A vérvéres alkony)*

Jenő a szabadságharc utolsó napjait már a Plankenhorst palotában töltötte. Nem ment szállására éjjelre sem, és úgy érezte, hogy viszonya Alfonsine-nal már

mindenki számára egyértelmű és megmásíthatatlan. Közben sorra érkeznek meg az urak és hölgyek, a régi barátok, akik visszatértek vagy előbújtak rejtekhelyeikről. Jenővel senki sem törődik, csak Rideghváry mondja neki, hogy menjen a szállására, mert neki beszélőnivalója van vele. Alfonsine anyja elmondja Jenőnek, hogy az jelenleg „semmi”, hiszen sem a forradalmárokhoz, sem a császárpártiakhoz nem állt, Alfonsine kezére addig ne számíton, amíg nincs rendes állása. Közben Alfonsine már Palvicz Ottótól kap levelet, aki viszonyuk felélesztését kéri. Rideghváry elmondja Jenőnek, hogy anyját keresik, és el fogják ítélni, egész családja üldözött, és anyja hamarosan felkeresi a szállásán. Felajánl neki egy ragyogó állást a cárnál. Anyja azonban nem jön egész éjjel, és reggelre Jenő megtudja Rideghvárytól, hogy elmenekült a városból, ő pedig elfogadja az állást. Elmegy Alfonsinékhöz és megkéri a kezét, megbeszélnek másnapra a kézfogót, de hazaérve megjön az anyja, aki elmondja, hogy tudja, hogy ő előtte fényes pálya áll, míg testvéreit a vérpad várja.

– Nem magamért, nem testvéreidért könyörgöm hozzád. Minket a mi végzetünk majd utolér. S ha utol nem érne, hidd el, szemközt megyünk rá. Richárd bátyád nőtlen, nem marad utána senki. De Ödön bátyádnak két szép fia van. Az egyik csak most egy hónapja született. Bizonyos az, hogy nagy szolgálataidért fényesen lesz megjutalmazva. Bátyáid vagyonát majd el fogja kobozni a hatalom. És azt akkor majd mind te nyered meg.

– És majd akkor, midőn gazdag és hatalmas fogsz lenni, midőn egyedül fogod bírni mindazt, amit most együtt bírunk veled; midőn boldogságod fényében úszni fogsz, fiam, emlékezzél ez órára, anyád könyörgő szavára; fiam, bátyád gyermekeit koldulni ne engedd!

– Anyám! – kiálta fel magánkívül, keservtől agyonkínózva a legkisebb testvér, s odarohant íróasztalához, kirántotta fiókjából kinevezési oklevelét, s darabokra szaggatva szórta azt el maga körül.

S aztán sírva borult anyja ölébe.

– Én nem indulok el azon az úton...

Jenő úgy dönt, anyjával tart. Hiába várja őt Rideghváry és a meghívottak serege Plankenhorstéknál. *(Az a harmadik)*

Richárd csapatával menekül. Palvicz Ottó a nyomukban. Egy alkalommal már pisztollyal lőnek egymásra, de ezzel nem ér véget a párbaj. Richárdéknak útját állja a Duna, a March, a víz, a hegy, a hóesés, de még az erdőtűz is, de végül sikerül magyar földre jutniuk. *(Elől víz, hátul víz)*

MÁSODIK RÉSZ

Egy nemzeti hadsereg

Mesemondás!

Lehetett is az valaha!

Hogy egy kicsiny, elszigetelt országnak rokontalan nemzete valaha saját haderejével, kilenc oldalról rárohanó támadás ellen védelmezte volna magát diadallal, dicsőséggel! Hogy ne bírt volna vele „egy” óriás, hogy rá kellett

volna eresztetni Európa másik kolosszát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is saját magának kellett lefeküdnie, hogy rágázolhassanak!

De hát hol vette volna ez a nemzet azt az ősmundabeli erőt, az újabb kornak e Nibelungen-énekéhez?

Elmondom, ahogy megértem.

Egy véghetetlen jajkiáltás hangzott végig; az ország egyik bércfalától a másikig verődött az vissza, s midőn másodszor visszatért, már nem volt jajkiáltás, hanem harci riadó!

Megnépesült a kitűzött zászlók környéke.

A földműves elhagyta ekéjét, a tanuló elhagyta iskoláit, a családapa boldog tűzhelyét, s ment a zászlók alá.

Tizenhárom-tizennégy éves gyermekek csoportja emelte a nehéz fegyvert, mely alatt még válla meggörnyed, és hetvenéves galambősz férfiak álltak a gyermekekkel egy sorba.

Nem kellett felpénzzel csalogatni senkit; egy nemzetiszínű kokárda volt az egész ajándék, amit a belépő kapott.

Uri családok elkényeztetett fiai, mágnások, nemesek jöttek önként, s együtt sanyarogtak a parasztfiúkkal esőben, zivatarban, sárban, szemétágyon, rongyban és dicsőségben!

Egy ügyvéd itthagytta irodáját, kardot kötött, s a legelső csatában maga vitte a zászlót legelől Pahrendorfnál a kartácszáporral szemközt. A végén ezredes lett. Sohasem tanulta a háborút.

Egy fiatal földesúr menyegzőjét megtartotta ma, másnap csatába kellett mennie; a római sáncokat ostromolták; ott első volt, ki zászlója élén felhajtolt; lelőtték; még menyasszonya csókja meg sem hűlt ajkain.

A cisztercita barátok kolostorából három növendék kivételével minden kispap elment honvédeknek. A prior maga látta el őket úti élelemmel, mikor szekérre ültek. Amint a refektóriumba visszatérve a honn maradt kegyeseket megpillantá, sírva monda nekik: „Ti gyávák, minek maradtatok itthon?”

Elmentek az ügyvédek; nem akart most pörlekedni senki. Elmentek a bírák; hisz nem volt senkinek panasza.

A mérnökökből lettek tüzérek, utászok. Az orvosokból tábori sebészek. Ágyban meghalni nem volt most divat.

Híres korhelyekből híres hősök lettek. Csöndes jellemekből oroszlánok.

Még a rablók is megtértek. Egy hírhedt rablóvezér amnesztiát kért magának és társainak, s százhatvan lovast állított ki a csatamezőre, kiknek nagy része a hazát védve nyerte el a halált, mit a haza rontásáért elébb megérdemelt.

Egy főúr maga egész huszárezredet szerelt fel; másik huszárezredet két hét alatt állított ki a jászkun főkapitány.

Nem volt fegyver. Vettek el az ellenségtől. Előbb kaszával, pusztá kézzel kellett kicsikarniok a harc eszközét, hogy aztán küzdhessenek vele.

Egy közönséges székely földész kitalálta, hogyan kell ágyút önteni, fúrni, és ellátni népét csatalövegekkel. Vashámorok átalakultak golyóöntödékké. Elfogyott s nem volt kapható a gyutacs a puskához. Voltak gyógyszereszek a csapatoknál, kik papirosbul készítettek gyutacsokat, s azok is jók voltak a harcban.

Az egyházak odaadták harangjaikat ágyúércnek.

Egyetlen vezér száztíz ágyút vett el apródonkint az ellenségtől.

A szabadkai föld népe meztelen kézzel foglalta el az ellenfélnek fél mérföldre hordó „bácsi” nevű öreg ágyúját.

A ma alakult zászlóalj már holnap gyakorlatot tartott, s egy hét múlva ment a tűzkeresztelőbe.

Mindenki testvér volt a trikolór alatt, nem gúnyoltak senkit tótnak, németnek; azok mind egy zászló alatt egy haza fiainak vallották magukat.

A tiszt jó pajtás volt. Együtt evett, együtt ázott, egy szalmán hált a közlegényeivel, s tanították egymást hazaszeretetre.

Nem volt szökevény. Hová szökött volna? Minden ajtótul elkergették volna a gyávát.

Ha megverték a sereget, nem futottak szerteszéjjel. Igyekezett ismét összegyűlni, s folytatni a harcot.

S nemcsak az harcolt, kinek fegyver volt a kezében; harcolt minden élő lélek. Asszonyok bátoríták fiaikat. Úrihölgyek mentek sáncot hordani az erődítésekhez; vettek részt veszélyes küldetésekből, miket csak asszony képes el nem rontani. Asszonyok voltak a legjobb tudósítók. Csata után ők ápolták a sebesülteket. Kórház volt minden úri lak a csatatér közelében.

A papok a hős erényeket prédikálták a szószékről. Nem volt ebben a dogmában sem szillabus, sem herézis. Szent volt e harc keresztnek és csilagnak.

S a költő, ki meteorkint futotta végig az egész eget fölöttünk, nem zengett egyébről, mint e szent harcról; ez hangzott alá onnan a magasból; ez volt utolsó szava, midőn az ismeretlen láthatáron lebukott előttünk. – Talán nem is a földre esett le? Talán egy új földforgás alkalmával ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett.

Így támadt a nemzeti hadsereg.

Jól van. Ez idáig poézis, de hol a próza? Hát a pénz?

Igaz. Pénz nélkül nem viselnek hadat.

Tehát az történt, hogy akinek ezüstkanala, ezüstsarkantyúja volt, összehordta egy rakásra. F fiatal lányokak függőiket, özvegyasszonyok megta- karított filléreiket odarakták a nemzet pénztárába. Gyűjtögetett nyugdíjak vándoroltak e helyre. Ki akarna nyugdíjra gondolni, ha nincs haza?

Nem volt elég.

Akkor rányomtatták papírdarabokra, hogy „Ez a papír a nemzet pénze”. S mindenki úgy fogadta azt. Senki sem kételkedett abban. Mindenki azt

mondta: „A nemzet nagy úr, amire az ráütötte a címerét, az szent, az a mienk!” És volt pénz elég.

És aztán – a pénzügyminiszternek nem volt egy jó kabátja.

A hadügyminiszter krajcáros szivart szítt, többre nem telt. S a fő hadi intendáns mindennap más ismerőséhez ment ebédre, hogy arra se költse az ország pénzét.

És amidőn ezt a könnyesztelte kincset egy-egy oly kormánybiztos kezébe adták, mint Baradlay Ödön, bizonyos volt felőle a nemzet, hogy aminek kenyérnek kell belőle lenni, abból kenyér lesz; s aminek fegyverré kell belőle lenni, abból fegyver lesz; és oda fog jutni bizonynal, ahova küldve volt.

Így állt fönn a nemzeti hadsereg.

S fél év múlva már csodáiról beszél a történelem.

A kisfiúk már babérkoszorús hősök. A kis alhadnagyok már tábornokok, hadvezérek. A tépett trikolór már a világ tiszteletét bírja!

Kiállták a próbát a tűzben, kiállták a próbát a hózivatarban. Kiállták a próbát a veszteség kétségbeejtő hónapjaiban.

A komáromi sáncokon táncoltak zeneszó mellett az ellenfél bombazápóra alatt.

Szolnoknál kaszákkal rohanták meg az ágyúkat, és elfoglalták a gyilkoló tűztelepet szembehunyva.

Pákozdnál tízezer emberrel rakatják le a szuronyos puskát a kaszás nemzetőrök.

Győrnél lovasságot kergetett meg szuronnyal a 11-ik zászlóalj. Budánál lováról szállt le a huszárság várat ostromolni.

Losoncon egy táblabíró, egy alispánból lett hadvezér hatszorta nagyobb ellenfélnek fényes nappal elfoglalja ágyúit és táborkarát.

Piskénél naphosszat védi az Inczédi-zászlóalj hússzoros ellenerővel szemben a vitatott hidat, és győz.

És mily gyorsak, mily csodaszerűek, mily meglepők mozdulataik!

Szélaknánál a föld alatt bújnak az ellenségen keresztül – Branyiszkónál a hegy meredekének fel törnek át rajta – Szolnoknál átúsztatnak háta mögött a Tiszán! – Segesvárnál az égő városon verik magukat keresztül lőporos szekereikkel – Tiszafürednél a jég hátán állnak meg előtte, hogy mikor a folyamon hidat vert a kemény tél, ott mondják el: „Eddig, és ne tovább!”

S végre, midőn ereje teljes összességét egybegyűjtve megáll a küzdőmokon az egész százezer karú nemzetóriás, s karjait kétfelé tárva, büszkén kiált ellenfelének: „Ide hát, mérkőzzünk össze!”

S mikor az összemérkezés után recsegve-ropogva minden ízeiben menekül ki az ellenfél karjai közül!

Vagy nem volt ez igaz?

És ami legfőbb, mit ki ne felejtсен senki, midőn a nemzeti hadsereg-ről beszél, mi előtte és utána járt annak, mint Jehova, nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopában: a nép! A nép, ki eszével, találékony furfangjával, jó

akaratával, szellemével védi, siettet, inti, buzdítja, őrzi imádott hadseregét, néha tízezerrel melléje áll, és megfélemlíti tömegével az ellent. Egy helyütt rendszeres álhírekkel kiemeli biztos helyéből az ellenfél hadzömét, másutt megelőzi legtitkosabb terveit. Ozoránál egy ember gyalog oda és vissza kétszer megkerüli az ellen táborát, hogy a két nemzeti haderőnek üzenetet vigyen a köztük fekvő tábor mozgulatairól. Zsidó szatócsok minden levelezése tele van ártatlan üzleti hírekkel, mikből egymás közt megállapított szótár szerint az ellenfél hadmozdulatait értik meg, és tudatják a nemzeti hadvezérekkel. Ahol nagy a sietség, száz meg száz szekér áll elő a nemzeti hadsereg gyalogságát tovaszállítani, ágyúit, hadiszereit felvenni, s mikor a másik had jön, nincs egy ló sem; mind kinn a ménesen, nem lehet rátalálni. Mikor a nemzeti seregnek élelem kell, egy kurta nyugtatványra előterem minden; mikor a másik jön, készpénzért sincs semmi, maga a gazda is koplal.

Csak egy hiányzott még a nemzeti hadseregből. Erejének tudata. Ezt meg kellett még neki tanítani, s a tandíjt bizony meg kellett érte fizetni!

földész – földműves; **trikolór** – háromszínű zászló; **keresztnek és csillagnak** – katolikusoknak és reformátusoknak; **fináncminiszter** – pénzügyminiszter; **intendáns** – hadbiztos

1. Hogyan alakult meg, és kik álltak a nemzeti hadseregbe? **2.** Hogyan fogott össze az ország az ellenség legyőzése érdekében? **3.** Sorold fel a csaták színhelyét az olvasottak alapján! **4.** Értelmezd az utolsó bekezdést!

Kassánál nagyon kikapott a magyar sereg. Rossz volt a haditaktika. A visszavonulásnál Baradlay Ödön próbálja feltartóztatni a császárokat. Már nagy bajban vannak, amikor megjelenik egy huszárszázad, élükön Richárddal és segítenek a biztonságos visszavonulásban. A két testvér nagyon boldog, hogy találkoztak, hiszen évek óta nem látták egymást. *(Az első tandíj)*

A királyerdőben hatalmas csata zajlott. Mindenki érezte, ez egy olyan viadal, aminek a vége győzelem vagy halál. Itt találkozik össze a két nagy ellenfél: Palvicz Ottó és Baradlay Richárd is. Richárd legyőzi Palviczot. A magyar hadsereg győz. *(A királyerdőben)*

Bár Richárd néhány óráig eszméletlenül feküdt, nem szenvedett komoly sérüléseket. Pál úr azonban meghalt, amikor a sebesült Richárdra vetette magát, hogy a lovaktól megvédje tulajdon testével. Palvicz Ottó is a halállal küzd és magához hivatja Richárdot. Elmondja, hogy egy gazdag hölgytől van neki egy fia, akit 3 éve keresztet. Rábízta a titkot és a fiút Richárdra, aki megígéri, hogy gondoskodik a gyermekéről. Palvicz Ottó meghal Richárd kezét szorítva. *(A haldokló ellenfél hagyatéka)*

Baradlay Ödön neje és két gyemeke Jenővel együtt Kőrös-szigeten van, ami igazi kis paradicsom. Biztonságban vannak, csak nagy aggodalomban. Jenő megtanítja Arankával a titkosírást, amivel lehet a katonákkal levelezni. Közben özvegy Baradlayné a kastélyában kórházt rendeztetett be, ahol rengeteg sebesültet ápolnak. Sajnos a háborús sebeken kívül a kolera is pusztítja az embereket, ezért Baradlayné nem ír gyermekeinek, unokáinak, menyének, és nem látogatja meg őket.

Közben minden este”beszélget” a kőszívű arcképével, hogy tudja, hogy ő cselekedett helyesen. (*Napfény és holdfény*)

Alfonsine-éknál ott van két apáca és Edit. A harcokról beszélnek és ők négyen biztosak benne, hogy hamarosan vége lesz az egésznek. Megérkezik Rideghváry, aki közli, hogy a magyarok győztek és Palvicz Ottó meghalt. Alfonsine teljesen kitör magából, anyja elájul a szégyentől, Alfonsine pedig szövetséget köt Rideghváryval, hogy eltörlik a Bradlayakat. Editet is megfenyegeti, hogy megöl mindenkit, akit szeret. (*Sötétség*)

Rideghváry eladta hazáját. Behívta a cár seregeit, hogy tegyenek rendet és töröljék el „ezt a nyomorúságos társaságot”. Következik a megtorlás. (*Ephialtes*)

Világosnál letette a magyar sereg a fegyvert. Ott volt Baradlay Ödön is. Várta, hogy sorsa beteljesüljön. Zebulontól érkezik egy levél, benne egy útlevéllal, amivel megszökhet Angliába. Ödön fogja magát és elszökik vele. Az első ellenőrzésnél azonban beleakad Leoninba, aki nemhogy segítené, de minden barátságukat feledve bezáratja, és ráparancsol az őrré, hogyha szökni akar, lője le. Az őr azonban az a szolga, akivel együtt szöktek annakidején a farkasok elől, és elengedi. Sikerül megszöknie Ödönnek. (*Régi jó barátok*)

Ödön sok viszontagság után hazajut, de iszonyatosan szenvedett. Minden nap várta, hogy levelére, melyben tudatta a törvényszékkal, hogy várja döntésüket, válasz érkezik. Felesége az örület határán volt és állandóan könyörgött, hogy meneküljön, de ő nem tette. Nem tehette. Jenőnek érkezik egy levél, illetve Eugen Baradlaynak, amit tévesen használtak, mert az Eugen Jenő és nem Ödön. Jenőt hívják a törvényszék elé Ödön helyett. Jenő nem mutatja meg a levelet, csak felkekedik, hogy elmenjen. Megpróbálják visszatartani, mert azt hiszik, hogy Planckenhorstéknál akar kegyelmet kérni, de ő nem árulja el igazi tervét. (*Nadír, A nem mutatott levél*)

Jenő megjelenik a bírák előtt, akik mindenről kikérdezik. Vállalja, amivel vállalják, de mások ellen nem tanúskodik. A bírák csodálkoznak azon, hogy mindent vállal, de ő nem akarja, hogy hosszúra nyúljon a tárgyalás, hogy szembesítsék valakivel, aki felismerhetné. Gyorsan végeznek. Az ítélet halál. Ő pedig csak annyit kér, hadd írjon levelet a családjának. (*Egy ember, akit eddig nem ismertünk*)

Visszaköltözik Ödön, Aranka, a gyerekek és özvegy Baradlayné a Baradlay kastélyba, és ott várják Ödön beidézését. Egyik nap jön egy katona, aki mindhármutknak levelet hoz. Természetesen Jenőtől, amiben megtudják, mit tett értük. Mindhárman zokognak, de a katona előtt még vissza kell fojtani a könnyeket. Annak még át kell adni a mellényt, melyet Jenő viselt a kivégzés alatt. Három véres lyuk van rajta. (*A túlvilágról*)

Az anya őrzöngő fájdalmában fia mellényével a kezében rohan a kőszívű képéhez, hogy neki ordítsa ki szívéből a fájdalmát. Őt vádolja és magát. Ödön már nem akar hőst játszani, hiszen öccse volt az igazi hős. Aki azért hal meg, amiben hisz, az bátor, de aki azért, amiben nem is hitt, az hős. Neki megmaradt a család, akiket támogatnia kell. (*A kőszívű ember előtt*)

A börtönben, ahol Jenő volt, ott volt Richárd is. A börtönfalón át értesült (kopogtatással), hogy halálra ítélték testvérét. A cellákból úgy érkezett a hír, hogy az öreget. Ők Ödönre gondoltak, de Richárd mindig Jenőt hívta így, bár ő is úgy tudta, Ödönnek kell meghalnia. (*A börtön távírdája*)

Alfonsine boldog a hírré, hogy ez egyik Baradlay már meghalt, és miatta, hiszen az ő jegyzetei is belejátszottak a halálos ítéletbe. Diadalittasan vágja Edit

szemébe, hogy az egyiket már megölte. Nem tudta, hogy azt, aki őt a legjobban szerette a világon, aki még akkor is megbocsájtott neki, amikor rájött, hogy ő fektette árulásával a sírba. *(Az első tördöfés)*

A teljhatalmú kormányzónak fejförcei vannak. Ilyenkor legjobb embereivel is nagyon keményen bánik. Minden kegyelemért könyörgőnek nemet mond és a legsúlyosabb ítéleteket osztogatja. Késő éjszaka hozzá érkezik Alfonsine, aki megtudja, hogy már másnap leváltják a kormányzót keménykezűsége miatt. Ráveszi a kormányzót, hogy még ezen az éjszakán hozzanak meg minden ítéletet, és végezzék ki hajnalban a foglyokat, élükön Baradlay Richárddal. *(A fejförcsök napján)*

A kormányzó megígéri, hogy így fog tenni, és Alfonsine diadalittasan hazamegy Bécsbe és elmondja anyjának és Editnek, hogy végre minden terve sikerült, és megölte Richárdot is. Azonban alighogy elmeséli rémséges tetteit, jelenti a szolgáló, hogy Baradlay Richárd úr van itt. Alfonsine rosszul számolt. A kormányzó nemhogy halálra ítélte volna minden foglyot, hanem elengedte minden büntetésüket. Elmondta Richárddnak, hogy szabadulását Alfonsine-nak köszönheti, és átnyújtja halott testvére hajfűrtjét, ami szőke (mint Jenőé), és nem fekete (mint Ödöné). Elindul hát Bécsbe és ugyanazon a vonaton utazik, mint a diadalittas Alfonsine, hogy elmenjen a Plankenhorst házba és megtalálja Editet. *(A tör hegye letörve)*

Közben özvegy Baradlayné mindennap a kép előtt könyörög és vádol. Vádolja a kőszívűt Jenőért és könyörög Richárdért. Aztán megérkezik a levél, hogy Richárd szabad. Úgy érzi, férje felelt neki, és Jenő volt a közbenjáró, mint gyermekkorában is mindig a két szülő között. Megjelent tehát Richárd Plankenhorstéknál és bizony senki nem érthette hogyan lehetséges ez. Edit boldogan rohan a karjaiba. Plankenhorstné elmondja lekicsinylően, hogy Richárddnak semmi joga Editre, hiszen nem méltó hozzá, se rangja, se vagyona és Editnek kérője van. Edit azonban odavágja, hogy ő mindenkinek elmondja majd, hogy egy éjszaka megszökött a zárdából és a kaszárnnyában töltötte az éjszakát szeretőjével. Ez elég lenne, de Plankenhorstné még megpróbálkozik azzal, hogy tudja, hogy van egy fia Richárddnak és ezzel a fiúval akarja befeketíteni Richárdot Edit elől. Richárd elmondja a gyermek történetét, de nem árulja el anyja nevét. E hír hallatára már nem tartóztathatják Editet. *(A kőszívű ember felel)*

Richárd és Edit szűkösen élnek, hiszen Richárddnak már nincs vagyona. Ők mégis boldogok. Aztán Salamon, az öreg zsidó eljön és elmeséli nekik, hogy bizony Editnek nagy hozománya van, így nem kell szűkölködniük. Magukhoz veszik Károlykát is, Palvicz és Alfonsine fiát. *(A szenvedések kulcsa)*

Palvicz Ottó fiát sajátjaként nevelte Richárd és sokáig nem is volt vele baj, de kamaszként megszökött és ellopott otthonról ezüstöket. Richárd azonban kereste és végül egy rablótanyán rongyokban talált rá. Később rájött, hogy Károlyt anyja értesítette és becsapta azzal, hogy apját nevelőapja orvul megölte és bosszút kell állnia. Ezért változott meg annak a viselkedése. Később többször megszökött, de Richárd mindig kihúzta a bajból. Végül hivatalnok lett, itt talált rá Alfonsine, aki koldusbotra jutott. Károly azonban nem segített rajta, mert éppen megkapta atyai örökségét és elment Amerikába. Alfonsine pedig egy örültekházába jutott, amit özvegy Baradlayné alapított. Ottjártakor kerül éppen oda Alfonsine, és Baradlayné pénzt ad, hogy ápolják a nőt. Alfonsine itt tudja meg, hogy Jenő halt meg Ödön helyett, és hogy megbocsáthatatlan vétke miatt a túlvilágon sem nyugodhat majd. Közben azonban felnőtt egy újabb nemzedék, a vért és a könnyeket elmosta az idő, és az új kor jobb idők reményét ígéri a magyar nemzetnek. *(Húsz év múlva)*

Amit a műről tudnod kell

Jókai Mór pályájának fénykora az 1867 és 1875 közötti időszak. Ekkor írta azokat a heroikus regényeket (regényeposzokat), melyeknek tárgyát a nemzet egy-egy függetlenségi harcából merítette. Jókai ekkor még a Tisza-féle ellenzéki pártban képviselő, szemben áll a kiegyezéssel. Regényeiben ideált akart állítani a jelen és a jövő harcaihoz. *A kőszívű ember fiai* című regénye a **szabadságharc eposza**.

Keletkezése • Az 1848-as forradalom és szabadságharc huszadik évfordulóját Jókai egy regénnyel ünnepelte. Először folytatásokban jelent meg *A Hon* című folyóiratban, és csak később vehették kezükbe a szándékosan 48 fejezetből álló regényt az olvasók. Az író 1869-ben, a kiegyezés után két évvel írta meg ezt a művét. A saját tapasztalatain, emlékein kívül regénye abból az élményanyagból táplálkozik, melyet az 1860–1861-ben mozgalom-má szélesedő honvédelemkgyűjtés közben szerzett.

A regény történelmi hátterében zajlik a szabadságharc, a magyar nép küzdelme az osztrák seregek ellen. Ennek a maga korában óriási volt a hatása. A kiegyezés éppen azt a szembenállást próbálta feloldani Ausztria és Magyarország között, melyet a szabadságharc, az azt követő megtorlások és az önkényuralom évei okoztak.

Műfaja, célja • Történelmi regény, de a családregegy jellemzőit is megtaláljuk benne. Célja: a múlt, a szabadságharc dicsőségének hirdetése a jellel, a kiegyezéssel szemben. Helyszínek: Nemesdomb, a Baradlay-ház, Pest, Buda, Bécs, Oroszország, Körös-sziget, Kárpátok, puszták, mocsár.

A regény ideje • A cselekmény nagy része 1848–1849-ben játszódik, az előzmények néhány évvel korábban. A pontos évszámot nem tudjuk, de rendelkezünk két információval: Ödön eljegyzése apja halála után hat héttel történt, s mire kitört a szabadságharc, már két gyermeke volt: „Ödön bátyádnak két szép fia van, az egyik most egy hónapja született.” Jókai ritkán jelzi az évszámokat. Erre nincs is szükség, mert joggal feltételezi, hogy ismerjük a szabadságharc eseményeit: 1848. október: *elbukott a bécsi forradalom*; 1848. december: *kassai csata*; 1849. április: *isaszegi csata*; 1849. május: *Buda visszavétele*; 1849. augusztus: *világosi fegyverletétel*; 1850. július: *Haynau tábornagyot*, a „*bresciai hiénát*” (A fejgörcsök embere) leváltották.

Fogalomtár

bresciai hiéna – Haynau 1849. március 31-én vérbe fojtotta a bresciai lázadást, akkor kapta a „bresciai hiéna” csúfnevet. Nagy mérsárlást végzett a katonák között, a civil nők egy részét pedig nyilvánosan megvesszőztette. Tette nagy nemzetközi felháborodást vont maga után

A történelmi események a mű cselekménye köré rendeződnek. A magánélet történéseit erősen befolyásolja a történelem. Jókai a regény végén, az utolsó fejezet címében is jelzi, hogy az események húsz évvel később, a mű írása idején játszódhatnak, 1869-ben. Így kapcsolja össze a szabadságharc idejét sa-

ját korával, amelyben Richárd, Ödön, Baradlayné él. A kor hősei köztünk élnek – sugallja az író. Ha a kor szereplői élnek, eszméi – a szabadság és a függetlenség – nem pusztultak el.

Szerkezete • Epikus szerkezetű, a történet előadásának sajátos rendje van, az események menete térben és időben egyenes vonalú. A regény két részből, összesen 48 fejezetből áll. A Baradlay fiúk sorsának alakulása a cselekmény fő szálát képezi. Ehhez kapcsolódnak a mellékszálak: Palvicz Ottó és Alfonsine, gyermekük története, Edit hányattatása, Tallérossy és Boksa története. Számos **epizódja** van a regénynek, amelyekben a kisemberek tetteit mutatja be az író.

I. Előkészítés: Baradlay Kazimír végrendelete

II. Bonyodalom: Baradlayné fogadalma

III. Kibontakozás:

1. A farkaskaland – Ödön kalandos hazatérése.
2. Baradlay Richárd és huszárcsapata emberfeletti akadályokon keresztül tör haza, hogy Magyarországon részt vehessen a tavaszi hadjáratban.
3. Jenő is Magyarországra szökik az édesanyjával.
4. A magyar szabadságharc dicső csatái, bukása.

IV. Tetőpont:

1. Ödön otthon várja az elfogatási parancsot, Richárd börtönben vár az ítéletre.
2. Önfeláldozás a családért.

V. Megoldás: A szabadságharc hősei elbuktak, de a polgári nemzet eszméje mégis diadalra jutott.

A regény csomópontjai •

I. NEMESDOMB	II. HADSEREG	III. NEMESDOMB
1. Végrendelet	1. A hadsereg szerveződése	1. Várakozás az ítéletre
2. Az özvegy esküje	2. Vereség – Kassa	2. A végzetes névcseré
3. Az esküvő	3. Az isaszegi csata	3. Jenő hőstette
4. A megyegyűlés	4. Buda ostroma	4. A mellény
5. Két fivér hazatér	5. A forradalmi párbaj	5. Húsz év múlva

A mű cselekménye • *Első rész.* Az első fejezet **ellentétre** épül. Mula-
tozás folyik a Baradlay-házban, de néhány szobával arrébb haldoklik a ház
ura. Hívatja feleségét, tollba mondja neki végrendeletét. Nem vagyonáról
rendelkezik, hanem fiai és felesége sorsáról. A haldokló beleszól az életbe, a
jövőbe. „A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is,
...ami a mienk, ne menjen vele... Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémánt-
tot... Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké éltetője,

örökké újrafeltámasztója az egész nemzetnek... Csak a jövődönnek éltem..., mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága.” Baradlay Kazimír konzervatív, minden reformot, újítást ellenez. Híve a Habsburgok uralmának és a magyar nemesség ősi kiváltságainak. Ezt a modernizációt gátló szerepet szánja családjá tagjainak is. A magánéletben is konzervatív, hisz felnőtt fiai és felesége sorsát még halála után is irányítani akarja családfői hatalma révén.

Meghökkentő fordulatot vesz a cselekmény. A gyászoló özvegy megesküszik: mindenben az ellenkezőjét cselekszi annak, amit férje rendelt. Esküvését csak rebegi, de szavaiban hatalmas erő és meggyőződés van.

Az anya mindhárom fiát hazahozza. Ödön tér haza legelőször, néhány héttel apja halála után. Hazatérése kalandos, mesébe illő utazás a vad orosz tében. Megküzd a hideggel, a hóviharral, a farkasokkal, többször is szembenéz a halállal. Barátja, Leonin kíséri a határig.

Richárdot Baradlayné Bécsből indítja haza és a szabadságharc mellé állítja. A huszárhadnagy eddig a császár hű katonája volt. Az ő hazatérése is kalandokkal teli. Legyőzhetetlen akadályokon kell túljutnia 220 huszárjával, de ügyességgel, furfanggal minden nehézséget legyőz, mint egy mesehős.

Néhány nappal Richárd hazaindulása után Baradlaynének a legkisebbik fiát, Jenőt is sikerül hazavinni. Vele van a legnehezebb dolga, mert fiát a szerelme és karrierje is Bécshez köti. Jenő belső ellenállást tanúsít, s anyjának ezt kell megtörnie.

Második rész. Ebben a részben a magánélet helyét a történelem tölti be, meghatározója a szabadságharc, azon belül a csaták: a kassai vereség, királyerdei ütközet, Buda ostroma. Ödön és Richárd sorsát ezek az események befolyásolják. De a magánéletben történtek is a harccal vannak összefüggésben. Richárd egy gyermeket keres, akit a párviadalban megölt ellenfele bízott rá. A két Baradlay fiú egy sértés miatt forradalmi párbajt vív Buda ostrománál. A nemesdombi kúrián Baradlayné kórházat rendez be a honvédek számára. Csak Jenő marad kívül az eseményeken.

Miközben a szabadságharc kis és nagy csatái folynak, Rideghváry minden erejével azon van, hogy az orosz cár beavatkozzon a szabadságharcba, az orosz csapatok élén vonul Magyarországra, a véstörvényszék tagja. A szabadságharc bukásra van ítélve.

A regény legfeszültebb fejezetei azok, amelyekben a bukás után a Baradlay fiúk sorsa eldől. Ödönt elfogják, sikerül megszöknie, hazajut, de feladja magát a császári hatóságoknál, s nap mint nap rettegve várja a családjával az idézést a bíróságra. Richárdról ekkor semmit sem tudnak. Két véletlennek van jelentős szerepe az események további alakulásában. Az egyik a névcseré: Eugén (Jenő) és Edmund (Ödön), a másik Haynau döntése: megkegyelmez Richárdnak. A három Baradlay fiú közül az hal meg, aki nem tett sokat a szabadságharcért. Áldozatvállalása mégis a legnagyobb. Önfel-

áldozásában a testvéri szeretet mellett ott rejlik a hazaszeretet érzése is: így tesz szolgálatot a hazának.

Főbb szereplők és jellemek • A regény szereplőinek, jellemeinek rendszere a hazához, a nemzethez, a családhoz, a becsülethez való viszony határozza meg. Nemzeti hősök, a haladás és a függetlenség elszánt bajnokai állnak szemben az árulókkal, a hazafiatlan, önző, becsstelen alakokkal.

HALADÓK	MARADIAK	INGADOZÓK
Baradlayné Mária	Baradlay Kazimír	Tallérossy Zebulon
Baradlay Ödön	Rideghváry Bence	Mindenváró Ádám
Baradlay Richárd	Palvicz Ottó	Boksa Gergő
Baradlay Jenő	Haynau	
Liedenwall Edit	Plankenhorst Alfonsine	
Lánghy Bertalan	Plankenhorst Antoinette	
Pál úr	Szalmás Mihály	

■ **Baradlay Kázimír.** Ő volt a „kőszívű ember”, szó szerint is, mert két évtizeden át szívkoszorúér-elmeszesedésben szenvedett, és átvitt értelemben, mert feleségét érzelmek nélkül tisztelte, s fiait, akikre büszke volt, hajlamaikra való tekintet nélkül irányította az általa képviselt eszme vak szolgálatára. Ez az eszme, amelyre főispáni és főrendi minőségében egész életét föltette, a császári házhoz rendíthetetlenül hű, minden haladást elutasító rendi Magyarország fenntartása volt. Halálos ágyán szigorúan meghagyta feleségének, hogy a maga és három fia életét ebben a szellemben irányítsa tovább. A reformkori magyar arisztokrácia egy jelentős részének nagyon valós, tipikus jegyeit sűríti magába. Érzelmi ridegsége alkati sajátosság is meg következménye is a szívbetegségnek, amely miatt orvosai már fiatalon eltiltották a szerelemtől és minden érzelmi felindulástól.

■ **Baradlayné Mária (Marie).** Baradlay Kazimír felesége, majd özvegye. Férje akaratának legfőbb ellenfele. Ha Baradlay annak szentelte életét, hogy a magyar nemesség kiváltságait megőrizze és naggyá tegye, akkor Marie asszony annak, hogy az egész hazát tegye naggyá. Két évtizedet töltött el zsarnoki férje betegápolójaként, eltökélte, hogy ennek az utasításnak éppúgy ellenszegül, mint annak, hogy ura jobb kezéhez, Rideghváry Bencéhez menjen feleségül. Hazahívta legidősebb fiát, Ödönt, hogy a reformszellemű erők élére álljon a megyében, s hozzásegítette, hogy feleségül vehesse szerelmét, Lánghy Arankát. Az 1848-as forradalmak őszén kiment a forrongó Bécsbe, és kofának öltözve áthatolt az ostromzáron, hogy hazahozza másik két fiát. Jenőt kimentette Plankenhorst Alfonsine hálójából, Richárdot pedig rávette, hogy huszárcsapatával hazatérjen a magyar

szabadságharc szolgálatába. Világos után a megtorlások két idősebbik fiát fenyegették, akik a másfél év eseményeiben vezető szerepet vittek, de a sors különös fordulatai folytán mindkettő megmenekült, ám az anya elvesztette a legkisebbet, Jenőt. Minden szava, minden tette emelkedett lelkéről, gyermekei iránti határtalan, de okos szeretetéről és a haza iránti odaadásáról tanúskodik. Büszke önérték és meleg szív lakik benne együtt a rendületlen céltudatossággal, bátor, okos és leleményes, ha kell. A szabadságharc korának nőideálját testesíti meg.

■ **Baradlay Ödön.** A három Baradlay fivér közül a legidősebb, akit apja, Baradlay Kazimír halála után anyja hazahívta, és ő azonnal, a tél közepén megindult Szentpétervárról, ahol az apai akaratsnak megfelelően diplomáciai gyakorlatát töltötte. Jó barátja, Ramiroff Leonin testőrhadnagy elkísérte a határig, üldöző farkasokkal küzdöttek meg, a beszakadt folyó jege alól menekültek ki. Hazaérve átvette apja főispáni hivatalát, és vezetője lett a megye reformpárti, radikális erőinek. Anyja egyetértésével feleségül vette a pap leányát, Lánghy Arankát, régi szerelmét, akitől apja eltiltotta. A márciusi napokban még Bécsben is gyűjtő szónoklatot tartott; a szabadságharc idején szabadcsapatot állított ki, majd, mint kormánybiztos működött a forradalmi hadseregnél. Budavár ostrománál az elsők közt hatolt a várba. Világos után menekülni próbált, majd inkább hazatért családjához, hogy ott várja be a hadbírósaí idézést. A három fiú közül Ödön a politikus alkát, a forradalmár, aki a kezdetektől öntudatosan a hazáért tevékenykedik. Emellett a kardnak is embere, a legjobbakkal vetélkedik a csatákon. Ideális képviselője a reformkori nemesség legjobbjainak, akik önértékükre nem tekintve, hősiesen kitartottak a nemzet ügye mellett a legvégsőig.

■ **Baradlay Richárd.** A három Baradlay fivér közül a második, akit apja nyolcéves korában katonaiskolába adott. A bécsi huszárezrednél hadnagyként szolgált, amikor a forradalmi események a császári fővárosra is ráköszöntöttek. Ezredével sikeresen működött közre a rendfenntartásban, és a hivatásos katona fölényével nézett le a nemzetőrökre és a diáklégióra. Meg is maradt volna a rend és a császári ház hűségén, ha anyja októberben rejtékúton és álöltözetben be nem hatol Bécsbe, s meg nem győzi fiát, hogy a szabadságáért küzdő Magyarországon a helye. Richárd huszárcsapatával együtt kalandos, nyaktörő úton tért haza, végigharcolta a szabadságharc csatáit, részt vett Budavár ostromában. Világos után Haynau fogságába esett, és a halálos ítéletet várta, amikor a véreskezű tábornagy szeszélyes döntése folytán kegyelmet kapott. Bécsbe sietett, hogy kiszabadítsa a Plankenhorst-házból szerelmes menyasszonyát, Liedenwall Editet, és feleségül vette. Számításon felül tetemes hozományhoz is jutott. Felkutatta és magához vette vitéz ellenfelének, Palvicz Ottónak szomorúan kallódó fiát, s a maga gyerekeivel együtt nevelte fel, bár ezért csak hálátlanságot kapott viszonzásul. Richárd jellemének alapkészlete a katona erényein kívül a makulátlan becsület, büszkeség, lovagiasság, egyenesség és a ronthatatlan jó

kedély. Nem politikus alkat, hanem katona, akit becsületén kívül a parancs irányít. Rajongva szeretett anyjának a szava, majd saját egyszerű huszárainak s utóbb Ödön bátyjának a példája ébreszti rá, hol a helye és mi az igazi kötelessége, s attól fogva nincs nála bátrabb és önfeláldozóbb katonája a szabadságharcnak.

■ **Baradlay Jenő.** A három Baradlay fivér közül a legkisebb, aki apja akarata szerint hivatalnoki pályára lépett a bécsi kancellárián. Eszével, szorgalmával és alkalmazkodó természetével szépen haladt; közben megbabonázva forgolódott az előkelő és szép Plankenhorst Alfonsine körül. A forradalmi időszakban is csak ábrándos érzelmei kötötték le, s a honleányt játszó baronesse iránt egyre nőtt benne a rajongás. Már a kézfogójuk napja is ki volt tűzve, amikor Jenőért eljött anyja, s a becsület nevében meggyőzte, hogy ott kell hagynia a rá váró méltatlan karriert és a még méltatlanabb házasságkapcsolatot. Jenő hazatért anyjával Nemesdombra, és vele, sógornőjével és annak gyermekeivel maradt, a közélettől magát távol tartva a szabadságharc végéig. Akkor névtévesztés (Edmund – Eugén) folytán őhöz került a bátyjának címzett hadbíróvási idézés, s ő önként jelentkezett Ödön helyett. A bíróság előtt magára vállalt minden vádat, és bátran állt a kivégzőosztag elé. Jenő a „legkisebb királyfi” anyjának (és még rideg apjának is!) legkedvesebb fia, arany szívű, naiv, gyöngé egészségű, rövidlátó, sebezhető lelkű gyermek. Kész játékszere a szép nő ármányának, az atyai jószágot színlelő Rideghváry Bencének. Lelkében nem lángol hazafiúi lelkesedés, sem közéleti ambíció, katonai tettekre testileg is alkalmatlan. Ám az ő számára is eljön a pillanat, amikor lelki nagyságát megmutathatja, amikor még bátyjainál is nagyobb hősszé emelkedik, hisz olyan ügyért adja életét, amelynek sikerében nem is hitt soha.

■ **Rideghváry Bence.** Megyei adminisztrátor, Baradlay Kazimír híve volt és betegsége végső szakaszában helyettese a megyei ügyek intézésében. Kemény császárhűségét ismerve az uraság őt tette meg mintegy műve folytatójának, s úgy rendelkezett, hogy özvegye rövidesen menjen hozzá feleségül. Baradlayné és fia, Ödön azonban ezt a tervet keresztülhúzta, és a megye vezetését kiragadta Rideghváry és korrupt, reakciós kliensei kezéből. Ettől fogva Rideghváry esküdt ellensége lett a Baradlay családnak. A forradalom időszakában Bécsben a Plankenhorst hölgyekkel együtt konspirált a felkelők terveinek megghiúsítására, Baradlay Jenőt majdnem sikerült a reakció szolgálatába állítania, utóbb pedig a magyar forradalom és szabadságharc ügyének igyekezett tevékenyen ártani. Végül megtalálta az utat a nemzet küzdelmét eltipró cári haderőkhöz.

■ **Lánghy Aranka.** Lánghy Bertalan, a nemesdombi református lelkész lánya. Az uraság fia, Baradlay Ödön szerette, s mielőtt diplomáciai szolgálatra Oroszországba utazott, titkon eljegyezte őt. Baradlay Kazimír azonban hallani sem akart házasságukról, s Aranka helyzetét még reménytelenebbé tette, hogy apja az uraság temetésén igen kemény búcsúbeszédet

mondott, amiért még Bécsbe is felidézték. Az özvegynek azonban első dolga volt, hogy hazatért fia és Aranka menyegzőjét elrendezze, és menyét azontúl is mint lányát szerette.

■ **Liedenwall Edit.** Jómódú, de elszegényedett osztrák nemes család lánya volt, s Plankenhorsték bécsi házában nevelkedett, ahol cselédként kezelték. Erre jó okuk volt, ők tudták, amit Edit nem: egy gazdag rokon végakarata szerint minden vagyonát Edit öröklí, ha tisztességgel férjhez megy, ám a felét Plankenhorst Alfonsine kapja, ha ő talál férjet előbb, vagy ha Edit kolostorba vonul. Ezért igyekeztek az ádáz hölgyek előbb Baradlay Richárddal kompromittáló helyzetbe hozni, majd apácának kényszeríteni, utóbb pedig a vőlegényt bármi áron eltenni láb alól. Bátran és ötletesen húzta keresztül a fúriák gyilkos terveit, és boldogan vállalta szerelmes daliája oldalán a szűkösnek ígérkező közös életet, ekkor értesültek róla, hogy mesés vagyonhoz jutottak. A csupa szív, őszinte és üdén természetes lány tökéletes ellentéte Alfonsine-nak, a gyűlölet és bosszú démonának. Közvetlen fegyverei nincsenek ádáz ellenfelével szemben, de bátorsággal, önuralommal, ha kell, furfangos tettetéssel felül tud kerekedni rajta.

■ **Plankenhorst Alfonsine.** Szép bécsi báró lány, fiatalon félrelépett, teherbe esett Palvicz Ottó ezredestől; anyja segítségével a botrányt sikerült elkerülnie, a megszült fiút dajkaságba adta, majd nyomát vesztette. Mivel csábítója nem vehette feleségül, majd utóbb már nem volt hajlandó, csak ha gyermeküket fölleti, Alfonsine magába bolondította a naiv Baradlay Jenőt. A két bárónő a forradalom időszakában kokárdát tűzött, és a felkelők hadiszállásává tette házá, így sikerült a naiv forradalmárok minden tervét idejében tudatniuk a császári udvarral. Amikor Alfonsine megtudta, hogy Palvicz Ottó csatában elesett Richárd kezétől, szörnyű bosszút esküdött őrá és a Baradlayakra. A magyar szabadságharc bukása után személyesen járt közben Haynaunál, hogy Richárdot halálra ítélje. Edit férjhez ment szerelméhez, s ezzel Alfonsine elesett egy hatalmas örökségtől. Azért Alfonsine még megtette a tőle telhetőt, előbb elidegenítette saját fiát, Palvicz Károlyt nevelőapjától, Richárdtól, aztán magához édesgette, de rövidesen ráunva ellökte a gyereket. Maradék vagyona elúszott, anyját, annyi gonosztette ihletőjét és támogatóját bolondok házába csukatta; végső nyomorra jutva fiához fordult, aki elszökött előle, s ő Baradlayné irgalmából egy alapítványi kórházban kapott ágyat végnapjaira. Alfonsine romantikusan szélsőséges figura, angyali szépsége mögött egy fúria démoni rosszakarata lapul. Jéghideg számítás irányítja minden lépését; gonoszságának, főleg ami Edittel való bánásmódját illeti, nagyon is nyomós anyagi háttere van. Nagy szenvedélyek feszítik, de ezek mind negatív, pusztító érzések: gyűlölet, káröröm, bosszúvágy.

■ **Tallérossy Zebulon.** Felvidéki földbirtokos nemes, Baradlay Kazimír hívei közé tartozott, de a forradalom idején a magyar kormánytól fogadott el biztosi tisztséget. Látva, hogy a szabadságharc ügye rosszul áll, egerutat

keresett, álruhában próbált hazaszökni, és végül a cári intervenciót előkészítő Rideghváry Bence kezei közé került. Ez magával vitte őt, hogy segítsen neki a felvidéket a magyarság ellen lázítani, de ez a szerep végképp nem volt ínyére, és sikeresen megszabadult kényszerű pártfogójától. A heroikus alaphangú regényben a gáncstalan hősök és az elvetemült szörnyek közti mezsgyén köznapibb, esendőbb embereket is találunk, ezek közt a legexponáltabb Tallérossy komikus alakja. Őt lány apja és egy házsártos feleség férje, ami eleve kizárja a méltóságteljes föllépést; ráadásul korlátolt, kényelmes és gyáva, a nemzet ügyét csak a saját szűkös, önző perspektívájában képes szemlélni. Hősnek nem való, de azért nem is hitvány figura; amikor becstelenségre akarják kényszeríteni, a maga kisszerű módján megtalálja az ügyes kibúvót. Tótosan tört magyar beszéde kétségtelen eleme az alakját körüllegző nevetségességnek, de az író nem szlovák voltában szatirizálja őt; az eseményekkel sodródó, kétkulacsos, eszménytelen embereket példázza vele, akik a színmagyar nemességben is bőséggel akadtak.

A történet mintegy harminc évet felölelő eseménye a nemesdombi házból indul, s itt ér véget. Itt csitul el a hullámverés. Itt magasodik fel Jenő alakja, s oldódik meg Ödön sorsa, és itt küzd meg az özvegy halott férje szellemével. A három fiú sorsán keresztül a nemes eszmék nagy utat járnak be, s a „jó” megkapja a sorstól kiérdemelt méltóságát, a „rossz” pedig megérdemelt bűnhődését.

1. Mikor írta Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényét? Mi volt a célja? **2.** Mi a regény ideje? Milyen évszámokra utalnak az események? **3.** Milyen műfajhoz sorolható, és milyen helyszíneken játszódik a regény? **4.** Elemezd szerkezete alapján a művet! **5.** Foglald össze a cselekményt tézisszerűen! **6.** Hogyan jut haza Ödön a szabadságharc bukása után? **8.** Milyen szándékok állnak Richárd szabadulásának hátterében? **9.** Milyen véletlen, és milyen szándék okozza Jenő halálát? **10.** Kiket sorolnál a szereplők közül a haladás, a nemzeti érzés hordozóinak táborába? Kik a fő ellenségeik? **11.** Milyen népmesei elemeket fedeztél fel a regényben? **12.** Szerinted mit jelentenek a regényben a következő jelképes jelentésű szavak: *a nagy mű, kőszív, földindulás, magaslát?* **13.** Vitassátok meg az alábbi állításokat: **a)** Baradlayné egyáltalán nem különbözik férjétől, mert éppoly erős kézzel irányítja fiai sorsát, s éppúgy egyetlen eszmének rendel alá mindent, mint férje. **b)** Baradlaynénak nem volt joga változtatni férje végrendeletén. Rosszul tette, hogy szembeszállt vele, mert így veszélybe sodorta fiait, egész családját! **14.** Jenő három alkalommal kerül huzamosabban a szemünk elé: először Bécsben, fűlig szerelmesen Alfonsine-ba, majd Kőrös-szigeten, bátyja családjának vigasztalójaként, végül hősies önfeláldozásakor. Jellemezd a legkisebb Baradlay fiút a következő szempontok alapján e három korszakában: viszonya anyjához és testvéreihez, érzelmei Alfonsine iránt, terve, céljai az életben, jellemének értékei és hiányosságai! **15.** Véleményed szerint lehet-e korunkban a Baradlay-fivérekhez hasonló hősöket találni? **16.** Válaszolatok a kérdésekre!

1. Ki volt Jókai Mór?
2. Mi jellemzi a romantikus regényt?
3. Mi jellemzi a romantikus regények hőseit?
4. Mi jellemzi a mű szerkezetét?
5. Mi *A kőszívű ember fiainak* pontos műfaji meghatározása?

6. Emeld ki a haldokló Baradlay végintézkedéséből azokat a gondolatokat, amelyek a Baradlay fiúk életére vonatkoznak!

7. Ki a regény központi figurája, és miért az?

8. Jellemezd!

Alfonsine-t	Editet

9. Milyen történelmi esemény áll a regény középpontjában?

10. Vázold fel a három Baradlay fiú jellemét!

Ödön	Richárd	Jenő

11. Milyen romantikus stílusjegyeket tudnál felsorolni a regényből?

12. Értelmezd a regény címét! Jókai eredeti terve szerint a mű címe *Anyá örökké* lett volna. Te melyiket tartod jobbnak, miért?

17. Nézd meg a YouTube-on az 1965-ben készült Várkonyi Zoltán rendezte *A kőszívű ember fiai* c. kétrészes filmdrámát! Az első részt ezen a linken: <https://www.youtube.com/watch?v=pWTrfWmpeYA&list=PL8ExP8qxpE9zZ8CVnz7iIU04mDvTVC3s&index=15>:

A második részt itt nézhetitek meg: <https://www.yoztube.com/watch?v=8XtTrzEa0rU&list=PL8ExP8qxpE9zZ8CVnz7iIU04mDvTVC3s&index=16>

Irodalomelméleti ismeretek

Történelmi regény • A romantika teremtette meg a történelmi regényt, melynek tárgya rendszerint a nemzeti történelem valamely epizódja. A műfaj létrehozója Walter Scott, akinek regényei (pl. *Ivanhoe*, 1819) hiteles történelmi háttérben játszódnak, hősei többnyire kitalált alakok, de hitelesen ábrázolt történelmi figurák, tulajdonságaik és cselekedeteik történelmi sajátosságukból következnek.

A történelmi regény típusai

- Hiteles történelmi korba, ismert történelmi személyiségek környezetébe helyezett fikatív hős, akinek kitalált története a korba illesztve az ismert történelmi tényekkel együtt adja a regény cselekményét (Jókai Mór *A nagyenyedi két fűzfá*, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* stb.).

- A történelem hiteles alakja a főhős, róla szól a regény (Robert Graves *Én, Claudius*)

• A múlt felidézése csak *couleur locale*-ként (e.: külör lokál) ad érdekes keretet a történetnek, s ezen belül szabadon csapong az írói képzelet.

• Régmúltban játszódó, azt hitelesen ábrázoló, mégis a jelenre utaló jelképes regény. A múlt, a történelem csak díszlet, mert az író elsősorban saját eszmei, filozófiai vagy politikai mondanivalóját akarja kifejezni (Kosztolányi Dezső *Nérok, a véres költő* című regényében a művész magatartásának lehetőségeit hangsúlyozza).

• A tényirodalomhoz közelítő, az ismeretterjesztés, az esszé, a regényes életrajz határán találjuk a regényes korrajzot, konkrét életrajzot, vagy a regényes, de tudományos igénnyel megírt életrajzot, mint Illyés Gyula *Petőfi*-je.

Fogalomtár

couleur locale – helyi színezet.

A vonzó, színes, érdekes, egzotikus színhelyeket jelölik ezzel a kifejezéssel. Jókai regényeinek egyik jellegzetessége

Az epikus hős és a regényvilág •

A regényhős(ök) köré épül a regény világa. A *regényhős mozgatja az eseményeket*, alakja köré szerveződnek a regény lényeges momentumai és a mellékszereplők. A hős a cselekmény térben és időben történő előrehaladásának részese a regény elejétől a végéig. A regényhős egyedi jellemvonásokkal rendelkezik, amelyben benne

foglaltatnak annak a kornak, történelemnek és társadalomnak a jellemzői, amelyben él (pl. a Baradlay fiúk). A regényhőst a cselekmény, a beszédmód, a monológ, más szereplők jellemzése, írói közlés és környezetrajz állítja elénk.

A *környezetrajz* lehet a szereplő szűkebb környezetének (pl. Nemecek otthoni környezete vagy Bornemissza Éva soproni otthona) ábrázolása, de mindazoknak a helyeknek a lefestése, ahol a hős megfordul (pl. a Baradlay fiúk hazatérésének színtere).

A jellemábrázolás szerves részévé válnak azok a leírások, ahol az író hőse külsejét mutatja be s egyben már meglévő vagy később kibontakozó jellemvonásaira is utal. Ezt az írói eljárást *portrénak* nevezzük (pl. Jókai Mór emberi portréinak eleven-sége, festőisége a magyar írásművészet csúcsát jelentik).

A *nagyregény az élet teljességét utánozza*. Még ha nem is az ismeretterjesztés az író célja, a *regényben* akkor is *hatalmas tudásanyag halmozódik fel*. Mert a regény magába foglal földrajzot, történelmet, társadalmi ismereteket, a kor szokásait, művészetet, filozófiát stb., megteremtve így saját világképét.

REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN

Gustave Courbet: Kőtörők, 1855

A realizmus eredete • A realizmus elnevezés a latin 'realis' – valóságos kifejezésből ered. Eleinte a realizmus inkább csúfnévként terjedt el az olyan irodalmi és képzőművészeti alkotások megbélyegzésére, amelyek fantázia nélkül, szolgáian másolják a köznapi valóságot, betegesen

vonzódnak a rút és a közönséges dolgokhoz, és idegenek az eszményektől, a szépségtől, a költőiségtől. Ez időben a realizmus tehát nem volt önelnevezés.

Az új művészeti törekvéseket megnevező szó, a *realizmus* első ízben **Gustave Courbet** (e.: gűsztáv kurbé) francia festőtől ered, ő adta az 1855-ös kiállításának ezt a címet. Legismertebb darabjai a *Kőtörők*, *Ornans-i temetés*, *Szajnaparti kisasszonyok* című festményei. A *Kőtörők* című képen Courbet olyannak mutatja be a munkát, a környezetet, a munkásokat, amilyenek a valóságban. Nyilvánvaló a különbség a romantika ábrázolásmódjához. A realizmus szó népszerűsítése Courbet íróbarátaivalhoz fűződik, akik *Realizmus* címmel egy folyóiratot is kiadtak (1856–1857), és az irányzat legnagyobb képviselőjének **Stendalt** (e.: sztendál), **Balzacot** (e.: balzak) és **Flaubert-t** (e.: flobert) tekintették. Az irányzat a XIX. század második felében egyre nagyobb sikereket aratott, Németországban és Angliában is gyorsan teret hódított.

Realizmus az irodalomban • A realizmus a XIX. század egyik irodalmi és képzőművészeti stílusirányzata, ábrázolási módja, mely a romantikával közel egyazon időben született, a XIX. század első harmadában. Mindkét irányzat forrása a *csalódás*, az *illúzióvesztés*, a felvilágosodás szép eszméit megtagadó polgári, kapitalista társadalomból való *kiábrándulás*. Mint már tudjátok, a romantikus írók rendszerint elfordultak koruk társadalmától, s az értékesebbnek, szebbnek tartott múltba (általában a középkorba), idegen, egzotikus tájakra vagy a képzelet által teremtett, eszményített idillikus világba menekültek.

Velük ellentétben a realista írók mintegy szembefordultak saját korukkal, s az a törekvésük, hogy az **emberi és társadalmi valóságot minden eszményítéstől mentesen, minél hitelesebben ábrázolják**. A valóság örökös fejlődésben, átalakulásban van, megismerése is egyedi. A realista művészek tudatosan törekedtek minél igazabb ábrázolást adni korukról, meggyőződésük, tapasztalataik alapján. Mélységesen tisztelték az élet apró jelenségeit, részleteit: a **táj- és helyrajzi adatokat**, a **szereplő külső sajátosságait, alakját, ruházatát** stb., erről az olvasót – általában írói közlés formájában – tájékoztatták a művek cselekményindítása előtt. A realizmus lényeges eleme a **körültekintő lélekrajz**, a szereplők lelkivilágának feltárása. A modern lélektani (analitikus) regény megszületése a realizmus megjelenésével esik egybe. Az embert körülvevő **mindennapi környezet**, a **társadalmi viszonyok összetettsége** kerül a realista regényben az ábrázolás középpontjába.

Az írók csaknem ugyanolyan tudományos igénnyel tanulmányozták az emberi társadalom törvényeit, mint a kor természettudósai a természetet. A realista művészeknek az a **céljuk**, hogy a társadalom életének alapvető, lényeges összefüggéseit, az események s az egyes emberek legjellemzőbb, tipikus vonásait tárják fel. A tipikus nem azonos az átlaggal. A műalkotás hősei és eseményei nem attól válnak elfogadhatóvá, hogy éppen olyanok, mint az életben, hanem attól, hogy saját kompozíciós rendjükben valóságosnak, tipikusnak minősülnek. A cselekmény nem a véletlenekre, hanem ok-okozati összefüggésekre épül, és általában az események kronologikus sorrendben követik egymást. A cselekmény menetét olykor megszakítja az elbeszélő, bemutatja a szereplőket.

A realista író nem elsősorban a képzeletére támaszkodik, hanem a valóság pontos megfigyelésére. A realista irodalmi stílust a **tárgyilagos, higgadt, részletező előadásmód** jellemzi. Hiányzik belőle a romantika túldíszítettsége s az ebből fakadó ünnepélyesség, zeneiség.

A realizmus nem vált olyan általános, minden művészeti ágra kiterjedő korstílussá, mint korábban pl. a klasszicizmus, a barokk vagy a reneszánsz, egymaga sohasem határozta meg a korszak arculatát.

A XIX. században a realizmus együtt létezett a klasszicizmussal, a romantikával és a naturalizmussal. Nem létezik „tisztá” romantikus, illetve realista mű, csak az arányokon lehet vitatkozni. A realizmus uralkodó irodalmi műfajai a **regény** és a **novella**.

A magyar irodalomban a realizmus korai példájának tartjuk Eötvös József *A falu jegyzője* című regényét. A realizmus jelen van a XIX. századvég és a XX. század első regény- és novellairodalmában, Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond életművében.

A romantika és a realizmus összevetése

Néhány szempont alapján hasonlítsuk össze a romantikát és a realizmust, mert a regényirodalomban évtizedeken át együtt élt a két korstílus.

ROMANTIKA	REALIZMUS
<ul style="list-style-type: none"> • Elfordul a valóságtól, témáját gyakran a múltból (ritkábban a jövőből) meríti. 	<ul style="list-style-type: none"> • Szembefordul a valósággal, témáját a jelenből veszi.
<ul style="list-style-type: none"> • Különleges hősöket ábrázol különleges körülmények között. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tipikus alakokat ábrázol tipikus körülmények között.
<ul style="list-style-type: none"> • Legfőbb írói módszere a fantázia. 	<ul style="list-style-type: none"> • Legfőbb írói módszere a megfigyelés.
<ul style="list-style-type: none"> • Lényeges ismérve a szubjektivitás, az alkotó személyességre törekszik. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lényeges ismérve az objektivitás és személytelenség.
<ul style="list-style-type: none"> • Az alkotó maga is benne van művében. 	<ul style="list-style-type: none"> • Az író kívülállóként figyeli hőseit.
<ul style="list-style-type: none"> • A romantikus hősök lélektanilag nem mindig hiteles figurák. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fontosnak tartják a hiteles lélekrajzot.
<ul style="list-style-type: none"> • Az író azt ábrázolja, amit szeretne. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ami van.
<ul style="list-style-type: none"> • A hiteles hely- és környezetrajz, jellemzés inkább csak szándék, nem mindig párosul pontossággal. 	<ul style="list-style-type: none"> • Valóban hiteles hely- és környezetrajz, mely pontosságra törekszik a leírásokban, jellemzésekben is.
<ul style="list-style-type: none"> • Uralkodó műnem: a líra, műfaj: dal, óda. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uralkodó műnem: az epika, műfaj: regény, elbeszélés (novella).
<ul style="list-style-type: none"> • Metaforikus szerkezet, költői nyelv áradása jellemzi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Száraz, fegyelmezett stílus, a képek egyértelműsége jellemzi.

Realista festészet • A realista festészet egyik legfontosabb jellemvonása az akadémizmussal, a hivatalosan támogatott, az általánosan elfogadott,

idealizáló jellegű művészettel való szembenállása. Ezért a festők gyakran elvonultak a fővárostól távoli helyekre, ahol az úgynevezett művésztelepeken dolgoztak. A franciáknál ilyen volt Barbizon, Magyarországon a század végén a nagybányai iskola volt meghatározó.

A fentebb már említett Courbet művészi szándéka, „realizmusa” forradalmi jelentőségű volt. Kizárólag a természettől akart tanulni, nem kívánt kellemes képeket festeni, csakis az igazságot szomjazta. Képein semmi nyoma sincs az akkor uralkodó kompozíció-rendszerek egyikének sem. Tájképei erdő mélyét mutatnak vagy a tenger zöld hullámain, alakos képei jeleneteket, amelyeket maga látott, vagy amelyeknek ő maga is egyik cselekvője volt. Ilyen például a *Bonjour Monsieur Corbeut!* (e.: bonzsúr mőszjő kurbé – Jó napot, Courbet úr!, 1854) című festménye, amely felháborodást váltott ki. A festő pontosan ezt akarta elérni, képeit tiltakozásnak szánta a kor bevett konvenciói ellen. Az őszinteséget állította szembe a jól bevált, már elkoptatott, unalomig ismert klisékkel: *Búzarostálók, A műterem, Ornans-i temetés, Szajnaparti kisasszonyok*.

Courbet mellett **Jean-François Millet** (e.: zsan franszoá mije, 1814–1875) nevét kell feltétlenül említenünk, aki a barbizoni iskola egyik legjelentősebb tagja volt. Ő a maga valóságában akarta ábrázolni a paraszti életet, megfestette a földjükön dolgozó embereket. Ez abban a korban valóságos lázadásszámba ment. Az akkori felfogás szerint csak eszményített emberek, szalonképes alakok voltak megformálhatók. Ezeken a képeken az emberek nem is szépek, nem is kecsesek. Millet hangsúlyozza zömök, erőteljes testalkatukat. Sokáig az ő képeit is visszautasították „bárdolatlan” tárgyuk miatt. Leghíresebb festményei: *Kalászszedők, Paraszt, Angelus*.

Jean-Francois Millet:
Kalászszedők, 1857

Honoré Daumier:
Harmadosztály, 1860

A realizmus legszebb alkotásai közé tartoznak **Honoré Daumier** (e.: onoré domjé, 1810–1879) festményei és főképp a társadalom fonákságait maró gúnnyal kipellengérező grafikai munkái. Festményei kis méreteik

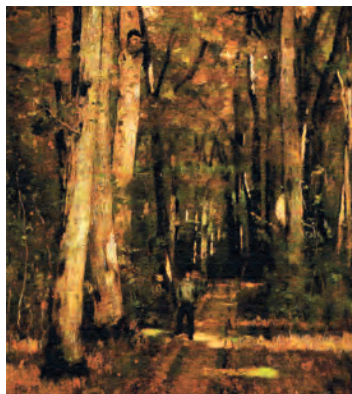
ellenére is monumentális erejűek. Ő volt a városi munkások nyomorának első megörökítője. Nevezetes képei a *Mosónő*, a *Transnonain utca 15*.

A magyar romantikus képzőművészet összefonódott a realizmussal. A művészettörténeti szakirodalom jogosan használja a romantikus realizmus meghatározását, különösen Munkácsy művészetére vonatkozóan. **Munkácsy Mihály** (1844–1900) meg tudta teremteni azt, amire a reformkor festői vágytak, és ami a történelmi festészet képviselői előtt is lebegett: a nemzeti festészetet, ő stílust és iskolát is tudott teremteni. Az akadémizmus szigorú és merev keretei közé nem tudott beilleszkedni. 1867-ben Párizsban járt, itt ismerhette meg Courbet műveit. Élete főműve a *Siralomház*. A kép 1870-ben a párizsi Salon nagy aranyérmét nyerte el, osztatlan sikert aratott, a kor vezető francia kritikusai lelkesedtek érte. A kép témája egyértelműen a magyar valósághoz kapcsolódott, de a hatvanas évek magyar valóságát érzékeltette az alakok pszichológiai jellemzése, a fény-árnyék ellentétre épített jelenetezés is. A betyár ez idő tájt vált a magyar folklórban is a szabadság, a meg nem alkuvás népi hőségé, a tragikum, a dac pedig a nemzeti ellenállást szolgáló kollektív jellemvonássá. A *Siralomház* Munkácsy életművének csúcsa volt. Inaskodásának keserves emlékeit, a nép körében töltött ifjúságának élményeit, egész életének sajkását, drámáját érezzük ki műveiből: *Az elítélt*, a *Tépécsinálók*, *Köpülő asszony*, *Krisztus Pilátus előtt*, *Poros út*, *Ecce homo* stb.

Pál László (1846–1879) a barbizoni iskola tagja volt. Festményeiben a romantikus elemek és a realista látásmód összekapcsolásának az igénye jelentkezett. Elsősorban erdőrészleteket ábrázoló, mély intuícióval, lírai realizmussal festett olajképei jelentősek: *Jegenyék közt*, *Út a fontainebleau-i erdőben*, *Nyárfák*, *Erdei út* stb.

Munkácsy Mihály:
Siralomház, 1869

Paál László:
Út a fontainebleau-i erdőben,
1876

Paál László:
Jegenyék közt, 1875

Ugyancsak a realizmus nemzetközileg is rangos képviselői közé tartozott **Mednyánszky László** (1852–1919). Festményein többek között egy-egy embertípust mutat be, akik nagyjából az élet hajótörötteinek sorából kerülnek ki: az *Ágrólszakadt*, a *Csavargófej*, *Tiszai halászat*, *Szerbiában*. Figyelmet érdemel még **Kernstok Károly** (1873–1940) korai festménye, az *Agitátor a gyár kávéházában*.

Volt azonban a hetvenes éveknek egy magyar festője, aki ugyancsak a realizmus formaköréhez kapcsolódott, de annak nem elsősorban múltba tekintő ágához, hanem a jövőt előkészítő, az impresszionizmus határmezsgéjére érkezőhöz: **Szinyei Merse Pál** (1845–1920). Korai képeit még romantikus stílusban festette, később a táj és a fény-árnyék problémái felé fordult: *A hinta*, *Ruhaszárítás* című festményeken a szabad természet és a figura egységét ragadta meg. Fő műve, a *Majális* atmoszférikus látványhatása, könnyed, a francia művészettel rokon felfogása teljes értetlenségre talált a magyar művészeti életben. Festésmódja ezután szárazabb, felfogása objektívebb lett: *Lilaruhás nő*, *Hóolvadás*, *Pipacsos mező*. A *Tél* című képe tudomásunk szerint Szinyei egyetlen téli tájképe. A tájnak olyan részletét választotta ki, amelyik beleillik kedvelt kompozíciós formájába.

Mednyánszky László:
Háborúban, 1914

Szinyei-Merse Pál:
Tél, 1901–1905

1. Mikor kezdték használni a realizmus elnevezést stílusirányzat értelemben? Hogyan terjedt el az irányzat? **2.** A romantika és a realizmus összevetése indokolt, mert a regényirodalomban évtizedeken át együtt éltek. Néhány szempont kiindulópontján hasonlítsd össze a két stílust ismert alkotások alapján! **3.** Honnan ered a realizmus elnevezése? **4.** Sorolj fel realista festőket műcímme!

A következő linkeken a realizmusról tekinthettek meg néhány prezentációt: <https://prezi.com/z6y1bhiszvor/a-realizmus-iranyzata/>, <https://prezi.com/mbq54a8myldp/realizmus/>, <https://prezi.com/unbjq7sbub3/realizmus/>!

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(1847–1910)

Benczúr Gyula:
Mikszáth Kálmán, 1910

Mikszáth Kálmán életműve kapocs a XIX. századi elbeszélő irodalom között. Jókai Mór mellett a legolvasottabb XIX. századi magyar író. Nagyságát elsősorban nem regényei fémjelzik, hanem kisebb terjedelmű alkotásai. A **kis műfajt** választotta **nagy mondanivalója** formájának: a karcolatot, a rajzot, az elbeszélést és a kisregényt. Műveiben bírálat és részvét, romantika és realizmus, nosztalgia és kiábrándultság, költészet és józan megfigyelés egyszerre van jelen. Az *ironikus-humoros hangnem* szinte valamennyi írásának meghatározó eleme.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • A Nógrád megyei Szklabonyán született 1847. január 16-án. Szülei: Mikszáth János és Veres Mária, jómódú s tehetséges paraszti kisbirtokosok voltak. Tízéves koráig szülőfalujában élt, boldog gyermekkorának élményei egész írói pályáját végigkísérték. Szülőföldjének sajátos színeit, a Felvidéket, a tót- és magyarlakta „görbeországot” sok-sok művében megjelenítette.

A középiskola első hat osztályát a Rimaszombati Református Gimnáziumban végezte, majd Selmechányán folytatta és itt is érettségizett 1866-ban. A pesti egyetemen négy évig jogot tanult, de diplomát nem szerzett.

Felnőtt évei • 1871 elején anélkül, hogy befejezte volna jogi tanulmányait, visszatért Nógrád megyébe. Balassagyarmaton esküdti hivatalt vállalt Mauks Mátyás főszolgabíró mellett. A következő évben ügyvédsegéd lett. A Mauks-házban ismerkedett meg főnöke idősebb lányával, Ilonkával. A házasságról azonban a szülők hallani sem akartak. Feltették a lányt a magyar írók szegény sorsától. 1873. július 13-án házasodtak össze szülői beleegyezés nélkül. Pestre költöztek. Mikszáth állást vállalt, a *Magyar Néplap* szerkesztője lett. Jövedelme rendkívül csekély volt, s saját költségén kiadott novellagyűjteménye sem hozta meg a várt sikert. A nyomasztó anyagi gondokat súlyosbította, hogy első gyermekük meghalt.¹ Felesége megbetegedett, s hazautazott szüleihez. Mikszáth a válás mellett döntött. Magára maradva nyomorban élt, írásait nem közölték a lapok.

A *Szegedi Napló* szerkesztősége 1878 végén állást kínált Mikszáthnak. Két és fél esztendőt töltött Szegeden. Élményanyaga rendkívül gazdagodott

¹ *A ló, a báránka és a nyúl* című elbeszélésében írta le elsőszülött fia halála fölött érzett gyászát. Kálmán 1874. augusztus 2-án született és másnap már meg is halt. Mikszáthné Mauks Ilona azt mondta, hogy a férje némán gyászolta fiát, s csak hosszú idő elteltével tudott gyászáról beszélni, s ezt írta meg a novellában. (A hatodik osztályban tanultátok.)

itt, világszemlélete tágult, szabadon kibonthatta képességeit, senki sem korlátozta. Elindult az írói kibontakozás felé.

1880 végén tért vissza Pestre, ahol a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében kapott állást. Csaknem huszonöt évig dolgozott itt. 1881-ben gyors egymásutánban megjelent két kis kötete, a *Tót atyafiak* és a *Jó palócok*. Végre megkapta a régen várt elismerést. A hírnév és az elismerés a magánéletére is jótékony hatással volt. Mauks Ilonát újra feleségül vette 1882-ben. Házaságuk mindvégig kiegyensúlyozott volt, három fiúk született. Tagja lett a Petőfi Társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak és a Magyar Tudományos Akadémiának. A parlamentbe is bekerült, 1887-től élete végéig a Szabadelvű Párt képviselője volt, s innen karcolatokban számolt be a **Tisztelt Ház**-ban történekekről. Csípős humorú írásai hamar népszerűvé lettek. A 80–90-es években egyre többet foglalkoztatták saját kora társadalmi fejlődésének problémái.

Utolsó évei • Életének utolsó évtizede alkotómunkával telt, de meglehetősen eseménytelenül. 1908-ban egészségi állapota fokozatosan romlott. Visszahúzódott a horpácsi kastélyba, pesszimizmussal nézett a jövőbe. 1910-ben az ország nagy pompával készült írói pályájának 40. évfordulójára. Mindezek ellenére csalódottsága, lemondó reménytelensége, az ország sorsáért való aggodása teljesen elhatalmasodott rajta. Tizenkét nap múlva máramarosi választói körútján a rahói választóknak a következőket mondta: „*Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet*”. S valósággal „megjósolta” mindazt a történelmi katasztrófát, amely később bekövetkezett (háború, a Habsburg-ház összeomlása, a nemzet szétdarabolása, belső összecsúszás). Kampányútján beteg lett, a fővárosba súlyos tüdőgyulladással tért vissza. Állapota gyorsan rosszabbodott, négy nappal választói körútja befejezése után, 1910. május 28-án meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Indulása • Írói pályáját elbeszélésekkel kezdte. Két sikeres elbeszélés-kötete, a *Tót atyafiak* (1881) és *A jó palócok* (1882) megjelenése jelentette a kedvező fordulatot, itt talált rá a maga egyéni, hamisítatlan hangjára. Áradt belőle a mesélő kedv, élvezetes, ízes nyelven szólt. Kedélyes hangneme sok olvasót vonzott. Szülőföldjére, gyermekkori ismerősei közé vezetnek el a kötetek novellái. Megismerhetjük a paraszti világot, az emberek babonás hiedelmeit. Ebben a világában, akár a népmesékben is, a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak pedig bűnhődnek bűneikért. A sikert jelzi, hogy az újságok ettől kezdve versengtek a kéziratokért, s végre megszűntek nyomasztó anyagi gondjai is, a fűtetlen hónapos szobák már nem akadályozhatták írói munkáját.

A befutott író • Mikszáth a további évtizedekben részben a tót és palóc elbeszélésekben kimunkált úton haladt tovább. Felhasználta ezután is

ifjúkori élményeit, de rövidebb lélegzetű írások helyett nagyobb terjedelmű novellák és regények kerültek ki tolla alól. Legfőbb szerkesztő elve ekkor született alkotásaiban az eredetileg szegény esemény feldúsítása lett: kitérőkkel, betétekkel, anekdoták közbeiktatásával közeledett a nagynovella és a kisregény irányába. Folytatásokban, előre átgondoltan alkotta írásait, gyakran pillanatnyi ihletre hagyatkozva. Szerette a különc, furcsa, bogas viselkedésű embertípus megformálását. A *Beszterce ostroma* és a *Szent Péter esernyője* című művek hősei között szép számmal találunk különös gondolkodású és életvitelű szereplőket. Történelmi tárgyú műveiben a múlt hétköznapijait ábrázolta, forrástanulmányok helyett anekdotikus történeteket mesélt el. Ilyen művei *A két koldusdiák* (1885), *A beszélő köntös* (1889), *A kis primás* (1891), *A szelistyei asszonyok* (1901).

Fogalomtár

karcolat – rövid, szellemes, sokszor gúnyos, egyetlen problémát körüljáró, általában valamilyen valóságos eseményhez kapcsolódó, tanulságra kihegyezett szépprózai műfaj; **ironia** – görög-latin eredetű szó, mely többnyire dicsérő, elismerő szavakba burkolt keserű, de szellemes és finom gúny; **dzscentri** – angol eredetű szó, Magyarországon a kapitalizmus kibontakozása idején a feudális felfogású, előkelősködő, birtokát többnyire elvesztő kis- és középnemességet jelentette

Külön szint jelentenek életművében szatirikus rajzai, karcolatai. Ezek a rövid elbeszélések szorosan összefüggtek újságírói és képviselői munkájával. Mikszáth 1882-től a *Pesti Hírlap* hasábjain kezdte megjeleníteni az *Országgyűlési karcolatokat*, melyek elsődlegesen **ironikus** hangneműek. Írásaiban a parlamenti élet visszasságait, a képviselők megvesztegethetőségét, úrhatnamságát, a fonákságokat mutatta be kesernyés, helyenként maró gúnnyal, pl. *A pénzügyminiszter reggelijében*, a *Közigazgatási történetekben*.

Életművében kiemelkedő szerepet kapnak azok a művek, melyek a korabeli **dzscentrit** ábrázolják. Ilyen tárgyú legkitű-

nőbb műve *A gavallérok* (1897) című kisregénye. A Sáros megyei dzsentrik ábrázolásában Mikszáth még együttérzését is kifejezte: „...*mi sárosiak... örökké abból tartunk főpróbákat, hogyan csinálnánk, ha gazdagok lennénk. És ha sikerült az előadás, örülünk neki, tapsolunk magunknak*”.

Van azonban a dzsentriknek egy másik típusa, akik nem hajlandók hasznos munkára, akik másokon élőködnek, és az érdekházasságtól sem riadnak vissza a pénz- és a vagyonszerzés érdekében. Ehhez a típushoz tartozik Katánghy Menyhért, a *Két választás Magyarországon* (1896–1897) című novellafüzérének központi figurája, s ide sorolható a csinos, sima modorú volt huszárhadnagy is, Noszty Feri, a *Noszty fiú esete Tóth Marival* (1908) című regény főhőse.

Történelmi regényei közül meg kell említenünk a *Különös házasság* (1900) című művét, mely aktuális célzattal (polgári házasság, szabad vallásgyakorlás) készült. Több helyszíne a mai Kárpátaljához, Ung megyéhez kapcsolódik, egy 1872-ben megtörtént eseményt dolgoz fel. Mikszáth másik tör-

ténelmi regénye *A fekete város* (1910). Talán ez a legismertebb és egyben legkomorabb balladás végkifejletű alkotása. Cselekménye a kuruc korban játszódik. Görgey Pál szepesi alispán és a lőcsei szász polgárok kicsinyes marakodása áll a középpontban. Sötétlátása és reménytelensége okozta, hogy Mikszáth kettős tudattal vett részt a közéletben. Nem látott lehetőséget a kibontakozásra, elhibázottnak vélte a magyar uralkodó osztályok politikáját. Ez az ellentmondás tükröződik a nagyszabású korrajzzá tágult *Új Zrínyiászban* (1898). Mikszáth feltámasztja a szigetvári hőst, bankelnök lesz belőle. Szatirikus ábrázolással mutatja be, mivé süllyeszti saját korának tartalmatlansága, eszmei üressége a nemzeti múlt legendás nagyságát.

1904-ben a Révai cég megbízásából hozzálátott a Jókai-életrajz megírásához, s ezzel megalkotta az első magyar életrajzi regényt *Jókai Mór élete és kora* címmel. A könyvnek nagy sikere lett. Igaz: nem a regényíró Jókai áll a középpontban, hanem az ember, apró-cseprő gondjaival, intimitásával. De épp az emberközeli ábrázolás, valamint a *plasztikus* megjelenítő erő teszi élvezetes olvasmánnyá e művet.

Elbeszélés-művészetének újszerűsége • Mikszáth rátalálva sajátos, egyéni hangjára **másfajta témát** választott, mint Jókai vagy kortársai. Írásai a téma különösségével is hatnak az olvasóra. Tót történeteinek hőseiben ugyan még sok a romantikus vonás: különös-különc figurái a világtól elzárt magányos emberek, akik naphosszat nagyokat hallgatnak, akik távol élnek a zajló városi világtól. Jobban kötődnek a természethez vagy az állatokhoz, mint az emberi társadalomhoz. Mikszáth a falu világát, az egyszerű parasztemberek életét ábrázolja. Alapjaiban távolodik tehát el a Jókai-féle romantikától.

A novelláskötetek főhősei *tót* és *palóc* parasztok, akiket nem kívülről, hanem belülről láttat az író. Felismerteti Mikszáth az olvasóval, **hogy a látszólag együgyű és durva ember lelkében mély érzések és gondolatok rejlenek**. A falusi egyszerű emberek is megvívják a maguk belső csatáját, lelkükben ellentétes érzések csapnak össze, de a marcangoló önvád hatására erkölcsileg tiszták tudnak maradni. Ezáltal gyakran válnak emberileg értékesé, így erkölcsileg a hatalmasnak vélt uraik fölé nőnek.

Mikszáth nemcsak másféle témát választott, de másfajta hangon írt, **másfajta ábrázolást követett**. Írásai a természetes

Fogalomtár

plasztikus – görög-latin eredetű szó, mely jellemzőt, kifejezőt, szemléleteset, érzékleteset, kézzelfoghatót jelent

Fogalomtár

tót – a szlovák népcsoport egykori külső neve, eredete az indo-európai thuat, törzs jelentésű szóra vezethető vissza, amely a német deutsch és a hollandutch önmegjelölésben él tovább; a XIX. században általánosan használták, később pejoratív felhang társult hozzá;

palóc – a Mátrától és a Bükk-től északra fekvő, medence jellegű területek, valamint az Ipoly völgye magyar parasztságának népi elnevezése

beszéd, a köznyelvi, élőszóbeli előadásmód fordulatait idézik. Novelláit olvasva úgy érezzük, mintha ott ülne mellettünk, mintha közvetlenül nekünk mesélné el a történeteket. Egy-egy közbeszúrt anekdotával, humoros-ironikus megjegyzéssel, megszólításokkal igyekeznek a hallgató figyelmét ébren tartani, s e kettős kötés – **történet** és **előadásmód** – teszi élvezetessé írásait.

Ezekben a novellákban még fellelhetők a romantikus motívumok: különös téma, váratlan fordulatok, túlzások, eszményített lányalakok, de már a **realizmus** jellemzőit is megfigyelhetjük írói ábrázolásmódjában. A részletes, valósághű tájfestés, a környezetrajz, a szereplők lélekábrázolása, egyfajta arisztokrata-ellenesség, kritikai hajlam a realista vonásokra utalnak. Romantika és realizmus sajátosan ötvöződik Mikszáth műveiben. A gyakran lassú kezdést pergő történések követik, a párbeszédok felgyorsítják az eseményeket. Szaggatottság, sűrítettség gyakori jellemzői e műalkotásoknak, s ettől lesznek gyakran sejtelmesek is.

Elbeszéléseiben a **természet** időnként főszereplővé válik. A táj cselekszik, társalog az emberekkel, az állatok szinte értik az emberek lelkét, érzéseit, Mikszáth gyakran él a leírásokban a megszemélyesítésekkel, a köznyelvi-élőszóbeli fordulatokkal.

A *Tót atyafiak* és *A jó palócok* történetei mégsem csupán falusi idillek. A legtöbb írás mélyén ott rejlik egy-egy nyugtalanító tragédia, kettőtört emberi sors is. Mikszáth hegyi embereiben és parasztjaiban nincs semmiféle lázongó dac vagy forradalmi indulat. Ezt a békésnek tűnő megelégedést azonban mindig feldúlja valami, s ebből bontakozik ki az elbeszélések cselekménye.

1. Határozd meg Mikszáth Kálmán helyét a magyar irodalomban!
2. Hol született? Kik voltak a szülei? Milyen meghatározó élményt jelentett gyermekkorá?
3. Mutasd be iskola- és tanulóéveit!
4. Hol kezdte felnőtt éveit? Kivel ismerkedett meg?
5. Mikszáth kétszer házasodott és ugyanazt a nőt vette el. Kit?
6. Hogyan teltek a pesti évek? Hogyan jutott túl élete mélypontján?
7. Mi hozta meg számára az írói sikert?
7. Hogyan telt életének utolsó két évtizede?
8. Mutasd be írói pályáját, legjelentősebb műveit!
9. Miben rejlik elbeszélés-művészetének újszerűsége? ❄️
10. Állítsd össze Mikszáth Kálmán életrajzvázlatát!
11. Készíts prezentációt *Mikszáth Kálmán élete és munkássága* címmel!

Irodalomelméleti ismeretek

Novella • A novella megnevezése latin eredetű szó, jelentése *új, újdonság*. Prózaí kisepikai műfaj, terjedelme rövid, szerkezete zárt, hősei hétköznapi emberek, akiknek életében valamilyen jelentős esemény játszódik le, a szerző azonban nem részletezi az események előzményeit (in medias res-kezdés). A szereplőről is csupán a történet szempontjából lényeges dolgokat tudunk meg. Témája lényegében a „váratlan fordulat” gyors és tényszerű előadása, kitérők, részletező leírások nélkül. Rendszerint csatánál zárul, nyelvezete ennek megfelelően fegyelmezett és lényegre törő. Eredete

az antik görög irodalomba nyúlik vissza (pl. Apuleius), igazi felvirágzása a reneszánsz és a modern korban figyelhető meg (Boccaccio, Maupassant, Th. Mann, F. Kafka, Borges, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Hajnóczy Péter stb.). Rokontípusai: adoma, anekdota, karcolat, humorreszk.

A rövid terjedelem sűrítettséget jelent a szöveg és a cselekmény szintjén, emiatt a drámaiság (jelenetszerűség) vagy a váratlanság, meghökkenés (csattanó) jellemző rájuk. Egy-egy váratlan fordulat (rendszerint sorsfordulat) teremti meg a feszültséget, a tetőpontot, az elbeszélőnek nincs módja a hosszú expozícióra, helyszínbázisra, jellemzésre.

Szerkezeti felépítésére a kiegyensúlyozottság jellemző, a rövid informatív bevezetést mellékszálak nélkül egyenes vonalú cselekményvezetés követi, amely csak a leglényegesebb – többnyire a novella főszereplőjével kapcsolatos – eseménysorozatra összpontosít. A novella befejezése hatásos, gyakran meglepő.

Anekdota • Rövid, prózai alkotás, jellemzően csattanóval, illetve erkölcsi tanúsággal végződő történet. A történet lehet valós vagy kitalált, de mindenképpen hihető. A szó a görög nyelvből származik, jelentése *kiadatlan*.

Anekdotikus elbeszélés • A műfaj meghatározó eleme a történet és a szubjektív előadásmód; kitérők, reflexiók, betétek dúsítják a téma kifejtését, az epizódok laza egymásutánisága fontosabb a mű egységes koncepciójának kialakításánál, az élőbeszéd fordulatainak alkalmazásával az előadásmód színesebb, humorosabb. A magyar irodalomban elsősorban Mikszáth Kálmán és Jókai Mór művészetére jellemző.

A NÉHAI BÁRÁNY

Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon. Szegény Csuri Jóskának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek fekete haragját, melyet a villámok keskeny pántlikával hiába igyekeztek beszegni pirosnak.

Minden érezte az Isten közeledő látogatását, a libák felriadtak éji fekhelyeiken, és felrepülve gágogtak, a fák recsegve hajladoztak, a szél összesöpörte az utak porát, s haragosan csapkodta fölfelé. A Csökéné asszonyom sárga kakasa fölszállt a házfedélre, és onnan kukorikolt, a lovak nyerítettek az istállóban, a juhok pedig egy csomóba verődve riadoztak az udvarokon.

Hanem a harangszó, mely fönségesen rezgett a viharban, egy kis esőhíján, s az is inkább használt, mint ártott, elfordította a veszedelmet. A kisértetiesen szaladó búzavetések és kukoricaszárak megállottak, lassanként kitisztult az ég, s csak a megdagadt Bágy hömpölygő vize, mely szilajon, zúgva vágatott el a kertek alatt, mutatta, hogy odafönn Majornok, Csoltó környékén nagy jégeső volt vagy talán felhőszakadás.

No, ha most ez egyszer ki nem csap az a patak, s ki nem önti a bodokiakat, mint az ürgét, akkor mégis jó dolog keresztény katolikus falunak lenni – lutheránus vidéken.

Megnépesült a part, s itt-ott megvillant egy-egy ásó vagy kapa. Az öreg Sós Pál még csákyát is hozott. A gazdák barázdákban eresztették a folyóba az esővizet. Csak aztán vissza ne térjen többedmagával!

Piszkosan hömpölygött alá az ár, s a partok tömött fűzfabokrairól nemcsak a leveleket tépdelte le alul, de a kérget is lehámozta, itt-ott kirepedt az olvadékony földből egy darab, s elmállott a vízben. Hajnalra szélesebb csipke szeli majd a határt, s a cikcakkjai is újak lesznek!

Gerendák, ajtók és mindenféle házi eszközök úsztak a hullámokon, szakajtó, zsúp és ablaktábla. (Egész házakat mosott el a víz valahol!) Azután jött egy petrence, utána pedig valami négyszögletes tuskót gurítottak a habok...

A holdfény éppen oda vágódott. Nem tuskó biz az, de tulipántos láda, s nini, egész csuda, milyen szépen ül ott a tetején egy picike bárány.

Az ám, most, hogy ím a partnak hozza a szél, Tóth-Pernye Jánoséktól egészen jól látszik, amint két hátulsó lábát alászedve, az első lábacskaival megkapaszkodik. Szép patyolatgyapjas, két fekete folt van a hátgerincén, piros pántlika a nyakában. Nagyon szerethette valahol valaki!

Olyan türelmesen ül az ide-oda billegő jószágon, mintha jószántából hajókáznék, s ha mekken is néha, csak azért, mert éhes. Pedig itt még ehetik is, ha a láda bolondjában utoléri a petrencét. Nincs valami messze... amott fordul ni, a Périék pajtájánál! Nosza, szaladj hát utána, öreg láda!

Nézték egy darabig, hogy majd csak előbukkan a kanyarodónál, de meg nem láthatták. Elnyelte nyilván a sötétség, vagy hogy talán Sós Pál uram fogta ki útközben a csáklával...

Hanem hát azt mondja őkgigyelme, hogy ott volt ugyan, de színét se látta a jószágnak, ami úgy is van akkor, ha olyan módos, tekintélyes ember állítja, ki már az idén is kevesellte a mezőbírói hivatalát, mert öregbíró lesz, ha élünk, esztendőre ilyenkorra.

Ruzicska Józsefné rajza, részlet a diafilmből

Ámbátor, ha már szóba jött az a bárány, mégis furcsa eset, hogy míg a felsővégen mindenki tud róla, Sós Pálék kertjénél egyszerre nyoma vész, az alsóvégiek közül már nem látta senki.

Amennyi itt a rossz nyelv, még mindjárt másnap, ott a hálaadó misén is csak addig pihentek, míg az imádságoskönyvek leveleit nyálazták, ahol pedig az Úr kímélő kegyelmét kellett volna inkább megköszönni, amiért nem sújtotta a falut... de amennyi itt a rossz nyelv, százan is kinyújtják lapátnak, hogy a mások becsületét hordják el rajta.

Nyomban nekiestek a gyanúsítással Sós Pálnak: csak ő húzhatta ki, senki más, a ládát! Hanem, iszen, az Isten nem alszik, rossz tűz el nem alszik, nem marad ez annyiban.

Kerül annak gazdája akárhonnán!

Súgtak, búgtak, hogy (ugyan kis szopja az ilyeneket az ujjából?) ennyi meg annyi tömérdek régi ezüsttallér volt a ládában.

Ami igaz, igaz, lehet az öregnek is tarka macskája, mert a „nagyitalú” Mócsik György, a gózoni szűcs olyasfélét mondott a minap itt jártában, hogy ebben a dologban, ha nem volna lakat az ő száján... Ki tudhatja hát? De az már egyszer mégis bolond beszéd, az ezüsttallérokról.

Nem volt abban a ládában egy veszett garas sem, hanem (ma már tudjuk) benne volt a szép majornoki Baló Ágnes kelengyéje: három perkálszoknya, négy szélből az egyik, hat olajos kendő, nyakba való kettő, ezüstcsatos mellény, tíz patyolat ingváll s azonfelül a mente meg egy rámás csizma, újdonság, még a patkó se volt ráverve. Szegény Baló Ágnes, benne volt abban a ládában mindene!

Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre. Már mindene megvolt, pedig beh keservesen mint cseléd szerezte, minden ruhadarabot egyenkint. Szüretre lett volna meg a dolog, legalább úgy mondta az utolsó szombaton maga a vőlegény –, de most már vagy lesz valamikor vagy sem.

Bezzeg a búbánat venné fel a Baló Mihály házát, ha a ház megvolna, ha nem éppen amiatt venné fel, mert a víz felvette. Ágnes majd kisírja két ragyogó szemét, pedig legalább ő vigasztalhatná azt a szegény Borcsa gyereket, kinek a báránya veszett el gonoszul, a tarka Cukri bárányka, akivel együtt játszott, együtt hált... Jó, hogy a cudar Bágy elöntötte a rétet is... úgy sincs már, aki selyemfüvét megegye, mert a kedves, az édes Cukri bárány odalett...

Milyen szépen rázogatta a farkát még az utolsó nap, ugrándozott ott künn a verőfényben, Borcsa picike tenyerét hogy megnyalogatta, jámbor szemeivel nyájasan bámulta, mintha érezné, hogy utoljára látja!

De hátha megkerül, hátha visszahozzák?

Jött is hetek múlva valami nesze az úszó ládának, amelyiken egy bárány ült, makacsul, mintha őrizné. Látták Csoltón, sőt még Bodokon is, körülbelül éjfélre vitte odáig a haragos folyó.

No ez, ha úgy igaz, nem lehetett más, mint a Baló lányok kincse!

El is indult Baló Mihály azonnal. Majd kikeríti ő a lányai igaz jószágát, ha térdig kopik is a lába.

S így esett meg a csúfság Bodokon, hogy a legmódosabb ember házát kikutatták. Istenem, de csak nagy úr is a törvény! Maga volt ott a bíró meg a tizedes, mert Baló Mihály a pletyka után indulva, a hatalomhoz fordult.

De nem volt foganatja: semmit sem találtak a Sós-portán. Bosszúsan indult haza Baló, lányai egész a határig eleibe jöttek, ha vásárba lett vón, se várhatnák jobban.

– Megvan-e a bárány? – kérde Ágnes fojtott hangon. Jaj, dehogyis merné a ládát kérdezni előbb! Még tán el is ájulna, ha hirtelen azt hallaná, hogy megvan.

– Se a bárány, se a láda. Pedig mindent kikutatott a bíró annál az embernél, akire gyanakszom.

Apróra elbeszélte, amit tudott. Ágnes a szép fejét rosszállóan csóválta.

– Kend, az erő, a hatalommal ment ellene, most én megyek, a gyenge – szólt dacosan – , és a furfang lesz a fegyverem.

Csak a gyermek nem szólt. Pedig még ő is ott állt: a leggyengébb.

Egy hétig járt oda Ágnes, kutatott, fürkészett, fűt-fát kikérdezett. Gózonban is megfordult, hol egy lánya van férjnél Sós Pálnak, hátha ott lesz a ruha? De nem ment semmire, sőt még tetejébe meg is betegedett, kocsin kellett érte menni Bodokra.

Hát lám, hiába volt az Ágnes útja is. Nem segített sem a hatalom, sem a furfang. A gonoszok ereje nagyobb ezeknél.

Hanem ha tán elindult volna az igazság, nem álruhában, nem kerülő úton, nem pallossal, hanem csak puszta kézzel?...

Le kellett most már mondani a reményről is. Kár volt akár egy szalmazsálát is keresztültenni ebben a dologban; mert csak rosszabbra fordul.

Nemcsak a hozománya van oda a szegény Ágnesnek, hanem most már az egészsége is.

Ahogy érte mentek, vánkost és dunyhát téve a kociülésbe, Boriskát is magával vitte az öreg, hadd lásson egy kis világot ő is. Nyolcéves innen-onnan, s még nem volt ki soha a faluból, nagyon anyás... vagy mit is beszélek, hiszen rég nincs már anyja szegénynek!

Nagyobb volt az ijedelem, mint a betegség, amint, nehogy a koci meg-
rázza, gyalog mentek mind a hárman a kövezett nagy utcán keresztül, hogy a haranglábnál majd felülnek. Ágnes olyan könnyedén lépdelt, hogy akár hazáig kibírná. Bizony Isten, kár volt a kociért!

Hát amint a Csorba Gergelyéktől befordulnak, a Kocsipálék csüre mögül egyszer csak szembe jön az egész előljáróság meg a főemberek, köztük Sós Pál uram is, ünnepiesen felöltözve, újdonaúj ködmönben, mely panyókára fogva lógott a válláról. Igaz biz'a – az új templomot szentelték itt föl a mai napon.

– Nézd, Boriskám! Nézd meg jól azt a hosszú hajú magas embert – súgja kis húgának Ágnes –, az vitte el a Cukrit.

Éppen a községházához értek őkegyelmeik, s minthogy Sánta-Radó Ferenc uram azt találta megjegyezni a földélre, hogy új zsúp kellene rá, megállottak a falu hatalmasai, s műértőleg nézegették az ócska eszterhaját. Már csak különös az, hogy minden kopik a világon, még a községháza is!

Borcsa félénken nézte meg azt az embert, nagy, kék szemei tele lettek könnyel.

– Ne rángass hát! – förmedt rá Ágnes, s eleresztette a kezét.

– Nem én... csak megrezzentem... Mintha a Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben.

Eközben ők is odaértek a faluházához. Baló Mihály uram dicsértesséket mondott, és továbbment. Ágnes nemkülönben. De nini, az a bolond gyerek, a bizony odamegy egész közel, s még meg is szólítja azt a hatalmas embert. Ejnye no, mire való az!

– Bácsi! – szólt csengő szelíd hangon. – Adja vissza a bárányomat.

A tanácsbeliek összenéztek. Kié vajon ez a szép, szomorú arcú leányka?

– Adja vissza a bárányomat! – ismétlé, s a vékony gyermeki hang úgy süvített a levegőben, mint egy parittyakő.

Sós Pál odanézett fanyarul, aztán megigazította hátul palócosan fésűre fogott, deres haját, s nyájasan kérde:

– Miféle bárányodat, fiacskám?

– Az én Cukri bárányomat, a két fekete folttal a hátán, piros pántlikával a nyakában. De hiszen tudja maga nagyon jól...

– Nem láttam én a te bárányodat soha – szólt szemlátomást kedvetlenkedve. – Takarodj innen, azt mondom...

Aztán odafordult a tanácsbeliekhez:

– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsurog biz ezen...

– Be ám, de a kelmed fedelén is nagyon becsurog, úgy nézem. Alighanem lyukas az valahol, Sós Pál uram.

Fülig vörösödött őkegyelme a bíró gúnyos vádjára.

– Esküszöm, bíró uram, ebben a báránydologban...

A gyermek bámészan nézte a jelenetet, amint ingerülten hátrább taszítá ködmönét, s kezét elővonván alóla, felemelte két húsos ujját az égre.

– Esküszöm kendtek előtt, itt a szabad ég alatt, az egy élő Istenre...

A gallérzsinór megereszkedvén a rántásban, magától oldózott, s a nehéz új ködmön kezdett lassan-lassan lefelé csúszni, mígnem a csipőktől egyszerre lecsapódott a földre.

Boriska sikoltva egy szökkenéssel termett a leesett ruhadarabnál.

Mindenki ránézett. Még a vén Sós Pál szájában is ott akadt a következő esküszó. Jó is, hogy ott akadt.

– Cukri! Kis báránykám! – kiáltott fel a leányka fájdalmasan.

Lehajolt. Fejecskéjét odaszorította, ahol a bélésen két barna folt látszott...

Ügyes szűcsmunka és szép tisztára mosott báránybőrből volt az egész bélés, hanem az ismerős közepe mégis a legkülönb.

A kis Baló Borcsa könnyhullatásával még tisztábbra mosta.

szakajtó – kenyérkelesztésre való, fületlen gyékénykosár; **zsúp** – szalmafonat, mellyel a háztetőt befedik; **tulipános láda** – tulipánokkal díszített láda, amelyben a falusiak a kelengyét tartották; **perkál** – nyomott mintás, pamutvásznon ruhaanyag; **ködmön** – birkabőr kabát, általában rövid, prémjével befelé varrva; **panyókára** – vállra vetve; **eszterhaj** – nádból vagy szalmából rakott háztető

Nézzétek meg a <https://www.youtube.com/watch?v=7OvxHlarx4Y> linken az azonos című diafilmet!

Amit a műről tudnod kell

A *jó palócok* novellái szülőföldjének kedves tájaira, gyermekkori ismerősei közé, a palócok világába vezetnek el. A 15 rövid novellából álló kötet 1882 elején jelent meg. Legenda fűződik a történetek megírásához: állítólag Mikszáth gyermekkorában álmatlanságban szenvedett, ezért édesapja idős asszonyokat hívott a házhoz, akik meséltek neki. Így később íróként felhasználta ezeket a kísértethistóriákat, babonákat, népi hiedelmeket.

Egy kis közösség életébe nyerünk betekintést a novellákon keresztül. Megismerjük normájukat, hagyományait, babonákat, pletykákat: szép asszonyok kalandjait, bosszúálló férjeket, álszentséget, félrelépéseket. A helyszíne változó: Palócföld, Nógrád megye falvai, fiktív falvak.

Az elbeszélői szerep és a novella szerkezete • Mikszáthnál az elbeszélői szerep egyfajta elbeszélő magatartással azonosítható. Legszívesebben, leggyakrabban az anekdotázó, falusi mesélő szerepét veszi fel. Ebben a novellájában váltogatja elbeszélői szerepét. A novella elején úgy írja le a bodoki készülődést, mintha ő is egy lenne a falusiak közül. Máskor úgy ír az eseményekről, mint a kívülálló, aki sokkal többet tud, mint egy bodoki. Többször megjelenik ez a mindentudó elbeszélő. Tudja, hogy egy-egy ember mit érez, és véleménye van a történetekről. Kényelmesen, a népi mesélőt utánozva vág bele a történetbe: „Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon.” A természeti atmoszféra, a közelgő vihar feszültségét érzékelteti. Ez a természetábrázolás teli van sejtéssel, babonával, a természetközelen élő falusi ember megfigyeléseivel a vihar előtti égboltról, fákról, az állatok nyugtalanságáról. A baljós jelek, a folyóvá szélesedő, áradó Bágy patak, a parton szorgoskodó parasztok felidézése után közelít csak elbeszélésének tulajdonképpeni tárgyára, a holdfényben vízen hánykolódó, elsodort ládára, s a rajta kapaszkodó bárányra. A parton ásóval, csáklával szorgoskodó falusiak közül csak egy embert emel ki, Sós Pált. Az ő kertje alatt vész nyoma a ládának és a báránynak. Az elhallgatás írói fogásával – a falusi mende-monda, pusmogás megidézésével sejteti az író, hogy ki

a ludas a láda eltűnésében, és mi lett a bárány sorsa. A falu önszemlélete, erkölcsi értékítélete, a módos gazdához való viszonya jelenik meg ezekben a korán odavetett célozgatásokban, találgatásokban. Ez a késleltetéseken bővelkedő **expozíciója** a novellának.

A bevezetés után azt tudja meg az olvasó, hogy a Bágy áradása Majornokon legjobban a Baló családot sújtotta, Ágnes kelengyéjét, a kis Borcsa Cukri báránykáját vesztette el. „*Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre.*” Ezek elvesztése a **bonyodalom**.

A cselekmény **kibontakozása** két szálon halad a novellában. Az egyikben a gyanú kialakulását, a bodoki pletykát kísérhetjük figyelemmel. A másik szál a mese logikáját követve, az eltűnt kincsek felkutatására hárman indulnak el: Baló Mihály, Baló Ágnes és Baló Borcsa. Az apa a törvény, Ágnes a furfang fegyverével próbálja őket visszaszerezni.

A novella **tetőpontja**. A helyszín ismét Bodok, kocsival kellett Ágnesért menni, mert kelengyéje felkutatása közben megbetegedett. Borcsa is apjával ment, s a falusi előljárók körében pöffeszkedő Sós Pálon meglátta az új ködmönt. A gyermeki megsejtés „*Mintha a Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben*” és igazságérzet leleplezi a falu legrangosabb emberét. Sós Pál tagad ugyan, még esküre is emeli a kezét, de a ködmön lecsúszik a válláról. Ez a véletlen hozza a **megoldást**. Ahogy a népmesében, itt is a legkisebb, a legfiatalabb ért célt.

1. Mi volt Mikszáth Kálmán két első, igazán sikert hozó novelláskötetének címe?
2. Milyen legenda kapcsolódik Mikszáth gyermekkorához?
3. Összesen hány novellát tartalmaz *A jó palócok* című novelláskötet?
4. Mi jellemzi általánosan a novelláskötet témavilágát, szereplőit? *
5. Mit jelent a *mindentudó elbeszélő* szókapcsolat? Értelmezd!
6. Milyen szerkezeti egységekre tagolható a novella? Sorold fel a helyszíneket!
7. Hogyan érzékeltette Mikszáth a természeti katasztrófa közeledtét, a veszélyt?
8. Mi mindene veszett oda Majornokon a Baló családnak? Kinek mit jelentett, ami elveszett?
9. Miért gyanús a bodokiaknak Sós Pál?
10. Milyen mesei elemei vannak a novellának?
11. Miért meri megszólítani Borcsa a tekintélyes Sós Pált?
12. Mi a véleményük a tanácsbeli uraknak Sós Pálról?
13. Szerinted mi volt a célja Mikszáthnak azzal, hogy éppen templomszenteléskor, és éppen eskü közben lepleződik le a tolvaj?
14. Folytassátok a történetet!

15. Csoportban dolgozva válasszatok ki egy rövid dialógust *A néhai bárány* című novellából! Némajátékkal, azaz beszéd nélkül, csak mozgással, gesztusokkal adjátok elő a részletet! Ügyeljete arra, hogy lassú, a nézők számára követhető mozdulatokkal, gesztusokkal dolgozzatok! Nem baj, ha ezek túlzónak tűnnek. Akinek a csoportban nem jut szerep, az jelenítse meg a környezet egy-egy elemét! Ez az elem mozoghat, helyet változtathat. A többiek próbálják meg kitalálni, melyik részt mutattátok be!

A KÉT KOLDUSDIÁK

(részletek)

I. fejezet

DOBOS NÉNI ÉS DIÁKJAI

Ezelőtt valami kétszáz vagy háromszáz esztendővel – mert ha nagyon messze hagyjuk az időt magunk mögött, ide-oda benne száz esztendő – a debreceni tornyos kollégiumban éppen olyan zajos volt az élet, mint most.

Hiszen a diákélet nem változik, magok a diákok sem. Jól mondta a hajdúszoboszlói ember, aki az anyjukkal berándult Debrecenbe tizenöt esztendő után másodszor, hogy: „Ejnye, nézze csak kend, ezek a diákok egy csöppet sem nőttek azóta.”

Nem ám, mindig egyformák, mindig ugyanolyanok, habár mások is. A professzor urak is majdnem ezek voltak, csakhogy háromszögletű kalapot s másféle szabású ruhát és alakút viseltek (a híres Hatvani professzor csak később jött).

A kosztadó asszonyok és gazdák szinte ugyanolyan potrohos, jókedvű alakok, mint mostanában. Csakhogy most Nagy János úrnak, Kispéter Istvánné asszonyomnak nevezik, akkoriban pedig Bujdosó Jánosnak, Dobosné asszonyomnak hitták a legjobb kosztoló helyeket.

Dobosné asszonyom a Csapó utcán lakott, egy alacsony földszintes házban, nem messze a híres iskolától. Elöl bolt volt egy szépen festett néhai sertéssel, melynek belső részei messzire piroslottak (egy hajdani diák festette, azóta híres piktor lett belőle valahol külső országokban), bent az udvarban a Dobos néni lakása, s távolabb a diákszobák. Ágy hátán ágy a szobákban, az ágyakban kettesével háltak a „nebulók”. A bagoly-diákból kettő számít egy „filozófust” vagy „poétát”. Mert a rértortól kezdve fölfelé már külön ágy dukált Dobos néninél, s „Domine” titulus a professzor uraknál.

A „Dobos néni férje”, mert bizony csak (s amint kitudódik alább, teljes joggal) a felesége után nevezték őkegyelmét, polgári foglalatosságára nézve hentes volt. Nem értett ugyan sokat a mesterséghez, de mivelhogy apjától, aki szintén kosztos diákokat tartott, azt a festett sertést örökölte, a boltcégér kedvéért meg kellett maradnia hentesnek, pedig már Debrecenben akkoriban is annyi volt a hentes, mint amennyi Bécsben most a doktor.

Aztán azért is jó volt, mert Dobos néninek nagy örömet okozott a hizlálás. Minden szenvedélye az volt, hogy ami a keze alá jut, legyen akár malac, akár diák, az ott színt és húst kapjon.

Negyven, ötven sertést hizlalt, s tíz fizetéses kosztos diákot tartott, azonfelül kettőt, akiket ő maga szemelt ki, ingyen.

A fizetésesek nyolc pengőt fizettek havonként, s ezért mindent kaptak tőle, még anyai tanácsokat és hátbaütéseket is.

Elhíresült hely volt a városban, s igen gyakran lehetett hallani:

„Dobosné bolond, Dobosné még ráfizet a diákjaira!” Néha szemébe is megmondták, különösen a szomszédból a rossz lelkű Perecz István:

– Ej, ej, komámasszony, nem jó rendszer ez, nem jó! Adjon a diákoknak kevesebb húst és több hátbaütést! Majd meglássa, hogy jobban kijön velök.

De szerencsére Perecz uramnak nem sok befolyása volt az asszonynénál, s a diákoknak bőven kijárt a kolláció, de a pirongatás is. Mert ha a szíve jó volt is, a nyelve keresztül-kasul járt minden halandó lelken, aki a tekintete elé került. Azt lehetett volna hinni felőle, aki felületesen ösmerte, hogy egy kiállhatatlan sárkány.

Már korán reggel elkezdődött a háznál a rettenetes patália; legelsőbb Dobos bácsit szidta össze, kivel szörnyen rosszul bánt, sokszor megfogta, és kigurította az ajtón, egyszer ott esett össze a küszöb előtt, de ő ezt mind eltűrte, felkelt nagy nyugalommal, leverte a port ruháiról, s besompolygott a boltba nagy dörögéssel.

– No, megállj, asszony!... mert végre is én vagyok a te urad; kezemben vagy, megállj! Ezer szerencséd, hogy bennmaradtál!

Úgy tett Dobos bácsi, mint Scipio, ki midőn átevezett a tengeren Afrikába, s a parton megbotolván elesett, mégis úgy kiáltott fel kevélyen: „Afrika földje, erősen tartalak!”

Mikor a férjével végzett, a szolgálókkal kezdett zenebonát csinálni, valamennyit megverte, vagy legalább sírásra fakasztotta. Azután nagyharagosan berúgta lábával a diákcéllákat, és besüvített: „Válóra, gyerekek!”

Jó szíve volt, de már a stílusából nem engedett. Ezt a mai debreceni kosztoló asszonyok már így fejezik ki: „Tessék reggelizni jönni.” (A szép szó olcsóbb lett azóta, de a hús drágább.)

Hanem ha a nap fele részében azzal foglalkozott a nemzetes asszony, hogy mindenkinek keserűséget okozzon, a nap másik részét meg éppen abban töltötte, hogy mindenkit kiengeszteljen. Így volt neki egész napra való dolga, hogy soha el ne unhassa magát. Jó falatokkal állította meg a szolgálók könnyeit, megsimogatta a diákok fejét, megbecézgette azokat, akik aznap jól viselték magukat, kikérdezte leckéjüket a gyengébbeknek, mert tudott ám diákul is csak úgy, mint maguk a nagytisztelű professzor urak, s amelyiknek nagyon nehéz feje volt a tanulásra, még azt is meg tudta vigasztalni jóságos szavaival: „Ne félj, édes fiam, hiszen a bátyád is nálam volt kosztban, az is nagy számár volt, mégis királybíró lett belőle Erdélyországban.”

De minek számoljuk elő minden diákját, különösen a fizető úrfiakról kevés a mondanivalónk. Hisz mi történetük van azoknak! Többnyire gazdag, befolyásos uraknak a fiai (mert nehezebb volt akkoriban bejutni Dobos nénihez kosztosnak, mint mostanában a minisztériumhoz fogalmazónak), tehát

rendre gazdag, befolyásos urakká lesznek, és mégis azt hiszik, hogy semmi különös sem történt velök, hanem a két ingyenes diák sorsát fogjuk kísérni.

koláció – uzsonna, harapnivaló

II. fejezet

HOL VETTE A NÉNI A KÉT KOLDUSDIÁKOT?

Azt sem tudják még, kicsodák, pedig ezt kell legelőbb elmondani.

A néninek magának is két fia volt valamikor, Pista volt az egyik, s Lacinak hitták a fiatalabbikat. Az úristen azonban megszerette, magához szólította egymásután mind a kettőt. Pedig iszen eleget szerette azokat Dobosné asszonyom is, s amint kivitték a másiknak a koporsóját is az udvarból, a derék asszony maga is beteg lett, hagymázba esett, s ha nincs ott kéznél a felcser, tudós Sopronius Gábor uram, bizony-bizony utánament volna azoknak a szegény fiúknak.

De így is, mikor felgyógyult, szörnyen fájt a szíve miattok; mikor a sok idegen diákon végigtekintett, mindig kiestek a könnyűk szúrós, hamuszín szemeiből: „Istenem, istenem, egyik sem az enyim.” Annyian valának, és mégis üres volt az udvar, hiába szaporította meg a számukat hétről tízre, mégiscsak ki volt halva az udvar, és megdöbbsentette a csendje, elszorította a szívét, mégiscsak hiányzott mindenünnen az a kettő.

Hej, mikor még a „Pista”, „Laci” nevek hangzottak az udvaron!...

Egy jó gondolata támadt erre a néninek, hogy hát ha két olyan szegény diákot vennének magokhoz, akiért nem fizetnek kosztdíjt, aztán ő azt hihetné róluk, egy kis fantáziával, hogy ezek az ő fiai, „mert látod fiam – mondta Dobos bácsinak –, az a fizetés rontja a dolgot”. Legalább az illúziót bizonyosan az tette tönkre.

Lakott ebben az időben a Nyírben egy Krucsay nevű hatalmas, gazdag úr, akinek pallosjoga is volt, s arról lett nevezetes, hogy a tulajdon feleségét lenyakasztatta, mert kegyetlen szívű, gonosz indulatú ember vala.

Dobos néni Krucsaytól szokta vásárolni a portékát. Annak nagy erdei voltak Ungban, Beregben, ezerszámra makkolt ott a sertés.

Egyszer, éppen abban az időben, mikor Dobosné is nála volt, úgy megverte egyik jobbágját, hogy másnap belehalt a kegyetlen botütésekbe.

Nem valami nagy és szokatlan dolog volt az akkor! A vármegye nem hogy szemet hunyt rá, de ki sem merte soha nyitni, s újságlapok ki nem kürtölték világgá, mert nem is voltak. Kár is lenne piszkálni, hiszen hális-tennek, ingyen terem a paraszt Magyarországon, épp úgy, mint a mogyoró-fapálca. – Egészen rendén van, hogy egyik a másikat pusztítja, a paraszt lenyesi a mogyoró-fapálcát, a mogyoró-fapálca lenyesi a parasztot.

Említeni méltó is csak azért, mert a halálra botozott jobbágynak, névszerint Veres Jánosnak, két suhanc fia volt, akik a halottat nagyon megsiratták, s a temetés után bekéredztek a kastélyba.

Dobos néni bent alkudozott a sertésekre Krucsayval, mikor a huszár jelenteni jött, hogy két parasztfiú, amolyan tizenkét-tizenhárom éves forma, kíván bejönni az úr elé minden áron.

– Akkora tacsók? Nincsen most karácsony, hogy a Betlehemet hoznák. No, mindegy, ereszd be!

Két hirtelenszőke fiúcska lépett be, az egyiknek, a nagyobbiknak, veres volt a szeme a sírástól, a másiké tisztán, nyugodtan kékllett.

– Kik vagytok, kis emberkék? – kérde Krucsay.

– Mi a Veres-fiúk vagyunk – felelte a nagyobbik.

– Látom a hajatokról. No, mit akartok?

Ekkor a kisebbik fiú egészen közel lépett a rettenetes, zord külsejű Krucsayhoz és azt mondta:

– Eljöttünk hozzád, nagy úr, mert te botoztattad halálra az apánkat.

– Nos? – szolt Krucsay félvállról, nevetve. – Azt akarjátok, hogy feltámasszam?

Most a nagyobbik fiú szólalt fel:

– Azt akarjuk neked mondani, hogy vigyázz magadra! Vigyázz magadra!

A gyermek fölemelte a mutató ujját, és megfenyegette a „Nyírség királyát”.

A gyermek hangja úgy csilingelt, mint a temetésen a csengettyű, s fenyegető ujjának árnyéka egy reszkető késpengét ábrázolt a falon.

A kegyetlen Krucsay, aki nem félt ujjat húzni a vármegyével, aki szemébe nézett nemegyszer a halálnak (ösmerte jól, maga is hitta sokszor), aki a palatinussal is akárhányszor kikötött, az a hatalmas Krucsay összerezsent a gyermek fenyegető ujjától.

– Ejnye, akasztófára való kölykei! Átkozott medvebocsok – kiáltá s megdidergett tagjaiban –, még ti fenyegetni mertek, nézze meg az ember! Ím lássa kegyelmed, Dobosné asszonyom, milyenek a parasztnak a palántái is! Hej, Mátyás, Mátyás – rivallt rá a huszárra –, kergesse ki ezt a két porontyot innen! Ki a faluból, a határból, az összes területemről, pusztuljon a magja is az ilyennek! Most pedig mondja meg kegyelmed a legutolsó árát, amit az ártányokért adhat, mert nagyon fel vagyok indulva.

Dobos néni maga is meg volt indulva, bizisten még könnyek is fénylettek a szemeiben, nem sokat alkudozott hát a nagy úrral, megadta a kívánt árt, s még aznap hazautazott a debreceni fuvarossal, Bujdosó Dániellel, aki Nyíregyházán innen minden egyes kastélyról és kúriáról, minden egyes majorságról tudta, hogy kié, milyen a gazdája, s milyen a gazdának a felesége; hány gyerek van a háznál, s kinek mennyi jussa lesz a jövőben.

De akárhogy szórakoztatta is útközben, a derék asszonyság fejéből ki nem ment a két parasztfiúcska sorsa. Mi lesz azokból? Kikergették őket a

rideg világba. Most valahol az országúton bolyongnak sírva. Ki bont nekik ágyat éjszakára?

Amerre ment a falvakban, mindenütt füstölögtek a házak. Az emberek sütnék, főznek ott bent. De vajon főznek-e valahol annak a két szegény gyereknek?

S addig-addig rajzolta őket maga elé a képzelete, amint fáradtan, tik-kadtan, lecsüggesztett fejjel az országúton mendegélnek, hogy egyszer csak, midőn Hadházzól kigurult a nehéz furmányos szekér, ott látta őket a való-ságban a garád szélén ülve.

A nagyobbik testvér ölébe vette a kisebbik szösze fejét, s szeretettel simogatta:

– No, ne okoskodj. Kelj fel, és gyerünk még egy darabot. Ejnye, hogy tudtál te szaladozni odahaza! Hopsza, ugorj fel, kis öcsécském! Játsszunk lovasdit! Én leszek a nyerges, te leszel a rudas!

A kis fiú azonban bágyadtan eresztette le a fejét:

– Éhes vagyok, nem bírok – nyöszörgé. – Adj ennem!

– Itt nem lehet az útszélen. Hanem tápáskodj fel, menjünk odább, majd megsegít az istenke.

A kisfiú tágra nyitotta szürke szemeit.

– Messze lakik innen az istenke?

– Az isten mindenütt lakik.

– Hát akkor hova menjünk hozzá? Miért nem ad nekünk enni itt mind-járt?

– Oh, te kis csacsi... nem úgy van az!

E pillanatban zördültek meg a furmányos szekér kerekei mögöttük. Dobosné kihajlott a gyékényernyő alól, és megösmerte a Veres-gyerekeket.

– Hoppó! Álljon meg kend! Nini ni, a jobbágy gyerekek! Hát csakugyan kikergettek benneteket? Égrekiáltó istentelenség! Nem tudom, elnézi-e az isten, mert őneki sok a gondja, de én ugyan el nem nézem. Nosza, ugorjatok fel szaporán a szekérre!

Maga mellé szedte a szegény árvákat, enni adott nekik a szeredásból (hideg fokhagymás borjúpecsenye volt benne és pogácsa), a két gyerek jól-lakott a szuszogásig, s azon módon elaludtak a rázós járművön, kezeiket egymás nyaka körül fűzve.

A derék asszonyosság pedig, akinek a szíve megesett rajtuk, a plánumokat szőtte magában, mialatt a szekér csendesen beérte Debrecen ismerős házait, hogy ő bizony fölneveli ezeket isten nevében. A saját fiait elvette tőle az is-ten, s ezeket adta helyettök. Legyen meg az Úrnak az ő szent akarata.

Az öreg toronyban megkondult a szépen szóló debreceni harang, mintha „ámen”-t mondana rá, a szekér pedig begurult a Dobos-portára.

– Itthon vagyunk – szólta az asszonynéni, s felrázta a fiúkat. – Hogy hí-nak téged, fiacskám? – kérde a kisebbiktől.

– Palinak.

– A te neved ezentúl László, el ne felejtsd. És a tied?
 – Én Feri vagyok – válaszolta a nagyobbik.
 – Ezentúl István leszel. Hej, Dobos! Hol vagy, Dobos? Micsoda rendetlenség az, hogy ki sem jössz elémbre.

A szegény Dobos bácsi előcsoszogott nagy lustán, mint a medve.

– No, mit bámulsz ide? Hát nem látja kegyelmed, hogy gyerekeket hoztam?

– Miféle gyerekeket? – kockáztatá félénken. – Ingyenes diákokat?

– Még annál is többet. Se apjuk, se anyjuk! Lacinak fogjuk hívni az egyiket, Pistának a másikat.

– No, már az valami! – kiáltá hivatalos örvendezéssel Dobos bácsi, s odalépvn, a két báméskodó fiú mindenikének egy-egy barackot nyomott a fejére. – Jó kemény koponyájuk van, okos emberek lesznek!

Így jutott a két koldusdiák Dobos nénihez, s így lett, hogy a Dobos-portán újra az a két felejthetetlen kedves név hangzott: „Hej, Laci, Pista, hol vagytok? Laci, Pista, idejertek!”

A két gyereket a nemzeti asszony ruházta, vasárnaponként ő maga fésülte, a fizetéses diákoktól a jobb falatokat titkon nekik adogatta, és mindezt csak azért, hogy mikor a napi dolga mellett a nagy bánata elalszik, azt a dévajkodó gyerekek lármája, meg a Laci, Pista név még jobban elringassa.

iszen – hiszen; **hagymázás** – lázas önkívületi állapot; **pallosjog** – bírói jogkör; egyes földesurak és városok bíraskodási joga bűnügyekben; jog az alattvalók halálos ítéletének kiadására; **palatinus** (*latin*) – nádor vagy nádorispán, a király után a legnagyobb országos méltóság volt Magyarországon a Szent Istvántól 1848-ig terjedő időszakban. Más néven a király helyettese. Szent István nyugati mintára hozta létre a tisztséget; **garád** – kerítés; **szередás** – hosszú bőrszíjjal vállon hordozható, fedeles oldal-tarisznya

III–XIV. fejezet

(rövidítve)

Dobosné tehát örökre fogadta a két árvát, akiket saját fiairól nevezett el. Engedelmes és szorgalmas gyerekek voltak. István jól tanult, de kissé érzékeny volt, László keményebb, erősebb fiú volt, de gyengébb volt a tanulásban. A két fiú a Debreceni Református Kollégium diákjaként pünkösöd másnapján részt vett a pusztai ökölrel vívott hagyományos „magyar–török” csatában. Veres Pista megküzdött a legerősebbnek járó díjért, amit Szilágyi Magda, Piskárkosi-Szilágyi Márton professzor lánya készített a győztes számára.

A díszes kardkötőre Beke Miklósnak – az előző év fortissimusának – is fájt a foga, de a hosszú küzdelem végén Pista csellökésének nem tudott ellenállni. A gyengébbnek vélt Veres fiú győzelmén sokan meglepődtek. Miután Pista megkapta a kiérdemelt ajándékot Magdolnától, Boglányi József megjegyzése szíven ütötte: *soha nem viselheti a kardkötőt, mert nem nemesember.*

A történetek után Veres István az ágya felett tartotta a kardkötőt, és elhatározta, hogy nemesemberré válik. Több év elteltével Dobosék tönkrementek, és el-

árverezték a boltjukat, házukat, ingóságait, földjüket. Krucsaynak tartoztak, és a nagyúr nem ismert kegyelmet. A házaspár egy batyuval szállt szekérre, és Szegegre költözött. A két legénnyé serdült diákot nem vihették magukkal, ők Debrecenben maradtak: a szegények konyháján étkeztek, szállást a kollégium biztosított a számukra.

Aztán egy nap a fiúk elindultak vaktában, toronyiránt a világba. Estére egy faluba értek, ahol megkérték őket, hogy írják meg egy vén anyóka testamentumát. Pista jegyezte le a néni szavait, és miután az öregasszony minden rokonára hagyott valamit, a fiúk is kaptak tőle ajándékot: két kutyát meg egy pár tallért. Lacié lett a fehér szőrű juhászkutya: *Dráva*, Pistáé a fekete: *Bodri*. Másnap hajnalra az anyó meghalt, így a fiúk folytatták az útjukat. Éppen a Dráva kutya által fogott nyúlpecsenyét ették, amikor egy fáradt vándor, Rozsomák János köszönt rájuk, őt is megvendégelték. A férfi azt a tanácsot adta nekik, hogy váljanak kétfelé: egyikük Bécsben próbáljon szerencsét, a másik Erdély irányába vegye az útját. A fiúk így is tettek, pénzfeldobással döntötték el, ki merre induljon. Pista Rozsomákkal tartott a császárvárosba, László a fejedelemség felé gyalogolt.

Gyulafehérvárott, az erdélyi fejedelem udvarában Apor István és Boér Kristóf vitába keveredett. A nagyurak a másvilág titkain kaptak össze, és I. Apafi Mihály fejedelem elsőnek Thököly Imre követét kérte fel döntőnknek. Schmidt István úr világi és egyházi ügyekben felettébb jártas volt, meghallgatta a feleket, majd így döntött: Meghallgattam az érdeemes főurak őkegyelmeiknek opinióját a túlvilágról figyelmesen. Egyik is, másik is szépen kiszínezte a saját hite szerint. Én erre csak azt mondom...

– Halljuk, halljuk! – hangzott fel minden oldalról.

– ...azt mondom, hogy az isten a mindenség titkai közül sokat árult el az embereknek.

– Igaz, igaz!

– A többi teremtményei sokkal kevesebbet tudnak, mint mi, meg lehetünk tehát elégedve, de az isten, mikor a mindenség titkait közprédának bocsátotta, nem adott oda mindent; némelyeket megtartott magának.

– A dologra, tudós uram, a dologra! – szólt bele Bánffy türelmetlenül.

– Hiszen a dolognál vagyok, uraim. Mert amiről a két főúr vitázott, az éppen a mindenség ama titkai közé tartozik, amiket az isten magánál tartott. ...

A fejedelmet nem elégítette ki a tudós válasza, ezért a palota előtt elsőnek arra járó embert kérette maga elé a vita bírójául. Egy szakadozott diáktógás fiatalembert cipeltek – a kutyájával együtt – Apafi elé: Veres László volt a csavargó kinézetű fickó. A diák zavartan állt a sok fényes, bár kapatos nagyúr előtt. Őt is megkínálták egy kis borral, majd megtudta, mi lesz a feladata.

László, mielőtt döntött volna, a helyzethez illő példamesét mondott el a jelenlévőknek.

– Felséges fejedelem – így szólt felbátorodva, miközben a kutyája vígan veregette a farkával –, élt egyszer két szomszéd magyarországi faluban két pap, az egyik katolikus, a másik protestáns, mégis mind a ketten igen jó

barátok voltak, mert mind a ketten szerettek vadászni, s ha elválasztotta a külön dogma, összehozta őket a közös vadászterület.

Az ő barátságuk különben nem állott egyébből, mint veszekedésből, s nekik is éppen az volt a kedves témájuk, amiről az urak vitatkoztak a felséged mai ebédjénél. Örökkön-örökké azt feszegették, mi van a másvilágon. A kálvinista pap is mást állított, a katolikus is. Mind a kettőnek nagy fantáziája volt, s a saját hite szerint bútorozta be a túlvilágot. A kálvinista pap majdnem ugyanazt állította, amit az öregebbik uraság (Boér uram az öregebbik), a plébános körülbelül úgy beszélt, mint itt a fiatalabbik főúr.

Néha egészen belemérgesültek, s a két szent ember öklével verdeste az asztalt, hogy meggyőzze egyik a másikat az ő hitének valóságáról.

Tizenöt évig folyt nagy hévvel, tűzzel ez a szellemi erőlködés, de természetesen nem lett semmi eredménye.

Egyszer a plébánosnál disznótör volt, a vendégek közt ott volt a kálvinista pap, s mint egyébkor, ma is a másvilágról disputáltak, de a vendégek, kik már könyv nélkül tudták a két pap minden körömnymi állítását, argumentumát, meglehetősen unták a dolgot, mit észrevett a házigazda:

– Canis mater, hagyjuk el most az egészset, majd megtudom, ha magam is ott leszek a másvilágon.

– Esküdj meg – kiáltá izgatottan a kálvinista pap –, hogy ha hamarabb találsz meghalni, eljössz nekem megmondani, melyikünknek volt igaza!

– Ha te is megígéred, Miska. (Mert Miskának hívták a kálvinista lelkészt.)

– Esküszöm, hogy eljövök hozzád a halálom után. Papi hitemre fogadom.

– Én is esküszöm. Itt a kezem rá. Elmegyek hozzád, és megmondom az igazat.

A vendégek mosolyogtak, hogy milyen ünnepélyesen fogadkozik a két disputáns. Ej, tiszteletes uraim, a halál még messze van – vegyük még előbb hasznát ennek a világnak is, koccintsunk, mulassunk!

Mulattak, vígan voltak egész tíz óráig éjjel, akkor is vidám zsibajjal, pajkos nevetéssel oszlottak szét, ki gyalog, ki kocsin, ki szánon, aszerint, ahol lakott.

A kálvinista tiszteletes utolsónak ült fel a szánjára, s még lekiáltott onnan tréfásan:

– Áll hát a fogadás?

– Áll!

A plébános az utolsó vendéget is látván kihajtani a kapuból, befordult az ambitusról, elimádkozta ott bent az esti imáját, és lefeküdt.

Alig aludott egy órát, midőn egyszerre arra riadt fel álmából, hogy valaki megzörgeti a külső ablakot.

Hideg borzongás futotta át tagjait, pedig hozzá volt szokva az éjjeli felköltésekhez.

Az ajtó fölött egy szegen lógtak a temetőkert kulcsai. A szög e pillanatban magától esett ki a falból, s a kulcsok kísértetiesen csörömpölve gurultak az ablak-közbe.

– Ki az? – kérde a plébános, felugorva és papucsaiába bújva.

– Én vagyok, Miska – felelte odakünn az ismert hang.

A plébános az ablakhoz lépett és félrevonta a függönyt.

A kálvinista pap állt odakünn.

– Visszajöttél? Mi bajod történt?

– Meghaltam – felelte a kálvinista pap tompa, nyöszörgő hangon –, és eljöttem neked megmondani, hogy a másvilágon se úgy nincs, ahogy én mondtam, se úgy nincs, ahogy te mondtad. Ámen!

A plébános ajkain ott lebegett a felelet: „Ugyan ne beszélj bolondokat, Miska” – de a szót megfagyasztotta az a körülmény, hogy az alak egyszerre eltűnt az ablak alól, mint a szellem, sem a hó nem ropogott a lába alatt, sem a lábnyomai nem látszóttak benne, pedig a holdvilág szépen odasütött.

A kakasok éjfél kükörékoltak.

A plébános vacogó fogakkal bújt a dunyha alá, s reggelig kitorste a foróláz.

De még jobban reggel, mikor a gazdasszonya jelenti:

– Főtisztelendő uram, nagy szerencsétlenség esett.

– Mi történt?

– A kálvinista tiszteletes úr szánja, amint az este innen elment, olyan szerencsétlenül borult fel a hegyszakadéknál, hogy úr is, kocsis is lezuhan-
tak a mélybe, és szörnyethaltak.”

Veres Laci szerint egyik főúrnak sincs igaza, mert a túlvilág teljesen más, mint ahogy azt – mi földi halandók – elképzeljük. A két vitatkozó főúrnak is tetszett a mese, beleegyezően bólintottak a szegénylegény döntésére. A fejedelem pedig – jutalomból – a fiú bölcsességéért és a találó történetért egy opálköves karddal jutalmazta. Ráadásul, hogy viselhesse: díszesen felöltöztette, még nemesi adománylevelet és címet (fehér kutya zöld mezőben) is készíttetett a számára. Így lett Laciból *Fáradi Veres László*.

Nagy úr lett László, de pénz nélkül mit sem ért a nemesi cím. Megpróbált visszajutni a fejedelem elé, de a kapuőrök nem eresztették, még Teleki Mihályhoz sem tudott bemenni. Kószálni kezdett a fejedelmi székhelyen. Egy kertben a Dráva kutya az egyik szilvafa alatt kaparni kezdte a földet, és onnan egy kormos üstöt húzott elő. A fémedényben aranypénzek, gyémántok, igazgyöngyök, smaragdok sorakoztak, Laci majd belebódult a tengernyi kincsbe. Teletömte a zsebeit, majd futva az Aranymedve kocsmába tért be enni valamit. Itt egy vidám vadásztársaságba csöppent, ahol hihetetlen történeteket meséltek. Laci is elmondott egy esetet, hogyan támadta meg egyszerre két medve, a csattanón legjobban az urak lepődtek meg. Az este végén az fizetett, akinek a legkevesebb pénze volt, és a tréfás vadászok ekkor lepődtek meg igazán, amikor lenézett vendégük zsebéből előkerültek az aranyak, drágakövek. Petky Gábor felkínálta éjjeli szálláshelyül a szobáját Lászlónak, aki másnap lovat vásárolván Kolozsvár felé vette az útját.

Laci eredetileg Bécs felé indult, hogy a testvérét megkeresse, de Kolozsvárott hallotta, hogy Leopold császár Budára látogat. Így Pestre utazott, és itt várta, hátha a király környezetében összetalálkozik a bátyjával. Helyette Nesselroth Ágnessel hozta össze a sors, akinek megmentette az életét. Első látásra szerelem szövődött közöttük. László a Griff szállóban álmodozott: egy palotában élt Pistával és annak kedvesével, Szilágyi Magdolnával, Dobos néniékkel és az ő szívének kedves Ágnessel. Az álmodozás után a valóságban Rozsomákkal futott össze a fiú, aki először nem ismerte meg, és Bercsényi Miklósnak mondta magát, később örömmel üdvözölte. Egy lovas futár váratlan hírt hozott: II. Rákóczi Ferenc megszökött bécsújhelyi börtönéből Lengyelországba.

Rákóczi zászlai diadalmasan nyomultak előre Felső-Magyarországon. László Pesten megkérte Ágnes kezét, de a nyárspolgár Nesselroth ranghoz, vagyonhoz kötötte a házasságot. László visszament Gyulafehérvárra, hogy a kincs másik felét is magához vegye. Közben megtudta, hogy a bátyja Sárospatakon a tömlőcben rab, de nem indult azonnal a kiszabadítására, a kincskeresés elvette az eszét. Hirtelesen haragjában belerúgott Drávába, amikor az észak felé indult volna. A kétségbeesett szerelmesnek már alig maradt pénze, a maradékot meg arra költötte, hogy megtalálja a sehol sem lelt drágaságokat. Még Pesten felfogadta legényének Boncz Mártont, aki segítette a kutatásban. Dráva kutya is eltűnt, Laci hiába kerestette. A szerencséje, a pénze is odalett, egy címeres gyűrűvel és kevéske pénzzel indult Mártonnal Sárospatak felé.

A sárospataki vár tömlőcében senyedett Veres István. Hiába vallatták, kínozták, nem ismerte be, hogy lopott volna. Sátorlajaujhelyből hozták talpig vasban Bercsényi emberei. A strázsákon kívül egy fekete kutya is őrizte. Bercsényi Miklós éppen a várban tartózkodott, de Laci nem tudott a közelébe férkőzni, mert a nagyurat a köszvény kínozta. A beteg csak jósokat és javasasszonyokat fogadott. László a kincsből megmaradt gyűrűért cserébe titokban kiváltotta Pistát a rabságból. Krucsay, a várnagy, Rákóczi címerét vélte felfedezni az ékszeren, a hordozóját a fejedelem bizalmas emberének gondolta. István elmesélte elfogatásának történetét, amiből László megtudta, hogy az általa megdézsmált kincs a Rákócziaké volt, és miatta a bátyját vélték tolvajnak. István ugyanis Bercsényivel (Rozsomákkal) együtt rejtette el azt Gyulafehérvárott, ám amikor a szabadságharc kitört, a rejteken már csak a kincs felét találták meg. Laci tanácsát, hogy ebben a helyzetben álljanak át labancnak, a testvére határozottan elutasította.

A Rákóczi-szabadságharc legendás hősei közé tartozott Ocskay László, Vak Bottyán és Bezerédj Imre. De mindegyiken túltett Magday István, a *katonák kedvence, népdaloknak tárgya, Bottyán hadának szeme fénye*.

Magday Istvánról az volt a hiedelem, hogy testét a golyóbis nem fogja, s kitanya szült, nem árthat neki, mert meg van kezekezdve a Szent György éjszakáján pont éjfélkor talált gyík zsírával.

Érsekújvár ostroma után lett közlegényből hadnagy, később már egy egész csapat parancsnokságát bízták rá. A csatákban oroszlánként harcolt, mindenki szerény, áldozatkész vitéznek ismerte. Később Magday ezer lovasával Bécs külvárosait sarcolta. A Simontornyánál véghezvitt hősies magatartásáért Rákóczi egy fekete mént küldött neki ajándékba. A lovat azonban Bercsényi Miklós hozta Bottyán táborába, és a sátorba belépő Magdayban Veres Istvánra ismert, akit lopás és szökés miatt már korábban halálra ítélt a fejedelem. Pista megszökött az ajándék vasderesen Fekete László közvitézzel (aki Veres László volt) együtt. A két testvér

átállt a labancokhoz, ahol örömmel fogadták őket. Heister portyázó csapatot bízott Istvánra, aki ezután egyike lett a legjobb császári vezéreknek.

Magday István fejére 200 aranyat tűzött ki a fejedelem. Határozott parancsa volt, hogy az árulót élve vagy halva, de minél előbb el kell fogni. Fél év múlva az iblói mezőn Jóska apó csapatai győztek, és harminc foglyot ejtettek. Az osztrák vezérlő tiszt is fogságba esett, maga Jóska apó fogta el. Az öreg vitéznek nagyon ismerősnek tűnt a császári tiszt. Kiderült, hogy Veres (Magday) Pista a fogoly, a legyőzője meg Dobos bácsi. Az apó megdöbbsent a történeteken, mi lett a kis kosztos diákjából, ezért a fogoly tiszt Sárospatakra szállítását (meg a 200 aranyat) átengedte Hajdú Jánosnak.

Jóska apó is elment Sárospatakra a fejedelemhez kegyelmet kérni Veres István számára. Pest és Debrecen küldöttsége is Rákóczi elé voltak hivatalosak. A pestieket Nesselroth Tamás, a debrecenieket Szilágyi Márton vezette. Veres László is a fejedelem elé került, elmesélte árva életük alakulását. II. Rákóczi Ferenc megkegyelmezett Veres (Magday) Istvánnak, és a két város kérését is teljesítette, halasztást kaptak az adófizetés alól. Az uralkodó feltétele csupán az volt, hogy két lányt adjanak érte cserébe: Ágnes Lacinak, Magdolnát Istvánnak. Pista fekete kutyája pár napja pusztult el bánatában a tömlőc alatti várárookban, Laci Dráva kutyája visszatért a gazdájához. Végül Krucsay uramat is maga elé kérte a fejedelem. A várnagy megtörtén bocsánatot kért régi gonosztettéért, azóta megbüntette őt a sors: három fia halt meg az elmúlt időkben. A birtokait a Veres fiúkra hagyományozta.

kardkötő – öv, szíj, mellyel a kardot (kardhüvelyt) a derékra v. a vállra lehet akasztani; **fortissimus** (lat.) – legbátrabb; **opinio** (lat.) – vélemény; **disputáns** (lat.) – vitapartner; **Canis mater** (lat.) – kutya teremtette; **argumentum** (lat.) – érv

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A két koldusdiák Mikszáth Kálmán 1885-ben írt romantikus, ifjúsági regénye.

Műfaja • Inkább tekinthető mesének történelmi keretben, mint történelmi regénynek. Mikszáth szerette a meséket, mert a mesékben szabadon szárnyalhatott a fantáziája, minden megkötés nélkül. Ebben a tekintetben nem nagyon törekedett a történelmi hitelességre. Számára nem az volt a fontos, hogy a könyv korhűen ábrázolja az adott korszakot, hanem az, hogy megmutassa, vajon mi minden történhetett volna meg abban az időben. Játsszik a történelemmel, furcsa eseteket ragad ki, anekdotákat halmoz vagy fűz egybe, humoros helyzeteket teremt, különös epizódokkal gazdagítja történetét.

Témája • Két árván maradt jobbágyfiú kalandos története a XVII. és a XVIII. század fordulóján, akiknek választani kell a jóság és a gonoszság, a hűség és az árulás között. Többször is a szerencse kíséri lépteiket, a Rákóczi-szabadságharc vitéz katonáivá válnak, de a balsors a labancok oldalára sodorja őket.

Szerkezete • 14 fejezetből áll: *Dobos néni és diákjai, Hol vette a néni a két koldusdiákot?, Csata a Nagyerdőn, Sohasem köthetsz kardot!, Kire marad a bolt?, A fehér és a fekete kutya, A fejedelem délután, Hírnök a más-világról, A kincs, Nesselroth Ágnes, Az eltűnt szerencse, A rab, Akit a golyó nem fog, A vérpad.* A regényidő kb. 12–15 évet foglal magába. Ez persze azért lehetséges, mert sok a műben a kihagyás az egyes események között. Fontosabb helyszínek: Debrecen, Nyíregyháza, Gyulafehérvár, Bécs, Pest, Sárospatak, Szentgotthárd.

A regénycselekmény fordulatai • A regénycselekmény egyes eseményei, fordulatai véletlenszerűek: csodálatos, hihetetlen módon, az előzményektől függetlenül érkezik a megmentő sereg, vagy következik be a nem várt esemény. Ezzel szemben a motivált cselekményben oka van a történésnek, világosan látható módon összefügg az előzményekkel, sőt azokból következik.

Véletlenszerű	Motivált
A két diák és Dobos néni találkozása Krucsaynál	Dobos néni magához veszi a gyerekeket
Az öregasszony hagyatéka	Pista elmegy Rozsomák úrral Bécsbe
Épp Laci lesz az első „jött-ment”, akit behívnak Apafi házába	Beállnak a kurucok közé, később a labancok közé, mert nincs más lehetőségük
Kardot, ruhát, rangot kap	Jóska apó kegyelemkérése
Kincset talál	Laci kegyelemkérése
Rákóczi gyűrűje miatt tudja kiszabadítani testvérét	Rákóczi kegyelmet ad Pistának
Rákóczi fejedelem további ajánlékai: a lányok feleségül kérése a fiúk számára	
Krucsay úr megjavulása, és birtokának felajánlása a két fiú számára	
Dráva megkerülése	

Szereplők • A főszereplőkön – Veres Istvánon és Veres Lászlón – kívül számos mellékszereplője van a kisregénynek, akik történelmi és kitálat személyek. A történelmi alakok: I. Apafi Mihály, II. Rákóczi Ferenc, Bercsényi Miklós, Vak Bottyán, Teleki Mihály, Leopold császár, Hannibal

Heister, Ocskay László, Bezerédj Imre. A fontosabb mellékszereplők közül Dobosnét, a debreceni gazdasszonyt, Dobos bácsit, a hentest, Krucsayt, a „Nyírség királyát”, Szilágyi Magdolnát, Nesselroth Ágneszt kell említenünk, de nem feledkezhetünk meg Dráváról, a fehér, illetve Bodriról, a fekete juhász-kutyáról sem.

A szereplők jellemzésére az író négy módszert alkalmaz. Az egyik – nem beszél a szereplőről, hanem cselekedtet, s az akcióból az olvasó maga is levonhatja a következtetést: gonosz, gyáva, vagy bátor, hősies stb. A másik – önmagát jellemzi a szereplő, de nem tettek, hanem szavak által. Megszólal, beszél, s e szavak árulják el, ki is ő valójában. A harmadik – a szereplőtársak segítségével fest meg egy alakot: ők mondják el, amit tudnunk kell róla. A negyedik, s legegyszerűbb jellemzési mód az, amikor az író maga mutatja be hőse külső-belső tulajdonságait. Például: *„A két fiú is nagy vonzalmat tanúsított Dobos néni iránt. Jók, szófogadók, nyájasak voltak, de valami méla bánat mindig ott ült az arcukon, a szemeikben, amit nem lehetett eloszlatni semmivel. Kivált az idősebbik, a Pista volt szomorú fiú. Ha elvonulhatott valami félreeső szögletbe, mindjárt eltört a mécses, sírni kezdett. Az iskolában is ilyennek ismerték, azzal a különbséggel, hogy Pista legalább jól tanult a szomorúsága mellett, de a Laci fejébe a nagy búbánatnak miatta bele nem fért a tudomány. Ott kuporgott rendszeren az utolsó padban. De bezzeg az első volt, ahol a kampát verték, meg ahol verekedésre került a sor a csizmadialeányekkel.”*

Üzenete • A két főhős viseletes parasztgúnyája, majd a debreceni diákok fekete dolmánya alatt „királyfik” húzódnak meg, akik megvalósították nagy álmukat sok szenvedés és kaland után, hogy végre nemesemberré válhatnak. Mindvégig kísérői voltak útjuknak a jóság, a gonoszság és a szerencse. A gonosz földesúr, a jóságos Dobosék, a jósors fehér és a balsors fekete kutyája, az álruhás Bercsényi, a Fejedelem elrejtett kincse, a szépséges, ámde gazdag leányok szerelme végül a Rákóczi-szabadságharc vitéz katonájává neveli őket. Hogy közben egy ideig a labancok oldalán is verekednek, kicsit rendhagyóvá teszi ezt a fordulatokban, történelmi hivatkozásokban, szerelemben és harcban gazdag mesét.

1. Mikor írta Mikszáth Kálmán *A két koldusdiák* című művét? **2.** Hány részből áll? **3.** Miért maradt árván a két fiú? **4.** Zsörtölődő természete ellenére milyennek ismerték meg Dobosnét? Mi volt a nagy bánata? **5.** Írjátok le *A két koldusdiák* cselekményvázlatát! **6.** Mikszáthra a mindentudó elbeszélő szerepe jellemző. Miért mondhatjuk ezt? Válaszodat indokold meg!

7. Csoportmunka. Négy csoportot alkotva pótoljátok azokat az eseményeket, amiket Mikszáth nem tárt elénk! **a)** Miért botozták meg a fiúk apját? **b)** Hogyan telt a fiúk első 12 éve **c)** Laci és Pista egyéves vándorútja? **d)** Mikor kerültek a kurocokhoz, mikor a labancokhoz? Mutassátok be az osztályban! Beszéljétek meg! **7.** Keresetek példákat a műből a 4 jellemzési módra! **8.** Mindenki írja fel egy papírra, hogy számára milyen üzenetet közvetített a kisregény! Kis csoportokban beszéljétek meg a véleményeket, majd összegezzétek a mű mondanivalóját! **9.** Olvassátok el a kisregényt

JULES VERNE

(1828–1905)

Étienne Carjat:
Jules Verne, 1884

Jules Gabriel Verne (e: zsül gabriel vern) francia szerző, aki úttörő szerepet játszott a sci-fi műfaj megteremtésében. Jules Verne még azelőtt írt az űrbéli, légi és víz alatti utazásról, hogy a légi közlekedés és a gyakorlatban használatos tengeralattjárókat feltalálták volna. A világon a második olyan szerző, kinek legtöbb nyelvre lefordították műveit (az első helyen Agatha Christie áll).

Pályaképe • Jules Gabriel Verne Nantes-ban, Franciaországban született. Édesapja Pierre Verne ügyvéd, édesanyja Sophie Allotte de la Fuye. Gyermekkorát otthon, Nantes-ban, a nyüzsgő kikötővárosban töltötte. A család nyaranta Brains-

ben, a Loire folyó partján lévő vidéki házban tartózkodott, ahol Jules és testvére, Paul gyakran kölcsönöztek ki hajót napi egy frankért. A folyón navigáló számtalan hajó látványa beindította Jules Verne fantáziáját. 9 éves korában testvérével a Szent Donatien bentlakásos kollégiumába került. Gyermekként óriási érdeklődést mutatott az utazás és felfedezés irányába, íróként pedig szenvedélyt tanúsított a kalandtörténetek és science fiction iránt. A tanulmányai befejezése után Jules Verne Párizsba ment jogot tanulni. Azonban az írás háttérbe szorította a tanulást, és mikor erre az apja rájött, megvonta fiától a pénzügyi támogatást. Jules Verne kénytelen volt eltartani magát, és beállt tőzsdeügynöknek, amit gyűlölt, annak ellenére, hogy valamelyest sikeres volt benne. Ebben az időszakban találkozott Victor Hugoval és Alexander Dumas-val, akik felajánlották, hogy segítenek neki, és ellátják írói tanácsokkal.

Jules Verne fő műve a *Különleges utazások*, mely 54 regényből áll. Néhány ezek közül: *Grant kapitány gyermekei*, *Utazás a Holdba*, *Utazás a Hold körül*, *Utazás a Föld középpontjába*, *Nemo kapitány*, *Nyolcvan nap alatt a Föld körül*, *A rejtelmes sziget*, *Sztrogoff Mihály*, *A tizenöt éves kapitány*, *Sándor Mátyás*, *Dél csillaga*, *Észak a Dél ellen*, *Kétévi vakáció*. Részletesebben az 54 könyv közül az utóbbival fogunk foglalkozni.

1. Hol, és milyen családban született Jules Gabriel Verne? **2.** Mi vonzotta már gyermekkorában? **3.** Kik egyengették írói pályáját? **4.** Gyűjts anyagot a neten, és készíts prezentációt írói munkásságáról!

KÉTÉVI VAKÁCIÓ

(rövidítve)

1. rész

1860. március 9-én a *Sloughi* nevű vitorlás, fedélzetén tizenöt fiatal fiúval (egyikük sem több 14 évesnél) hánykolódik a tengeri viharban. A vihar nagyon megtépázza a vitorlát, de szerencsére egy idő múlva elül. A hajó egy ismeretlen szárazföld közelébe sodródik, s fennakad a körülötte lévő szirtzátonyon.

A három főszereplő, Briant, a rendkívül becsületes francia; Gordon, a megfontolt amerikai; és Doniphan, a kicsit lobbanékony, de nagyon okos angol fiú a legidősebbek a gyerekek közül. Megpróbálják átvenni a hajó irányítását, ám egy nagy hullám rácsapódik a hajóra, és egy lakatlannak tetsző, ismeretlen földön kötnek ki.

Három főhősünk nekikezd felfedezni a helyet, ahová érkeztek, elsődleges céljuk megállapítani, hogy kontinensen vannak-e, vagy szigeten. Felmennek a legmagasabb hegyre, hogy megnézzék, mi látható a távolban. Briant hajókat vél látni, de végül kiderül, hogy csak néhány távoli sziget volt az. Mivel nem tudják megállapítani, hová kerültek, úgy döntenek átkutatják az ismeretlen földdarabot.

Első kutatóútjuk után teljes bizonyosságot nyernek: szigeten vannak. Ez azt jelenti, hogy bizony kénytelenek lesznek hosszabb időre berendezkedni, ezért szükségük van egy biztonságos menedékre. Sok-sok kutatás

Zórád Ernő rajza, 1961–1963

után rátalálnak egy lakható helyre: egy barlangra, amiről megállapítják, hogy régen egy francia származású ember lakott benne. A barlang tele van olyan dolgokkal, amik megkönnyíthetik a fiúk számára a túlélést. Így hát körülnéznek, és találnak egy térképet, amit még a barlang egykori lakója rajzolt. Gyorsan le is telepednek ide, és a többi kisgyerekeket is viszik magukkal. Elhoznak a hajójukról mindent, ami fontos, és lebontják magát a hajót is, hogy megfelelő berendezésük lehessen. Az egykori francia hajótöröttnek tisztességes sírt ásnak. A térképen lévő tájakat felfedezik, és lőnek pár madarat, állatot, amit a hajósinas és egyben szakácsnak kinevezett Mokó készít el.

Tizenharmadik fejezet

Májustól fogva a téli évszak véglegesen beállt a Chairman-sziget környékén. Meddig fog tartani? Azon esetben, ha a sziget magasabb szélességi fok alatt fekszik Új-Zélandnál, legalább öt hónapig. Gordon gondolkozott is a szigorúbb intézkedések fölött, hogy biztosíthassa társait a hosszú tél borzasztó eshetőségei ellen és minden igyekezete az volt, hogy a fiatal fiúk hozzászokjanak ahhoz a gondolathoz, hogy ők már felnőtt férfiak és úgy kell cselekedniük, mint férfiakhoz illik.

A munkaprogramot tehát azon elvek értelmében szerkesztette meg, amelyek az angolszász nevelési rendszer alapjait képezik:

„Valahányszor valamitől irtózol, tedd meg.

Sohase mulaszd el az alkalmat a lehető legnagyobb erőfeszítésre.

Ne vess meg semmiféle fáradságot, mert nincs haszontalan fáradság.

Ezen elvek gyakorlati alkalmazása megedzi a testet és a lelket is.”

A kis gyarmat jóváhagyásával a következők állapítottak meg:

Reggel és este két óráig a csarnokban együttesen fognak dolgozni. Briant, Doniphan, Cross, Baxter az ötödik osztályból, Wilcox és Webb a negyedikből felváltva fognak harmadik, második és első osztálybeli társaiknak előadásokat tartani, a könyvtárban talált művek és előbbi ismereteik segítségével a matematikából, történelemből és földrajzból. Ez rájuk nézve is hasznos lesz, mert ily módon nem fogják elfeledni, amit azelőtt tanultak.

Ezenfölül hetenként kétszer, éspedig vasárnap és csütörtökön, valamely tudományos, történelmi vagy akár a mindennapi eseményekre vonatkozó kérdés fog napirendre tűzteni és meg fog vitatni, ebben a nagyok vesznek részt, ami tanulságos és egyszersmind szórakoztató időtöltés is lesz.

Gordon, mint a gyarmat főnöke, örködni fog a program megtartása felett, amelyet csak a körülmények módosíthatnak.

Ezenfölül fontos intézkedés történt az idő pontos meghatározására. A Sloughin találtak ugyan naptárt, de abból ki kellett törölni minden elmúlt napot. Óráik is voltak ugyan, de ezeket rendesen föl kellett húzni.

E feladatot a nagyokra bízták, éspedig Wilcoxra az órák, Baxterre a naptár rendben tartását és bennük meg lehetett bízni, hogy feladatuknak

lelkiismeretesen meg fognak felelni. Ami a légsúlymérőt és a hőmérőt illeti, a napi jelzések följegyzése Webb teendője volt.

Határozatba ment az is, hogy rendes napló vezettségük mindenről, ami a Chairman-szigeten való tartózkodásuk óta történt és ezután történni fog. Erre a munkára is Baxter vállalkozott, és megígérte, hogy a Francia-barlang naplóját szigorú pontossággal fogja szerkeszteni.

Nem kevésbé fontos és elodázhatatlan feladat volt a fehér ruha kimosása, amelyhez szerencsére a szappan nem hiányzott. Isten a megmondhatója, mennyire beszenneyezték magukat a kicsinyek, dacára Gordon figyelmeztetéseinek, mikor a Sport-terazon játszottak vagy a folyóparton halásztak. Hányszor pirongatták meg őket, sőt fenyegették is büntetésekkel. Ehhez a munkához Moko nagyon jól értett, de minthogy egyedül el nem végezhetette volna, a nagyok is kénytelenek voltak segíteni, hogy a Francia-barlang fehérműje rendben legyen, bármily kevésbé felelt is meg ízlésüknek a ruhamosás.

Másnap éppen vasárnap volt és tudjuk, hogy mily szigorúan szokták megülni a vasárnapot Angolországban és Amerikában. Az élet mintegy szünetel a városokban, mezővárosokban és a falvakban.

„E napon – mint valaki megjegyzé – a szokás tilt minden szórakozást, minden mulatságot. Az embernek nemcsak unatkoznia kell, de mulatni is, és e szabály épp úgy szól a gyermekeknek, mint a felnőtteknek. A hagyományok! Mindig csak azok a híres hagyományok!”

Azonban megállapodás történt az iránt, hogy a Chairman-szigeten ezt a szigort enyhíteni fogják, sőt éppen ezen a vasárnapon a fiatal telepítvényesek egy kis kirándulást engedtek meg maguknak a Családi-tó partjain. De minthogy nagyon hideg volt, kétórai séta után, amelyre a kicsinyek versenyfutása következett a Sport-terasz pázsitján, mindnyájan örültek, hogy a csarnokban jó meleg hőmérséklet fogadta őket, és a raktárteremben jó meleg ebédet találtak, amelynek elkészítésében a Francia-barlang szakácsa különösen kitüntette magát.

Az este egy kis hangversennyel végződött, melynél Garnett harmonikája helyettesítette a zenekart, míg a többiek kisebb-nagyobb mértékben hamiisan, de valódi angolszász odaadással énekeltek. (...)

Az egészségügyi kérdés a legfontosabbak egyike volt. Ha valamelyik gyermek megbetegednék, hogyan ápolnák? Szerencsére, nem fordult elő egyéb náthánál és torokfájásnál, amelyeket a pihenés és a meleg tea csakhamar eltávolított. Ekkor egy másik kérdés megoldása került napirendre. A vizet a Francia-barlang lakóinak használatára rendszeren apály idején a folyóból merítették, hogy ne legyen iszapos ízű. De ha egyszer a folyó végképp befagy, lehetetlen lesz így eljárniuk.

Gordon tehát „rendes mérnökével”, Baxterrel tanácskozott a teendő intézkedések felől. Baxter érett megfontolás után azt tanácsolta, hogy készítsenek vízvezetékot néhány lábnnyira a part alatt úgy, hogy be ne fagyhasson, és ily módon vezessék be a vizet a raktárterem belsejébe.

Ez nehéz munka volt és Baxter nem is készülhetett volna el vele, ha nem állnak rendelkezésére a Sloughi ólomcsövei, amelyek mosdóasztalok vízvezetékei gyanánt szolgáltak.

Ami a világítást illeti, a hajólámpák számára még volt elég olajuk, de a tél elmúltával újabb készlet beszerzése vált szükségessé, vagy legalábbis gyertyákat kell gyártaniuk, amely célból Moko rendesen félretette a faggyút.

Még a kis gyarmat élelmezése is adott némi gondot a tél folyamán, mert a vadászat és a halászat nem volt oly eredményes, mint azelőtt. Igaz, hogy a Sport-terasz körül több ízben ólálkodtak állatok, amelyeket az éhség kergetett ide. De csakis sakálok voltak, és Doniphan és Cross néhány puskalövessel távol tartotta őket.

Egy napon azonban csapatostól jöttek – mintegy húszan –, és erősen el kellett előttük torlaszolni a csarnok és a raktárterem ajtóit. Borzasztó lett volna az éhség által megvadított ragadozó állatok berontása. De miután Phann idejekorán jelezte közeledésüket, nem sikerült betörniük a Francia-barlangba. E kellemetlen körülmények közt Moko kénytelen volt a jacht készleteihez nyúlni, amelyekkel lehetőleg takarékoskodni igyekeztek. Gordon nem szívesen adta hozzá a beleegyezését és sajnálkozva látta jegyzőkönyvében hosszúra nyúlni a kiadások rovatát, míg a bevételeké mindig ugyanaz maradt. Azonban minthogy eléggé nagy készletük volt rucákból és tűzokokból, amelyeket Moko feltűnést keltő ügyességgel konzervált s most ezeket felhasználhatta, valamint bizonyos mennyiségű lazacot is, amelyet sós vízben raktak el. (...)

Mindeközben beköszönt a kemény tél, tüzelőről is gondoskodniuk kell, ezért kisebb-nagyobb kirándulásokat tesznek a környékbeli erdőkben.

A rossz évszak nemsokára véget ért. Augusztus utolsó és szeptember első hetében a tengeri szelek kezdtek uralkodni, amelyeknek következtében a hőmérséklet gyorsan emelkedett. A hó csakhamar elolvadt és a tó jege roppant robajjal repedezett szét. Ama jégdarabok, amelyek a tó vizében el nem olvadtak, a folyó áramlatába sodortattak és itt egymásra feltorlódván jégtorlaszt képeztek, amely csak szeptember 10-én enyészett el végképp. Így végződött a tél. A kis gyarmatnak a kielégítő óvintézkedések következtében nem kellett nagyon sokat szenvednie. Valamennyien egészségesek maradtak, a tanulást nagy buzgalommal folytatták és Gordonnak alig volt alkalma a makacskodók ellen szigorúan eljárni. Szeptember 10-én hat hónapja múlt el, hogy a Sloughi kivetődött a Chairman-sziget szirtjeire.

2. rész

Az egyik nap mikor Briant, Mokó és Jacques az utolsó tájon barangolnak, utóbbi bevallja bátyjának, hogy ő tehet róla, hogy a hajóval egy lakatlan szigetre jutottak, és nagyon sajnálja. Briant nem bírja elviselni, hogy testvére ilyen aljas dolgot követett el, és bár megígéri neki, hogy nem mondja el senkinek, Mokó véletlenül

meghallja beszélgetésüket. Ezt be is vallja Briantnak, és ő is megígéri, hogy az esetről nem szól senkinek.

Közeledik a tél. Szabadidejükben elkezdene csoportokban játszani, hócsatázni, és ha alkalom volt rá, akkor korcsolyáznak is. Egy nap Doniphan és barátai eltűnnek. Briant a kisöccsére bízta, hogy keresse meg őket. Doniphan és barátai visszatérnek, Jacques azonban nincs velük. Jelzést adnak le neki, amit meg is hall, és medvék üldözték őt, amik visszavonultak a puskalövések miatt, amit Doniphanék adtak le.

Briant barátai közül sokan megkérdőjelezik, hogy miért Jacques-nak kellett Doniphanék után menni, ekkor Jacques maga vallja be, hogy az ő hibájából kerültek a szigetre. De a fiúk megbocsátanak neki, mivel belátják, hogy veszélyes küldetésével sikerült jóvá tennie bűnét.

Egyik kirándulásuk során összefutnak egy nővel, akit Kate-nek hívnak, és a fiúkhoz hasonlóan ő is hajótörést szenvedett. Elmondja, hogy a hajó kormányosa, Evans is a szigeten van, az egykori hajó matrózaival együtt. A probléma csak az, hogy ezek a matrózok legyilkolták hajójuk egész legénységét (Kate-et és Evanst leszámítva), és valószínűleg a fiúknak sem kegyelmeznének, ha megtudnák, milyen bőséges készletekkel rendelkeznek. Később Evans is megérkezik, és elmondja, hogy mi történt: a matrózok a Francia-barlang elfoglalására készülnek, tehát sürgősen tenniük kell valamit.

A matrózok pár fős felderítőcsapata igyekszik elhitetni a fiúkkal, hogy hajótöröttek, meglehetősen kevés sikerrel. Amikor a többi matróz is odaér, megpróbálják a gyerekeket bedobni a folyóba, a harcban Doniphan is súlyosan megsérül, de Mokó a hajójukról megmenekített ágyúval rá lő az egyik matrózra, akinek társai megpróbálnak elfutni, ám Evans lelövi őket. Végezetül az ő hajójukat használják fel arra, hogy hazamenjenek.

Zórád Ernő rajza, 1961–1963

Útközben egy gőzhajóval találkoznak, ami éppen Új-Zéland felé tart, és szívesen felveszi a bárka utasait a fedélzetére, főleg, mikor megtudja, hogy ők a Sloughi hajótöröttei, hiszen elvesztüknek szomorú híre ismert volt már Angliában és Amerikában is. Nemsokára megérkeztek Auckland kikötőjébe, ahol az egész város és különösen a fiúk családtagjai leírhatatlan örömmel fogadták az elveszettnek hitt fiúkat.

A város, hogy háláját kifejezze, Evansnak kereskedelmi hajót vásárolt, a Chairman-szigeten írt naplót pedig több ezer példányban kiadták. Kate-et Doniphan családja fogadta magához, amiért az ő ápolásának köszönhetően maradt életben a fiúk. A szerző a regényét azzal a tanulsággal zárja, hogy nincs olyan helyzet, amellyel a rendszeretet, a bátorság és az állhatatosság ne tudna megbirkózni.

(Huszár Imre fordítása)

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A *Kétévi vakáció* Jules Verne 1888-ban megjelent kaland-regénye.

Műfaja • Kalandos történet, kaland- és ifjúsági regény.

Témája • Tizenöt hajótörött, fiatal fiú kétévi küzdelmes harca az életért egy lakatlan szigeten. A műben megmutatkozik, hogy nincs az életben olyan helyzet, amellyel a rendszeretet, a bátorság és az állhatatosság ne tudna megbirkózni.

Helyszínek • A *Sloughi* nevű vitorlás és egy sziget Dél-Amerika nyugati partjainál.

Cselekményidő • 1860. március 9-én kezdődik a történet és két év múlva, 1862. február 5-én indulnak haza a fiúk a kalózos hajójával.

Történet • Új-Zélandon a vihar elsodor egy vitorlást a kikötőből, amin tizenöt fiúintézeti gyerek tartózkodik. A hajón felnőttek nincsenek, így mire a fiúk ezt észreveszik, már késő, messze eltávolodtak a parttól. A hozzátartozók számos eredménytelen kutatás és mentőakció után kénytelenek beletörődni a gyerekek eltűnésébe. A fiúk egy lakatlan szigetre sodródnak, ahol felépítik saját társadalmukat, és együtt élik túl a megpróbáltatásokat. A regény végén a fiatalok visszajutnak Új-Zélandra.

Szerkezete • Kétrészes a regény, összesen 30 fejezetre (15–15) tagolódik.

Szereplők • A szereplők angol, francia és amerikai származásúak. A szigetre vetődött fiúk közül a legidősebbek vezéregyenységek: Briant, Gordon, Doniphan. A többi gyerek mellett még meg kell említenünk Mokót, a hajósinast és szakácsot; Evanst, a Severn kormányosát, Katet, a Severn hajótöröttjét, a Severn matrózait és Gordon hú kutyáját, Phannt.

Doniphan és **Cross** unokatestvérek, 13 évesek múltak, 5. osztályosok. Doniohan elegáns, külsejére sokat adó, gőgös fiú, a legkiválóbb diák, min-

denben első akar lenni, és mindenkinek parancsolni akar. Briant-tel állandóan vetélkedik. Cross felnéz rá.

Baxter szintén ötödikes, megfontolt, szorgalmas, leleményes, ügyes kezű fiú.

Web és **Wilcox** negyedikesek, akaratos, civakodó természetű, nem túl okos, gazdag családból származó fiúk.

Garnett és jóbarátja **Service** harmadikosok, 12 évesek. Mindketten jószívűek, de kissé lusta fiúk. Garnett egy nyugalmazott hajóskapitány fia, így ért valamennyire a hajózáshoz, és szeret harmonikázni. Service nagyon vidám, szeleburdi fiú, aki szeret úti kalandokról ábrándozni. Kedvenc könyvei a *Robinson Crusoe* és a *Svájci Robinson*. Ezeket a hajóútra is magával vitte.

Jenkins és **Iverson** kilencévesek, máris a legjobb diákok között említik őket.

Dole és **Coster** elsősök, mindketten katonacsaládból származnak. Dole makacs, Costar torkos gyerek.

Ők mind régóta Új-Zélandon élők, köztisztviselői állású angol családok fiai.

Briant és **Jaques** francia származásúak, apjuk mérnökként került Új-Zélandra dolgozni. Briant 13 éves, ötödikes, értelmes, de nem szorgalmas tanuló, ezért sokszor az utolsók között van az osztályban. Pedig képességei alapján kiváló lehetne, ha akarna. Doniphan féltékeny rá, kettőjük között mindig is ellentétek voltak. Briant vakmerő, vállalkozó kedvű, kitűnő tornász, jó vitatkozó, ugyanakkor szolgálatkész, kedves fiú. A kisebbeket gyakran megvédte a nagyobbaktól, amikor ő volt kisebb, nem volt hajlandó alávetni magát a faggizmusnak (a nagyobbak kiszolgálásának). Öccse, Jaques a Chairman-intézet legpajkosabb diákja, mindig huncutságokat eszel ki. Sokszor rászedte társait és magát is bajba keverte.

Gordon 14 éves, amerikai származású fiú, kissé félszeg, nehézkes természetű, a leghiggadtabb diák az 5. osztályban, jó ítélőképessége és gyakorlati érzéke van. Szemlélődő, hűvös természetű fiú, az aprólékosságig módszeres, mindenhol rendet tart, mindent osztályoz, címkéz, noteszba jegyez. Diáktársai becsülik, elismerik jó tulajdonságait, szeretik. Árva gyermek, gyámjával él Új-Zélandon.

Moko 12 éves, néger hajósinas, szakács.

Üzenete • Nincs olyan helyzet, amivel az ember ne birkózna meg. Persze kell hozzá bátorság, állhatatosság, kitartás, felelősségtudat, rendszert. Mire a gyerekek hazaértek két évvel idősebbek lettek, megedződtek, és persze sokat tanultak. Többet, mint az iskolában, mert az ő oktatójuk a természet volt.

1. Mikor, és hol játszódik a regény (kezdő dátum, a sziget helye)? 2. Hogyan kerültek a fiúk a szigetre? Meséld el röviden, időrendben a történetet! 3. Adj címet a fejezeteknek! * 34. Készítsd el a legfontosabb szereplők kapcsolatrendszerét! 5. A fiúk több felderítést végeztek a szigeten. Sorold fel, melyik felderítés alkalmával mit

találtak, amit hasznosítani tudtak! **6.** Hogyan próbáltak a fiúk segítséget kérni? **7.** Kialakított mini társadalmukban milyen napirend szerint éltek? Ki felügyelte a szabályok betartását? **8.** Rajzold meg a sziget térképét! Írd rá a térképre a fiúk által adományozott neveket! **9.** Ismertesd a kalózok haditervét! **10.** Fogalmazd meg röviden az üzenet szövegét! **11.** Készíts beszámolót egy fiktív nyaralási élményedről!

Nézzétek meg Jules Verne könyve alapján készült diafilmet itt: <http://diafilm.osaarchivum.org/public/?fs=89>, hallgassátok meg a regény rádióadaptációját a YouTube-on itt: <https://www.youtube.com/watch?v=K2xb8I6DRZk>, a teljes regényt elolvashatjátok itt: <https://mek.oszk.hu/00500/00527/00527.pdf>, meghallgathatjátok hangoskönyv formájában itt: <https://www.youtube.com/watch?v=YE3DDDe7IHRY>, nézzétek meg a prezentációt itt: <https://prezi.com/p/52rxf8uvazna/jules-verne-ketevi-vakacio/>!

GEORGE BERNARD SHAW

(1856–1950)

Laura Knight:
George Bernard Shaw,
1942

George Bernard Shaw saját korának embere volt: mélyen a kor realitásában gyökerező, de haladó szellemiségű. Szállni tudó, de sárral megdobált. Küzdelmes, kudarcokkal és sikerekkel, megtagadásokkal és elismerésekkel tarkított élete tanúságaként a mai kor emberéhez néhány ritkán játszott drámája, és néhány, a művei alapján készült film szól. Filmek, amik mindenkinek ismerősek, és ez azt bizonyítja, hogy Shawnak sikerült megfognia az örök emberit, és időközön, tereken át mindenkihez szólani.

Pályaképe • 1856-ban született Dublinban, és 94 évet élt. Skót protestáns családból származott. Nagyjából úgy indult az élete, mint megannyi elhanyagolt embernek: az apja alkoholista volt. Tanulmányait a dublini Wesley College-ban végezte, de 15 évesen elhagyta az iskolát. Ez után még legalább 15 évig támogatta őt az édesanyja, aki énektanárnő volt. Egy idő után Londonban próbált megélni. 1884-ig egy egész sor regényt írt, de ezekből csak részletek jelentek meg. Végül belátta, hogy íróként nem boldogul. Feljegyezték róla, hogy rendkívül „ideges, félénk és érzékeny” fiatalember. Megismerkedett a szocializmussal, elolvasta Marx munkáit, és csatlakozott a **fábiánus**okhoz, amelynek hamarosan végrehajtó bizottsági tagja, majd az évek folyamán egyik legbefolyásosabb szónoka és pamfletírója lett.

Őszintén hitt a szocialista eszmékben, és szeretett volna hatni a tömegekre. Először csak politikai cikkeket írt, de aztán bámulatos átváltozáson ment át: rövid idő alatt az egyik legjobb szónok lett. Félénkségét legyőzve közparkokban, utcasarkokon szónokolt, míg megtanult meghökkenítő mó-

Fogalomtár

Fábiánus Társaság – angol szocialista értelmiségi mozgalom, amelynek célja a szociális érdekek fokozatos reformokkal történő előmozdítása volt, forradalmi eszközök helyett. Quintus Fabius Maximus „Cunctator” ókori római hadvezért és politikust választották névadóul, aki a Hannibal elleni nyílt megütközés helyett apróbb összecsapásokkal, illetve állandó zaklatással igyekezett felmorzsolni a pun hadvezér haderejét

don hatni a tömegre. Írásaival akkor ért el sikereket, amikor több lap számára zene- és színikritikát kezdett írni. (Érdekesség, hogy kritikáiban nem használt szakszavakat és szakmai zsargont.) Élete megváltozásához alighanem az is hozzájárult, hogy olyan barátai voltak, mint a drámaíró és kritikus William Archer (Schiller angol fordítója), és a reformer gazdasági szakember, Sidney Webb. Ebben az időszakban alapos társadalmi, szociális, politikai ismeretekre tett szert, emellett kritikusként irodalmi, művészeti ismeretei is kitágultak. A fábiánusok, a művészberek látogatása széles körű műveltséget és szociális érzékenységet

eredményeztek.

Shawból önismerete, önfegyelme, céltudatossága és kitartása csinált nagy embert. 1885-től negyven éven át folyamatosan dolgozott. Írt színdarabot, esszét, újságcikket, és mindenféle témában szónoklatokat tartott.

Első színművét csak 1892-ben, 36 éves korában mutatták be. Az Ibsen hatását mutató *Sartorius úr házai* óriási botrányt kavart. Az ezen időben írt darabjainak színvonala váltakozó, de mindenik hasonló hatást ért el. Bár New Yorkban nagy sikerrel játszották egy darabját, otthon egyik művét maga a főkamrás tiltotta be, egy másikat a színészek nem voltak hajlandók eljátszani. A szerző pedig lassan beletörődött, hogy nemcsak prózaíróként, hanem színműíróként is csődöt mondott.

1895-ben Shaw a *Saturday Review* színházi kritikusa lett. Ez a lépés indította el jövőbeli drámaírói útját. 1898-ban jelent meg első sikeres darabja, a *Candida*. Számos vígjáték következett, mint például *Az ördög tanítványa* (1897), *A fegyverek és az ember* (1898), *Mrs. Warren's Trade* (1898), *Brassbound kapitány megtérése* (1900), *Caesar és Kleopátra* (1901), *Ember és felsőbbrendű ember* (1903), *Barbara őrnagy* (1905) és *Androcles és az orosz-lán* (1912). Az 1913-ban kiadott *Pygmalion* később a *My Fair Lady* című musical és film alapja lett.

Az első világháború alatt Shaw a béke mellett állt ki, ezért nagyon népszerűtlen lett. A háború kitöréséért a diplomaták ügyetlenségét és a politikusok képmutatását hibáztatta. Shaw-tól ezért elvették az állampolgárságát, és a társasági eseményeken látványosan nem álltak vele szóba. A külügyminiszter egyenesen azt nyilatkozta, hogy agyon kellene lövetni.

Aztán persze minden változik, a békebeli jó időkben Shaw ismét dolgozni kezdett, és 1920-ban megírta az élet meghosszabbításának lehetőségeit firtató *Matuzsálem* című művét. Az első világháború után komolyabb drámákat írt, mint a *Haus Herzenstod* (1919) és a *Szent Johanna* (1923). 1925-ben

neki ítelték az irodalmi Nobel-díjat „irodalmi munkásságáért, amelyet idealizmus és humanizmus jellemez, valamint sajátos költői szépséggel párosuló erőteljes szatírjááért”. Sose fogadott el egyébként díjakat, de ezt hosszas vonakodás után átvette. A díjjal járó pénzjutalmat svéd irodalmi célokra ajánlotta fel. Shaw a 90-es éveiben is író volt. Az utolsó alkotói időszakban (1930–1949) egyre nagyobb figyelmet szentelt a politikai problémáknak, ötvözve a fantasztikus és szatirikus elemeket.

1943-ban, hosszú szenvedés után meghalt Charlotte Shaw. Gyerekük nem volt. A drámaírót nagyon megviselte felesége elvesztése. Barátai nagyrészt mind meghaltak ekkorra, nagyon egyedül maradt.

Élete utolsó éveiben nagyon szerette otthonát és kertjét, a Shaw's Corner-t. 1950 szeptemberében leesett egy almafáról metszés közben. Kórházba vitték, majd saját kérésére október 4-én hazavitték. 94 évesen november 2-án veseelégtelenségben halt meg olyan sérülések következtében, amelyeket az esés következtében szerzett. Az egész világ meggyászolta. A *Times* vezércikke Shaw halálával foglalkozott; az indiai kormányfő rendkívüli ülést hívott össze; az amerikai Broadway-n leoltották a fényeket.

Munkásságának jellemzői • Shaw az intellektuális színház képviselőjeként egy újfajta drámát hozott létre – a *vitadrámát*, amelyben a hősök bizonyos ideológiák hordozóiként találkoznak. Shaw fő érdeklődése nem a cselekmény, hanem a vélemények ütköztetése, a filozófiai, erkölcsi, politikai problémákról folytatott viták, amelyeket hősei vezetnek. Gyakran folymodott szatirikus túlzásokhoz és groteszkhez, hősei pedig gyakran különcök.

Fogalomtár

vitadráma – vélemények, érvek ütköztetését, igazolását vagy cáfolatát helyezi középpontba. A XVI. századi reformáció időszakában hitvitázó drámaként jelent meg az irodalomban

Publikációinak különlegessége a *hosszú előszavak*. Ezekben részletesen bemutatja a darabokban tárgyalt témákat és problémákat, így az előszavak néha hosszabbak, mint maguk a darabok. Emiatt olyan pletykák keringtek a rajongótáborban, hogy Shaw állítólag így nyilatkozott: „I write my forewords for the intellectuals and my plays for the dummies.” (*Az előszavaimat az értelmiségieknek írom, a darabjaimat pedig a bolondoknak.*)

Shaw drámai munkásságára ugyanúgy jellemző, hogy megsemmisíti az olyan hagyományos drámai formákat, mint a jól sikerült játék, melodráma, bohózat vagy történelmi dráma. Idézeteket használ ezekből a drámai műfajokból, és ezekből ad elő ízelítőt, hogy aztán megfordításokon és kiábrándultságon keresztül megmutassa a nézőnek a valótalanságukat. Így született meg Shaw első drámája, az *Özvegyek házai* vagy másképpen *Sortorius úr házai* (1892), amely William Archer forgatókönyve alapján készült, a jól sikerült játék stílusában. Shaw kiterjedt drámai életművében hű marad ehhez a megközelítéshez: a szereplők és a színészek idealisztikusan burkolt motívumai és illúziói szembesülnek a valósággal, és így tudatosítják őket.

Az író valóságfelfogása azonban az 1890-es években a szociológiailag megalapozott valóságfelfogásból a századforduló után biológiai-vallási felfogásba változott. Drámái így valósághűen orientált darabokból utópisztikus-látványossá válnak: az *Özvegyek házai* és a *Warrené mestersége* (1893-ban) szembe állítják a *Vissza Matuzsálemhez* (1922) című példázattal.

Az angol helyesírás miatt feldühödött és vagyonának egy részét egy új angol fonetikus ábécé megalkotására ajánlotta fel, amelyet Ronald Kingsley Read tervezett egy pályázaton, és amelyet a kezdeményezőről *Shavian ábécének* (*Shaw ábécé*) nevezték el.

Shaw nevét már halála előtt is messze a Brit-szigeteken túl ismerték. Shaw volt az egyetlen irodalmi Nobel-díjas, aki Oscar-díjat is kapott. 1939-ben megkapta a legjobb forgatókönyv Oscar-díját a *Pygmalion: A Novel of a Flower Girl* című film adaptációjáért. 1943-tól az American Academy of Arts and Letters tiszteletbeli tagja.

Végül azt hiszem, szót kell ejteni arról is, hogy Shaw, mint minden nagy egyéniség, adni akart a világnak. És mint minden nagy ember, mindenkinek tudott adni. Fiatal korában irodalmi, zenei, és színikritikáit, amik ma is olvashatók, hozzáférhetőek, hiszen könyv formában is megjelentek. Később pedig, könyveiben és színműveiben politikai, etikai, erkölcsi, morális nézeteit, emberségét.

Jelentősége • G. B. Shaw valamennyi munkájának a szenvedélyes igazságkeresés a legfontosabb jellemzője. Számára a színpad szószék volt, a dráma lényege egy meghatározott, kifejezendő eszme. A klasszikus dramaturgiai szabályokat félretolta, központi szerephez juttatta a dialógust, ezért nevezzük vitatkozó drámának munkáit. De életművének egyértelműen pozitív értékét nem a vitatkozó nézetei adják, hanem az, hogy leleplezte korának polgári intézményeit, hamis erkölceit.

Érdekesség • G. B. Shaw a következőket mondta a magyar nyelvről: „Bátran kijelenthetem, hogy miután évekig tanulmányoztam a magyar nyelvet, meggyőződésemmé vált: ha a magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna. Egyszerűen azért, mert ezen a különös, ősi erőtől duzzadó nyelven sokszorta pontosabban lehet leírni a parányi különbségeket, az érzelmek titkos rezdüléseit.”

1. Hogyan kapcsolódnak G. B. Shawhoz a következő tulajdonnevek: Dublin, Wesley College, London, Fabiánus Társaság? 2. Mikor kezdett írásaival sikereket elérni? 3. Mikor mutatták be első színművét? 4. Mikor kapott Nobel-díjat, és milyen célokra ajánlotta fel a pénzjutalmat? 5. Milyen újfajta drámát teremtett? ** 6. Készíts prezentációt G. B. Shaw munkásságáról!

HÁTTÉRINFORMÁCIÓ

Pygmalión története a görög mitológia egyik leginspirálóbb históriája, amely számos későbbi alkotás alapjául szolgált. De hogyan szól az eredeti mese és miképp élt tovább a mítoszok hanyatlását követően is?

Pügmalion (görögül), Pygmalión (latinul), Ciprus királya sokáig nőtlenül élt. Úgy gondolta, hogy a földi asszonyok tökéletlenek, gyarlók és egyik sem érdemel figyelmet, szerelembe pedig végképp nem akart esni velük. Mivel igen tehetséges szobrásznak bizonyult, úgy döntött megalkotja a tökéletes leány szobrát. A hófehér elefántcsontot nagy gonddal és figyelemmel faragta meg, amelynek eredményeként egy olyan tökéletes női alak bontakozott ki, amilyen nem született még a földön. A szobor annyira élethűre sikeredett, akárcsak egy valódi lány, s Pygmalión, aki megvetette a női nemet és semmilyen kapcsolatba nem akart lépni velük, beleszeretett saját remekművébe.

A szobor iránti vonzalma szinte elvette az eszét: felöltöztette az alkotását, ékszerekkel halmozta el és ajándékokkal kedveskedett neki.

De ha ez nem lenne elég, becézve duruzsolt a fülébe, csókokkal halmozta el, ám a szobor nem felelt, nem viszonzta a kedves szavakat és gyengéd érintéseket.

Pygmalión saját vesztébe rohant, hiszen ő, aki teljesen elzárkózott az ellenkező nemtől, aki hitványnak és alávalónak tartotta a nőket, végül egy olyan lányba szeretett bele, akit bár ő alkotott, a maga szájíze szerint, nem viszonzta – nem viszonzhatta – az érzelmeit.

Aphrodité (a szépség és a szerelem istennője) látta, hogy mennyire szenved Pygmalión egyoldalú érzelmeitől és megsajnálta, így amikor az istennő ünnepén, az áldozatok bemutatását követően a király azért fohászkodott, hogy „a hitvese legyen az elefántcsont-hoz hasonló”, életre keltette a szobrot.

Pygmalión szerelme és Aphrodité kegye tehát hús-vér nővé változtatta a rideg alkotást, a férfi pedig, aki addig megvetéssel gondolt a női nemre feleségül vehette tökéletes kedvesét.

Jean-Léon Gérôme:
Pügmalió és Galatea, 1890

Pygmalión mítosza évezredek óta meghatja és megihleti az emberiséget, hiszen ez a történet számos alkotás alapja. Az egyik legismertebb George Bernard Shaw 1912-ben írt drámája, valamint az ez alapján készült 1964-es *My Fair Lady* című zenés film.

De a pszichológia is ismeri a **Pygmalión-effektust**, illetve párkapcsolatokra vetítve a **Pygmalión-mítoszt**. Előbbi egy önbeteljesítő jóslatot takar, amikor a valóság úgy alakul, ahogyan azt az előzetes elvárásainkban megfogalmaztuk. Míg az utóbbi, azokat a szerelmi viszonyokat jellemzi, ahol az egyik fél úgy próbálja megváltoztatni a másikat, hogy az jobban hasonlítson az általa ideálisnak tartott párra.

Pygmalión mítosza tehát nemcsak egy egyszerű, ókori mese, hanem egy olyan történet, amelyre évezredek távlatából is emlékszünk, és amelyet még a mai kor embere is szívesen felhasznál.

PYGMALION

(részletek)

Második felvonás

(...)

Belép a virágáruslány, teljes díszben. Három strucctoll van a kalapján: egy narancssárga, egy égszínkék meg egy tűzpiros. Köténye meglehetősen tiszta; silány gyapjából készült kabátját is ügyesen rendbe hozta. Ennek a siralmas figurának bája, ártatlan hiúságával és magabiztos ábrázatával, meghatja Pickeringet, aki már Pearce-né megjelenésekor kihúzta magát. Ami Higginst illeti, ő férfi és nő közt csak annyi különbséget tesz, hogy amikor éppen nem dühöng és káromkodik valami apróság miatt, olyankor úgy hízeleg a nőknek, mint egy gyerek a dajkájának, ha valamit ki akar tőle csinálni.

HIGGINS: *(hirtelen felismerve a lányt, cseppet sem leplezi csalódását, és gyerek módjára fakad ki)* De hisz ez az a lány, akiről tegnap jegyzeteket csináltam! Nem vehetem semmi hasznát. A doveri tájszólásról már épp elég felvételem van, több hengert nem pazarlok rá. *(A lányhoz)* Nincs szükségem magára, elmehet.

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Szálljon csak le a lórul, még nem tudhassa, mér gyöttem! *(Pearce-néhez, aki az ajtónál áll, további parancsra várva)* Meg-e mondta neki, hogy taxival gyöttem?

PEARCE-NÉ: Bolond beszéd, azt hiszi, hogy egy olyan úriembert, mint Higgins tanár úr, érdekli, hogy maga min jött ide?!

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Hogy aggya a bankot! Pedig az úr nem röstell órákat anni, nem bizony: magam fülvél hallottam. Nem azé gyöttem, hogy kunyorájjak, ha a pénzem nem elég jó, elmehetek máshova.

HIGGINS: Nem elég jó? Minek?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Magának. Mos má tuggya. Azé gyöttem, hogy leckét vegyek, teccik érteni? Megfizetek érte, nem kérem ingyen!

HIGGINS: *(ámulva)* De hát... *(végre lélegzethez jut)* mit mondjak én erre magának?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Ha úriember, aszongya, hogy tesszen helyet foglalni. Nem érti, hogy jó bótot csinálhat velem?

HIGGINS: Pickering, leültessük ezt a madárijesztőt, vagy kidobjuk az ablakon?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: *(riadtan a zongorához fut, majd szembefordul)* Hóóóóó, hóóóóó! *(Sértődötten nyöszörögve)* Ne mondják nekem, hogy madárijesztő, mondom, hogy úgy fizetek, mint akármelyik úrinő.

A két férfi mozdulatlanul, ámulva mered rá a szoba túlsó végéből.

PICKERING: *(kedvesen)* De hát mit akar tulajdonképpen?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Bótoskisasszony akarok lenni virágosnál. Nem akarok hóttig a kórúton strihnelni a virágjaimmal. De nem kellek sehun,

merhogya nem tudok finoman beszéni. Ő aszonta tennap, hogy meg tud tanítani. Hát jó. Itt vagyok. Megfizetem rendesen. Nem akarok én potyázni, minek piszkol akkor engem, mint valami kapcarongyot? (...)

HIGGINS: Mennyit fizet?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: (*diadalmasan*) No, csakhogya megszólalt! Sajdítottam én, hogya megörül neki, ha visszakaphat valamit abbul a nagy marék pénzből, amit tennap odavágott. (*Bizalmasan*) Be vót csiccsentve egy kicsit – mi?

HIGGINS: (*parancsolóan*) Üljön le! (...) Mi a neve?

A VIRÁGÁRUSLÁNY: Liza Doolittle.

HIGGINS: (*a szavakat pattogtatva szaval egy gyerekverset*) Liza, Lizi s Lizike. Fészket szednek izibe...

PICKERING: Nem találnek semmi mást...

HIGGINS: Összevissza négy tojást.

Nagyot nevetnek saját tréfájukon.

LIZA: Ne dilizzenek má!

PEARCE-NÉ: (*Eliza széke mögé áll*) Ne beszéljen így a tanár úrral!

LIZA: Mé nem beszél ő okossan?

HIGGINS: Térjünk az üzletre. Mennyit akar fizetni?

LIZA: Ne féjen, tudom, mi jár. Van egy barátném, az francia órákat szok venni egy igazi franciátul. Óráját tizenennyóc pennyjével. De hát csak nem vóna képe annyit kérni, mint a francia, hiszen maga nem is franciául tanít, csak rendesen beszélni. Egy shillingnél többet nem fizetek. Ha kell – jó, ha nem kell – még jobb.

HIGGINS: (*fel s alá jár a szobában, kulcsait és aprópénzét csörgetve a zsebében*) Tudja-e, Pickering, hogya ezt a shillinget úgy tekintjük, mint a lány jövedelmének egy bizonyos percentjét, akkor ez legalább annyi, mintha egy milliomos hatvan-hetven fontot ajánlana. (...)

PICKERING

... Higgins! Emlékszik, mit mondott tegnap? „Olyan hercegnőt faragok belőle, hogya megállja a helyét akármelyik nagykövet estélyén...” Ha szavának áll, azt mondom: le a kalappal, Higgins a legnagyobb élő pedagógus a föld kerekén! Vállalok minden költséget – és fogadok, hogya nem sikerül. Fizetem az órákat!

LIZA: Jó ember a kapitány úr. Köszönöm szépen.

HIGGINS: (*nézi a lányt, s elfogja a feladat kísértése*) Nehéz ellenállni... Olyan elragadóan ordenaré, olyan hátborzongatóan mocskos...

LIZA: (*felháborodva tiltakozik*) Hó-ó-ó... hohó-ó-óó! Még hogya mocskos vónék? Megmostam én a kezem is a képem is, mielőtt idegyöttem, meg én!

...

HIGGINS: (*egyre izgatottabb*) Mi egyéb az élet, mint egy csomó kínálkozó, izgalmas bolondság? Ne szalasszunk el egyetlenegy se! Azért is hercegnőt faragok ebből a trambulból!

LIZA: *(méltatlankodva)* A-a-a-a... *(Artikulálatlan hangot ad ki)*

HIGGINS: *(elkapja a láz)* Igenis: hat hónap múlva – de ha jó a füle és perdül a nyelve: három hónap múlva – oda viszem, ahova akarom, és annak adom ki, aminek akarom! Még ma munkához látunk – sőt: most azonnal! Pearce-né, kérem, vigye ki és mosdassa meg! Ha másképp nem megy, súrolóporral! Be van jól gyújtva a konyhában?

PEARCE-NÉ: *(ellenállva)* Be van, de...

HIGGINS: *(elsőprő hévvel)* Vetkőztesse pucérra, és dobja tűzre minden rongyát! Telefonáljon akármelyik szalonba új ruhákért. Addig pedig tekerje be csomagolópapirosba.

LIZA: Maga nem úriember, ha ilyeneket beszél! Én tisztességes lány vagyok, hajja-e? Ismerem én a maga fajtáját!

HIGGINS: Ebből a kültelki szemérmességből elég volt. Tanuljon meg úgy viselkedni, mint egy hercegnő. Vigye ki, Pearce-né, és ha rugdalózik, verjen a fenekére! (...)

Harmadik felvonás

(...)

Nyilvánvaló, hogy Eliza még nem hercegnő, Higgins még nem nyerte meg a fogadást. De a hat hónap még nem is telt el; annak idején majd Eliza valóban kész hercegnőként lép a világ elé. Hogy s mint történik ez? Képzeljünk el egy követségi palotát Londonban, valamelyik nyári este, sötétedés után. A csarnokajtó előtt kifeszített ernyős mennyezet és az oldalkijárat kárpitjai jelzik, hogy nagy fogadásra készülődnek. Odakint a bejárat körül összeverődött járókelők lesik a vendégek érkezését.

Egy Rolls-Royce kocsí érkezik. Először Pickering száll ki estélyi öltözékben, kitüntetésekkel és érdemrendekkel díszítve. Kezét nyújtja Elizának. A lány operai belépőben, estélyi ruhában, legyezővel, gyémántokkal, virágokkal s egyebekkel ékesen lép ki a kocsiból. Végül száll ki Higgins. A kocsí elhajt, ők hárman pedig felmennek a lépcsőn, be a palotába, melynek ajtaja közeledtükre kitárul.

Odabent egy tágas előcsarnok várja őket, melyből széles lépcső vezet föl. Baloldalt van a férfiruhatár. Az urak itt rakják le kalapjukat és köpenyüket.

Jobbra ajtó nyílik a női ruhatárba. A hölgyek köpenybe burkolva lépnek be, és káprázatosan ragyogva lépnek elő. Pickering Eliza fülébe súg, a női öltözőszoba felé mutatva. A lány eltűnik a jelzett irányban. Higgins és Pickering leveti köpenyét, s átveszi a jegyet a ruhatárostól. Egy vendég, aki ugyanazzal bajlódik, háttal áll nekik. Miután megkapja jegyét, megfordul; most látjuk csak, milyen komoly képű s irgalmatlanul szőrös ábrázatú ifjú. Hatalmas bajusza buján tenyésző pofaszakállba olvad át. Szeme fölött bozontos szőrpamacs. Haja hátul erősen fel van nyírva és ragyog az olajtól. Egyébként nagyon elegáns. Több értéktelen kitüntetést visel. Nyilvánvaló, hogy külföldi,

sejthetőleg valami szőrös képű magyar martalóc. De rettenetes bajusztát leszámítva, igen barátságos, kedélyes és bőbeszédű.

Megpillantva Higgins professzort, két karját szélesen kitárja, s lelkesen lép hozzá.

A TORZONBORZ: Maestro! Maestro! *(Megöleli Higginst, s mindkét felől megcsókolja)* Meg sem ismer?

HIGGINS: Nem én! Ki az ördög maga?

A TORZONBORZ: A tanítványa! Az első tanítványa. A tanár úr legjobb, leghíresebb tanítványa. Én vagyok a kis Nepomuk, a csodagyerek! Egész Európában híressé tettem a Higgins nevet. A professzor úr tanított fonetikára. Engem csak nem felejtett el?!

HIGGINS: De miért nem borotválkozik?

NEPOMUK: Nekem nincs olyan tekintélyes képem, mint a tanár úrnak, olyan állam, olyan homlokom. Ha megborotválkoznék – észre sem vesznek. Így pedig híres lettem: mindenki úgy hív, a torzonborz Nepomuk.

HIGGINS: De mit keres itt, ebben a cifra társaságban?

NEPOMUK: Tolmács vagyok. Harminckét nyelven beszélek. Nélkülözhetetlen lettem az ilyen nemzetközi fogadásokon. Ön a nagy zsargonszakértő: bárkiről megmondja egész Londonban, hol lakik, mihelyt a páciens kinyitja a száját. Én bárkiről megmondom egész Európában.

Egy lakáj fut le a főlépcsőn, és Nepomukhoz siet.

A LAKÁJ: Kéretik önt odafent. Őexcellenciája nem érti, mit mond a görög úr.

NEPOMUK: Kérem, hogyne, azonnal.

A lakáj sarkon fordul és eltűnik a tömegben.

NEPOMUK: *(Higginshez)* Ez a görög diplomata úgy tesz, mintha nem tudna angolul. De engem nem téveszt meg! Egy clerkenvelli órás fia! Olyan förtelmesen beszél angolul, hogy ha csak egyet mukkan, már elárulta a származását. Én segíték neki a kegyes csalásban; de fizet is, mint a köles. Mind fizet az ilyen, csak a markom kell tartani. Hahaha! *(Felsiet a lépcsőn)*

PICKERING: Csakugyan szakember ez a fickó? Leleplezheti, megzsarolhatja Elizát?

HIGGINS: Majd meglátjuk. Ha leleplezi, elvesztettem a fogadást.

Eliza előjön az öltözőszobából és a férfiakhoz lép.

PICKERING: Csak bátran, leányom! Nem fél?

LIZA: Ezredes úr ideges?

PICKERING: Irgalmatlanul. Szakasztott úgy érzem magam, mint az első ütközetem előtt. Mindig az első a legnehezebb.

LIZA: Nekem ez nem az első, ezredes úr. Százszor végigéltem már ezt, otthon, a Külső Drury úton, a vackomon álmodozva. Most is álmodom. Könyörgök, vigyázzon, hogy Higgins tanár úr fel ne ébresszen! Ha rám kiáltana, egyszeriben vége lenne mindennek, s megint úgy beszélnék, mint kinn, a prolinegyedben.

PICKERING: Egy szót se, Higgins! *(Elizához)* Nos, kész van?

LIZA: Kész.

PICKERING: Gyerünk!

Felmennek a lépcsőn, leghátul Higgins. Pickering suttogva mond valamit az első fordulóban álló lakájnak.

A LAKÁJ: *(az első fordulóban)* Doolittle kisasszony, Pickering ezredes úr, Higgins tanár úr!

A LAKÁJ: *(a második fordulóban)* Doolittle kisasszony, Pickering ezredes úr, Higgins tanár úr!

A lépcsősor tetején a követ és felesége, oldalukon Nepomukkal, fogadják a vendégeket.

A HÁZIASSZONY: *(kezet fog Elizával)* Na'ön örvendek!

A HÁZIGAZDA: *(hasonlóképben)* Na'ön örvendek! – Na'ön örvendek, ezredes ,ram.

LIZA: *(oly kristálytisztá és ünneplés kiejtéssel, hogy megrémíti a háziasszonyt)* Nagyon örvendek. *(Tovább sétál a szalonba)*

A HÁZIASSZONY: A fogadott lánya, ezredes úr? Nagy sikert jósolok.

PICKERING: Nagyon köszönöm, hogy a kedvemért őt is meghívta. *(Tovább megy)*

A HÁZIASSZONY: *(Nepomukhoz)* Mindent tudjon meg erről a lányról!

NEPOMUK: *(meghajlik)* Kegyelmes asszonyom... *(Eltűnik a tömegben)*

A szalonban és a belső termekben javában zajlik az élet. Eliza teremről teremre halad. Egész lényé úgy átszellemül a nagy próbától, hogy inkább hasonlít valami sivatagban bolyongó alvajáróhoz, mint egy előkelő társaságba csöppent újonchoz. Amerre jár, elakad a beszélgetés, mindenki megcsodálja toalettjét, ékszereit, különös, vonzó lényét. A háttérben több fiatalember székre áll, hogy lássa. A házigazda és felesége befejezve az üdvözléseket, elvegyül a vendégek között. Higgins mogorván, mint aki torkig van az egészszel, odalép a körülöttük összeverődött csoporthoz.

A HÁZIASSZONY: Á, itt jön Higgins tanár úr: majd ő megmondja... Kérem, tanár úr, mondjon el mindent erről az elragadó teremtésről!

HIGGINS: *(morózusan)* Milyen elragadó teremtésről?

A HÁZIASSZONY: Ó, hiszen nagyon jól tudja. Azt mondják, a szép Langtry asszony óta senkit nem csodáltak meg így, székre állva, Londonban.

Nepomuk új hírektől izgatottan érkezik.

A HÁZIASSZONY: No, csak hogy itt van, Nepomuk! Kinyomozta már, ki ez a lány, ez a Doolittle kisasszony?

Jelenet a George Cukor rendezte
My Fair Lady c. filmből, 1964

NEPOMUK: Mindent kinyomoztam: csaló.

A HÁZIASSZONY: Csaló! Csak nem?

NEPOMUK: Igenis, az. Engem nem szed rá. Kizárt dolog, hogy Doolittle-nek hívják!

HIGGINS: Miért?

NEPOMUK: Mert Doolittle angol név. Ez a lány pedig nem angol.

A HÁZIASSZONY: Az lehetetlen! Tökéletes az angol kiejtése.

NEPOMUK: Túlságosan is tökéletes. Tud mutatni, asszonyom, egyetlen született angolt, aki tökéletesen beszél angolul?! Csak külföldiek beszélnek hibátlanul, akiket megtanítottak rá.

A HÁZIASSZONY: Igen, valósággal megrémített, ahogy azt mondta: nagyon örvendek. Volt valamikor egy tanárnőm, az beszélt így – halálosan féltém tőle. De hát ha nem angol, akkor miféle?

NEPOMUK: Magyar.

MIND: Magyar!

NEPOMUK: Magyar! Királyi vér. Én is magyar vagyok. Szintén királyi vérből.

HIGGINS: Megszólította magyarul?

NEPOMUK: Meg. De nagyon okosan viselkedett. Azt felelte: „Kérem, beszéljen angolul; franciául nem tudok.” Franciául! El akarja velem hitetni, hogy nem tudja megkülönböztetni a magyart a franciától! Szemfényvesztés! Nagyon jól érti mind a kettőt.

HIGGINS: És hogy királyi vér? Hogy jött erre rá?

NEPOMUK: Az ösztön, maestro, az ösztön! Egyedül a szkíta fajok sajátja ez az isteni méltóság, ez a fennkölt tekintet. Valódi hercegnő!

A HÁZIGAZDA: Mit szól ehhez, professzor úr?

HIGGINS: Azt, hogy közönséges proli lány, akit a londoni alvilágból kapt ki valami jó szimatú nyelvtanár. Szerintem a Külső Drury út tájáról való.

NEPOMUK: Hahaha! Jaj, maestro, maestro, ön valóságos megszállottja a zsargonkutatásnak. Az ön számára a londoni alvilágon túl – vége a világnak.

HIGGINS: *(a háziasszonyhoz)* S mit gondol a kegyelmes asszony?

A HÁZIASSZONY: Természetesen Nepomuk úrral tartok. Ez a lány legalábbis hercegnő.

A HÁZIGAZDA: Persze lehet, hogy nem törvény szerinti... talán morga-natikus házasságból... de kétségtelenül királyi vér.

HIGGINS: Fenntartom véleményemet.

A HÁZIASSZONY: Jaj, maga javíthatatlan.

A csoport feloszlik. Higgins magára marad. Pickering lép hozzá.

PICKERING: Hol van? Szemmel kell tartanunk.

Eliza érkezik.

LIZA: Nem bírom tovább. Mindenki úgy néz. Az elébb egy öreg hölgy azt mondta, hogy szakasztott úgy beszélek, mint Victoria királynő. Bocsásson meg, ha elvesztem a fogadást... a maga fogadását... Én mindent megtettem, de képtelen vagyok olyanná válni, mint ezek.

PICKERING: Nem vesztette el, kedvesem: megnyerte a fogadást. Tíz-szeresen megnyerte!

HIGGINS: Hagyjuk itt az egészet. Elegem volt ebből a sok hülyeségből.

PICKERING: Eliza is elfáradt. Én pedig megéheztem. Tűnjünk el, és vacsorázzunk meg valahol. (...)

(Mészöly Dezső fordítása)

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A *Pygmalion* George Bernard Shaw 1912-ben írt drámája.

Címe • A mitológiai Pügmaliónra utal. A dráma magyar fordítását azonos címen Hevesi Sándor és Mészöly Dezső készítette el. A mű alapján készült a *My Fair Lady* (1964) című musicalfilm.

Műfaja • Bernard Shaw darabja dráma, vígjáték, de a szerző iróniája, nem túl visszafogott társadalomkritikája és fanyar életszemlélete nem engedi, hogy hosszan megfeledkezzünk mese és valóság különbségéről. Az ókori mítosz Galateája boldog házasságot köt Pygmalionnal, alkotójával. A modern kor Elizája már nem hódol be olyan könnyen, mint hajdan volt elődje.

Témája • A szerző témájában összetett kérdéseket feszeget: mit jelent a kultúra valójában, kinek jár alanyi jogon és ki az, akinek lehetőségei végzetesen korlátozottak.

Henry Higgins, a fonetika megszállott tanára kiemeli a „gödörből” egy utcai virágáruslányt, és fogadást köt barátjával és amatőr nyelvész kollégájával. A professzor szakmai diadalt arat, a történet azonban mégsem zárul felhőtlen boldogsággal. Higgins számára a lány mindvégig csak tárgy, de nem alanya a kísérletnek. A lány megtanulja ugyan a professzor által tökéletesnek tartott angol dialektust, de kettőjük között mindvégig fennmarad a feszültség; a professzor az átalakulás után sem tekinti magával egyenrangúnak a lányt, pusztán saját szakmai produktumát látja benne.

Szerkezete • Öt felvonásból áll.

Cselekménye • Egy különc fonetikaprofesszor (Henry Higgins) fogadást köt kollégájával (Pickering ezredes), hogy egy egyszerű virágáruslányból (Eliza Doolittle) fél év leforgása alatt olyan előkelő dámát farag, akinek származását a gyanútlan kívülálló nem is sejtheti meg. A tanítás eredményeképpen a virágárus lány szépen fejlődik, trágár szókincse, alpári stílusa néhány hónap alatt lekopik róla, és helyén előbukkan egy sehova sem tartozó, társadalmi környezetéből kiszakított, semmihez sem értő te-

remtmény, aki régi életét már nem vállalhatja, új életének folytatásához pedig nem rendelkezik kellő anyagi háttérrel.

A szerző prózai függelékben ismerteti Eliza további sorsát: Freddyhez fog feleségül menni, nem Higginshez, mert mestere megrögzött agglegény, akinek az anyja a példaképe, mellyel csak igen kevés nő mérkőzhet sikerrel.

Szereplők • Henry Higgins nyelvész, a fonetika tanára, Higginsné, az anyja, nagykövetné, Pickering, nyugalmazott ezredes, amatőr nyelvész, Liza, hivatalos nevén Eliza, a virágárus, Pearce-né, a házvezetőnő, Alfred Doolittle, részeges kukás, Liza apja, Eynsfordné, Freddy Eynsford-Hill, Clara.

A *Pygmalion* egyik erőssége a lenyűgöző személyiségfejlődés részletes, apránkénti bemutatása. Mint már tudjátok, két értelmiségi körökből származó férfi – **Higgins** professzor és **Pickering** ezredes – fogadását mutatja be, akik nem kevesebben fogadtak, mint egy másik emberi lényben: egy szegény, szutykos virágáruslányban, akit **Eliza Doolittle**nek hívnak. A fogadásuk tárgya, megtanítani a meglehetősen egyszerű lányt félév alatt úgy beszélni, hogy megállja helyét egy előkelő estélyen. Ami a két férfi számára a hímek közötti erőfitogtatásról szól, addig Eliza csupán egyetlen dolgot szeretne mindezzel elérni: azt, hogy kifinomult boltoskisasszony legyen belőle.

Higgins és Pickering – valamint úgy teljes egészében az előkelőségek – Elizához való viszonyulása társadalomkritika a javából, és elkeserítő jelenségre hívja fel a figyelmet: a mindenkori társadalmi rétegek éles elkülönülése, az osztályok közötti erős különbségek. Magyarán: lenézés a javából a sznobok oldaláról.

Miután „felkarolják”, Eliza Doolittlet szinte mindenki semmibe veszi, és csupán eszköznek használják. A kezdeti Eliza – kissé elcsépelt hasonlattal élve – olyan, akár egy csiszolatlan gyémánt. Senki nem sejtene, hogy mi rejtőzik a – lássuk be, nem kifejezetten szívderítő – felszín alatt. A lány modora eleinte meglehetősen nyers, sőt, mondhatni civilizálatlan, ugyanakkor közben ijedt és kissé talán prűd is, és teljességgel híján van az önbi-zalomnak. Higgins professzor tanítása során azonban Eliza Doolittle szinte kivirágzik, és felszínre kerülnek a mélyén lappangó szépségek, értékek, erősségek. Elképesztő mértékű személyiségfejlődésen megy keresztül: varázslatosan elegáns, méltóságos, kecses – és legfőképpen sugárzóan magabiztos nő cseperedik belőle, röpké hat hónap alatt, a professzor kezei között.

Ez a hihetetlen változás – vagy még inkább fejlődés – Eliza környezete, az emberekkel való személyes kapcsolatára is hatással van, miután megszületik személyében az eredeti mítoszról ismert Galatea egyfajta „re-inkarnációja”, G. B. Shaw értelmezésében. De vajon biztosan pozitívumot jelent-e ez? Annyi biztos, hogy a lány új személyiségének megszületése nem csekély mértékű komplikációt szül, amellyel mindenki másként igyekszik megbirkózni – több, kevesebb sikerrel.

Üzenete • Alighanem azok az életrajzi furcsaságok, hogy Shaw apja olyanféle iszákos bölcs lehetett, mint Doolittle, a szemetes, anyja pedig hasonlított Mrs. Higginshez, adják meg a *Pygmalion*hoz a kulcsot: Shaw keserű öniróniával rajzolja meg fiatalabb énjét a bogaras Higgins tanárban, aki lelkes fábiánus módjára azt képzei, hogy az osztályok közti szakadékot neveléssel át lehet hidalni. A látszat igazolja a tételt: Elizából, a sarki virágáruslányból fél év alatt tökéletes úrhölgyet lehet ugyan nevelni, csak hogy mire viszi az életben? S mire vinné bármely úrhölgy, megfelelő vagyon nélkül? Az írónak ez a keserű tanítása világosan kiolvasható a darabból (különösen, ha az utószót is elolvassa az ember), de sokkal sugárzóbb az az illúzió, amit a néző a színpadról lát: Eliza csodálatos karriert fut be. Mondani sem kell, hogy a darab nem a keserű tanulásnak köszönheti világsikerét, hanem a romantikus karriertörténetnek.

Jelentősége • De mit tudhat a „Pygmalion-jelenség”, hogy ennyire felkapott? Mitől válik többé más történeteknél? Miért épülnek egymás hegyére-hátára az újabb feldolgozásai? A *Pygmalion*t legtöbbször talán a *My Fair Lady* című világsikerű musical-változatból ismerik, mely egyébként jelentősen eltér az eredeti ironikus-fanyar hangulatú, nem happy end-del végződő színműtől. Eliza Doolittle, és az őt beszélni és viselkedni tanító mogorva professzor, Henry Higgins története évtizedek óta töretlen népszerűségnek örvend.

A történet többek között azért is tud ennyire sikeres lenni a mai napig, mert minden korban aktuális, mindig megtalálhatjuk a magunk kis Elizáját – akár saját magunk személyében.

1. Helyes-e, amit Higgins professzor tett? **2.** Hogyan tekint Elizára Higgins? **3.** Szerintetek mennyire hagyhatjuk, hogy mások formálják a személyiségünket, befolyásolják a viselkedésünket, magát a személyiségünket? **4. Vitassátok meg!** Meddig tart a *fejlődés*, és mikor lesz belőle *változás*? Mennyire lehet beleszólásunk mind ebbe, hol van az a pont, ahol elveszítjük az irányítást a dolgok felett? **5.** Mikor változunk át valaki mássá? **6.** Hogyan vélekedtek Pickering ezredesről? Épp Indiából tért vissza, Liza átnevelésének költségeit ő állja. Shaw ezzel utalhatott-e arra, hogy a brit uralkodó osztályok jólétüket a gyarmati jövedelmeknek köszönhetik? Elevenítsétek fel a történelemórákon tanult ismereteiteket Anglia gyarmatairól! **7.** Milyennek ismertétek meg Freddyt? Van-e jövője Elizának Freddy mellett? Beszéljétek meg!

8. Csoportmunka. Mindenki írja fel egy papírra, hogy számára milyen üzenetet közvetített a kisregény! Kis csoportokban beszéljétek meg a véleményeket, majd összegezzétek a mű mondanivalóját! **9.** Játsszátok el egy átlalatok kiválasztott rész dramatizált változatát!

10. Nézzétek meg a Shaw *Pygmalion*ja alapján is készült musicalfilmet, az 1964-ben készült *My Fair Lady*t itt: <https://videa.hu/video/nagyvilag/my-fair-lady-1964-nagyvilag-yPEFw8E6snw5qVly>

TUDÁSPRÓBÁK

1. számú feladatlap

A ROMANTIKA

1. Egészítsd ki a szöveget a hiányzó szavakkal! Vigyázz, néhány kakukktójást is elrejtettünk benne!

(szabadságeszme, XIX., klasszicizmus, kiábrándító, kispolgári, hagyományos, latinul, felfokozott, népnyelven, forradalmi)

A romantika a ☐ század meghatározó művészeti irányzata és stílusa, (...) világszemlélete és életérzése. Közepontjában a ☐, a teljesség iránti vágy és az egyén önkifejezése, önérvényesítése áll. Hátterében a felvilágosodás racionalizmusa, a francia forradalom megrendítő élménye, az ipari forradalom és a polgárosodás távlatot nyitó vagy távlatvesztő, ☐ hatása sorható fel. Az irányzat nevének előzménye a *„roman”*, a középkorban ☐ írt elbeszélő művek műfaja. (...) A kultúrtörténet egyik új keletű felfogása szerint a modern művészet, sőt általános kultúra (a napjainkban is tartó korszak) a romantikával kezdődik, amely érzékeli a ☐ világkép elavultságát, lebontja a tradíciókat, és új perspektívák kialakítására vállalkozik. A romantikus, azaz ☐ életérzést a távlat, a változás lehetősége határozza meg: az egyik változata a reményvesztettség, a csalódás, a világfájdalom, a másik a ☐ optimizmus, a kitörő életöröm.

2. Hány korszaka ismert a romantikának?

- a) kettő b) öt c) három

3. Mi szolgált az új irodalmi irányzat, a romantika ihletforrásául?

- a) a nemzeti múlt e) a mesés Kelet
b) az ókor f) a vadnyugat
c) a francia történelem g) az antik irodalom
d) a középkor h) a népköltészet

4. Nevezd meg az alkotót és a mű címét?

1

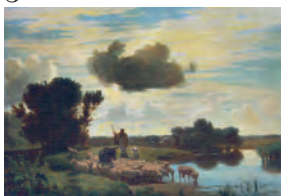
3

5

2

4

6

5. Miért nevezik a XIX. századot a zene századának? Kik voltak a kor zenei vezéregyéniségei? Sorolj néhány nevet!

6. A német romantikának hány nemzedéke ismert? Kik a képviselői? Nevezd meg a képen látható romantikusokat!

1

3

5

2

4

6

7. Hogyan kapcsolódnak Heinrich Heine életéhez a következő évszámok, helynevek, nevek, fogalmak: Düsseldorf, 1797, Hamburg, Berlin, Salomon Heine, 1825, megkeresztelkedés, Párizs, 1845, „matrac-sír”, 1856?

8. Mektől meddig tartott a reformkor Magyarországon?

a) 1820 – 1845

b) 1825 – 1848

c) 1823 – 1847

9. Pótold a szövegben a hiányzó szavakat!

(nemzeti kérdés, öt, közteherviselés, jobbágycérzés, nemzeti függetlenség, nemzeti nyelv ügye)

A reformkori politikai viták ☐ fő politikai kérdés köré csoportosultak. A ☐, és az ehhez kapcsolódó örökváltság problémája. A polgári átalakulás egyik legalapvetőbb követelménye a ☐ volt, amely a nemesség egyik legősibb előjogának, az adómentességnek a megszüntetését jelentette. A harmadik alapkérdés a ☐ volt. A hivatalosan latin nyelvű országban, ahol a magyart a XVIII. század végéig jóformán csak a parasztok beszélték, több mint félév-százados küzdelem eredményeként válhatott csak hivatalos államnyelvvé a magyar. A magyar nyelv ügyéhez szervesen kapcsolódik a ☐ ügye és ezektől nem választható el a ☐, hiszen Magyarország területén több nemzetiség élt együtt, akiknek a nemzeti önállóságukért folyó harcukat sértette a magyar nyelvért és kultúráért folyó harc.

10. Kik voltak a reformkori átalakulás programjának megfogalmazói? Sorolj neveket! Hány irányzata ismert a magyar reformkornak?

a) egy

c) öt

b) három

d) kettő

11. Igaz vagy hamis az állítás?

		IGAZ	HAMIS
1.	A reformkorban nem volt kulturális élet.		
2.	Létrejöttek a nemzeti kultúra fontos intézményei: a Magyar Tudományos Akadémia, a Pesti Magyar Színház, a Kisfaludy Társaság, az Auróra-kör stb.		
3.	Megélénkült a magyar színházi kultúra.		
4.	A vándortársulatok nem magyar nyelven adták elő a darabokat.		
5.	A reformkorban mindenekeelőtt a nemzeti múlt értékeinek és sajátos hagyományainak felfedezése, a nemzeti függetlenség és a társadalmi egyenlőség eszméinek tudatosítása játszott nagy szerepet.		

12. Kik ők?

1

2

3

2. számú feladatlap

KÖLCSEY FERENC ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY

1. Mikor élt Kölcsey Ferenc?

- a) 1770 – 1838
- b) 1790 – 1848

- c) 1780 – 1838
- d) 1790 – 1838

2. Hol született Kölcsey Ferenc?

- a) Sződemeter
- b) Vásárosnamény

- c) Szatmárnémeti
- d) Szatmárcseke

3. Hol hunyt el Kölcsey Ferenc?

- a) Sződemeter
- b) Szatmárnémeti

- c) Vásárosnamény
- d) Szatmárcseke

4. Melyik megyének volt országgyűlési képviselője Pozsonyban Kölcsey Ferenc?

- a) Borsod megye
- b) Bereg megye

- c) Szatmár megye
- d) Zemplén megye

5. Mi volt a *Himnusz* eredeti teljes címe?

- a) Hymnus. A magyar nemzet zivataros századaiból
- b) Himnusz. A nép zivataros századaiból
- c) Hymnus. A magyar nép zivataros századaiból
- d) Himnusz. A nemzet zivataros századaiból

6. Mikor íródott a *Himnusz*?

- a) 1823. január 22.
- b) 1824. január 23.
- c) 1822. január 21.
- d) 1825. január 24.

7. Pótold a szavakat: *himnusz, dicsőítő költemény, isteneikhez, győzteseihez, haza, emberiség, béke, hazaszeretet!*

A ☐ lírai műfaj, emelkedett hangú, Istenhez szóló fohász, imaszerű ☐. Az ókorban a görögök is írtak himnuszokat ☐ és az olimpiai játékok ☐. A középkorban a keresztény egyistenhitnek (monoteizmus) megfelelően a teremtő, gondviselő Istenhez, a szentekhez és a teremtett világhoz szóltak ezek a költemények. Később már nemcsak vallásos témákról írtak a költők himnuszt, hanem olyan eszmék kifejezésére is, mint a ☐, az ☐, a ☐, az ész vagy a szerelem. Kölcsey a ☐ szólaltatja meg versével.

8. Milyen epigrammákat tanultatok Kölcseytől? Sorolj műcímeket!

9. Mi a *Parainesis* Kölcsey Kálmánhoz c. alkotás központi fogalma?

- a) szívélyesség
- b) bölcsesség
- c) rény
- d) szeretet

10. Mikor élt Vörösmarty Mihály?

- a) 1800–1855
- b) 1810–1877
- c) 1790–1838
- d) 1820–1890

11. Ki volt Vörösmarty Mihály felesége?

- a) Brühl Adél
- b) Losonczy Anna
- c) Perczel Etelka
- d) Csajághy Laura

12. Hol született Vörösmarty Mihály?

- a) Szatmárnémeti
- b) Sződemeter
- c) Kápolnásnyék
- d) Zólyom

13. Mely folyóiratoknak volt szerkesztője Vörösmarty Mihály?

- a) Koszorú
- b) Nyugat
- c) Új szó
- d) Tudományos Gyűjtemény

14. Mikor írta Vörösmarty a Szózatot?

a) 1847	c) 1836
b) 1841	d) 1829

15. Miért nevezhetjük a Himnuszt és a Szózatot keretes szerkezetűnek? Egészítsd ki az ismétlődő versszakok sorszámaival a mondatot!

Az ☐ és a ☐ versszak (némi módosítással) megegyezik a ☐ és a ☐ versszakkal.

16. A mondatokban pótolod a hiányzó szavakat: futása, Gergei, múlt, Filozófiai, boldogságkeresése, széphistóriája, egészét, 1825, drámai, értelmet!

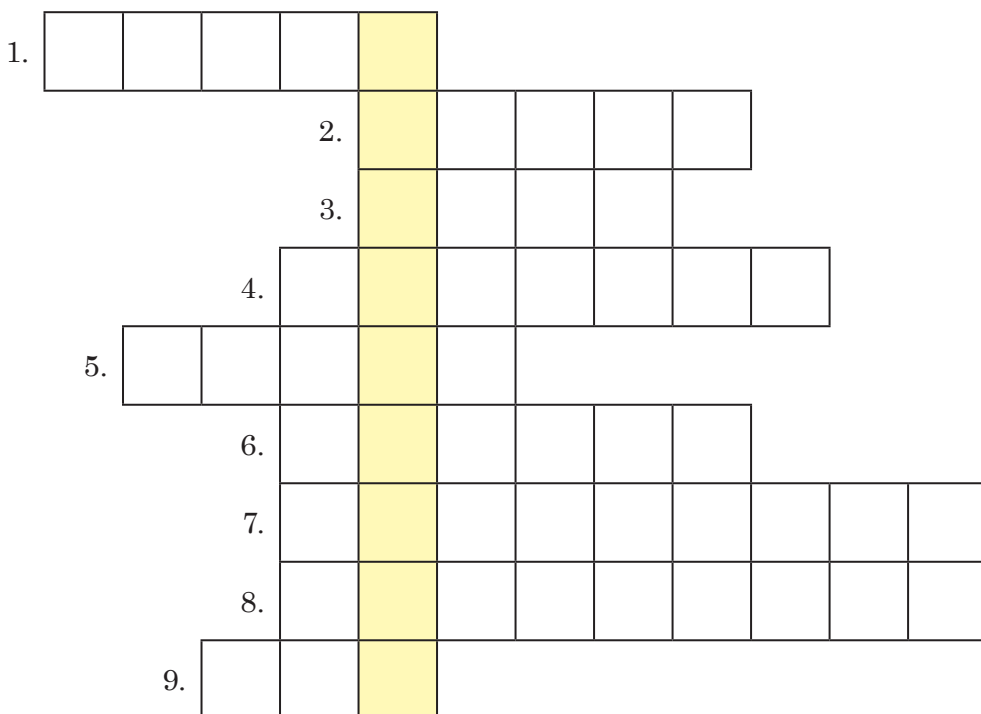
Melyik erő képes világokat összekötni? Erre válaszol Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című ☐ költeménye. A költő első pályaszakaszában két téma körvonalazódik: a dicső nemzeti ☐ és az ember ☐. A *Zalán* ☐ című eposz hozta meg számára a sikert ☐-ben. A *Csongor és Tünde* 1830-ban keletkezett, de kiadását a pesti cenzor megtagadta. A mű forrása ☐ Albert XVI. századi ☐: *História egy Árgirus nevű királyfőről és egy szűzleányról*. ☐ kérdéseket állít a középpontba. Mi adhat ☐ az emberi életnek? Miben rejlik a boldogság? A felvetések az emberiség ☐ érintik, ezért a mű emberi-ségkölteménynek is nevezhető.

3. számú feladatlap

PETŐFI SÁNDOR

1. Fejtsd meg a Petőfi Sándorhoz kapcsolódó keresztrejtvényt!

1. Feleségének keresztneve.
2. Folyó, melyről verset írt.
3. Édesanyjának a vezetékneve.
4. 1848-ban írt költeménye (... *dal*).
5. Petőfi költőbarátja (... János).
6. Ebben a hónapban született.
7. Eredeti családneve.
8. Ennyi évet élt Petőfi.
9. A szabadságharc tábornoka (... József).

Megfejtés:

Kapcsolódása Petőfihez:

2. Honnan hová gyalogolt át 1844 februárjában Petőfi?

- a) Pápáról Pozsonyba
- b) Debrecenből Pestre
- c) Pozsonyból Dunavecseré

3. Mikor, és hol jelent meg először nyomtatásban verse Petőfinek?

- a) A Pesti Divatlapban, 1844. július 1-jén
- b) Az Athenaeumban, 1842. május 22-én
- c) Az Életképekben, 1842. november 3-án

4. Melyik lapnál lett segédszerkesztő Pesten?

- a) Athenaeum
- b) Aurora
- c) Pesti Divatlap

5. Mikor, és hol ismerkedett meg Szendrey Júliával?

- a) 1846. szeptember 8., Nagykároly
- b) 1847. május 26., Erdőd
- c) 1847. szeptember 8., Erdőd

6. Milyen esemény köthető Petőfi életében 1847. március 15-hez?

- a) Arany Jánossal való barátságának a kezdete
- b) *Összes Költemények* című kötetének megjelenése
- c) A *Reszket a bokor, mert...* című versének megírása

7. Pótold a hiányzó szavakat: szerelmi, apja, vallomást, Életképek, változatlanok!

A *Reszket a bokor, mert...* ☐ dalköltészetének egyik csúcsa, szakítás, a végleges „isten áldjon” verseként született. Júlia ☐ megtiltotta, hogy találkozzék vagy levelezzen a költővel. 1846. november 20-a után írta Petőfi a verset, melyben ☐ tett ragaszkodásáról. A költemény 1847 januárjában jelent meg az ☐ című újságban. Júlia innen tudta meg, hogy a távol lévő költő érzelmei ☐ iránta.

8. Elevenítsd fel a *Szeptember végén* című verset, majd oldd meg a következő feladatokat!

1. Milyen költészetet teremtett meg Petőfi a Júlia-versekkel?
2. Hogyan kapcsolódik a vers indító képe Koltóhoz?
3. Állítsd párba a természet és az emberi élet jellemzőit az első szakaszban!
4. Miért hihették utóbb költői próféciaának a *Szeptember végén* című verset?

9. Annak ellenére, hogy az *Egy gondolat bánt engemet* című vers nem bomlik versszakokra (astrófikus), el lehet különíteni az egyes szerkezeti egységeket. A feladatban szereplő vázlat összekeveredett. Állítsd helyes sorrendbe az egyes egységeket!

1. A dicső halál képe jellegzetesen romantikus képben megfestve.
2. A hősi halál látomása.

3. A végtisztesség, a temetés leírása.
4. Próféta látomás a világforradalomról, mely lehetőséget kínál a dicső halálra.
5. A dicstelen halál gondolata és ennek szemlélete.

10. Mikor írta Petőfi Sándor a *Nemzeti dal* c. verset?

- a) 1847. december 1-jén.
- b) 1848. március 13-án.
- c) 1848. március 15-én.

11. A *Föltámadott a tenger* című vers három szimbólumra épít. Melyek ezek? Értelmezd a vers utolsó három sorát: *Habár fölül a gálya, / S alúl a víznek árja, / Azért a víz az úr!*

12. Mit posztolt volna saját közösségi oldalán, illetve kinek küldött volna, és milyen üzenetet Petőfi Sándor, ha így kommunikáltak volna akkoriban? Szerkeszd és rajzold meg Petőfi számára egy általad választott közösségi oldal adatlapját! A következő rovatok jelenjenek meg a bemutatkozásnál: NÉV: MAGAMRÓL: CÉLJAIM: CSALÁDOM: BARÁTAIM: ISMERŐSEIM: JELKÉPEM: A jelképnél olyan tárgyat válassz, amely szerinted kifejezi a Petőfi személyiségét és ezt indokold is meg!

4. számú feladatlap

JÓKAI MÓR

1. Ki volt Jókai Mór?

- a) politikus
- b) regényíró
- c) színész

2. Mely évekre tehető Jókai írói kibontakozása? Milyen művek jelzik az országos elismerés kezdetét?

- a) 1861 – 1870
- b) 1862 – 1872
- c) 1860 – 1875

3. Mi jellemzi a romantikus regények hőseit általában?

4. Mikor írta Jókai Mór *A huszti beteglátogatók* című elbeszélést? Ki volt Rédey Ferenc?

- a) Huszt várának kapitánya.
- b) Kuruc vezér.
- c) Füvesember.

5. Mi *A kőszívű ember fiainak* pontos műfaji meghatározása?

6. Hogyan ajánlanád a könyvet másoknak?

7. Értelmezd a regény címét! Jókai eredeti terve szerint a mű címe *Anyá örökké* lett volna. Te melyiket tartod jobbnak, miért?

8. Milyen történelmi események szolgálnak a regény alapjául?

9. Állítsd párhuzamba az ellentétes jellemű szereplőket (kik rendelkeznek anyagi, kik örögi tulajdonságokkal)!

ALFONSINE	EDIT
	
(Béres Ilona)	(Polónyi Gyöngyi)

10. Ki a regény központi figurája, és miért az?

11. Mi volt a célja Jókainak a regény megírásával?

12. Volt-e már életedben olyan helyzet, amikor egy utasítást azért nem hajtottál végre, mert ellentétes volt a meggyőződéseddel? Utólag helyesnek tartod a döntésed?

5. számú feladatlap

ARANY JÁNOS

1. Hol született Arany János?

- a) Kiskőrösön b) Selmezbányán c) Nagyszalontán

2. Mikor született Arany János?

- a) 1818. augusztus 7. b) 1817. március 2. c) 1807. február 17.

3. Hol tanult?

4. Mi az életrajzi kapcsolat e helységek és Arany János között?

Geszt:

Kisújszállás:

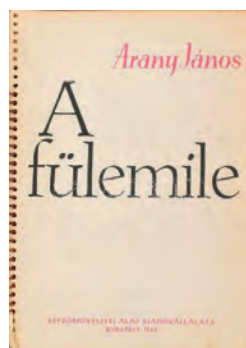
Margitsziget:

Máramarossziget:

Nagykőrös:

5. Arany két alkalommal is díjat nyert a Kisfaludy Társaság pályázatán. Mi a címük pályanyertes műveinek?

- a) *Toldi* és a *Toldi estéje*
b) *Az elveszett alkotmány* és a *Toldi*
c) *A fülemile* és a *Nagyidai cigányok*

6. Mikor, és hol találkozott először Petőfi és Arany?

7. Olvasd el figyelmesen az alábbi pályaképet! Milyen téves, illetve pontatlan ismereteket tartalmaz?

Arany János költői pályája legalább négy szakaszra bontható. Az első: az indulás, mindenekelőtt a két elbeszélő költemény, a *Toldi* (1846) és a

Toldi estéje (1848). Az utóbbival nemcsak a Kisfaludy Társaság pályadíját nyerte el, hanem Petőfi barátságát és az irodalmi közvélemény elismerését is. 1848-ban felköltözött Pestre és állást vállalt a belügyminisztériumban. 1851-től 1860-ig a Nagykőrösi Református Gimnázium tanára. Nagykőrösi éveire esik lírájának első nagy korszaka...

8. Hogyan köthető Arany Jánoshoz?

Kisfaludy Társaság:
Koszorú:
Nép Barátja:
Magyar Tudományos Akadémia:
Szépirodalmi Figyelő:

9. Egészítsd ki az alábbi táblázatot!

CÍM	ÉVSZÁM	MŰFAJ
<i>Az elveszett alkotmány</i>		
<i>Toldi</i>		
<i>Ágnes asszony</i>		
<i>A walesi bárdok</i>		
<i>A fülemile</i>		
<i>Nemzetőr-dal</i>		
<i>A tölgyek alatt</i>		
<i>Válasz Petőfinek</i>		
<i>Családi kör</i>		

10. Foglald össze röviden Arany János pályáját és irodalmi jelentőségét!

- legnagyobb sikerei
- pozíciói, szerepe az irodalmi életben
- politikai szerepe
- foglalkozásai az írás mellett

6. számú feladatlap

REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN

1. Mi a realizmus? Mikor jelent meg, mi az eredete?
2. Az irodalomban és a képzőművészetben mikor vált uralkodó stílusirányzattá? Melyik stílusirányzattal született szinte egy időben?
 - a) XVIII. század vége
 - b) XX. század eleje
 - c) XIX. század első harmada
3. Mi volt mindkét stílusirányzat forrása?
4. Mi volt a céljuk a realista művészeknek? A tipikus azonos volt az átlagossal?
5. Milyen előadásmód jellemzi a realista irodalmi stílust?
6. Mi a realizmus uralkodó műfaja?
 - a) líra és dráma
 - b) regény és novella
 - c) tragédia és komédia
7. Mivel fordult szembe a realista festészet? Hol dolgoztak szívesen a realista festők?
8. Párosítsd a realista stílusú festményeket alkotójukkal!

Gustave Courbet	Szinyei Merse Pál	Wilhelm Leibl
Mednyánszky László	Jean-François Millet	Munkácsy Mihály

9. A szerkezetek fejlődése a romantikát követő korszakban kiszorult a „művészi” építészetből. Az érdeklődés főként a formai problémák megoldására irányult. A kor felfogása szerint a szakmai felkészültséget elsősorban a történelem beható ismerete, a történelmi formák alkalmazásában szerzett jártasság jelentette. A múlt kimeríthetetlen tárházából mindent elővettek, aminek a felhasználására lehetőség nyílt. Terveztek gótikus középületet, román templomot, reneszánsz palotát, barokk lakóházat s klasszicizáló múzeumot. Kötött szabályok nem alakultak ki, egy épületet a rendeltetéstől függetlenül bármilyen stílusban lehetett tervezni. Az elsődleges követelmény az volt, hogy az alkotás a választott stílusnak hűen megfeleljen. A történelmi korokhoz forduló neo-stílusoknak ez a változatos együttese összefoglaló néven az *eklektika*. Nevezték meg, mit láttok a képeken!

7. számú feladatlap

MIKSZÁTH KÁLMÁN

1. Az alábbi helyszínek Mikszáth Kálmán életpályájával kapcsolatosak. A helyszínek mellé írd be, milyen szerepük volt az író pályájában, társadalmi szerepvállalásában!

Rimaszombat:

Selmecbánya:

Szeged:

Illyefalva, Fogaras, Máramarossziget:

2. Több irodalmi folyóiratnak is munkatársa, illetve szerkesztője volt Mikszáth Kálmán. Nevez meg ezek közül kettőt!

a)

b)

3. Mi a címe Mikszáth Kálmán két első, igazán sikert hozó novelláskötetének?

4. Nevez meg három novellát a *Tót atyafiak* című kötetből! Milyen hangulat és stílus jellemzi a kötetben szereplő novellákat?

5. A *jó palócok* című kötetből sorold fel három novella címét! Hogyan jelennek meg a népmesei elemek A *jó palócok* novelláiban?

6. Miben rejlik Mikszáth elbeszélés-művészetének újszerűsége? Folytasd!

- a) témaválasztás
- b)
- c)
- d)

7. Mi *A néhai bárány* című novella története?

8. Milyen eszközök segítségével jeleníti meg a szerző a palóc nép életét és érzelmeit?

9. Mit jelképez a természet erejének megjelenése a novellában?

10. Mi a szerepük az író „kiszólásainak”? Mi volt az író célja azzal, hogy éppen templomszenteléskor, és éppen eskü közben lepleződik le a tolvaj?

11. Melyik történelmi korban játszódik Mikszáth *A két koldusdiák* című kisregénye?

12. Kövesd végig a két diák útját a helyszínek megjelölésével. Folytasd!

- a) A cselekmény kezdetekor: Debrecen – Csapó utca – Dobos család Nyíregyháza – Krucsay uram;
- b) Dobos néni ...

13. Mely regényeit filmesítették meg Mikszáthnak? Sorolj fel legalább hármat!

8. számú feladatlap

JULES VERNE

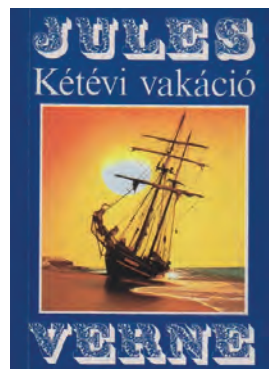
Kétévi vakáció

1. Hogyan kapcsolódnak Jules Vernéhez a következő tulajdonnevek?

Nantes
Brains
Loire folyó
Szent Donatien bentlakásos kollégium
Párizs

2. Milyen műveit ismered? Sorolj fel néhányat!

3. Mikor írta Jules Verne a *Kétévi vakáció* című művét? Milyen műfaji kategóriába tartozik?

4. Milyen helyszíneken játszódik a cselekmény?
5. Kik a főbb szereplői a kalandregénynek?
6. Hányan voltak összesen?
 - a) 20
 - b) 16
 - c) 15
7. Kinek a hibájából szabadult el a hajó? Mikor vallotta be tettét?
8. Kik voltak a vezéregyéniségek a fiúk közül? Versengtek egymással? Mi volt Gordon szerepe ebben a szembenállásban?
9. Hogy nevezték el a barlangot, ahova beköltöztek? Miért?
10. Kis társadalmukban szigorú rend szerint éltek. Munkaprogramjuknak az angolszász nevelési rendszer képezte az alapját. Mi a véleményed a következő elvekről?

Valahányszor valamitől irtózol, tedd meg.

Sohase mulaszd el az alkalmat a lehető legnagyobb erőfeszítésre.

Ne vess meg semmiféle fáradságot, mert nincs haszontalan fáradság.

Ezen elvek gyakorlati alkalmazása megedzi a testet és a lelket is.

(13. fejezet)

11. Kik támadták meg a gyerekeket? Miért? Kik segítették a fiúkat?
12. Értelmezd a következő megállapítást, az ifjúsági regényből vett példákkal alátámasztva: *Nincs az életben olyan helyzet, amellyel a rendszeretet, a bátorság és az állhatatosság ne tudna megbirkózni!*

9. számú feladatlap

GEORGE BERNARD SHAW

Pygmalion

1. Hogyan kapcsolódnak G. B. Shawhoz a következő tulajdonnevek:

Dublin
Wesley College

London
Fabiánus Társaság?

2. Mikor kezdett írásaival sikereket elérni?

- a) amikor krimit kezdett írni
- b) amikor zene- és színikritikát kezdett írni
- c) amikor regényeket kezdett írni

3. Mikor mutatták be első színművét?

4. Mikor kapott Nobel-díjat, és milyen célokra ajánlotta fel a pénzjutalmat?

5. Milyen újfajta drámát teremtett?

a) klasszicista dráma

b) vitadráma

c) polgári dráma

6. Mikor írta George Bernard Shaw a *Pygmalion* című drámáját? Mire utal a címe?

7. Határozd meg a dráma témáját!

8. Kik a szereplői? Csoportosítsd őket aszerint, hogy kik a segítői, és kik a gátlói Elizának?

9. Hogyan tekintett Elizára Higgins?

10. Milyen fejlődésen megy keresztül Eliza személyisége?

11. Eliza hihetetlen átváltozása hatással volt a környezetére, az emberekkel való személyes kapcsolatára?

12. Válassz ki a szereplők közül egyet, és jellemezd külső és belső tulajdonságai, beszéde alapján!

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
A ROMANTIKA	5
AZ IRODALMI ROMANTIKA	5
ROMANTIKA A TÁRSMŰVÉSZETEKBEN	8
ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN	
A NÉMET ROMANTIKA	21
HEINRICH (HARRY) HEINE	22
Mint egy virág, olyan vagy... ..	24
A dal szárnyára veszek	25
A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA	25
KÖLCSEY FERENC	31
Hymnus.....	34
Huszt	39
Emléklapra.....	41
Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.....	43
VÖRÖSMARTY MIHÁLY	48
Szózat	51
Csongor és Tünde	57
IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN	
ÉS AZ AZT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN	96
PETŐFI SÁNDOR	103
Reszket a bokor, mert... ..	112
Szeptember végén.....	114
Egy gondolat bánt engemet... ..	118
Nemzeti dal.....	121
Föltámadott a tenger.....	125
ARANY JÁNOS	128
A fülemile.....	132
Nemzetőr-dal	137
A walesi bárdok	139
Őszikék.....	146
A tölgyek alatt	147
A prózairodalom (epika)	151
A regény	152
JÓKAI MÓR.....	156
A huszti beteglátogatók.....	160
A kőszívű ember fiai.....	164
REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN ..	193
MIKSZÁTH KÁLMÁN	199
A néhai bárány	204

A két koldusdiák.....	211
JULES VERNE.....	224
Kétévi vakáció	225
GEORGE BERNARD SHAW	232
Pygmalion	237
TUDÁSPRÓBA	246

Навчальне видання

ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

УГОРСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

**Підручник інтегрованого курсу для 8 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
„Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей”

Угорською мовою

Редактор *М. Д. Дебрецені*
Коректор *Г. М. Тирканич*
Художній редактор *М.С. Шутурма*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 21,45. Обл.-вид. арк. 19,60.
Тираж 1626 пр. Зам. № 25-271

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017